

พิธีกรรมเลี้ยงผี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

สุริยา บรรพลา

รายงานนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2544

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เสนอต่อสำนักงานบัณฑิตศึกษา สถาบันราชภัฏเลย

โดย สุรียา บรรพลา

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และกรรมการสอบ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตของ
สถาบันราชภัฏเลยได้

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

คณะกรรมการสอบ

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์รพีพร ไชยสินธุ์)

.....ประธานกรรมการ
(.....)

.....กรรมการ
(อาจารย์กุสุมา ชัยวินิตย์)

.....กรรมการ
(.....)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์รพีพร ไชยสินธุ์)

.....กรรมการ
(อาจารย์กุสุมา ชัยวินิตย์)

สำนักงานบัณฑิตศึกษา สถาบันราชภัฏเลย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....
(.....)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา

วันที่ .....เดือน ..... พ.ศ. ....

กิตติกรรมประกาศ

การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะความช่วยเหลืออย่างดียิ่ง จากผู้ช่วยศาสตราจารย์ราเชน ไซยสินธุ์ และอาจารย์กฤษมา รัชวินิช ซึ่ง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ได้ให้คำแนะนำและวิธีการศึกษาค้นคว้าหลักการเขียน และข้อคิดเห็นมาโดยตลอด พร้อมทั้งกรุณาเป็นประธานกรรมการ และกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ตลอดจนอนุเคราะห์ให้ใช้เอกสารทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอบพระคุณคณะกรรมการสอบ ศส.คนุตล ไซยสินธุ์ และ ศส.เจริญ งามชัด ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์

ขอบพระคุณอาจารย์พัชรภรณ์ เขียวรัตน์ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาต่างประเทศ สถาบันราชภัฏเลย ที่กรุณาอนุเคราะห์แปลบทคัดย่อ ปริญาานิพนธ์ เป็นภาษาอังกฤษ

ขอบพระคุณจะเจ้าบ้านทรายขาว นายแก่น มีมะจ่า จะเจ้าบ้านนาวิ้ว นายบัว ไทษา จะเจ้าบ้านโพนงาม นายคิด ผางมา จะเจ้าบ้านปากปวน นายทองไท สารบง จะเจ้าบ้านวังสะทุง นายหงษ์ พลธา ขอบพระคุณนางเทิ้ม บ้านทรายขาว นางหนูพิน เกษทองมา นางสาวศุภาคัตินดิปทุม นางยัง ชากักดี บ้านปากปวน และขอบพระคุณ ผู้รู้ ผู้ให้ข้อมูลทุก ๆ ท่านที่ใช้ประกอบการเขียนงานปริญาานิพนธ์ฉบับนี้

ขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติที่สนับสนุนทุนวิจัย ขอบคุณสถาบันราชภัฏเลยที่ให้ทุนการศึกษาตลอดหลักสูตร

ขอบคุณนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา รุ่นที่ 1 ทุกท่านที่เป็นกำลังใจในการศึกษาตลอดมา

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณดีทั้งหมดของงานปริญาานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นเครื่องสักการะต่อคุณงามความดีของบรรพบุรุษชาวอำเภอวังสะทุง จังหวัดเลย

สุวิธา บรรพถา

สุริยา บรรพชา : พิธีกรรมเถียงปี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย (LIANG PEE RITUAL IN
AMPHOE WANGSAPUNG CHANGWAT LOEI)

สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏเลย ปีการศึกษา 2544

อาจารย์ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รันทอ ไชยสินธุ์ และนางสาวกฤษมา ชัยวินิจย์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมเถียงปี ความเชื่อที่
เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเถียงปี และความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเถียงปีในอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
กับโครงการสร้างทางสังคม ผู้ศึกษาเลือกหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้เป็นพื้นที่ศึกษา 5 หมู่บ้าน
โดยเลือกหมู่บ้านที่มีประวัติการก่อตั้งชุมชน และประกอบพิธีกรรมอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ บ้าน
ทรายขาว บ้านนาหว้า บ้านโพนงาม บ้านปากปวน และบ้านวังสะพุง ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณ
ภาพ โดยเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชน สังเกตการณ์เกี่ยวกับขั้นตอนการจัดพิธีกรรมเถียงปี ศึกษา
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ชะจ้ำ นางเทียม สมุน
นางแดง พรหมณ์ หมู่บ้านละ 5 คน รวม 25 คน ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก
องค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการ พระสงฆ์ หมู่บ้านละ 4 คน รวม 20 คน ผู้รู้ในหมู่บ้าน
ได้แก่ ชาวบ้านที่มีอายุเกิน 50 ปีขึ้นไป และมีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 50 ปี หมู่บ้าน
ละ 4 คน รวม 20 คน ประชาชนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประชาชนที่มาร่วมพิธีกรรมเถียงปีอย่างต่อ
เนื่อง ไม่น้อยกว่า 5 ปี ผู้อาวุโสและเยาวชนหมู่บ้านละ 10 คน รวม 50 คน

ผลการวิจัยพบว่า หมู่บ้านที่ใช้เป็นพื้นที่ทำการศึกษามีประวัติการก่อตั้งชุมชนมาเป็น
เวทนานานมีขนบธรรมเนียมประเพณีด้านความเชื่อ ความศรัทธาคือการนับถือผีเจ้านาชและผีบรรพ
บุรุษอย่างแน่นแฟ้น ดังปรากฏว่าเมื่อครบรอบวันเถียงประจำปี ผีเจ้านาชและผีบรรพบุรุษ สมาชิก
ในแต่ละหมู่บ้านที่มีหน้าที่ต่าง ๆ ดำเนินการจัดเตรียมงานด้านสถานที่อุปกรณ์ เครื่องใช้ในพิธีกรรม
เถียงปีอย่างพร้อมเพรียงโดยมีความเชื่อเรื่องของผีเจ้านาช และผีบรรพบุรุษว่าจะช่วยคุ้มครองชีวิต
ให้ดำเนินไปอย่างปกติสุข

พิธีกรรมเดือนปีของชาวอำเภอวังสะพุง จะจัดขึ้นในช่วงคืนเดือนหก ก่อนฤดูทำนา พิธีกรรมเดือนปีเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านถือปฏิบัติมาเป็นประจำทุกปี สันนิษฐานว่า ประเพณีนี้เกิดขึ้นมาก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามา พิธีกรรมเดือนปีสะท้อนระบบความคิดของชาวบ้านที่มีคอบรรพบุรุษว่าเมื่อตายไปแล้วจะยังคุ้มครองลูกหลานให้อุบัติมีสุขเพื่อให้ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ ชาวบ้านจึงจัดแต่งอาหารคาว อาหารหวาน น้ำ หมากพลู บุหรี่ ตุร่า เทียนและดอกไม้เช่นธูปเทียนและบูชาและอ้อนวอนให้ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษลดบันดาลให้ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล

องค์ประกอบของพิธีกรรมเดือนปีของอำเภอวังสะพุง จากหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่างทั้ง 5 หมู่บ้าน ส่วนที่เหมือนกันคือ มีสถานที่จัดพิธีกรรมเดือนปีเป็นลานกว้างมีศาลมื่ออย่างน้อย 3 - 5 ศาลชาวบ้านเรียกว่า คอนคุ่ม คอนหอ หรือคองหอ ส่วนหอโองการ เรียกเฉพาะบ้านทรายขาว ผู้ประกอบพิธีกรรมประกอบด้วยชะง้า นางเทิ้ม สมุน นางแคง ซึ่งแต่ละตำแหน่งมีการสืบทอดทางสายตระกูล เครื่องใช้ในพิธีกรรมประกอบด้วยเครื่องสักการะได้แก่ พานบาศรี ชั้น 5 ชั้น 8 เครื่องเช่นโหว่ที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนต้องนำมาประกอบพิธีกรรมสักคี่สิทธิ์เกี่ยวกับผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ ประกอบด้วย กระจิบข้าวเหนียว เหล้าขาว ปลาบ่าว - ปลาสาว หมากพลู บุหรี่ ข้าวต้ม และขวงน้ำ เครื่องเช่นโหว่ที่ปรากฏมีเฉพาะแห่งได้แก่ บั้งแกลบ พบที่บ้านโพนงาม และบ้านปากป่วน เมื่อครบรอบ 3 ปี ต้องจัดเลี้ยงใหญ่ พบว่าบ้านนาว่าวเลี้ยงด้วยควาย บ้านโพนงามเลี้ยงด้วยหมู บ้านปากป่วนเลี้ยงด้วยฮัน ส่วนบ้านวังสะพุงนั้น จะจัดเลี้ยงไก่ หมู ควายสลับหมุนเวียนกันไปทุกปี และไม่มีข้อจำกัดในการนำอาหารคาว อาหารหวาน และผลไม้ ขึ้นคอนการประกอบพิธีกรรมเดือนปี อำเภอวังสะพุง สรุปโดยรวมมี 3 ขึ้นคอนคือ การเช่นธูปเทียน บูชา การทำบุญกินเลี้ยง และการเล่นฟ้อนรำ

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเดือนปีอำเภอวังสะพุง จากหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง 5 หมู่บ้านพบว่า ความเชื่อเรื่องผีที่ประจำอยู่ศาลคอนหอ หรือ คอนคุ่มมีสองประเภทคือ หนึ่ง เรื่องผีเจ้านาย พบว่า ผีเจ้านายมีเฉพาะหมู่บ้านที่เก่าแก่และมีลูกหลานสืบทอดสายตระกูลเนื่องจากเคยตั้งบ้านเรือนสมัยเมื่อยังมีชีวิตอยู่ หมู่บ้านที่เคยมีเจ้านายระดับชั้นเจ้าฟ้า อันมีเชื้อสายเจ้าราชวงศ์ ได้แก่ บ้านทรายขาว จึงมีผีเจ้านาย คือ เจ้าฟ้าร่วม (ฮ่ม) ชาว ท้าวหลาน้ำ บ้านวังสะพุง มีผีเจ้านายหลวงศรีสงคราม ซึ่งเป็นผืนเหล็กคี่เหล็กเมือง (ผือฮัก) ซึ่งเป็นผู้นำทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านชาวเมืองแต่โบราณ ส่วนผีบรรพบุรุษที่ปรากฏพบจากหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง 5 หมู่บ้าน คือ บ้านทรายขาวมีผีบรรพบุรุษนามเจ้าพ่อราชวงศ์ เจ้าพ่ออุปฮาดบ้านนาว่าว มีเจ้าพ่อคิน บ้านโพนงาม มีเจ้าพ่อคำแหง บ้านปากป่วน มีเจ้าพ่อราคไพ บ้านวังสะพุง ท้าวมหาเอ

คนที่เหมาะสมที่จะปฏิบัติหน้าที่แทนตนเองได้ก่อนสิ้นชีวิตก็จะมอบหมายหน้าที่ให้ปฏิบัติสืบทอด
ต่อมาหรือจะหาบุตรชายร่วมพิธีกรรมแต่ยังเล็กๆ โดยการเรียนรู้วิธีการและกระบวนการจัดพิธีกรรม
เกี่ยวกับที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านนั้นว่ามีความเกี่ยวข้องกับบุคคลฝ่ายใดบ้าง และยังคงรบบทบาทหน้าที่
เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของพิธีกรรม จากการศึกษาพบว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับมีความสัมพันธ์กับโครง
สร้างทางสังคมระดับครอบครัว ระดับวงศ์ตระกูล ระดับหมู่บ้าน และระดับชุมชนเพราะความเชื่อ
เรื่องผีเจ้านาขและผีบรรพบุรุษมีอิทธิพลต่อชาวบ้านทำให้โครงสร้างทางสังคมมีเอกภาพทางการคิด
ความขัดแย้งมีน้อย เนื่องจากนับถือผีคนเดียวกันจึงพบว่าระบบเครือญาติช่วยให้ชาวบ้านมีการ
ประนีประนอมกันและพึ่งพาอาศัยกันและกัน ส่งผลให้สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวอำเภอ
วังตะลุงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีอัตลักษณ์เฉพาะคน

ผลที่ได้จากการศึกษานี้สามารถนำไปเป็นแนวทางสร้างจิตสำนึก สมควรเผยแพร่ใน
วงกว้างเพื่อส่งเสริมสังคมของชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ตามนโยบายของรัฐบาล

**SURIYA BANPALA : LIANG PEE RITUAL IN WANGSAPUNG
THAI STUDIES FOR DEVELOPMENT RAJABHAT INSTITUTE LOEI
ACADEMIC YEAR : 2001.
ADVISOR : ASS. PROF. RAMPEOI CHAIYASIN.
MISS KUSUMA CHAIWINIT.
252 P. ISBN - XXX-XXX-XX-X**

ABSTRACT

LIANG PEE RITUAL IN WANGSAPUNG DISTRICT, LOEI PROVINCE

The objectives of this research were to study factors of Liang Pee Ritual and social structure. The sampling subjects were 5 villages which have details about their local construction and continuously perform Liang Pee Ritual in Wang Sa Pung District, Loei Province. They were Ban Sai Kao, Ban Na Wua, Ban Phon Ngam, Ban Pag Puen and Ban Wang Sa Pung. The research instruments were observation Liang Pee Ritual, Study of the relevant documents and research, and interview 25 samples of Kha Jum, Nang Tiem, Samun, Nang Taeng and Braman, who were selected 5 persons for each position from the sampling villages. Moreover, The researcher interviewed 20 village leaders, 4 persons from each village, 20 sampling villagers who were over 50 years old and have originally lived in their villages not less than 50 years, and 50 attendants selected 10 people from each village.

The results of this study were the sampling villages and the history of their settlement long time ago. The villagers have their own customs and beliefs. They respect and believe in spirits of village's leaders and spirits of their ancestors. They believe that those spirits will help them live in peace. They offer those spirits some good food, desserts, water, cigarettes and lizuor in Liang Pee Ritual which will be anually held in the sixth month of the year.

The factors of Liang Pee Ritual in Wung Sa Pung District are the 3-5 spirit houses settling on the wide place for the ritual. They are called Don Khum, Don Ho or Dong Ho but Ho Hong Karn is called especially in Ban Sai Kao village. The conductors Of Liang Pee Ritual are Kha Jum, Nang Tiem, Samun and Nang taeng which each position passed down from generation to generation. The offerings for Liang Pee Ritual are Pan Bai Sri, Khan Ha, Khan Pad, sticky rice, liquor, fish, cigarettes and water. At Ban Phon Ngam and Ban Pag Puen have certain offering called Bung Klab. There will be a big celebration every 3 year anniversary. The offerings consist of beef, meat, pork or chicken.

For the beliefs concerning about Liang Pee Ritual, The spirits of village leaders are believed especially by the villagers whose villages are of old ages. Ban Sai Kao believes in Chao Fha Rom (Hom) Kao and Thao La Nam. Ban Wang Sa Pung believes in Chao Nai Luang Sri Songkram's spirit who used to be the leader governed this ancient society. For the ancestors spirits believed by the 5 Sampling villages. They are Chao Pho Upahart for Ban Sai Kao, Chao Pho dim for Ban Na Wua, Chao Pho Kham Hang for Ban Pag Puen and Chao Pho Maha-Ae for Ban Wang Sa Pung.

The relationships between Liang Pee Ritual and the social structure were found that the passing down the important positions for the ritual is from generation to generation by appointing the descendants. The study found that Liang Pee Ritual has relationship with the social structure in family level, relative level, village level and society level.

The belief in spirits which is commonly shared among the villagers results in the local unity and their own identities.

The findings of this study can be a guideline for social responsibilities promoting local strength and self-management according to the government policy.

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ฉ

บทที่

1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	8
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย	8
1.6 กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิจัย	9
1.6.1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	10
1.6.1.1 แนวคิดเรื่องผีเจ้านาย	10
1.6.1.2 แนวคิดในการศึกษาพิธีกรรม	11
1.6.2 ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย	11
1.6.2.1 ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิยม	11
1.6.2.2 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์	12
1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	13
1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ	25

2	ความเชื่อและวัฒนธรรมอำเภอวังสะพุง	27
2.1	สภาพทางกายภาพอำเภอวังสะพุง	27
2.2	ข้อมูลพื้นฐานของอำเภอวังสะพุง	29
2.3	เขตการปกครองและจำนวนประชากร	39
2.4	วัฒนธรรมอำเภอวังสะพุง	40
2.5	ความเป็นมาของหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง	59
2.5.1	หมู่บ้านทรายขาว	59
2.5.2	หมู่บ้านนาวัว	75
2.5.3	หมู่บ้านโพนงาม	81
2.5.4	หมู่บ้านปากปวน	91
2.5.5	หมู่บ้านวังสะพุง	96
3	ความเชื่อและองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปี	112
3.1	ความหมายและความเป็นมาของพิธีกรรมเลี้ยงปี	112
3.2	ความเชื่อผีมหัศจรรย์ และผีบรรพบุรุษกับพิธีกรรมเลี้ยงปี	114
3.2.1	ผีมหัศจรรย์	117
3.2.1.1	เจ้าฟ้าร่มขาว	118
3.2.1.2	ท้าวหล้าน้ำ	120
3.2.1.3	เจ้าพ่อศรีสงคราม	120
3.2.2	ผีบรรพบุรุษ	122
3.2.2.1	เจ้าพ่อราชวงศ์	124
3.2.2.2	เจ้าพ่ออุปฮาด	125
3.2.2.3	เจ้าพ่อดิน	125
3.2.2.4	เจ้าพ่อขุนราม	126
3.2.2.5	เจ้าพ่อคำแหง	126

3.2.2.6	เจ้าพ่อราดทไซ	127
3.2.2.7	ท้าวมหาแอ	128
3.3	ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์	128
3.4	องค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปี	132
3.4.1	ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี	132
3.4.2	เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี	132
3.4.3	สัญลักษณ์จากเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี	138
3.5	ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี	145
3.5.1	การเตรียมงานพิธีกรรมเลี้ยงปี	145
3.5.2	วันเวลาและสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี	147
3.5.3	การแต่งกายผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี	148
3.6	กระบวนการของพิธีกรรมเลี้ยงปี	151
4	ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงปีกับโครงสร้างทางสังคม	170
4.1	สภาพสังคมอำเภอวังสะพุง	170
4.2	สถานภาพและบทบาทผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี	172
4.2.1	สถานภาพ	172
4.2.2	บทบาท	173
4.2.2.1	บทบาทของชะง้ากับพิธีกรรมเลี้ยงปี	173
4.2.2.2	บทบาทของนางเทิ้มกับพิธีกรรมเลี้ยงปี	176
4.2.2.3	บทบาทของนางแดงกับพิธีกรรมเลี้ยงปี	177
4.2.2.4	บทบาทของสมุนกับพิธีกรรมเลี้ยงปี	179
4.2.2.5	บทบาทของพราหมณ์กับพิธีกรรมเลี้ยงปี	179
4.2.2.6	บทบาทของผู้นำชุมชนกับพิธีกรรมเลี้ยงปี	180
4.2.2.7	บทบาทของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี	181
4.3	พิธีกรรมเลี้ยงปีกับการจัดระเบียบทางสังคม	182

บทที่	หน้า
4.3.1 ระเบียบสังคมในระดับครอบครัว	184
4.3.2 ระเบียบสังคมในระดับวงศ์ตระกูล	184
4.3.3 ระเบียบสังคมในระดับหมู่บ้าน	185
4.3.4 ระเบียบสังคมในระดับชุมชน	186
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	195
5.1 สรุป	195
5.2 อภิปรายผล	200
5.3 ข้อเสนอแนะ	203
บรรณานุกรม	205
ภาคผนวก	216
ภาคผนวก ก.	217
แผนที่แสดงที่ตั้งจังหวัดเลย	218
แผนที่อำเภอวังสะพุง	219
แผนที่แสดงชุมชนโบราณเมืองราชขาว	220
แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านที่ทำการศึกษา	221
ภาคผนวก ข.	222
แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 1 ใช้สัมภาษณ์ผู้ประกอบการและผู้นำหมู่บ้าน ...	223
แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 2 ใช้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและประชาชนที่เกี่ยวข้อง	231
แบบสังเกต	237
ภาคผนวก ค.	239
ราชานามผู้ให้สัมภาษณ์.....	240
ประวัติผู้วิจัย	252

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงจำนวนประชากรชายหญิงตามตำบลในเขตอำเภอวังสะพุง	30
2	แสดงจำนวนประปาในเขตอำเภอวังสะพุง	31
3	แสดงประเภทถนนในเขตอำเภอวังสะพุง	31
4	แสดงจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในเขตอำเภอวังสะพุง	31
5	แสดงจำนวนพื้นที่และผลผลิตทางการเกษตรจากรายการ	32
6	แสดงจำนวนสัตว์และประเภทของสัตว์เลี้ยง	34
7	แสดงชื่อแหล่งท่องเที่ยวและที่ตั้งเขตอำเภอวังสะพุง	35
8	แสดงจำนวนโรงเรียนและสถานศึกษาเขตอำเภอวังสะพุง	36
9	รายชื่อนักการเมืองทุกระดับ (ยกเว้นสมาชิกสภา อบต.)	38

ภาพที่	หน้า	
19	ไก่อัดมั้งตัว เครื่องเช่นไหว้ศึบรพบุรุษบ้านวังสะพุง	161
20	ผลไม้เมืองหนาว นิยมนำมาเช่นไหว้ศึบรพบุรุษ ชาวบ้านวังสะพุงเนื่องจากคอนหอยอยู่ใกล้ตลาดเพียง 50 เมตร	161
21	จำนวนสัปดาห์ทนาย (กลดขาว) ที่ชาวบ้านทนายขาว จัดสร้างเพื่อถวายผีเจ้านายเป็นการแก้บน	162
22	คาบและขันเมือง อุปกรณ์ที่สำคัญในพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านทนายขาว	162
23	ชาวบ้านชายบ้านนาบัว อิงปิ่นรับและส่งศึบรพบุรุษ	163
24	ทุกครัวเรือนบ้านทนายขาว ยึดถือประเพณีดั้งเดิมเมื่อถึงวันเลี้ยงปี ชาวบ้านต้องปักธงหน้าบ้านทุกครัวเรือน	163
25	ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมบ้านทนายขาว	164
26	ประธานกรรมการที่ปรึกษาปริญญาพันธ์ ผศ.ร่ำแพช ไชยสินธุ์ เข้าร่วมสังเกตการณ์	164
27	ชะง้าบ้านวังสะพุงกล่าวถวายเครื่องเช่นศึบรพบุรุษ	165
28	ชะง้าบ้านวังสะพุง ยกพาข้าวถวายศึบรพบุรุษ	165
29	นางน้อย กิมเง็ก ร่างทรงเจ้าพ่อศรีสงคราม อำเภอวังสะพุง (ขวามือ)	166
30	นางพอ พลชา ร่างทรงเจ้าพ่อศรีสงคราม อำเภอวังสะพุง (ซ้ายมือมีผ้าคล้องไหล่)	166
31	หนูพิน เกษทองมาทรงเจ้าราชวงศ์และแก่น มีมะจำ ทรงเจ้าอุปฮาดบ้านทนายขาว	167
32	อดีตเฒ่าจำสูงวัย (สกุลไพธา) ผูกข้อมือลูกบ้านนาบัว	167
33	นางเทียม บ้านโพนงาม จัดเครื่องเช่นไหว้ศึบรพบุรุษ	168
34	นางเทียม บ้านปากปวนเตรียมงานช่วยกันเชิบทานบายศรี (ก่อนวันพิธีกรรมเลี้ยงปี 1 วัน)	168
35	พานบายศรี 3 ชั้น บ้านทนายขาว (ทุกหมู่บ้านจัดแต่งพานบายศรีแบบเดียวกัน)	169

36	หัวควายและหางเครื่องเช่น ไหว้ผีบรรพบุรุษบ้านนาวิ้ว	169
37	ชะง้าบ้านวังสะทุงกล่าวนำถวายเครื่องเช่น ไหว้	187
38	ชะง้าบ้านทรายขาวผูกค้ำชื้อแขนให้ลูกบ้าน	187
39	นางเทียมบ้านทรายขาว จัดเครื่องเช่น ไหว้ผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษ	188
40	นางเทียมบ้านทรายขาว เจ้าพ่อค้ำขาว ผูกข้อมือให้ลูกบ้านหลานเมือง	188
41	นางแต่งบ้านทรายขาวจัดเตรียมสัปทนขาว	189
42	นางแต่งบ้านวังสะทุง จัดเตรียมพานบายศรี	189
43	สมุนบ้านนาวิ้ว นั่งคอยรับคำสั่งจากชะง้า และนางเทียม	190
44	สมุนบ้านนาวิ้วเตรียมกลองกิ่งตีประกอบการฟ้อนรำ ของนางเทียม	190
45	พราหมณ์บ้านทรายขาวกำลังตรวจความเรียบร้อย ของพานบายศรี	191
46	พราหมณ์บ้านวังสะทุงกำลังสวดในพิธีบายศรีสู่ขวัญ	191
47	ข้าราชการครูให้คำบรรยายข้อมูลข่าวสารกับผู้เข้าร่วม พิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านทรายขาว	192
48	ข้าราชการองค์การบริหารส่วนตำบลวังสะทุง กำลังรับบริจาคปัจจัยจากชาวบ้าน	192
49	ข้าราชการตำรวจยิงปืนเพื่ออัญเชิญวิญญาณผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษร่วมรับเครื่องเช่น ไหว้	193
50	ชาวบ้านชายเตรียมทอดแหหาปลาบ่าว - ปลาสาว บ้านทรายขาวเพื่อนำไปเช่น ไหว้ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ.....	193
51	ชาวบ้านปากป่วนหญิงนำคูน้ำฝนและเทียนเวียนหัวเพื่อให้ ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีทำนํ้ามนต์	194
52	ชาวบ้าน (ลูกเพียงวันเทียม) นำสุรา ถวายผีบรรพบุรุษบ้านนาวิ้ว ด้วยกิริยาสัมมาคารวะ	194

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นและความสำคัญของการวิจัย

ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นความมืด สว่าง ร้อน หนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ฟ้าผ่า แม่น้ำ ภูเขา ต้นไม้ใหญ่เป็นสิ่งที่มนุษย์สงสัยว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีสิงทิวคาสถิตอยู่ สามารถบันดาลให้เกิดภาวะฝนแปร หรือบันดาลให้ความสุขความทุกข์แก่มนุษย์ได้และเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นมีอำนาจที่มองไม่เห็นสถิตอยู่ อำนาจนั้นเรียกว่า สปีริต หรือวิญญาณ อาจเป็นผีสิงมารร้ายหรืออาจเป็นเทวดา เชื่อว่าทุกอย่างในโลกล้วนมีวิญญาณที่มีกิเลส มีอารมณ์ รัก โลภ โกรธ เช่นเดียวกับคน สามารถบันดาลความสุขความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้ ตามอำนาจและความกรุณาที่มีอยู่มนุษย์เชื่อต่อไปว่า วิญญาณนั้นต้องมีร่างกาย แต่ไม่สามารถจะเห็นได้ จึงจินตนาการด้วยความนึกคิดของตนเองเป็นภาพที่สร้างขึ้นเพื่อนับถือเรียกว่าผีสิงทิวคาสหรือ พระเจ้า (ชอบ คีตวนโลก, 2534 : 56)

ความเชื่อของคนแต่ละท้องถิ่น เกิดจากปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อชีวิตถึงคราววิบัติเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้นเกินขีดความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ คนจึงสร้างความเชื่อว่าจะมีอำนาจลึกลับ เหนือธรรมชาติ บันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจนั้นอาจจะเป็นเทพเจ้าภูตผีปีศาจ วิญญาณ สัตว์ป่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว ตลอดจน ดินน้ำลมไฟ ฉะนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดกับคน มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับโดยเชื่อว่าถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจนั้นพอใจอาจจะช่วยให้ปลอดภัยเมื่อพ้นภัยก็ยินดี แสดงความรู้คุณด้วยการเช่นสรวงบูชา (จารุวรรณ ธรรมวัตร, ม.ป.ป. : 101) ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกและเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์คิดว่าอำนาจลึกลับนั้นก็กระทำการต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ค่อมมาจึงเกิดพิธีบวงสรวงบูชาเช่นสรวงเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาล (ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2518 : 54 - 72)

ศาสนาดั้งเดิมนับเป็นรูปแบบความเชื่อที่หลากหลายและเก่าแก่ที่สุดของมนุษย์ ศาสนาดั้งเดิมที่ชนชาติไท นับถือนั้นแสดงออกทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการบูชาธรรมชาติ การบวงสรวงเจ้าที่ เช่นไหว้บรรพบุรุษตลอดจนเชื่อไสยศาสตร์และพอมคหมอมผี ย้อนไปในอดีตบรรพบุรุษของชนชาติไทเชื่อว่า พลังและปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ นั้นมีตัวตน มีความรู้สึคนึกคิด ความ

ต้องการและอารมณ์เฉกเช่นเดียวกับมนุษย์ ความเชื่อโบราณนี้สืบทอดต่อกันมานับพันปีจนถึงปัจจุบัน (อุเทธิงเหวิน, 2536 : 12 – 13)

ชนชาติไทยแต่เดิมนับถือผีตาบเทวดาหรือที่เรียกรวม ๆ ว่า ลัทธิวิญญาณ (animism) เช่นเดียวกับชนชาติอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สนิท สมัยการ, 2534 : 38) ความเชื่อเรื่องภูติผีนั้นฝังแน่นอยู่กับคตินิยมของคนไทยอย่างแน่นแฟ้น ตั้งแต่สมัยอดีตพิภพ ราชพิธีเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องภูติผีมีอยู่ไม่น้อย ในรอบปีหนึ่ง ๆ จะมีการเช่นสรงพระเกี้ยวเมือง พระทรงเมือง และหัดกเมือง รวมทั้งพิธีสอบสวนคติความศรัทธาให้พิธีฤกษ์ไฟ คำน้ำ เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของจำเลย นับเป็นความเชื่อในเรื่องภูติผีวิญญาณทั้งสิ้น (วิรัช ปุณโฆทก, 2536 : 370) ไทยแต่เดิมนับถือผี ถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังมีนับถืออยู่ พระอินทร์ พระพรหม ก็เป็นผี พระเจ้าหรือพระผู้เป็นเจ้าก็เป็นผี โดยเหตุที่เข้าใจกันว่าอยู่บนฟ้า จึงเรียกเป็นคำรวมว่า ผีฟ้า ภายหลังเมื่อไทยนับถือพุทธศาสนาแล้วก็เปลี่ยนเป็นเรียกว่าเทวดาและเรียกที่อยู่ของเทวดาว่าสวรรค์ (พระยาอนุมานราชธน, 2524 : 155)

นักโบราณคดีได้ขุดพบซากมนุษย์ซึ่งมีคุณค่าต่อการศึกษามนุษย์ในสมัยโบราณด้านลัทธิศาสนา ได้พบเครื่องบวชหรือการตกแต่งหลุมฝังศพเชื่อได้ว่า มนุษย์แต่สมัยโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ นับถือบูชาบรรพบุรุษของคนบนพื้นฐานความเชื่อว่ามีชีวิตอยู่แล้วไม่สูญ มีดวงวิญญาณเหลืออยู่ เมื่อดวงวิญญาณออกจากร่างไปแล้วได้ท่องเที่ยวไปและคอยเฝ้าดูแลความสุขความทุกข์ของลูกหลาน พบว่ามีประเพณีการฝังศพ และการตั้งถิ่นฐานบนหลุมฝังศพ ในภาคอีสานส่วนมากจะใส่สิ่งของหรือเครื่องประดับลงในหลุมฝังศพด้วย ชุมชนในสมัยนั้นคงมีความเชื่อว่ามีชีวิตอยู่แล้วมีความต้องการอาหาร เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่นเดียวกับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงจำเป็นต้องหาสิ่งของมาให้ผู้ตาย เพราะกลัวผู้ตายจะโกรธและบันดาลให้เกิดความทุกข์ยากแก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่ได้ การกระทำดังกล่าวถือเป็นการเช่นสรงสังเวทหรือบูชาผู้ตาย สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่า เป็นต้นกำเนิดการเคารพผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษ (ผีเชื้อ) ของคนอีสาน (ชอบ คีสวนโคก, 2534 : 30 – 57)

ผีบรรพบุรุษ เป็นผีเครือญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษยังไม่ได้ไปเกิด ยังคงคอยปกป้องคุ้มครองลูกหลานของคนอยู่ แต่ถ้าหากลูกหลานประพฤติไม่เหมาะสม ผีเชื้อก็จะโกรธ บันดาลให้เจ็บป่วยลูกหลานจะต้องทำการขอขมาจึงจะหายโกรธ เมื่อถึงวันพระหรือวาระที่ทำบุญข้าวสากในเดือนสิบ และบุญข้าวประดับดินในเดือนเก้า ลูกหลานจะต้องให้ทานอุทิศส่วนกุศลไปให้เครือญาติที่ล่วงลับไป ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความเชื่อเรื่องผีปู่ตา เป็นเครื่องแสดงว่าชาวบ้านเชื่อในโลกมนุษย์และโลกผี โดยมี “จ่า” ทำหน้าที่เป็นคนทรงเป็นสื่อกลางระหว่างคนกับผี ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาเปรียบเสมือน มาตรการในการควบคุมความประพฤติของชาวบ้านไม่ให้ประพฤติผิดจารีตและระเบียบของสังคม ยิ่งไปกว่านั้น ความเชื่อเรื่องผีปู่ตา มี

ความเกี่ยวข้องกับโครงสร้าง ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม อย่างใกล้ชิด (สุเทพ สุนทร เกสซ์, 2511 : 110 – 165)

ผีปู่ตาเป็นผีบรรพบุรุษของชาวบ้านที่เชื่อกันว่า เมื่อบรรพบุรุษของคนสิ้นชีวิตไปแล้วก็จะกลับมาให้ความคุ้มครองป้องกันตรายแก่ลูกหลานของผู้ตาย เป็นวิญญาณของบรรพบุรุษรวม ๆ ของชาวบ้านในสังคมนั้น ๆ (ธวัช ปุณโณทก, 2536 : 376) พิธีบูชาผีบรรพบุรุษ (Ancestor worship) นับเป็นรูปแบบของศาสนาความเชื่อที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดและอยู่ในยุคแรกสุดของพัฒนาการความเชื่อของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในวิญญาณนิยม (Animism) เพราะเชื่อว่า เมื่อคนตายไปแล้ว ส่วนมิใช่ร่างกาย หรือความมีชีวิตของผู้ตายยังคงอยู่ อาจเรียกสิ่งนั้นว่า วิญญาณ (ปราณี วงษ์เทศ, 2542 : 141) ผีปู่ตานี้ถือว่าเป็นผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษเป็นผีเครือญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นคอนปู่ตาอันเป็นที่สถิตดวงวิญญาณของผีปู่ตาจึงเป็นสถานที่หวงห้าม ห้ามตัดต้นไม้และฆ่าสัตว์ทุกชนิดแม้กล่าวหาจลาจลตายก็ไม่ประพาศเพราะเชื่อว่าผีปู่ตาจะเข้าสิงทำให้เจ็บป่วย คอนปู่ตาจึงเป็นป้าศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านที่มีเรื่องเล่าขานเมื่อจัดพิธีเลี้ยงผีประจำปีขึ้นซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่แสดงความกตัญญูต่อบรรพชนที่ล่วงลับไป

ผีปู่ตา หรือผีประจำบ้านประจำเมืองที่เรียกว่า มเหศักดิ์หลักเมือง คือ ผีที่ให้คุณนำความอุดมสมบูรณ์และอยู่เย็นเป็นสุข มาสู่บ้านเมือง เมื่อถึงคืนเดือนหงายขึ้นชาวบ้านที่เคารพศรัทธาผีประจำบ้านจะจัดพิธีเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านของตน เป็นการแจ้งให้ปู่ตาทราบก่อนถึงฤดูทำนาชาวบ้านจะมาชุมนุมกันหน้าศาลปู่ตาเพื่อกราบไหว้และขอให้ปู่ตาบันดาลให้การทำนาได้ผลดี (เจริญ ดันมหาพราน, 2541 : 36)

การที่ชาวอีสานเชื่อว่า ผีปู่ตา เป็นวิญญาณที่คุ้มครองให้หมู่บ้านสงบสุขข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งช่วยป้องกันโรคภัยไข้เจ็บด้วย นอกจากนี้หากผู้ใดมีทุกข์ หรือจะต้องเดินทางไกลที่ฝ่าอันตรายวิญญาณเจ้าปู่จะช่วยได้หากไปปะ (บนบาน) เจ้าปู่ ในสมัยอดีตเด็กหนุ่มที่ไม่ประสงค์จะถูกเกณฑ์ทหารก็ไปปะเจ้าปู่ และมักจะสมประสงค์ตามคำบนบานนั้นด้วย (ธวัช ปุณโณทก, 2532 : 29) การที่ชาวบ้านได้กระทำพิธีเลี้ยงผีปู่ตา ประจำปี หรือ เสียค่าคายในการบะเจ้าปู่ นั้น ก็เป็นการเอาใจหรือแสดงความกตัญญูที่ ผีปู่ตา ได้คุ้มครองรักษาเภทภัยต่าง ๆ ให้แก่ตน ครอบครัว และชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และป้องกันภัย ธรรมชาติอันที่จะมาเบียดเบียนชาวบ้านให้เกิดภัยพิบัตินานาประการ (ธวัช ปุณโณทก, 2536 : 381) เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีปู่ตายังปรากฏในบทกลอนลำทางยาวเรื่องชีวิตชาวนาของฉวีวรรณ คำเนิน ได้กล่าวถึงการเลี้ยงปู่ตาของชาวบ้านอีสานความว่า

... ฟังเสียงจากคนเฒ่า ตูเฮ็ชฮอคมืออื่น
 พ่อเฒ่าจ๋าบอกลูกบ้านสิพาเลี้ยงเจ้าปู่ตา
 ให้สุหาเตรียมไว้เสอนละโตเอาเคื่อไก่
 เบ็งคางไก่คันมันซันก็ดี ปีนีตีบตี
 คันปีได้คางไก่โค้ง ฮาวฮาวคือเกี่ยว
 พ่อเฒ่าจ๋าบอกไว้ ปีนันจ้งสิตี.....
 (ไทบุลย์ แพงเงิน, 2534 : 80)

สถาบันของผีปู่ตาได้รับการรับรองและร่วมมืออย่างดี จากสังคมของหมู่บ้าน ทางด้าน การจัดองค์กรของผีปู่ตามีศาลที่บูชา มีกำหนดพิธีกรรมในการบวงสรวงที่แน่นอน มีผู้แทนในการ ติดต่อสื่อสาร ระหว่างชาวบ้านกับผีปู่ตา เรียกว่าชะง้า มีผู้ช่วยชะง้าทำหน้าที่ช่วยเหลือในการทำ พิธีตลอดจนการเรียกรูเงินเพื่อใช้ในพิธีกรรมด้วย ถ้าเราจะพิจารณาถึงความเชื่อและหน้าที่ของ สถาบันผีปู่ตาแล้ว จะเห็นว่าเป็นสถาบันกลางของสังคมอันเป็นที่ยึดมั่นทางจิตใจ สามารถช่วยขจัด ทุกข์ร้อนไม่ให้สังคม เกิดอุกเข็ญทั้งส่วนรวมและส่วนบุคคล (ชวัช ปุณโณทก, 2536 : 381 – 382)

พิธีกรรม (Rituals) หมายถึงการปฏิบัติที่เป็นมาตรฐาน ทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวข้องกับ สัญลักษณ์ที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ (อุทัย หิรัญโต, 2526 : 197) พิธีกรรมจึงเป็นรหัสทางสังคมที่ เกี่ยวข้องกับแบบวิธี (Mode) ของการสื่อสารในกลุ่ม ดังนั้นพิธีกรรมจึงทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้คนกับ ผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ และระหว่างคนกับคนในสังคม พิธีกรรมทุกพิธีกรรมย่อมมีความคิด แฝงซ่อนอยู่เพราะพิธีกรรมนั้น สะท้อนวิถีชีวิตที่มีแบบแผนการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เป็นกลไกที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม เป็นวิธีการที่ มนุษย์ได้สร้างขึ้นสะสมถ่ายทอดกันมาเพื่อจัดการกับทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของคน พิธีกรรม คือการกระทำที่คนเราสมมติขึ้นเป็นขั้นตอนมีระเบียบ เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความ สำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป พิธีกรรม นั้นเป็นวิธีการหรือกฎวิธีที่มนุษย์คิดขึ้นตามความเชื่อ ทั้งความเชื่อภูตผีวิญญาณเทวดา และความเชื่อ ทางศาสนา กล่าวคือ มนุษย์เชื่อว่า ถ้าประกอบพิธีกรรมด้วยการเช่นสรวงบูชาสิ่งที่มีอำนาจสิ่งนั้น ย่อมจะคลบับคาดหรือช่วยให้อมนุษย์บรรลุผลตามความเชื่อและความต้องการ

พิธีกรรมก็เปรียบเสมือนคอกที่ล้อมคนในสังคมให้เข้ามารวมกันไว้เป็นหมู่พวก เพื่อไม่ ให้กระจัดกระจายกันไปต่างคนต่างทำกิจกรรมกันไป คนละทิศละทางไม่อาจจะร่วมกันเป็นปึกแผ่น สามัคคีกันได้ ความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมอันเนื่องมาจากมนุษย์มีความเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์ สิทธิ์ หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ที่มีอิทธิพลให้โทษหรือให้คุณแก่มนุษย์ มนุษย์จึงต้องคอยเอา

ใจใส่ผีसाงเทวดา ต้องหาสิ่งที่คุณคิดว่าผีสางเทวดาชอบไปเช่นสังเวช หรือถ้าคุณต้องการความสำเร็จ ก็จะไปบนบานศาลกล่าวผีสางเทวดาเหล่านั้น เมื่อคนประสบผลสำเร็จตามที่คนได้บนบานไว้ ก็จะเอาอาหารและข้าวของต่าง ๆ ที่คนได้บนบานไว้นั้นไปแก้มบน ถ้าหากไม่แก้มบนผีสางเทวดาจะลงโทษให้ได้รับความวิบัตินานาประการนับว่าเป็นต้นกำเนิดของการประกอบพิธีกรรม (สุเมธเมธาวิทยกุล, 2532 : 1)

การศึกษาพิธีกรรมใช้ว่าเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจความเชื่อเท่านั้น แต่ยังคงแสดงลักษณะ ความสัมพันธ์ของบุคคล และกลุ่มบุคคลในสังคม ตัวพิธีกรรมเองจึงเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการศึกษา ความสัมพันธ์ทางสังคมอีกด้วย เพราะพิธีกรรมคือวิถีชีวิตของกลุ่มชนมีแก่นแท้ของความคิดที่แฝงซ่อนอยู่

การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมมักจะเป็นเรื่องที่ยากกว่าเรื่องอื่น ๆ เพราะความเชื่อเป็นเรื่องที่เป็นความคิด ความรู้สึก และโลกทัศน์ ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ และเป็นสิ่งที่ยากจะมองเห็นไม่ได้ แต่ก็จำเป็นที่ต้องทำความเข้าใจ เราจึงอาจจะดึงตีความจากการกระทำของมนุษย์ ในส่วนหนึ่งก็แสดงออกมาในรูปของพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมมักเป็นเรื่องที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อที่เป็นศาสนากับไสยศาสตร์อย่างแยกกันไม่ออก

อำเภอวังสะพุงเป็นอำเภอขนาดใหญ่ ประชากรทั้งสิ้น 110,897 คน แยกเป็นชาย 55,973 คนหญิง 54,924 คน มีความหนาแน่นของประชากร เฉลี่ยต่อพื้นที่ประมาณ 97 คนต่อตารางกิโลเมตร (สำนักงานอำเภอวังสะพุง, 2544 : 3) ประชาชนมีความเชื่อและรักษาประเพณีพิธีกรรมเลียงปี อย่างเคร่งครัด และถือว่าพิธีกรรมเลียงปี หรือเลียงศิบรรพบุรุษเป็นพิธีกรรมใหญ่ และเป็นวันรวมญาติมิตรของหมู่บ้าน

สิ่งที่แสดงถึงความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมของมนุษย์ที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่อำเภอวังสะพุง มีหลักฐานทางโบราณคดี คือ พบใบเสมาหินตั้งที่บ้านปากเป้ง บ้านกกเกลือ ตำบลวังสะพุง เป็นศิลปกรรมสมัยทวารวดี นักวิชาการสันนิษฐานว่า ใบเสมาเหล่านี้น่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 หลังจากที่วัฒนธรรมอินเดียได้แพร่หลายเข้ามาถึงชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว (สมชาติ มณีโชติ, 2534 : 100) ถวกลายที่ปรากฏบนใบเสมาหินมีทั้งลายพรรณพฤกษา และแกะสลักเป็นสัญลักษณ์ “หม้อปรุงธนะ” สัญลักษณ์ทางผลงานฝีมือของมนุษย์สะท้อนความเชื่อเรื่องการเคารพบูชาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยมนุษย์ให้มีแต่ความอุดมสมบูรณ์คือการสร้างใบเสมา คือ ความเชื่อในเรื่องการบูชาแทนรูปบุคคลของมนุษย์รุ่นเก่าที่อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ เกี่ยวกับการสร้างใบเสมาหินตั้ง สุจิตต์ วงษ์เทศ สันนิษฐานว่าอาจเป็นหลักประหารหรือหลักบูชาอัญสมัยแรก “ผู้หญิง” เป็นเจ้าของประกอบพิธีกรรมใช้คน “ผู้ชาย” มาผูกมัดกับหลักหิน ทำพิธีบูชาอัญ ให้ขวัญหรือวิญญาณสิงเข้าสู่หินตั้งเพื่อคอยปกป้องคุ้มครองเผ่าพันธุ์ สมัยหลังใช้ตัวเช่น

ควาย วัว หรือหมูแทนคนจริง ๆ เป็นความเชื่อในคตินับถือผีบรรพบุรุษที่กลุ่มชนพื้นเมืองทั้งหลาย ในภูมิภาคอุษาคเนย์ ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ยุคคึกคักบรรพ์จนถึงทุกวันนี้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2543 : 25 : 26)

กระบวนการจัดพิธีกรรมการเลี้ยงผีของชาวอำเภอวังสะพุง มีความเด่นชัดคือมีการจัดพิธีเลี้ยงผีเป็นประจำทุกปี เพราะมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ดังนั้น ในช่วงคืนเดือนหกข้างขึ้น ชาวบ้านที่นับถือผีจะมารวมกันที่คอนหอหรือคอนปู้ตาประจำหมู่บ้านเพื่อร่วมกันจัดกิจกรรมเลี้ยงผีให้เสร็จสิ้นก่อนถึงฤดูทำนา หมู่บ้านที่เก่าแก่ที่มีประวัติการก่อตั้งชุมชนมานาน เช่น บ้านทรายขาว บ้านนาบัว บ้านโพนงาม บ้านปากปวน และบ้านวังสะพุง ก็จะจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีให้เสร็จสิ้นในช่วงสิบห้าวันแรกของเดือนหกข้างขึ้น

หมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีทุกปีมาโดยตลอด มีการนำอุปกรณ์ได้แก่ สัตว์ เหล้า อาหารคาว อาหารหวาน นุหรี ดอกไม้ เทียน ปืนคาบ เครื่องยศ เครื่องแต่งกาย มาจัดระบบ ขึ้นคอน การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงประจำปี ก่อนถึงฤดูทำนา เพื่อขว้างปลาในปีนั้น ๆ จะได้อุดมสมบูรณ์ กระบวนการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี จะเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน ผู้ประกอบพิธีกรรม จะจำ นางเทียม นางแต่ง สมุน พรหมณ์ผู้นำชุมชน ข้าราชการ การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีในแต่ละปีเป็นกิจกรรมของชาวบ้านทั้งหมดในหมู่บ้าน ร่วมกันจัด เพื่อเช่นสำรวจดวงวิญญาณของมเหศักดิ์หลักเมือง อันรวมถึง ผีบรรพบุรุษที่ชาวบ้านนับถือ ที่ประกอบคุณงามความดี ได้แก่ หลวงศรีสงครามท้าวมหาเอ ในเขต บ้านวังสะพุง อำเภอวังสะพุง เจ้าฟ้าร่วมขาว บ้านทรายขาว อำเภอวังสะพุง เจ้าราชทโงบ้านปากปวน อำเภอวังสะพุง เจ้าพ่อขุนราม เจ้าพ่อคำแหงบ้านโพนงาม เจ้าดินบ้านนาบัว บุคคลที่เป็นที่นับถือของชาวบ้านดังกล่าวมีบทบาทที่สำคัญ คือ เป็นวีรบุรุษ และบุคคลตัวอย่างที่ชาวบ้านเคารพบูชาสืบต่อมา ก่อให้เกิดโครงสร้างและปทัสถานทางสังคมที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ครั้นถึงฤดูเลี้ยงปีชาวบ้านต่างก็จัดอุปกรณ์ เครื่องเช่นสำรวจบูชาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ถวายแต่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษของตนเองด้วยความปิติยินดีและพร้อมเพรียงกันทุกครัวเรือน

ชาวจังหวัดเลยเป็นกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีความเชื่อเรื่องผีปู้ตา และมีคอนปู้ตาประจำหมู่บ้านเพื่อการประกอบพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผี ได้แก่ พิธีกรรมเลี้ยงปีในเดือนหกก่อนฤดูทำนา พิธีแก้บนซึ่งบนได้ทุก 15 วัน เมื่อถึงวันขึ้นหรือแรม 15 ค่ำ ก็แก้บนด้วยไก่ และเหล้า นอกจากนี้ยังมีพิธีทำบุญข้าวประดับดินในเดือนเก้า พิธีทำบุญข้าวสาก และข้าวเม่า เดือนสิบ พิธีกรรมที่กล่าวมา จัดทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป การเลี้ยงผีเป็นประเพณีที่เก่าแก่อย่างหนึ่งของชาวจังหวัดเลย ในพื้นที่อำเภอวังสะพุงเคยเป็นชุมชนที่มีมณุษย์อาศัยมาแต่สมัยโบราณและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน หมู่บ้านที่เก่าแก่และตั้งเป็นหมู่บ้าน

มาเป็นเวลานานมักพบว่ามีคนปู่ตาประจำหมู่บ้าน ส่วนจะอยู่ในทิศใดของหมู่บ้านนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสม มักเลือกชัยภูมิป่าเห็นเหมาะสมทำพิธีตั้งพระภูมิบ้าน เรียกว่า ปู่ตา หรือคอนปู่ตา ให้เป็นพระภูมิเทพอารักษ์ของหมู่บ้านเพื่อคุ้มครองดูแลหมู่บ้านรักษาผู้คนและปศุสัตว์ ช่วยป้องกันอันตรายและภัยจะมีเกิดขึ้นทุกหมู่บ้าน (อริยานุวัตร เขมจารี, 2536 : 7)

ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงปี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ที่สะท้อนวิถีคิดแบบชาวบ้าน ซึ่งแสดงออกเป็นสัญลักษณ์ที่ปรากฏในบริบทของพิธีกรรมเลี้ยงปี สามารถดำรงอยู่จนปัจจุบันได้ โดยศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปีตลอดจนความเชื่อ ของชาวอำเภอวังสะพุง ที่มีต่อพิธีเลี้ยงปี และความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงปีกับโครงสร้างทางสังคม ซึ่งจะเป็นประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวจังหวัดเลยต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 ศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปีประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง

จังหวัดเลย

1.2.2 ศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเลี้ยงปี ประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง

จังหวัดเลย

1.2.3. ศึกษาความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงปีกับโครงสร้างทางสังคม ประจำหมู่บ้าน

ในเขตอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

13.1 ทำให้ทราบองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปี ของชาวอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

13.2 ทำให้ทราบความเชื่อ พิธีกรรมเลี้ยงปี ในเขตอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

13.3 ทำให้ทราบความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงปีกับโครงสร้างทางสังคม ของหมู่บ้าน

ในเขตอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

ผลการวิจัยสามารถปรับเป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 และนำไปใช้ประกอบการเรียนวิชานาฏศิลป์ประยุกต์สื่อผสมเรื่องตำนานเมืองเลย

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงปี ของชาวอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย โดยกำหนดเงื่อนไขการศึกษา ดังต่อไปนี้

1.4.1 ขอบเขตพื้นที่ เลือกหมู่บ้านที่มีประวัติการก่อตั้งชุมชน ที่มีการประกอบพิธีกรรม เลี้ยงปีอย่างต่อเนื่อง ได้แก่

1.4.1.1 บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

1.4.1.2 บ้านนาวิ้ว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

1.4.1.3 บ้านโพนงาม ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

1.4.1.4 บ้านปากปวน ตำบลปากปวน อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

1.4.1.5 บ้านวังสะพุง ตำบลวังสะพุง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

1.4.2. ขอบเขตประชากร

1.4.2.1 ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ได้แก่ ขะจ้ำ (กวนจ้ำ) นางเทียม (บัวนาง) สมุน (ช้างแก้ว) นางแตง (แม่แก่นบ้านแก่นเมือง) พรหมณ์ (หมอสุด) หมู่บ้านละประมาณ 5 คน รวม 25 คน

1.4.2.2 ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการ พระสงฆ์ หมู่บ้านละประมาณ 4 คน รวม 20 คน

1.4.2.3 ผู้รู้ในหมู่บ้าน ได้แก่ ชาวบ้านที่มีอายุเกิน 50 ปีขึ้นไป และมีภูมิลำเนา อยู่ในหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 50 ปี หมู่บ้านละประมาณ 4 คน รวม 20 คน

1.4.2.4 ประชาชนที่เกี่ยวข้องได้แก่ ประชาชนที่มาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีอย่างต่อเนื่อง ไม่น้อยกว่า 5 ปี แยกออกเป็นกลุ่มผู้อาวุโสและกลุ่มเยาวชน หมู่บ้านละประมาณ 10 คน รวม 50 คน

1.4.3 ขอบเขตของเวลา

ศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุง โดยเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่กำหนด ไว้ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2544 จนถึงเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2544

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาดังต่อไปนี้

1.5.1 การศึกษาเอกสาร

1.5.1.1 ศึกษาและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติหมู่บ้านที่ทำการศึกษา ได้แก่ บ้านทรายขาว บ้านนาวิ้ว บ้านโพนงาม บ้านปากปวน บ้านวังสะทุง อำเภอวังสะทุง จังหวัดเลย

1.5.1.2 ศึกษาและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ความเชื่อ

1.5.2 การศึกษาข้อมูลภาคสนาม ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการดังต่อไปนี้

1.5.2.1 การสังเกต ได้แก่การเข้าสังเกตการแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษาการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี แก้วจذبันท์ที่ราษฎร์เอือดไว้ในสมุคบันฑิก เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล เครื่องมือที่ใช้บันฑิกข้อมูล ได้แก่ แบบสังเกต กล้องถ่ายรูป วัสดุทัศน เครื่องบันฑิกเสียง แลบบันฑิกเสียง

1.5.2.2 การสัมภาษณ์ และสอบถาม ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง สัมภาษณ์ประชากรที่ระบุไว้ในขอบเขตการศึกษา

1.5.3 การจัดระบบข้อมูล

ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ ถ่ายภาพ ถ่ายวีดิทัศน์ มาจัดหมวดหมู่ของข้อมูล

1.5.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม มาวิเคราะห์ตามความมุ่งหมาย โดยจัดระบบข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และตีความ

1.5.5 การเสนอผลการศึกษาค้นคว้า สรุปผลการศึกษาค้นคว้า นำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบการพรรณวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

1.6 กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิจัย

การใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการศึกษาค้นคว้าผู้ศึกษาได้ใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการศึกษาค้นคว้าแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

1.6.1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้กรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

1.6.1.1 แนวคิดเรื่องผีเจ้านาย

ฉลาดชาย รมิดานนท์ (2527 : 82 – 85) วิจัยเรื่องผีเจ้านาย โดยมุ่งศึกษาสภาพของการนับถือผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่ว่า ดำรงอยู่ได้อย่างไร ภายใต้ระบบความเชื่อทางพุทธศาสนา และศึกษาเกี่ยวกับสัมพันธภาพของศาสนาพุทธพราหมณ์และมีภายใต้โครงสร้างอันเดียวกัน รวมทั้งระบบการจัดลำดับความสำคัญของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มาเป็นตัวแทนบุคคลตลอดจนวิเคราะห์ถึงหน้าที่ทางสังคมของผีเจ้านายด้วย ผลการศึกษาพบว่า การนับถือผีในรูปของการถือผีเจ้านายมีความสัมพันธ์และมีบทบาทต่อสังคมเป็นอย่างมาก คือ การนับถือผีเจ้านาย มีการดำรงอยู่ควบคู่กับความเชื่อแบบพราหมณ์ และพุทธศาสนาภายใต้โครงสร้างอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเหมาะสม มีสัมพันธภาพที่ปรากฏให้เห็นในรูปของความสัมพันธ์ที่ซึ่งยังคงถึงระบบความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทย มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และการบริหารการดำรงอยู่ของความเชื่อทั้งผี พราหมณ์ พุทธ และวิทยาศาสตร์ สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมไทยควบคู่กันไป โดยไม่หักล้างซึ่งกันและกันที่เป็นเช่นนี้เพราะความเชื่อในแนวต่าง ๆ เหล่านั้นเมื่อวิเคราะห์ในเชิงหน้าที่นิยม (Functionalism) ต่างก็ทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการหรือความจำเป็นของผู้คนในสังคม ทั้งในด้านจิตใจและวัตถุที่แตกต่างกัน การจัดองค์กรรมผีเจ้านาย ได้อาศัยประวัติศาสตร์ ดำเนินเข้ามาเป็นพื้นฐานตลอดจนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีถือผีเจ้านายก็แสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่เหมือน ๆ กันในการประกอบพิธีกรรม เช่น การไหว้ครุ การแต่งกาย การเข้าทรงประจำวัน

ผู้ศึกษาจะใช้แนวคิด เรื่องผีเจ้านาย เป็นฐานคิดแนวทางในการศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงปีอำเภอวังสะพุง ว่าพิธีกรรมนี้จัดขึ้นโดยผู้นำที่เรียกว่าเจ้าโคตร หรือ “เฒ่าจ๋า” ซึ่งต้องเป็นผู้มีภูมิปัญญารอบรู้ สิ่งมีชีวิตและวัฒนธรรมและนับถือผีตัวเดียวกัน และไปมาหาสู่กัน มีผลมาจากความเชื่อเรื่องวิญญาณผีบรรพบุรุษซึ่งมีความสัมพันธ์ทางชะง้าและนางเทียม ผู้มีบทบาททางการเป็นผู้นำต่อสังคมของหมู่บ้านอย่างมากเพราะมีบทบาทในการขนานและการแก้เบบบนต่อวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปซึ่งเป็นผู้คอยดูแลปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข และมีอายุยืนนานมีความมั่นคงทางจิตใจในการต่อสู้กับปัญหาชีวิตและทำให้ความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น เนื่องจากได้รับความคุ้มครองจากวิญญาณบรรพบุรุษและผีตัวเดียวกัน บุคคลในหมู่บ้านเสมือนเป็นญาติกันทั้งหมด

1.6.1.2 แนวคิดในการศึกษาพิธีกรรม

Turner นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ อธิบายแนวทางแห่งความเข้าใจพิธีกรรมว่าเราต้องพิจารณาพิธีกรรมในฐานะที่เป็นระบบสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ซึ่งสัญลักษณ์ (Symbols) คือภาษาอย่างหนึ่งที่สามารถเข้าใจ การที่จะทำความเข้าใจพิธีกรรมต้องทำความเข้าใจพิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนาผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏ ระบบสัญลักษณ์ก็คือระบบความคิดของมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง ซึ่งจะมีปรัชญาแฝงอยู่ สัญลักษณ์ที่ได้จากพิธีกรรมอาจพิจารณาจากพฤติกรรมของผู้ประกอบพิธีกรรม การกระทำและวัสดุอุปกรณ์ ประกอบการพิจารณาหาความหมาย รวมทั้งบริบทสถานที่และกาลเวลาของพิธีกรรมนั้น ๆ ผู้ศึกษาอาจจะทราบถึงแก่นของเรื่องที่กำลังค้นหาได้ โดยการตีความออกมา ผู้ศึกษาต้องเป็นบุคคลที่ละเอียดในการเลือกสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ หรือมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมนั้น ๆ (Skilled informants) ต้องสัมภาษณ์จากหลายบุคคล เพื่อการตรวจสอบข้อมูลให้ตรงกันการศึกษาริบบททางสังคมและวัฒนธรรมของอิสานจากพิธีกรรม เน้นกระบวนการวิเคราะห์และตีความหมายที่เป็นปฏิสัมพันธ์ตอบโต้กันไปมา (iterative process) ระหว่างข้อมูลด้วยกันเอง (ภาคสนาม) หรือข้อมูลกับกรอบแนวความคิดทางทฤษฎีและที่สำคัญก็คือปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองส่วนข้างต้นกับความคิดเชิงวิเคราะห์สังเคราะห์ (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2534 : 17)

ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเรื่องการศึกษาศึกษาพิธีกรรมเป็นฐานการคิดเพื่อศึกษาค้นคว้าพิธีกรรมเลี้ยงผีของชาวบ้านในเขตอำเภอวังสะพุง เพราะในพิธีกรรมเลี้ยงผีของชาวอำเภอวังสะพุง มีการใช้สัญลักษณ์เป็นความหมายเพื่ออธิบายความเป็นมาของเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงผี ชาวอำเภอวังสะพุง เพื่อการศึกษาริบบททางวัฒนธรรมสังคมของชาวอำเภอวังสะพุงโดยวิเคราะห์ระบบความคิดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังพิธีกรรมเลี้ยงผี อันสะท้อนแก่นแท้แห่งระบบการคิดที่แสดงออกอย่างมีความหมายในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านทรายขาว บ้านนาแก้ว บ้านโพนงาม บ้านปากปลาวน และบ้านวังสะพุง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

1.6.2 ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้ทฤษฎีดังต่อไปนี้

1.6.2.1 ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิยม

งามพิศ สัตย์สงวน (2542 : 34 – 35) ได้อธิบายว่าทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิมนักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส พัฒนาโดย แรค คลิฟท์ บราวน์ A.R Radcliffe Brown นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากเคิร์คโฮล์ม ทั้งสองคนที่กล่าวมาให้ความคิดว่าเป็นบรรทัดฐานต่าง ๆ รวมทั้งค่านิยม ความรู้สึก และพิธีกรรมต่าง ๆ มีอำนาจเหนือปัจเจกบุคคล และช่วยยึดสังคมเข้าไว้ด้วยกัน

สิ่งที่เรคคิฟท์ บราวน์ ให้อำนาจในมานุษยวิทยาคือ ความคิดที่ว่า ระบบสังคมต่าง ๆ ประกอบไปด้วยโครงสร้างและกิจกรรมต่าง ๆ โครงสร้างทางสังคม คือ แบบแผนทางสังคมมนุษย์ โดยประชากรมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โครงสร้างจะได้อาจมาจากการกระทำระหว่างกันทางสังคม จากบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของพฤติกรรม เรคคิฟท์ บราวน์ จะสนใจเรื่องระบบเครือญาติ เพราะระบบเครือญาติ คือ หลักการจัดระเบียบสำคัญที่สุดในสังคมที่ไม่รู้หนังสือ แสดงถึงความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความผูกพันกับทางโครงสร้างสังคม ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ของเรคคิฟท์ บราวน์ เน้นที่การคงอยู่หรือเสถียรภาพของระบบสังคม รวมทั้งหน้าที่และความมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งนำไปวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้นส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรม ศึกษาเพื่อทำให้เกิดเสถียรภาพของกลุ่มชน พิธีกรรมที่ทำให้สังคมอยู่ได้ โดยแสดงถึงระบบสูงค่าทางสังคมอย่างเปิดเผย

ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิยามมาศึกษาค้นคว้า อธิบายความเชื่อและพฤติกรรมของชาวอำเภอวังสะพุงในพิธีกรรมเลี้ยงปี โดยนำโครงสร้างทางสังคมชาวอำเภอวังสะพุง ที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงปี ซึ่งมีการมอบหมายหน้าที่ที่พึงปฏิบัติอันถือและภาระที่ปฏิบัติสืบทอดมาสู่ลูกหลาน มีระบบเครือญาติเป็นแนวทางในการจัดระเบียบทางสังคมที่มั่นคงสืบทอดมาเป็นประเพณีของกลุ่มชน ได้แก่ ขะจ้ำ นางเทียม สมุน พรหมณ์

1.6.2.2 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction)

กาญจนา แก้วเทพ (2543 : 253 – 258) ได้อธิบายทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ว่า เริ่มก่อตัวในช่วงทศวรรษ 1920 โดยมี H.Blumler เป็นผู้ให้ชื่อทฤษฎี และมีนักคิดคนสำคัญของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ คือ George Herbert Mead ว่าควรหันมาสนใจศึกษาสภาพของคนในสถานการณ์จริง ๆ เช่น การเล่นฟุตบอล ซึ่งนักกีฬาจะต้องทำหน้าที่และบทบาทของตนตามตำแหน่งหน้าที่ เช่น กองหน้า กองหลัง กองกลาง ปีกซ้าย ปีกขวา ผู้รักษาประตู ต้องประสานงาน โดยทำกิจกรรมร่วมกัน เรียกว่ามีปฏิสัมพันธ์กัน ส่วน G.H.Mead. เปรียบเทียบคนเรานั้นเหมือนตัวดักแค้ที่ไม่มีใครเอาดาบมาครอบค้อม ตัวเราเป็นคนถักร้อยดาบขายทางสังคมห่อหุ้มตัวเอง ดาบขายสังคมเกิดขึ้นในระหว่างปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กับคนอื่น ๆ ในสังคม แล้วคนเราจะค่อย ๆ ซึมซับ (Internalize) กฎระเบียบของสังคมเขาไปในตัวเราเอง อย่างอัตโนมัติ

G.H.Mead กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไขมนุษย์ทำได้มากกว่าสัตว์คือ การรับรู้ในสิ่งเร้าในลักษณะของสัญลักษณ์ (Symbol) การอ่านและตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมแต่ละแห่ง เพราะการใช้สัญลักษณ์ คือ การกระทำที่มนุษย์ได้ปลดปล่อยการเรียนรู้ แบบวางเงื่อนไขให้เป็นอิสระจากกาลและเทศะ ซึ่งคนเรา

สามารถใช้สัญลักษณ์สร้างสาระ 3 ประการ คือ (1) ประสบการณ์ของสำนึกส่วนตัว (2) สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับตัวเอง (3) สร้างความรู้เกี่ยวกับสังคมทั้ง “จิต” “ตัวตน” และ “สังคม” ที่แต่ละคนได้เก็บสัญลักษณ์เอาไว้เป็นฐานข้อมูล

ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์มาเป็นแนวทางในการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สัญลักษณ์ ได้แก่ ฉัตรขาว พานบายศรี ของกิน เครื่องแต่งกาย หมากพลู บุหรี่ ที่ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุง สิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้คืออุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมที่สะท้อน ระบบแห่งความคิด ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันแสดงถึงความกตัญญูของลูกหลานที่มีต่อบรรพบุรุษคือ พื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในสังคม ซึ่งเป็นความรู้เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอำเภอวังสะพุง อันมาจากประสบการณ์และแนววิถีกำหนดของผู้นำสังคม ชาวอำเภอวังสะพุง จากพิธีกรรมเลี้ยงปีที่มีปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม และค่อย ๆ ซึมซับเป็นกิจกรรมเลี้ยงปีสืบมา

1.7 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงปี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ผู้ศึกษาได้จำแนกเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 ประเภท คือ

- 1.7.1 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่จะศึกษา
- 1.7.2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม
  - 1.7.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ
  - 1.7.2.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม
- 1.7.3 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ
  - 1.7.3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม
  - 1.7.3.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ
- 1.7.1 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่จะศึกษา

สุรศักดิ์ ศรีสำอาง (2543 : 43-51) เขียนหนังสือชื่อลำดับกษัตริย์ลาว ได้กล่าวถึง ชื่อเมืองชายขาว หรือชายขาวนี้ไปพ้องกับชื่อเมืองเลขโบราณ ในตำนานพื้นเมืองเรื่องนางผมหอม ของกลุ่มชนลุ่มน้ำเลย คือเมืองทรายขาว หรือบ้านบ้านทรายขาว ที่ตั้งอยู่บนที่ราบริมฝั่งแม่น้ำเลย ทางด้านทิศเหนือของภูหอ ห่างจาก อำเภอวังสะพุง จ.เลย ลงมาทางใต้ ประมาณ 12 กิโลเมตร และอ้างถึงหนังสือประชุมพงศาวดารเล่ม 44 เกี่ยวกับพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้วเจ้าเมืองชายขาวว่า (ท้าวฤๅไชย) เป็นโอรสที่เกิดจากนางน้อยออกสา ธิดาพระยาเชียงใหม่ ได้

จากนางน้อยออกสลา ธิดาพระยาเชียงใหม่ ได้ไปครองเมืองชาย (เมืองชายขาว) มีพระนามว่า พระยาชายมอช (คำ) ภายหลังขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นดินแล้ว .. พ.ศ. 2023 (จ.ศ.842) กองทัพญวนยกมาตีเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว พระยาไชยจักรพรรดิแผ่นดินแล้วรบต่อไม่ไหว เนื่องจากบรรดาขุนนาง ต่างอ่อนแอมาแต่ครั้งมหาเทวี จึงหนีลงไปตั้งอยู่ที่เชียงคาน แล้วแต่งท้าวแท่งคำ (คำเฮือง) โอรสที่ได้กินเมืองชาย (เมืองชายขาว) ไปรักษาเมืองท้าวแท่งคำนำกำลังทัพจากเมืองชายขาว และเมืองเชียงคาน ซึ่งอยู่ในเขตปกครองไปจับไล่ญวน ออกไปจากเขตแดนเมืองล้านช้างได้สำเร็จ

คณะกรรมการโครงการศึกษาแม่น้ำเลย (2539 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่องการศึกษาแม่น้ำเลย กล่าวถึงบ้านทรายขาวว่า ท้าววรจิตร เป็นลูกชายของเจ้าเมือง เจ้าฟ้าฮ่มขาว (เมืองฮ่มขาวสันนิษฐานว่า ตั้งอยู่ที่คั้งหมูบ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ปัจจุบัน) วันหนึ่งท้าววรจิตรเกิดมีอาการร้อนรันททั้งกายและใจเป็นอย่างยิ่ง อยากจะใคร่ไปลงอาบน้ำในลำแม่น้ำเลยเหลือเกินจนทนอยู่ไม่ได้ จึงชักชวนข้าทาสบริวารไปลงอาบน้ำในแม่น้ำ ขณะที่ท้าววรจิตร กำลังอาบน้ำอย่างเพลิดเพลินอยู่นั้นก็เหลือบไปเห็นผอบทองลอยมาแต่ทางคั้นน้ำ พอมาถึงตรงที่ท้าววรจิตรอาบน้ำอยู่ ผอบทองก็ลอยวนไปวนมา ท้าววรจิตรบอกให้พี่เลี้ยงไปเอาผอบทองมาให้ แต่พี่เลี้ยง ไม่สามารถคว้าเอาผอบทองได้ ท้าววรจิตรจึงว่ายนน้ำไป ที่ผอบทองและยื่นมือไปคว้าเอาได้อย่างง่ายดายคายพอท้าววรจิตรคว้าผอบทองได้ก็รีบขึ้นมายบนบกและเปิดผอบทองดูทันที ได้เห็นเส้นผมสามเส้นซึ่งมีกลิ่นหอมอบอวล

สิลา วีระวงส์ (2539 : 52 – 53) เขียนหนังสือชื่อประวัติศาสตร์ลาว กล่าวถึงเมืองทรายขาวว่า เมื่อพระเจ้าฟ้าจุ่มแห่งล้านช้าง ได้เสด็จลงไปตีเอาเมืองร้อยเอ็ด แล้วจึงส่งพระราชสาส์นไปหาพระรามาริบัติอยู่ทองให้ใช้ภูเขาดงพระยาไฟหรือแคนดงสามแฉ่าไปจนถึงภูพระยาพ้อและแคนเมืองนครไทยเป็นเขตแดน ประมาณปี พ.ศ. 1893 เมื่อได้เสด็จมาเวียงจันทน์จึงฉลองชัยชนะแล้วตั้งเมืองค่านมี 4 เมืองคือ เมืองแก่นท้าว เมืองหนองบัว เมืองทรายขาว เมืองสามหมื่น

คณะศิษยานุศิษย์ (2537 : 20) เขียนหนังสือชื่อ ชีวิตประวัติพระคุณเจ้าพระธรรมวราลังการ หลวงปู่ศรีจันทร์ วัณณาโก ได้กล่าวถึงบ้านทรายขาวไว้ว่า ในสมัยพญาสิทธิหรือพระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงตั้งพระทัยที่จะรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ให้เป็นอาณาจักรเดียวกัน ซึ่งระหว่างนั้นมี ชุมชนใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่รอยต่อกับดินแดนล้านช้าง เกรงว่าจะถูกปราบปรามเพื่อไปรวมกับหัวเมืองฝ่ายเหนือ จึงได้อพยพผู้คนออกไปแสวงหาที่อยู่ใหม่ ผ่านเข้าไปในดินแดนล้านช้างถึงฝั่งแม่น้ำโขง แล้วเลียบลำน้ำโขงมุ่งลงมาทางตอนใต้ จนถึงลำน้ำเหืองและข้ามลำน้ำเหืองจนพบทำเลที่เหมาะสมจึงพากันตั้งหลักฐานตั้งเมืองใหญ่ขึ้นริมฝั่งแม่น้ำ เรียกชื่อตามลำน้ำว่า “เมืองเซเลเถอ” ราว พ.ศ. 1897

คุณพล ไชยสินธุ์ (2537 : 96-97) ได้ศึกษาเรื่องราวของจังหวัดเลยเขียนหนังสือชื่อ วรรณกรรมจังหวัดเลย เกี่ยวกับจารึกฐานพระพุทธรูปวัดศรีสุทธาวาส 2 กล่าวถึงเมืองชายขาวว่า ศักราช (10) 74 ตัว ปีเต่าสี่ (มะโรง) เดือน 4 ขึ้น 6 ค่ำ วัน 5 มีอธิษฐาน ฤกษ์ ถูก ขามกองแลงได้รจนา พระพุทธรูปองค์นี้ ภายในมีมหาสมเด็จสังฆราชา เจ้าวัดกลางเมืองชายขาว เป็นประมุข แลตั้งขมเจ้าทั้งหลายพร้อมกันแล้ว ภายนอกพระยาชายขาว เป็นประมุขแลศักรา มัค คทายก อุบาทก อุบาทิกา เมืองเลย และน้ำค้อ พร้อมกันสร้างไว้ ขอให้ได้ตั้งพระเป็นเจ้าเทศ สนา ขนานโพธิปัญญา เป็นผู้รจนา ขอสุข 3 ประการ ท่วง ท่วง 74 ตัว

พิชิต สุนทร (2534 : 299) เขียนหนังสือชื่อภูมิศาสตร์จังหวัดเลย ได้กล่าวถึงบ้าน ทรายขาวว่า พระธาตุกุดเรือคำ ตั้งอยู่ที่บ้านทรายขาว หมู่ที่ 5 ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ระยะห่างจากจังหวัดเลย 35 กิโลเมตร เป็นถนนสายเลย-วังสะพุง ห่างจากอำเภอ 13 กิโลเมตร ลักษณะโดยทั่วไปเป็นพระธาตุทรงกลม สร้างในราว พ.ศ. 1900 มีฐานกว้าง ประมาณ 3 เมตร สูง 5 เมตร ก่ออิฐถือปูน นับว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเป็น อย่างยิ่งซึ่งมีประวัติเล่าต่อกันมาว่า วัดพระธาตุกุดเรือคำ เดิมชื่อ “วัดกู่” และสร้างเมื่อ พ.ศ.1900 บิดาเจ้าฟ้าร่มขาวเป็นผู้สร้าง (สันนิษฐานว่า อยู่ติดบริเวณคอนหอเจ้าพ่อร่มขาว) ต่อมาเมื่อบิดาเสียชีวิต เจ้าฟ้าร่มขาวจึงได้สร้างวัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงบิดามารดาชื่อ วัดกู่คำ สร้าง พ.ศ.1938 ต่อมาเจ้า มหาชีวิตหลวงพระบาง ซึ่งเป็นพระสหายของเจ้าฟ้าร่มขาวได้เสียชีวิตลง บรรดาไพร่ฟ้าประชา ราษฎรได้นำอัฐิตั้งขามลงเรือคำ โดยไม่มีศิพายมาตามแม่น้ำโขง แล้วเรือคำก็ขึ้นมาตามแม่น้ำ เลย พอมาถึงท่าหน้า วัดกู่ เรือได้พุ่งคลื่นขึ้นไปโผล่ตรงนั้น เจ้าฟ้าร่มขาวเห็นเข้าก็ทราบว่าเป็นอัฐิ (กระดูก) ของพระสหายจึงนำไปบรรจุไว้ร่วมกันกับอัฐิของพระบิดา

สาร สารทัศนายนันท์ (2534 : 24) เขียนบทความเรื่องเมืองเลยของเราไว้ในหนังสือ ชื่อมรดกไทยเลย ได้กล่าวว่า เมืองเซไล ตั้งอยู่บริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง ปัจจุบันและเป็นเมืองที่ตั้งมานานหลายร้อยปีแล้ว คือ คงตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 1900

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย (2533 : 32) เขียนหนังสือชื่อสภาพสิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมจังหวัดเลย เกี่ยวกับตำนานเกี่ยวกับพระธาตุกุดเรือคำ กล่าวไว้ว่า มีเรือทองคำปราศจาก ศิพายเป็นพาหนะนำอัฐิเจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางถึงเมืองเซไลแล้วเรือได้พุ่งชนฝั่งความแรงของหัว เรือได้พุ่งเข้าหาดลิ่งไปโผล่ขึ้นบนฝั่งทางด้านวัดใหม่ที่กำลังสร้าง เจ้าฟ้าร่มขาวเกรงชาวเมืองจะ ทำลาย จึงได้ก่อสร้างครอบหัวเรือทองคำไว้ ส่วนอัฐิของเจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางพระสหายนำ ไปเก็บไว้ในหอโองการร่วมกับอัฐิของบิดาคนสถาปนาก่อสร้างเสร็จราว พ.ศ. 2000 เรียกว่า “พระ ธาตุกุดเรือคำ” วัดที่สร้างเสร็จชื่อว่า วัดกู่คำ

เดิม วิชาคพจน์กิจ (2540 : 311) เขียนหนังสือชื่อประวัติศาสตร์ลาว ได้กล่าวถึงบ้านเซโตนีอาจเป็นบ้านโคบ้านหนึ่งที่มีผู้คนหนาแน่น ควรที่จะยกบ้านขึ้นเป็นเมืองได้ในสมัยนั้น หมู่บ้านที่เหมาะสมที่ว่ามานี้ก็ไม่เห็นมีบ้านอื่น นอกจากบ้านทรายขาวหรือตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุงเดี๋ยวนี้ตั้งอยู่ห่างตัวอำเภอทางทิศใต้ 12 กิโลเมตร และตั้งอยู่ริมน้ำเลยเช่นเดียวกับที่ตั้งจังหวัดเลย ปัจจุบัน นอกจากนี้น้ำบ้านทรายขาวยังปรากฏหลักฐานในทางประวัติศาสตร์อีกว่า เคยเป็นเมืองเก่ามาครั้งหนึ่งมีหลักเมือง กำแพงเมือง ปรากฏให้เห็นทุกวันนี้ แม่น้ำในแผนที่ประเทศไทยไทยเก่า ๆ สมัย มร.เจ.เอช. แมคคาร์ธี (พระวิภาคภูวคด) เป็นเจ้ากรม (อธิบดี) แผนที่ก็เขียนเมืองทรายขาว

สมชาย พุ่มสะอาด และประเสริฐ ติวานันท์ (2529 : 502) เขียนหนังสือชื่อ 73 จังหวัด เล่ม 3 กล่าวว่า ชุมชนบ้านทรายขาว เป็นที่ตั้งเมืองของเชื้อสายกษัตริย์ราชวงศ์ ถึงหนวัติ เนื่องจากมีคำว่า “เจ้าฟ้า” แสดงถึงฐานะเจ้าผู้ครองนคร ที่เรียกขานกันต่อมาว่า เจ้าฟ้าร่มขาว คำว่า ร่มขาว หมายถึงร่ม หรือ สัปทนที่ทำด้วยผ้าขาว ซึ่งใช้กางกันเป็นเครื่องประกอบ อิศริยยศของผู้มียศศักดิ์ และเมืองนี้ไม่มีกำแพงเมือง แต่ใช้หอโองการสันนิษฐานว่า อยู่บริเวณหอหลวง (สถานที่ประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงปี) และกล่าวถึงวัดคู่สร้าง พ.ศ.1900 และมีซากอิฐกำแพงดินริมฝั่งแม่น้ำเลยใกล้วัดคู่คำ

ปราณี บานชื่น (2527) ได้เขียนหนังสือเรื่องความหมายและประวัติความเป็นมาของการตั้งชื่อตำบล และหมู่บ้าน และสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในเขตจังหวัดเลย เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการตั้งตำบลวังสะพุงว่าเดิมนั้นมีวังน้ำอยู่ทางเขตทิศใต้ของวัดศรีชมชื่น ห่างประมาณ 2 เส้นเศษ คอนบนน้ำเลยมีดินสะพุงอยู่มากมาย แต่ละคืนอาชุลยหลายร้อยปี ตั้งเป็นตำบลเมื่อ พ.ศ. 2450 ส่วนบ้านปากปวน ตำบลปากปวนอำเภอวังสะพุง ศึกษาจากที่มาของคำ และลำน้ำปวน ซึ่งไหลมาบรรจบแม่น้ำเลย บริเวณนี้จะอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์ป่า และสัตว์น้ำ เดิมหมู่บ้านนี้อาศัยอยู่บริเวณน้ำปวนไหลลงสู่แม่น้ำเลยต่อมาได้ขยายหมู่บ้านมาตั้งอยู่บริเวณปัจจุบันห่างจากแม่น้ำเลย 20 เมตร ส่วนหมู่บ้านทรายขาว ซึ่งปัจจุบันมีหมู่บ้านทรายขาวนอก ทรายขาวเหนือ หมู่บ้านกลาง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งเป็นชุมชนมาแต่สมัยโบราณเป็นเมือง ๆ หนึ่ง (ราวสมัยสุโขทัย) คนดั้งเดิมนั้นอพยพมาจากหลวงพระบาง มีเจ้าเมืองปกครองที่รู้จักจนถึงปัจจุบันที่ชาวบ้านศรัทธาคือ “เจ้าฟ้าร่มขาว” เป็นราชโอรสเจ้าเมืองหลวงพระบาง มีราชโอรสชื่อว่า ท้าวหลาน้ำ และได้ขึ้นครองเมืองแทนเจ้าฟ้าร่มขาวเมื่อเจ้าฟ้าร่มขาวสิ้นพระชนม์ชาวเมืองนี้จะขึ้นตรงต่อเมืองหลวงพระบาง ต่อมาถูกจีนฮ่อยกกองทัพมาโจมตี ชาวเมืองผู้ไม่ได้จึงอพยพไปอยู่ในที่ต่าง ๆ เช่น เมือง ราด เมืองหล่มส่วนหมู่บ้านนาวันนั้นตั้งขึ้น เมื่อนายพรานป่าล่าเนื้อสามคนมาจากบ้านนาพิง นากาว ถ้าสัตว์ข้ามภูหลวง นายพรานคนที่ 1 อยู่บ้านนาหลวง นายพรานคนที่ 2 อยู่บ้านทรายขาว นายพรานคนที่ 3 บ้านนาวัน

ที่ตั้งบริเวณริมน้ำเลยว่ นาพรานน้อย ใกล้บริเวณนาพรานน้อย มีก้อนหิน รูปร่างคล้ายวัวนอนหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เรียกที่แห่งนี้ว่า นานางวัว บ้านนาวัวมีวัดยอดแก้ว สร้างโดยนายพรานน้อย แก้วน้ำถูกแก้วประดับที่หน้าออกพระพุทธรูปค่อมามีเหตุการณ์ปรากฏขึ้นว่า ดวงแก้วจะลอยขึ้นบนฟ้าเป็นแสงสว่างไสวอยู่เสมอ ชาวบ้านจึงเรียกว่า วัดยอดแก้ว ส่วนบ้านโพนงามเรียกชื่อตามที่ตั้งหมู่บ้านมีลักษณะเป็นคินเนินมีโชนางวางเป็นผู้รวบรวมคนในหมู่บ้านนี้มีผีเจ้าโคตร 2 คน คือ เจ้าพ่อขุนราม เจ้าพ่อคำแหง

1.7.2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

1.7.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

เรณู อรรฐาเมศร์ (2541 : 343 - 344) วิจัยเรื่องภูมิปัญญาไทใหญ่กับความเชื่อพิธีกรรมกล่าวถึงประเพณีพิธีกรรมชาวไทใหญ่บ้านใหม่หมอกจำ ผลการวิจัยพบว่า คดีดั้งเดิมการนับถือผีตามตำนาน คือ “ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี” ชาวบ้านมีสถานที่สักการะเพื่อระลึกถึงสิ่งสูงสุดหรืออำนาจที่ไม่ใช่ทางพุทธ แต่เป็นอำนาจฝ่ายผี พิธีกรรมความเชื่อในเรื่องนี้เรียกว่า “ขึ้นเจ้าเมือง” เพื่อตอบแทนบุญคุณที่เจ้าเมืองได้ให้ความคุ้มครองคนในหมู่บ้านทั้งหมดให้มีความเป็นอยู่สุขสบายและอุดมสมบูรณ์ วิญญาณที่เป็นเจ้าเมืองคนแรก ชื่อ ขุนสาวิพิธีกรรมขึ้นเจ้าเมือง จัดทำในเดือนเมษายน ขึ้น 10 ค่ำของทุกปี

สุริยา สมทศุปลี และคณะ (2540) วิจัยเรื่องพิธีกรรม “ช่วงผีพื่อน” ของ “ลาวข้าวเจ้า” อำเภอปิงขงชัยและอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า พิธีกรรมช่วงผีพื่อน อาจจะสะท้อนให้เห็นวิถีคิดแบบพึ่งพาอย่างชัดเจน แต่ในกระบวนการขั้นตอนและสัญลักษณ์ของพิธีกรรมนั้น มีวาทกรรมที่โดดเด่น คือ วิถีคิดเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ พิธีกรรมช่วงผีพื่อน ของชาวบ้านที่เรียกตนเองว่า “ลาวข้าวเจ้า” สะท้อนให้เห็นวิถีคิดแบบพึ่งพา อำนาจภายนอกที่เป็นอำนาจผี นักการเมืองและพิธีกรรมเน้นการรักษาพยาบาลคนป่วยโดยการร้องหมอผี แต่เน้นที่การพื่อนประกอบเสียงแคนซึ่งชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีที่มีวิญญาณผีอยู่กับตัวหรือนับถือผี จะเข้าร่วมพิธีลงช่วง ประจำปีที่บ้านเจ้าก๊ก หรือผู้นำพิธีความเชื่อสำคัญของพิธีก็คือ การพื่อนประกอบเสียงแคนในบริเวณช่วง เป็นการบูชาหรือเจ่นไหว้ให้ผีพอใจ เมื่อผีพอใจจะทำให้คนพื่อนมีสุขภาพอนามัยแข็งแรง ประสบโชคลาภ และปราศจากโรคภัย

สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร (2536 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่อง ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย ผลการศึกษารูปได้ว่า ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุศรีสองรักมีลักษณะเป็นจารีตประเพณีเฉพาะท้องถิ่นและเป็นประเพณีที่มีประโยชน์อย่างชัดเจนต่อชาวบ้าน โดยเฉพาะส่วนการนับถือผีได้แสดงถึงร่องรอย ของการ

ประกอบพิธีกรรมแบบดั้งเดิม ที่สืบต่อมาจากรบพบุรุษ ของชนชาติไท - ลาว ที่มีมาตลอดระยะเวลาชาวนาน

เพ็ญนิภา อินทรระภูถ (2535 : 138) วิจัยเรื่องการนับถือผีของชาวไทยคำ หมู่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ชาวไทยคำเป็นชนกลุ่มน้อยบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย กลุ่มน้อย กลุ่มหนึ่งอาศัย มีลักษณะสังคม เป็นเพียงระดับสังคมในหมู่บ้านเท่านั้น โดยมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการดำรงไว้ซึ่งความเป็นปึกแผ่นของสังคม (Social Solidarity) การประกอบพิธีกรรมของชาวไทยคำ มิใช่เป็นการกระทำเพียงหน้าที่เท่านั้น แต่ยังมีวัตถุประสงค์อื่น ๆ ที่สำคัญมากกว่านั้น กล่าวคือ ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีเพื่อต้องการดำรงรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมของคนเอาไว้ เพื่อแสดงความกตัญญูแก่บรรพบุรุษ ญาติพี่น้อง เพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ

วิรัช วิวัจนิกาวรรณ และนิภาวรรณ วิวัจนิกาวรรณ (2533 : 23) วิจัย เรื่อง การเข้าทรงและร่างทรง ความเชื่อพิธีกรรมและบทบาทที่มีต่อสังคมได้กล่าวถึง การไหว้ผีบรรพบุรุษเป็นการระลึกถึงบุญคุณของบรรพบุรุษ ซึ่งเชื่อกันว่า พิธีกรรมนี้สามารถทำให้ถูกหลานได้แสดงความกตัญญูและแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้ว และมีบรรพบุรุษจะคบบันดาช่วยเหลือสนับสนุนถูกหลานได้ ขณะเคี้ยวกันอาหารที่เช่นไหว้สิ่งของที่เผาส่งไปให้รวมทั้งคำอ้อนวอนขอสิ่งต่าง ๆ ของถูกหลานก็สามารถส่งไปถึงบรรพบุรุษได้ ผู้ที่เช่นไหว้ส่วนใหญ่จะขอให้บรรพบุรุษของคนช่วยเหลือตนเองและครอบครัวในเรื่องต่าง ๆ เรื่องการค้าขาย เรื่องความมั่นคงปลอดภัย จากภยันตรายทั้งปวง

1.7.2.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

สุรพท วิรุฬห์รักษ์ (2543 : 15) เขียนหนังสือชื่อ นาฏศิลป์ปริวรรตศิลป์ ก่อถึง การพื่อนรำในพิธีกรรมว่า นาฏศิลป์เป็นเครื่องแสดงสิ่งที่มีพลังพิเศษ หรือเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติในตัวของผู้ที่ทำหน้าที่พ้อมคหมอมผี คนเหล่านี้ใช้นาฏศิลป์สื่อสารกับพลังเหนือธรรมชาติให้เข้ามาสถิตฮันคนหรือผ่านคนไปยังผู้ที่ต้องการรับอิทธิฤทธิ์เหล่านั้น การพื่อนรำในลักษณะนี้มักเป็นการแสดงเดี่ยว แต่บางครั้งบางแห่งก็มีการแสดงเป็นกลุ่มตัวอย่างเช่นการพื่อนในพิธีดำผีฟ้าในอีสานเพื่อรักษาโรค

ธิดา โมสิกรัตน์ และจ่านงค์ ทองประเสริฐ (2537 : 7) เขียนหนังสือชุด วิทยาศาสตร์และพิธีกรรมของไทยในหนังสือไทยศึกษา (หน่วยที่ 8) ได้กล่าวถึงความหมายพิธีกรรมในแง่ของการศึกษาว่า เป็นวิธีการหรือกลวิธีที่มนุษย์ศึกษขึ้นตามความเชื่อ ทั้งความเชื่อภูคผีวิญญาณ เทวดา และความเชื่อทางศาสนา กล่าวคือ มนุษย์เชื่อว่า ถ้าประกอบพิธีกรรมด้วยการเช่นสรวงบูชา

อำนาจ สิ่งนั้นย่อมจะคลบับคาลหรือช่วยใ้มนุษย์บรรลุตามความเชื่อและความต้องการ มนุษย์จัด พิธีกรรมขึ้นเพื่อให้เกิดความสบายใจ มีจิตใจมั่นคง เพราะมีพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ รวมทั้งเป็นสื่อที่รวมจิตใจของคนในสังคมให้ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พิธีกรรมทุกพิธีกรรมย่อมมี แนวคิดแฝงซ่อนอยู่ หากไม่วิเคราะห์เจาะลึกแล้วก็อาจมองว่า พิธีกรรมเป็นสิ่งเหลวไหลไม่เป็น ประโยชน์แต่อย่างใด

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ (2536 : 20) เขียนหนังสือชื่อประเพณีพิธีกรรม ในวรรณคดีไทย ได้กล่าวถึงพิธีกรรม (Ritual) คือการกระทำที่เป็นประเพณี ซึ่งมีรูปแบบเฉพาะ สำหรับใช้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้กล่าวถึงพิธีกรรมว่า เป็นการกระทำ อย่างใดอย่างหนึ่งตามค่านิยม ทศนคติ ความคิด และความเชื่อโดยเข้าใจว่าการกระทำอย่างนั้น ย่อมมีผลตอบสนอง ทำให้คนได้รับประโยชน์ตามที่คาดหวังเอาไว้ ทำแล้วมีผลทำให้จิตใจเบิกบาน เป็นสุขที่เรียกว่า ใ้บุญใ้กุศล

นิคม วงเวียน (2533 : 190 - 191) เขียนบทความเรื่องบทวิเคราะห์วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อชาวส่วยในวัฒนธรรมกลุ่มแม่น้ำมูล : กรณีเขมร ลาว ส่วยสุรินทร์เกี่ยวกับพิธี กรรมและความเชื่อของชาวส่วยว่า การประกอบพิธีกรรมเป็นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ของคนรุ่นก่อนใ้แก่เพื่อนมนุษย์ และคนรุ่นต่อมา ทั้งนี้เนื่องด้วยมนุษย์มีภาษาใ้จำกัด จึงต้องใช้ กิริยาอาการอื่นแสดงออกเพื่อถ่ายทอดความรู้ใ้แก่กัน ต่อมาเพิ่มความซับซ้อน พิศดารจนกระทั่ง กำหนดรูปแบบที่แน่นอน เป็นพิธีกรรมในที่สุด ความนึกคิดจินตนาการของมนุษย์ก่อให้เกิดความ เชื่อ และความเชื่อผลักดัน ใ้มนุษย์ประกอบพิธีกรรมอันละเอียดซับซ้อนยิ่งขึ้น และพฤติกรรม ของมนุษย์มีการยึดหยุ่นได้ ดังนั้นพิธีกรรมของมนุษย์จึงมีรูปแบบต่าง ๆ กัน สุดแต่ความเหมาะสม แก่ภูมิประเทศและเหตุการณ์ การที่มนุษย์สร้างพิธีกรรมขึ้นนั้น นับเป็นวิธีการบันทึกผลสำเร็จ แห่งการเรียนรู้ที่ทรงประสิทธิภาพที่สุด จนปรากฏอยู่ในลักษณะของสัญลักษณ์ เมื่อเรานำพิธีกรรม มนุษย์มาวิเคราะห์จะเห็นสัญลักษณ์แห่งที่สงบบอกความรู้ อันจำเป็นต่อความอยู่รอด

อุทัย หิรัญโค (2526 : 197) เขียนหนังสือชื่อสารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา - มานุษยวิทยา ได้กล่าวถึง พิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติตามที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรมอัน เกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ หรือหมายถึงพฤติกรรมทางสังคมอันละเอียดอ่อนที่ ถูกกำหนดขึ้นโดยขนบธรรมเนียมกฎหมายหรือระเบียบของสังคม ซึ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของ คุณค่านิยม หรือความเชื่อ พิธีกรรมเป็นรูปแบบหนึ่งของพิธีการ (Ceremony) แต่มิใ้มีความ หมายถึงตรงกันนัก ข้อแตกต่างที่สำคัญคือ พิธีการเป็นการปฏิบัติในสังคมที่มีคนจำนวนมากกว่าหนึ่ง คน แต่พิธีกรรมอาจจะปฏิบัติเพียงคนเดียวก็ได้

ประมวล คิคคินตัน (2521 : 137 - 138) เขียนหนังสือชื่อ คคิชนชาวบ้าน : การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา ได้กล่าวถึงความเชื่อคคิชนชาวบ้านในด้านพิธีกรรมว่า ความเชื่อสืบต่อกันมา ซึ่งเรียกว่า Myth นั้น มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการประกอบพิธีกรรมซึ่งเรียกว่า Ritual นักมานุษยวิทยาสังเกตเห็นว่า การประกอบพิธีกรรมคือ การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่เพื่อนมนุษย์และคนรุ่นต่อมาสมัยที่มนุษย์ยังมีภาษาจำกัดก็มีวิธีถ่ายทอดความรู้ให้แก่กัน

1.7.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ

1.7.3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ

เรณู เหมือนจันทร์เชษ (2542 :บทคัดย่อ) วิจัยเรื่อง ความเชื่อเรื่องผีของไทยโง่งเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของไทยโง่งว่ามีพิธีเกี่ยวกับผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งจะจัดพิธีกรรมไหว้ศาลพ่อปู่ หรือศาลคาปู่ในวันที่ 14 เมษายน ของทุกปี มีจะจำเป็นผู้ประกอบพิธีชาวบ้านจะนำเครื่องเซ่นมากราบไหว้ประกอบด้วย ข้าวต้มแดง ข้าวต้มมัด เหล้า น้ำต้ม ขนม ผลไม้ มะพร้าว ปลอกเปลือก เกลาให้เกลี้ยง เพื่อความเป็นสิริมงคล แก่หมู่บ้านและชาวบ้านโดยขอให้ผีคาปู่คุ้มครองให้พ้นภัยจากธรรมชาติ และเพื่อการปลูกข้าว และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ได้ผลดี หลังจากพิธีบายศรีสู่ขวัญ แล้วผู้เฒ่าผู้แก่จะเล่นกลอนพ่อนแคน ชาวไทยโง่งได้สืบทอดความรู้ ความคิด และประสบการณ์ และวัฒนธรรม ของบรรพบุรุษมาในรูป ของประเพณีและพิธีกรรมที่ประพฤติปฏิบัติกันมาซึ่งประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีของลาวโง่ง มีผลมาจากความเชื่อดั้งเดิม

ชาคริต อนันทราวัน (2538 : 67) วิจัยเรื่องบทสวดขวัญ (จังหวัดเลย) ในบทสวดขวัญของชาวจังหวัดเลย ส่วนใหญ่พบว่ามีความเชื่อในผีแล่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระพรหม พระอินทร์ ผสมผสานกับศาสนาพุทธ และยังเชื่อว่าสิ่งศักดิ์ต่าง ๆ นั้นให้คุณและโทษแก่มนุษย์

กฤตยา แสวงเจริญ และคณะ (2537 : 38) เขียนงานวิจัยเรื่องแนวทางการให้ความรู้ทางด้านสุขภาพ อนามัยแก่หมอลำผีฟ้า ได้กล่าวถึงความเชื่อที่มีต่อวิญญาณวิระบุรุษและสาเหตุของการเจ็บป่วยว่าอาการผิดปกติที่เกิดต่อส่วนใดส่วนหนึ่งย่อมก่อให้เกิดความผิดปกติต่ออีกส่วนหนึ่งได้ เมื่อร่างกายอ่อนแอสภาพจิตใจหรือขวัญก็ย่อมอ่อนแอลงด้วย ซึ่งเป็นสาเหตุจากอำนาจที่ควบคุมไม่ได้ด้วยมนุษย์ จำเป็นต้องควบคุมด้วยวิญญาณเหนือมนุษย์ ชาวบ้านจึงเกิดความเชื่อถือต่อวิญญาณชั้นสูง ที่อยู่เหนือจากวิญญาณทั่ว ๆ ไป

นงเยาว์ อารุงพงษ์วัฒนา (2535 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่องโลกทัศน์ ของชาวบ้านต่อการเล่นผีโขน : ศึกษากรณีบ้านนาข้าวดำบสนาข้าว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย จากผลการศึกษารูปได้ว่า ชาวบ้านจะจัดขึ้นในเดือนหกของทุกปี เพื่อขอฝนจากพระยาแล่น และเพื่อบูชาเจ้าปู่บ้านนาข้าว รวมทั้งเจ้าผ่านพิภพ และเจ้าจिरมานพ บุตรของเจ้าปู่บ้านนาข้าว ซึ่งชาว

บ้านมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านฝึโขง หรือ “คว่หน้างาม” ตามความเชื่อเป็นทหารคอยอารักขาเจ้าปู่ ดังนั้นก่อนการเล่นฝึโขง ผู้เล่นจะต้องทำพิธีครอบครุที่ศาลเจ้าปู่บ้านนาข้าว โดยผ่านคนทรงประจำหมู่บ้าน 2 คน

กาญจนา สวนประดิษฐ์ (2533 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่อง ฝึโขง : ศึกษากรณีเฉพาะอำเภอคำม่วนชัย ผลการศึกษาว่า ฝึโขงเล่นกันมานาน พร้อมกับประเพณีบุญหลวง การเล่นชนิดนี้จะมีเฉพาะในประเพณีบุญหลวงเท่านั้น จุดมุ่งหมายของการเล่นฝึโขง คือ เล่นถวาย “เจ้านาซ” ซึ่งเชื่อว่าเป็นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษชาวคำม่วนชัย นอกจากนั้นยังมีจุดมุ่งหมายในการเล่นเพื่อขอฝน เพื่อความสนุกสนานและเพื่อประกอบขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง

กุสุมา ชัยวินิตย์ (2530 : 318) วิจัยเรื่องศาสนาชาวบ้านในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน พบว่าระบบศาสนาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสานนั้น เป็นระบบความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นกับความเชื่อในพุทธศาสนาในระดับโลกิยะ โดยระยะแรกจะปรากฏความเชื่อเรื่องผีอย่างเข้มข้นและเด่นชัดต่อมาจึงประสานกับความเชื่อพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผีที่ปรากฏในวรรณกรรมที่ศึกษามีผีคำผีแดน ผีนา ผีมหะศักดิ์หลักเมือง ผีเชื้อ ผีปู่ตา และผีร้าย ผีเหล่านี้มีบทบาทต่อภาวะเศรษฐกิจ และให้ความคุ้มครองแก่มนุษย์และสังคม ความเชื่อเรื่องผีนั้นจะปรากฏในรูปของพิธีกรรมและตัวละคร

ประสาท อิศรปริดา และคนอื่น ๆ (2518 : 64) วิจัยเรื่องความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวอีสาน พบว่า ความเชื่อของชาวอีสานมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกันกับสถาบันอื่นอย่างใกล้ชิดจนแยกไม่ออก เปรียบเสมือนเป็นตัวควบคุมชีวิตและสังคม เศรษฐกิจ ศาสนา การเมือง จึงมีความสำคัญต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญคือ บิดามารดา บรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสาวเทวดา ครูบาอาจารย์ คนเอง ลูกหลาน และโชควาสนา

1.7.3.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ

ร่ำแพช ไชยสินธุ์ (2544 : 116-117) ได้กล่าวถึงระบบความคิดเรื่องผีและวิญญาณไว้ในบทความเรื่องพิธีกรรมชุมชนอีสาน : ระบบความคิดและการดำรงอยู่ในหนังสือวารสารไทยศึกษา ว่าชาวอีสานสืบทอดความคิด ความเชื่อเรื่องผี และจิตวิญญาณ เชื่อมโยงในการจัดระเบียบสังคมเกี่ยวกับผีบรรพชนที่ใกล้ชิดที่สุดกับชุมชนมักอยู่ที่คอน นำท่อมไม่ถึงคูบปู่ตา มักอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านซึ่งเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ บุคคลผู้ติดต่อดสื่อสารกับผีปู่ตา และประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องคือ จำ เพ่าจำจะทำหน้าที่ดูแลผืนป่าบริเวณ ปู่ตา ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์ที่ผืนป่าคอนปู่ตาต้องขออนุญาตจำ และมีพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตา ที่คอนปู่ตา เป็นประจำทุกปี

ศุจิตต์ วงษ์เทศ (2543 : 39) ได้เขียนหนังสือชื่อเบ็ญจสังคัมและวัฒนธรรมอีสาน ได้กล่าวถึงพิธีกรรมปลงศพของชาวอีสานว่ามีความเชื่อสะท้อนเรื่องราวทางสังคัมและวัฒนธรรมคนอีสานยุคเริ่มแรกเมื่อประมาณ 4,000 ปี มาแล้วเชื่อว่าคนพื้นนอน (คาน) อยู่บนขังไม้คาน หากเปลี่ยนสภาพไปสู่อีกสถานที่หนึ่งมีศักดิ์สิทธิ์กว่า แล้วยังเชื่ออีกว่าจะฟื้นคืนสภาพเดิมในวันข้างหน้าจึงไม่มีการเผาศพ แต่ใช้วิธีฝังลงไปดิน ฉะนั้นก็จำเป็นต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับ ทั้งที่เป็นดินเผาและโลหะสำริดเตรียมไว้หามาหากินค่อไปด้วย จึงมีประเพณีฝังสิ่งของที่ดีและสวยงามลงไปกับศพบุคคลสำคัญของเผ่าพันธุ์เช่นหัวหน้าเผ่า หรือโคตรตระกูลของคนสำคัญ พิธีปลงศพของคนอีสานโบราณบางกลุ่มเมื่อฝังได้ระยะเวลาานพอสมควรก็ขุดกระดูกขึ้นมาใหม่ เรียงใส่ไหดินเผาให้มีรูปร่างเหมือนเดิมแล้วยกไหไปฝังอีกครั้งเรียกว่า พิธีปลงศพครั้งที่สอง

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2542 : 190) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านคติความเชื่อดั้งเดิม ของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท - ลาว ในบทความตำนานในกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว : ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับบริบททางสังคัมในหนังสือชื่อ คติชนกับคนไทย - ไท ว่ามีมาแต่สมัยโบราณดังปรากฏเด่นชัด เรื่องการนับถือผีฟ้า ผีแดน ในพื้นขุนบรมราชาราช หรือนิทานพื้นขุนบรมกล่าวถึง โอวาทพระเจ้าฟ้ารุ่ง ความว่า สามปีใด งังให้ตัวเจ้าทั้งหลายขึ้นเมื่อไหวเฮาเมื่อสอดเขียงคองเขียงทองหุ่นแล้ว เฮาจักได้บูชาแดนฟ้าแดนดิน ทั้งแดนกลม แดนตั้ง แดนแต่ง แดนเถือก ทั้งเผ่าเฮอ เผ่าไถ่ แม่ชางาม แม่มด ทั้งเทวดา รักษาผาดังและสบอู นี้แม่อยู่เจ้าฟ้าหลวงโง่น ได้สั่งไว้สืบ ๆ มาดังนี้และ

ปราณี วงษ์เทศ (2542 : 139 - 140) เขียนบทความเรื่อง "ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของขมุในหนังสือ สังคัมและวัฒนธรรมในประเทศไทยว่าความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของการศึกษาจากพิธีฆ่าควายเลี้ยงผีเรือนของชาวขมุที่บ้านใหม่ชายแดน กิ่งอำเภอสองแคว จ.น่าน ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่ย้ายมาจากประเทศลาว มาตั้งหลักแหล่งในปัจจุบันเป็นเวลามาตั้งหลักแหล่งในปัจจุบันเป็นเวลาานาน ชาวขมุมีพิธีเลี้ยงผีเรือน ด้วยการฆ่าควายเลี้ยงเพื่อให้คนป่วยในบ้านหายป่วย พิธีเลี้ยงผีของขมุกินเวลา 3 วัน 3 คืน การเลือกวันจะเลือกวันให้ตรงกับวันตายของชาวบ้าน พิธีเลี้ยงผีเรือนของขมุจะมีชาวบ้านมาช่วยงานทุกครัวเรือนโดยตลอด

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2542 : 125 - 154) เขียนบทความเรื่อง "พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา" ในหนังสือสังคัมและวัฒนธรรมในประเทศไทยได้ศึกษาพิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา สรุปได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีเมืองเกี่ยวข้องกับพันกับอุดมการณ์ดั้งเดิมของสังคัมล้านนา 3 ประการ คือ เจ้าที่ ขวัญ และผีปู่ย่า ซึ่งเมื่อนามาศสมผสานกันในพิธีไหว้ผีเมือง การไหว้ผีเสื้อเมือง (ผีเจ้านายที่ล่วงลับไปแล้วเชื่อว่า รูปเทวดาเป็นผีประจำเมือง) และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่โบราณมา ตามที่ปรากฏหลักฐานในตำนานคงจะเริ่มจากพิธีเลี้ยงผี

อย่างเคียวก่อน ด้วยการฆ่าวัว ควาย เพื่อเซ่นไหว้บวงสรวง ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของพิธี

ดวงเดือน มุนยาวงและโอทอง คำอินชู (2540 : 57) เขียนหนังสือชื่อ แนวคิดและฮัตคตองท้าวสูง ท้าวเจือง กล่าวถึงพิธีเลี้ยงบ้านของชาวลาวบ้านนาคำ - อุบมุง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บุคคลผู้มีความสำคัญที่เป็นศูนย์กลางของพิธีคือนางเทียม และพ่อจ่า ซึ่งเป็นผู้ชายอาวุโสที่ชาวบ้านให้ความนับถือ ส่วนนางเทียมก็คือผู้หญิงธรรมดาคนหนึ่งเป็นลูกชาวบ้านธรรมดาถือเป็นเชื้อสายของคนพื้นบ้านนั้น ไม่ใช่คนมาจากถิ่นอื่น ประมาณ 20 กว่าปีมาแล้วที่นางเส็ง (ชื่อสมมุติ) เป็นนางเทียมให้วิญญาณพ่อใหญ่ปู่เข้าสิง และทำหน้าที่บอกกล่าวสั่งสอน ชาวบ้านให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง พิธีกรรมของชาวบ้านเรียบง่าย และไม่สิ้นเปลืองเท่าใด กล่าวคือชาวบ้านผู้ต้องการแก้บนที่ตนเองได้บนเอาไว้กับพ่อใหญ่ปู่จะนำสิ่งของซึ่งเป็นเหล่าขวดหนึ่งกับไก่ต้ม ไปยังหอยศีของบ้านในวันพฤหัสบดีเช้าก่อนเที่ยง โดยมีพ่อจ่าทำพิธีให้ คือจัดขันดอกไม้ รูปเทียน และเตรียมของกินใส่ถาด ยกไปวางไว้หน้าหอยศีกล่าวเชิญวิญญาณเสีมากินและบอกเล่าว่า สิ่งที่ได้ทำหรือได้ขอไว้ นั้น สำเร็จถูกลงไปแล้ว จากนั้นก็รินเหล้าลงดินแล้วก็ฉีกเนื้อไก่ชิ้นหนึ่งเป็นอันหมดพิธี

สิลา วีระวงส์ (2539 : 55) เขียนหนังสือชื่อประวัติศาสตร์ลาว ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือศีของชาวลาวว่า ชนชาติลาวทั้งหลายนับตั้งแต่สมัยโบราณพากันนับถือผีฟ้า ผีแถน ผีพ่อ ผีแม่ ผีคำ คามลัทธิของพวกจีน เพราะเหตุที่ดินแดนลาวตั้งแต่เดิมอยู่ติดกับชาติจีน ทั้งมีการสังคมาติดต่อกันมาเป็นเวลานาน สมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งแห่งลัทธิคนในประเทศลาวก็ยังนับถือศาสนาผีฟ้าผีแถนอยู่ในครั้งนั้น สมเด็จพระนางแก้วเก็บชาอัศรมเหสี ได้ทอดพระเนตรเห็นไพร่ฟ้าประชาชน คลอดจนเสนาอำมาตย์ ราชมนตรี เจ้าขุนมูลนายทั้งในและนอกราชวังพากันนับถือผีกระทำพิธีกรรมฆ่าช้าง ฆ่าควาย บูชาผีคำก็ทรงสลดพระทัย

คน้อย ไชยโยธา (2538 : 51) เขียนหนังสือชื่อลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น กล่าวถึงความเชื่อในการนับถือผีบรรพบุรุษว่า เหตุผลที่มนุษย์โบราณนับถือบรรพบุรุษ เป็นเพราะเชื่อว่ามนุษย์ตายแล้วไม่สูญ มนุษย์มีดวงวิญญาณเหลืออยู่ ดวงวิญญาณนั้นออกจากร่างไปแล้วท่องเที่ยวอยู่ คอยดูแลความสุขความทุกข์ของบุตรหลาน เหลนอยู่ และยังเชื่อว่าเมื่อถึงเวลาที่กำหนด ดวงวิญญาณจะกลับเข้าสู่ร่างเดิม กลับมาเกิดใหม่ และความเชื่ออันเป็นเหตุให้เกิดบูชาวิญญาณบรรพบุรุษนั้นอาจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ เคารพบูชาเพราะเกรงกลัวว่าดวงวิญญาณนั้นจะมาทำร้ายบุตรหลานเหลนในภายภาคหน้า และเคารพบูชาเพราะความกตัญญูรู้คุณของบรรพบุรุษ

ธวัช ปุณโณทก (2530 : 350 – 392) ได้เขียนบทความเรื่องความเชื่อพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน เอาไว้ในหนังสือ วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ โดยได้กล่าวถึงความเชื่อพื้นบ้านของชาวอีสานว่า ชาวอีสานมีทั้งแนวความเชื่อดั้งเดิม และแนวความเชื่อทางศาสนาพุทธ นอกจากนี้ชาวอีสานยังมีความเชื่อในเรื่องของรัฐ และวีรบุรุษ ซึ่งปรากฏให้เห็นในนิทานเรื่องขุนบรม เป็นการแยกระหว่างผู้ปกครองและประชาชนมีสถานภาพต่างกัน ความเชื่ออีกประการหนึ่งที่เป็นพื้นฐานในสังคมอีสานคือ ความเชื่อเรื่องภูติ ผี วิญญาณ ซึ่งก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผีแล่น หรือผีฟ้า ผีแล่น ก่อให้เกิดพิธีแห่บั้งไฟ การเทศน์เรื่องพญาคนคากและการดำผีฟ้าเพื่อรักษาโรค ความเชื่อเรื่องผีปู่ตา ซึ่งเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษ ที่แสดงให้เห็นความถึงเชื่อของประชาชนอีสานเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งแยกระหว่างโลกของผีและโลกของมนุษย์และผีสามารถช่วยเหลือมนุษย์ได้ โดยผ่านคนทรง การเช่นตรวจผีปู่ตาทำให้ประชาชนเกิดความมั่นใจในชีวิตและการนับถือผีปู่ตาซึ่งเป็นการควบคุมความประพฤติของคนในสังคมอีสาน

พระอริยานุวัตร เขมจารี (2536 : 1 – 65) ได้เขียนบทความเรื่อง คติความเชื่อของชาวอีสานเอาไว้ในหนังสือ วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ โดยได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวอีสานว่า ชาวอีสานมีความเชื่อซึ่งได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่สำคัญคือ เชื่อในฤกษ์ยาม เชื่อเรื่องผีสงเทวดา นางไม้ วิญญาณบรรพบุรุษเชื่อในทางสังขันธ์ เชื่อในเรื่องประเพณีเกี่ยวกับชีวิต และเชื่อในประเพณีฮีดลิตสองคองลิตลี

ศรีศักร วัลลิโภดม (2527 : 11 – 16) ได้เขียนบทความเรื่อง การนับถือผีในเมืองไทยเอาไว้ในหนังสือศิลปวัฒนธรรม โดยได้กล่าวถึงความเชื่อในการนับถือผีของคนไทยว่า การถือผีของคนไทยเป็นวัฒนธรรมมาช้านานและมีผลกระทบต่อภาวะสังคมและจิตวิทยา ผีที่เกี่ยวข้องต่อวิถีชีวิตของคนไทยแบ่งออกได้ 4 ประเภทคือ

1. เจ้าพ่อ ใช้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้าตามศาสนาพุทธ และฮินดู เช่น ท้าวมหาพรหม เจ้าพ่อขุนดาต เจ้าพ่อพระยาแล เป็นต้น ประชาชนจะสร้างสถานที่สักการบูชา เช่น ไหว้ขอความช่วยเหลือ
2. หล็กเมือง เป็นคติความเชื่อของคนไทยว่า เมื่อสร้างเมืองต้องอาศัยผีหล็กบ้าน หล็กเมือง เพื่อดูแลรักษาให้มีความเจริญรุ่งเรือง และสงบสุขจึงปรากฏศาลหล็กเมืองตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วไป
3. ผีเสื้อบ้าน หมายถึง ภูต ผี คุ่มครองหมู่บ้าน ปรากฏมากที่ภาคเหนือและภาคกลาง ส่วนภาคอีสาน เรียกว่า ศาลปู่ตา ซึ่งสร้างขึ้นตามชายหมู่บ้านทั่วไป

4. ฝึเรื้อน คนเชื่อว่าฝึบ้านจะช่วยเหลือลูกหลานในบ้านเรื้อน ถ้าปฏิบัติถูกต้องจะมีความร่มเย็นเป็นสุข และถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้องก็จะเคื้อครื้อน ปรากฏที่ภาคเหนือและภาคอีสาน ส่วนภาคกลางเรียกว่า พระภูมิเจ้าที่

สุเทพ สุนทรเกตุ (2525 : 113 - 116) ได้เขียนบทความเรื่อง ความเชื่อเรื่องฝึปู่ดาในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เอาไว้ในหนังสืออีสานรำลึกว่า ฝึปู่ดา เป็นวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน ไม่อาจกำหนดได้ว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษสายใด สกุลใด แต่ชาวบ้านเชื่อว่า เป็นวิญญาณบรรพบุรุษของชาวบ้านของทุกคน จึงทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้หื้ออยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากอันตรายและภัยพิบัติทั้งปวง วัว ควาย และสัตว์เลี้ยงทุกอย่างก็ถือว่าอยู่ในความคุ้มครองด้วย นอกจากนี้ฝึปู่ดา ยังมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามความปรารถนาของผู้บนบาน ความเชื่อเรื่องฝึปู่ดา เปรียบเสมือนมาตรการในการควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านไม่ให้หื้ออกนอกจารีตประเพณีของสังคม

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ

พิธีกรรมเลี้ยงปี หมายถึง พิธีกรรมการจัดเลี้ยงฝึบรรพบุรุษด้วยเครื่องเซ่นไหว้ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ซึ่งต่อมาชาวบ้านเรียกพิธีกรรมเลี้ยงฝึประจำปีว่า “เลี้ยงปี” มีผู้ประกอบพิธีกรรมมีเครื่องประกอบพิธีกรรมตามแบบแผน และความเชื่อของชาวอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

องค์ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี หมายถึง ผู้ประกอบพิธีกรรม เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม การบนบาน ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม การเตรียมงานพิธีกรรมเลี้ยงปี วัน เวลา และสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี การแต่งกายของผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี และกระบวนการของพิธีกรรมเลี้ยงปี

ผู้ประกอบพิธีกรรม หมายถึง ขะจ๋า และนางเทียม นางแต่ง สมุน พราหมณ์ ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี โดยสืบทอดกระบวนการ แนวทางการปฏิบัติจากบรรพบุรุษ และมีคุณสมบัติตามแบบแผนจารีต ประเพณี ของอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

ชะจ๋า หมายถึง ผู้สืบทอดกระบวนการเลี้ยงปี และเป็นตัวกลางระหว่างฝึกับคนในการติดต่อสื่อสาร เช่น การบนบานและการแก้บนและฝึดูแลดอนห่อและผู้นำในการดำเนินการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีเรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า กวนจ๋า

นางเทียม หมายถึง ร่างทรงของวิญญาณบรรพบุรุษ เรียกว่า บั๊วนาง

นางแตง หมายถึง ผู้จัดการเรื่องข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรม หรือเรียกว่า แม่เล่นบ้านเล่นเมือง

สมน หมายถึง ร่างทรงของวิญญาณ ที่มีฐานะคำวิญญาณที่ทรงชะง้า (กวนจ้ำ) และนางเทียม บางครั้งจะเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งของชะง้าและนางเทียม

พรหมณ์ หมายถึง ผู้มีความรู้เรื่องการสวดในพิธีบายศรี เรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า “หมอพร”

ลูกเค็งควันเทียน หมายถึง ชายหรือหญิงในหมู่บ้านที่ได้รับความคุ้มครองจากวิญญาณมหศักดิ์หลักเมือง และวิญญาณมหศักดิ์หลักเมืองและวิญญาณบรรพบุรุษ เมื่อเจ็บป่วยร่างทรงของวิญญาณ (นางเทียม) เชิญผีมหศักดิ์หลักเมืองและวิญญาณบรรพบุรุษจัดสิ่งชั่วร้ายที่ทำให้เกิดโรคภัยให้เป็นปกติ ลูกเค็งควันเทียนไม่มีวิญญาณประทับทรง

เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี หมายถึง สิ่งของที่นำมาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ได้แก่ ข้าว น้ำ อาหารคาว อาหารหวาน เหล้า นูหรี่ ดอกไม้ เทียน สัตว์ เครื่องยศ คาบ กลด บั้งไฟ เทียนเวียนหัว คุน้านนค์ ซุคขาว (เกลือและโสร่ง) พานบายศรีสัตว์คุดและปิ่น และเครื่องดนตรีประกอบพิธีกรรม ได้แก่ แคนและเครื่องประกอบจังหวะ

ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อเรื่องเจ้าฟ้าร่วมขาว ผีบรรพบุรุษ การระบน การแก้บน และความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย เป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

โครงสร้างทางสังคม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลที่จัดกิจกรรมและดำเนินพิธีกรรมความเชื่อร่วมกัน มีการจัดระเบียบทางสังคม อันมีความเกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีในอำเภอวังสะพุง

กระบวนการของพิธีกรรมเลี้ยงปี หมายถึง แนวทางการดำเนิน การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีของผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ของชาวอำเภอวังสะพุง

บทที่ 2

ความเชื่อและวัฒนธรรมอำเภอวังสะพุง

ชาวอำเภอวังสะพุง มีวัฒนธรรมและความเชื่อที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษเกี่ยวกับเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษมาเป็นเวลาช้านาน อำเภอวังสะพุงมีลักษณะทางกายและมีสภาพโดยทั่วไปดังนี้

2.1 สภาพทางกายภาพอำเภอวังสะพุง

อำเภอวังสะพุงเป็นอำเภอที่เก่าแก่อำเภอหนึ่งของจังหวัดเลย ตั้งเป็นอำเภอเมื่อ พ.ศ.2450 หลังจากประกาศเลิกจัดการปกครองบริเวณน้ำเหือง ตามประกาศของราชกิจจานุเบกษา ฉบับลงวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2450 และโอนอำเภอวังสะพุงที่เคยขึ้นอยู่กับเมืองหล่มเก่ามาขึ้นอยู่กับการปกครองของเมืองเลย คำว่า “วังสะพุง” มีผู้สันนิษฐานว่า เรียกตามวังน้ำที่มีต้นสะพุงขึ้นตามริมน้ำเลยบริเวณ “วังท่าจวน” ใกล้วัดศรีชมชื่น (ปราณี บานชื่น, 2527 : 82) ต้นสะพุงเป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่และปัจจุบันมีต้นสะพุงที่ยังเหลืออยู่ที่ศาลเจ้าพ่อศรีสงคราม หลังธนาคารกสิกรไทยสาขาวังสะพุง อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเลยด้านทิศตะวันออกของบ้านวังสะพุง และพบที่ดอนหอยเจ้าพ่อศรีสงคราม ริมน้ำเลยด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านศรีบุญเรือง สภาพทางกายภาพและสภาพโดยทั่วไปของพื้นที่อำเภอวังสะพุง มีข้อมูลพื้นฐานความเชื่อและวัฒนธรรมอำเภอวังสะพุง ดังนี้

2.1.1 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพโดยทั่วไปเป็นภูเขา และที่ราบสูง โดยเฉพาะด้านทิศตะวันตกมีทิวเขาภูหลวงทอดยาวตลอดแนว ลักษณะของดินที่ประกอบด้วยหินที่เรียกว่าหินวังสะพุง มีลักษณะเป็นหิน ดินดาน หินทราย หินทรายแป้ง และหินปูนเนินเลนซ์ ในบางบริเวณพบหินดินดานสีแดงสลับอยู่ด้วย ในชั้นของหินดินดานที่สลับกับหินทราย พบซากดึกดำบรรพ์พวกซากพืชโบราณ มีสภาพแตกตะกอน และซากหอยในยุคคาร์บอนิเฟอรัสต่อเนื่องกับเปอร์เมียนตอนล่าง ที่บริเวณภูผาสิง (พิชิต ศุนทร, 2534 : 55) บริเวณพื้นที่อำเภอวังสะพุงเป็นที่ราบ โดยส่วนใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ของอำเภอต่าง ๆ ในเขตจังหวัดเลย แม้รูปร่างจะไม่กะทัดรัดแต่มีความเจริญมากกว่าหลายอำเภอในเขตจังหวัดเลย (พิชิต ศุนทร, 2534 : 42) อำเภอวังสะพุงจัดอยู่ในเขตที่ราบลุ่มบริเวณแม่น้ำเลย เป็นเขตที่ทำการเพาะปลูกได้ดีมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น

ศักยภาพด้านธรรมชาติที่เป็นวัตถุดิบเพื่อประกอบอาชีพ ได้แก่ป่าไม้ มีป่าไม้เบญจพรรณ เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้ชิงชัน ไม้มะค่า ไม้ยาง ไม้ตะเคียน ในเขตป่าสงวน ในท้องที่อำเภอวังสะพุงเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้มีแหล่งแร่ธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์มาแต่โบราณ เช่น แร่เหล็ก แร่ซิงค์ และทองคำในที่ดินจับจองของชาวบ้านในเขตอำเภอวังสะพุง มีแร่ทองคำนับพันตันบพสำรวจโดยบริษัททองคำกักตุนแร่ทองคำ 1 ล้านตัน ส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลเขาหลวง ไม้ผลที่ปลูกและทำรายได้ให้ชาวอำเภอวังสะพุง ได้แก่ มะพร้าว ขนุน ลำไย มะม่วง ฝรั่ง มะขาม พืชไร่ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด งาม อ้อย มัน พริก แดงโม มะเขือ พืชสวนที่นิยมปลูกตามริมน้ำเตย ได้แก่ ผักกาด กะหล่ำปลี หอม ถั่วฝักยาว

นอกจากนี้พบว่าในเขตบริเวณภูหลวงยังมีพืชสมุนไพร เช่น แห้ว หวาย ผ่าง ต้นเข้มนันพันทอน (คล้ายต้นกล้วย) กิ่งกลางคง เถาวัลย์ด้วน กกล้วยตานี โพล กระชายดำ (พืชชนิดหัวในดินเกิดขึ้นตามภูเขาพบในกลุ่มชาวเขาและชาวบ้าน) มะขามป้อม เถาพญานาง เนียม ต้นเถาข้าวก่ำ ต้นตุมกา ต้นหนุทองขาว ต้นโกลทงแดง ต้นเพกา (โสมกึ่งงา, สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2544)

แม่น้ำเตย เป็นแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดเลย มีประชากรอาศัยอยู่ตามริมฝั่งน้ำเตยเป็นจำนวนมาก โดยมากเป็นหมู่บ้านเก่าแก่มากกว่า 100 ปี จุดกำเนิดแม่น้ำเตยที่เทือกเขาภูหลวงไหลผ่านหมู่บ้านเลขวังไสย์ บ้านหนองเขียด บ้านหนองอีเก้ง บ้านนาวัว และตำบลทรายขาว บ้านศรีสงคราม อำเภอวังสะพุง ผ่านอำเภอเมืองเลย อำเภอเชียงคาน ไหลลงสู่มแม่น้ำโขง ที่บ้านโคกมาด

นอกจากนี้ยังมีลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำเตยคือ ลำน้ำดอกไม้เป็นลำน้ำที่ไหลลงสู่มแม่น้ำเตยที่บ้านปากปวน อำเภอวังสะพุง ต้นกำเนิดจากภูถ้ำช้าง ตำบลปวนพูน อำเภอหนองหิน ไหลเข้าสู่เขตอำเภอวังสะพุง ที่ตำบลโคกขมิ้น ตำบลหนองหญ้าปล้อง ตำบลผาน้อย และไหลลงแม่น้ำเตยที่บ้านปากปวน ลำน้ำทบ เป็นลำน้ำขนาดเล็ก ต้นกำเนิดจากภูหลวง ไหลผ่านตำบลเขาหลวง บ้านน้ำทบ ไหลผ่านบ้านกอกซ้อ บ้านโพนทอง บ้านโพนงาม และไหลลงสู่มแม่น้ำเตย เรียกว่า “ปากน้ำทบ” ส่วนลำน้ำสวย ต้นกำเนิดจากคองน้ำโสม อำเภอบ้านศรี จังหวัดอุดรธานี ไหลผ่านอำเภอนาคู กิ่งอำเภอเอราวัณ ตำบลผาน้อยเขตอำเภอวังสะพุง และไหลลงสู่มแม่น้ำเตย

2.1.2 ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากพื้นที่อำเภอวังสะพุง ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบสูง มีที่ราบลุ่มเพียงเล็กน้อย สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 200 – 500 เมตร คือ สาเหตุที่ทำให้ฤดูร้อนอากาศร้อนจัด ฤดูหนาวอากาศหนาวจัด อำเภอวังสะพุงมีลักษณะภูมิอากาศ เช่นเดียวกับพื้นที่

อำเภออื่น ๆ ของจังหวัดเลย คือ มี 3 ฤดู แต่อาจจะแตกต่างจากอำเภออื่น ๆ บ้าง ฤดูร้อนอากาศจะแห้งแล้งอบอ้าว มีอุณหภูมิเฉลี่ย 32-35 องศาเซลเซียส ช่วงเดือนมีนาคม ถึงเดือนมิถุนายน และมีลมภูเขาและลมหุบเขาช่วยบรรเทาความร้อน ฤดูฝนจะมีฝนตกชุกพอประมาณ ระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึง เดือนตุลาคม ส่วนฤดูหนาว อากาศตอนกลางวันไม่เย็นจัด เนื่องจากได้รับมวลอากาศหนาวเย็นจากอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับพื้นที่อำเภอวังสะพุงสูงกวาระดับน้ำทะเลและอยู่ห่างจากทะเล (อ่าวไทย) ประมาณ 735 กิโลเมตร (พิชิต สุนทร, 2534 : 72) ช่องทางของลมเย็นที่พัดมาจากประเทศจีน หรือเรียกว่าลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พัดเข้าช่องว่างระหว่างภูเขาในเขต อำเภอภูเรือ และเขตอำเภอด่านซ้าย มวลอากาศเย็นจัดก็จะปะทะทิวเขาภูหลวงก่อนจะเข้าพื้นที่อำเภอวังสะพุง ช่องว่างระหว่างภูเขา คือ ภูหลวงและภูหอจะมีลมพัดผ่านทำให้มีอากาศเย็นสบายในช่วงฤดูร้อนและจะมีอากาศหนาวเย็นมากในฤดูหนาว เนื่องจากเป็นช่องของลมเย็นและลมร้อนพัดผ่านนำเมฆหมอกเข้ามาสู่อำเภอวังสะพุง

2.1.3 ที่ตั้งและขนาดและอาณาเขต

อำเภอวังสะพุง ตั้งอยู่ตอนกลาง ค่อนมาทางใต้ของจังหวัดเลย อยู่ห่างจากจังหวัดเลยประมาณ 22 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 1,144.75 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 200-500 เมตร ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวจังหวัดเลย เป็นระยะทางตามถนนสายมะลิวัลย์ สาย 201 ระยะทาง 20 กิโลเมตร พื้นที่เป็นที่ราบสูงลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันตกเป็นป่าทึบ ที่ดินส่วนมากเหมาะแก่การเกษตรกรรม และเลี้ยงสัตว์

ส่วนอาณาเขตของอำเภอวังสะพุง ติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ คือ

ทิศเหนือ ติดต่อกับเขตอำเภอเมืองเลย และอำเภอนาดัง จังหวัดเลย

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอภูหลวง กิ่งอำเภอหนองหิน และอำเภอผาขาว

จังหวัดเลย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับกิ่งอำเภอเอราวัณ จังหวัดเลย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตอำเภอภูเรือ และอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

2.2 ข้อมูลพื้นฐานของอำเภอวังสะพุง

2.2.1 ประชากร

ประชากรอำเภอวังสะพุง เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2543 มีประชากรทั้งสิ้น

110, 897 คน แยกเป็นชาย 55,973 คน หญิง 54,924 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ยต่อพื้นที่ประมาณ 97 คน ต่อตารางกิโลเมตร (สำนักงานอำเภอวังสะพุง, 2544 : 3) แยกแสดงจำนวนประชากรตามตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรชายหญิงตามตำบลในเขตอำเภอวังสะพุง

ลำดับที่	ตำบล	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)	หมายเหตุ
1	วังสะพุง	10,146	9,823	19,969	
2	หนองหญ้าปล้อง	8,145	7,923	16,068	
3	โคกขมิ้น	7,079	6,977	14,056	
4	ทรายขาว	6,755	6,853	13,607	
5	ศรีสงคราม	4,367	4,350	8,717	
6	ผาน้อย	6,455	6,123	12,578	
7	เขาหลวง	4,661	4,486	9,147	
8	ปากปวน	3,710	3,690	7,400	
9	หนองจิว	2,445	2,434	4,879	
10	ผาบึง	2,210	2,266	4,476	
	รวม	55,973	54,924	110,897	

ที่มา : สำนักงานอำเภอวังสะพุง 2544: 3

2.2.2 ไฟฟ้าและประปา

หมู่บ้านที่มีไฟฟ้า	จำนวน	120	หมู่บ้าน
ครัวเรือนที่มีไฟฟ้า	จำนวน	22,965	ครัวเรือน
ความต้องการใช้โทรศัพท์	จำนวน	922	ครัวเรือน

ประปา

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนประปาในเขตอำเภอวังสะพุง

ที่	ประเภท	จำนวน
1	ประปาภูมิภาค	3
2	ประปาชนบท	71
3	ประปาหมู่บ้าน	38
	รวม	112

ที่มา : สำนักงานอำเภอวังสะพุง 2544: 11

2.2.3 โทรศัพท์

หมายเลขโทรศัพท์	จำนวน 3,450	หมายเลข
ครัวเรือนที่ใช้โทรศัพท์	จำนวน 3,000	หมายเลข
ความต้องการใช้โทรศัพท์	จำนวน 1,000	หมายเลข

2.2.4 การคมนาคม

ตารางที่ 3 แสดงประเภทถนนในเขตอำเภอวังสะพุง

ที่	ประเภทถนน	จำนวนสาย	หน่วยงานรับผิดชอบ
1	ทางหลวงแผ่นดิน 1.1 สายวังสะพุง - อุดรธานี (สาย 210) 1.2 สายวังสะพุง - ขอนแก่น (สาย 201)	2	กรมทางหลวง
2	ทางหลวงชนบท 2.1 สายวังสะพุง - อำเภอภูหลวง (สาย 2250) 2.2 สายวังสะพุง - ดาดกถอย (สาย 2016) 2.3 สายวังสะพุง - บ้านนาหลวง (สาย 2140)	3	กรมทางหลวง
3	ถนนลูกรังระหว่างหมู่บ้าน ตำบล 3.1 ถนนรายทางระหว่างหมู่บ้าน 3.2 ถนนรายทางระหว่างหมู่บ้านตำบล	2 3 3	รพช. รพช. สปอ.เลข

ที่มา : สำนักงานอำเภอวังสะพุง 2544: 11

2.2.5 การสื่อสารและโทรคมนาคม

ที่ทำกาารไปรษณีย์โทรเลข	จำนวน 1 แห่ง
สถานีวิทยุ	จำนวน - แห่ง
หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น	จำนวน - แห่ง

2.2.6 การอุตสาหกรรม

อำเภอวังสะพุง มีโรงงานอุตสาหกรรม ดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในเขตอำเภอวังสะพุง

ที่	ประเภทถนนโรงงานอุตสาหกรรม	จำนวนแห่ง	หมายเหตุ
1	โรงไม้หิน	3	
2	โรงหีบฝ้าย	1	
3	โรงสีข้าว	1	

ที่มา : สำนักงานอำเภอวังสะพุง 2544 : 13

2.2.7 การพาณิชย์และการบริการ

ร้านค้าส่วนใหญ่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลวังสะพุง มีตลาดสาธารณะระดับอำเภออยู่ 2 แห่ง และระดับตำบล 3 แห่ง อยู่ที่บ้านปากปวน ตำบลปากปวน บ้านเหมืองแบ่ง ตำบลหนองหญ้าปล้อง และบ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว นอกจากนี้ร้านค้าส่วนมากจะจำหน่ายของเบ็ดเตล็ด ของป่า พืชไร่ และของชำ เป็นส่วนมาก

มีสถานบริการน้ำมันเชื้อเพลิงขนาดใหญ่	จำนวน 5 แห่ง
มีสถานบริการและเรีงรมย์	จำนวน 5 แห่ง
มีสหกรณ์	จำนวน 5 แห่ง ดังนี้

1. สหกรณ์การเกษตรวังสะพุง จำกัด
2. สหกรณ์การเกษตรประชาสามัคคีวังสะพุง จำกัด
3. สหกรณ์ผู้ใช้น้ำบ้านคาน้อย จำกัด
4. สหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าบ้านปากปวน จำกัด
5. สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคกระบือวังสะพุง จำกัด

2.2.8 การเกษตร

อำเภอวังสะพุงมีพื้นที่การเกษตรทั้งสิ้น 325,326 ไร่ ครอบคลุมเกษตร จำนวน 17,827 ครอบครัวยุทธการผลผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ แยกได้ดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงจำนวนพื้นที่และผลผลิตทางการเกษตรจากรายการ

ที่	พืชเศรษฐกิจ	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (ก.ก./ไร่/ปี)	จำนวนครัวเรือน ที่ปลูก
1	ข้าว	59,300	500	14,825
2	อ้อย	30,200	13,000	1,330
3	มันสำปะหลัง	19,200	2,500	2,120
4	ข้าวโพดเลี้ยงอาหารสัตว์	22,600	700	1,370
5	เคียว	14,500	280	1,820
6	พริก	12,700	1,000	1,250
7	ถั่วเหลือง	9,400	230	302
8	ยางพารา	ปลูก 4,547 กรีด 966	490	-
9	ฝ้าย	980	220	410

ที่มา : สำนักงานอำเภอวังสะพุง 2544 : 12

2.2.9 การปลูกสัตว์
ข้อมูลจำนวนสัตว์

ตารางที่ 6 แสดงจำนวน สัตว์ และประเภทของสัตว์เลี้ยง

ที่	ประเภทสัตว์	จำนวน (ตัว)
1	โคเนื้อ	2,108
2	โคนม	124
3	กระบือ	699
4	สุกร	9,779
5	เป็ด	26,994
6	ไก่	137,274

ที่มา : สำนักงานอำเภอวังสะพุง 2544 : 12

2.2.10 การท่องเที่ยว

อำเภอวังสะพุงมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง ส่วนมากจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ และวัตถุโบราณ ดังนี้

ตารางที่ 7 แสดงชื่อแหล่งท่องเที่ยว และที่ตั้ง เขตอำเภอวังสะพุง

ที่	ชื่อแหล่งท่องเที่ยว	สถานที่ตั้ง			ระยะทาง	
		หมู่ที่	บ้าน	ตำบล	ห่างจากจังหวัด	ห่างจากอำเภอ
1	วัดป่าสัมมานุสรณ์	6	โคกมน	ผาน้อย	39 กม.	17 กม.
2	วัดป่าโคกมน	17	เมตตา	ผาน้อย	39 กม.	17 กม.
3	วัดถ้ำผาบึง	1	นาแก	ผาบึง	36 กม.	14 กม.
4	ถ้ำผาพุง	4	แก่งหิน	เขาหลวง	35 กม.	13 กม.
5	โครงการเทิดพระเกียรติ (ผาบ่าว - ผาสาว)	5	นาชำแซง	เขาหลวง	34 กม.	14 กม.
6	พระธาตุเขือดำ	11	ทรายขาว	ทรายขาว		13 กม.
7	น้ำตกน้ำทพ	4	น้ำค้อ	ทรายขาว		34 กม.
8	น้ำตกน้ำจันทร์	2	น้ำจันทร์	หนองจิว		25 กม.
9	หอศิลป์สิรินธร (โรงเรียนศรีสงคราม)	8	บุงไสล	ศรีสงคราม		2 กม.
10	วัดถ้ำผาหมากฮ้อ	8	คงน้อย	ผาน้อย		8 กม.
11	เสมานหินทราย	3	บุงผักก้าม	วังสะพุง		2 กม.

ที่มา : สำนักงานอำเภอวังสะพุง 2544 : 14

2.2.11 การเงินการคลัง

มีธนาคาร จำนวน 5 แห่ง ได้แก่

1. ธนาคารกรุงเทพฯ
2. ธนาคารกสิกรไทย

3. ธนาคารไทยพาณิชย์
4. ธนาคารออมสิน
5. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

2.2.12 การศึกษา

ตารางที่ 8 แสดงจำนวนโรงเรียนและสถานศึกษา เขตอำเภอวังสะพุง

สถานศึกษาสังกัด	จำนวนโรงเรียน	จำนวนห้องเรียน	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน
สพช.	58	620	766	14,100
สศ.	8	160	247	5,920
อาชีวศึกษา	1	6	2	135
เอกชน	2	18	24	655
ศาสนา	3	20	39	643

ที่มา : สำนักงานอำเภอวังสะพุง 2544 : 15

ระบบการศึกษานอกโรงเรียน

กลุ่มสนใจ	20	กลุ่ม
ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน	30	แห่ง
ห้องสมุดประชาชน	1	แห่ง

การศึกษาอื่น ๆ

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม	3	แห่ง
ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด	19	แห่ง
หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล	10	แห่ง

2.2.13 หน่วยราชการ

2.2.13.1 ส่วนกลาง

สถานีตำรวจภูธรอำเภอวังสะพุง และสถานีตำรวจภูธรตำบลหนอง

หญ้าปล้อง

โรงพยาบาลวังสะพุง

ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอ

สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ

สถานีทดลองหม่อนไหมเลย

สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์เลย

สถานีฝึกอบรมคณะสัตวบาล มหาวิทยาลัยขอนแก่น

2.2.13.2 หน่วยงานราชการที่สังกัดภูมิภาค

ที่ทำการปกครองอำเภอ

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ

สำนักงานเกษตรอำเภอ

สำนักงานป่าไม้อำเภอ

สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอ

สำนักงานสถิติอำเภอ

สำนักงานสรรพากรอำเภอ

สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท

สำนักงานสรรพสามิตอำเภอ

สำนักงานสหกรณ์อำเภอ

สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ

2.2.13.3 หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น

เทศบาลตำบลวังสะพุง

องค์การบริหารส่วนตำบลวังสะพุง

องค์การบริหารส่วนตำบลศรีสงคราม

องค์การบริหารส่วนตำบลโคกขมิ้น

องค์การบริหารส่วนตำบลหนองหญ้าปล้อง

องค์การบริหารส่วนตำบลปากปวน
 องค์การบริหารส่วนตำบลหนองจิว
 องค์การบริหารส่วนตำบลผาบึง
 องค์การบริหารส่วนตำบลทรายขาว

ตารางที่ 9 รายชื่อนักการเมืองทุกระดับ (ยกเว้นสมาชิกสภา อบต.)

ที่	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก	สมาชิกวุฒิสภา	
2	ม.ร.ว.กำนันเทพ เทวกุล	สมาชิกวุฒิสภา	
3	นายชนเทพ ทิมสุวรรณ	สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร	เขตเลือกตั้งที่ 2
4	นายปรีชา เร่งสมบูรณ์สุข	สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร	เขตเลือกตั้งที่ 3
5	นายสิทธิชัย สิทธิรัตน์	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย	เฉพาะเขต อำเภอ วังสะพุง
6	นายชนาวุฒิ ทิมสุวรรณ	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย	
7	นายธรรมบุญ ภาครูป	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย	
8	นางเปล่งมณี เร่งสมบูรณ์สุข	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย	
9	นายศิริชัย ทิมสุวรรณ	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย	
10	นายชนบูรณ์ เร่งสมบูรณ์สุข	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
11	นายถาวร จันทิห์ล้ำ	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
12	นายคัน เหตุเกษ	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
13	นางสมควร สนธิมูล	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
14	นายสุทัศน์ ดันดิพงษ์วัฒนา	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
15	นายสุทัศน์ รัตนะ	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
16	นายสมสวรรณค์ ชันคำ	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
17	นายนอง บัวระภา	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
18	นายวีระยุทธ ไบยา	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
19	นางวิรัตน์ ทิมที	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
20	นายประมินทร์ ปราชญาวิริยะ	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	
21	นายบุญโฮม หาญชนะ	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลวังสะพุง	

ที่มา : สำนักงานอำเภอวังสะพุง 2544 : 16

2.3 เขตการปกครองและจำนวนประชากร

จำนวนหมู่บ้านที่อยู่ในเขตการปกครองของอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ปีพ.ศ.2544 ประกอบด้วย 10 ตำบล 119 หมู่บ้าน ประชากรรวมทั้งสิ้น 110,897 คน ชาย 55,973 คน หญิง 54,924 คน แยกได้ตามตำบลดังนี้

ตำบลผาน้อย ประกอบด้วย 18 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านผาน้อย บ้านกุดแก บ้านโนนวังแท่น บ้านวังแท่น บ้านหนองขาม บ้านโคกมน บ้านโคกแฝก บ้านโนนกกจาน บ้านฟ้าเลข บ้านลุ่ม บ้านโนนกกหาด บ้านศรีสงคราม บ้านกลาง บ้านปทุมวัน บ้านศรีสุวรรณ บ้านกกเต็น บ้านเมตตา บ้านโนนงาม ส่วนประชากรรวมทั้งสิ้น 12,578 คน ชาย 6,455 คน หญิง 6,123 คน

ตำบลโคกขมิ้น ประกอบด้วย 16 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโคกขมิ้น บ้านกุดคั่น บ้านโคกน้อย บ้านหินเก็ง บ้านหินกั้งใหม่ บ้านโคกสว่าง บ้านลาด บ้านโนนสว่าง บ้านซอนยาง บ้านป่าบง บ้านป่าไม้งาม บ้านห้วยม่วง บ้านนิกรสุข บ้านศรีประทุม บ้านน้อยคีรี บ้านลาดเหนือส่วนประชากรรวมทั้งสิ้น 14,056 คน ชาย 7,079 คน หญิง 6,977 คน

ตำบลทรายขาว ประกอบด้วย 15 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนุ่งค้อ บ้านทรายขาวนอก บ้านโพนงาม บ้านกกช้อ บ้านทรายขาวใน บ้านทรายขาวกลาง บ้านนาวัว บ้านเหวอ ส่วนประชากรรวมทั้งสิ้น 13,607 คน ชาย 6,755 คน หญิง 6,853 คน บ้านโพนทอง บ้านฟ้าเลข บ้านโนน บ้านน้ำค้อ บ้านฟ้าห้วย บ้านกุดคอเรือ บ้านคอนสำราญ

ตำบลหนองหญ้าปล้อง ประกอบด้วย 15 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านกลาง บ้านหนองปาดพาน บ้านเหมืองแบ่ง บ้านวังไผ่ บ้านวังกกเคื้อ บ้านศรีอุบลพัฒนา บ้านบึงสวรรค์ บ้านนาดอกไม้ บ้านหนองนอ บ้านโคกฝ้าย บ้านโนนสมบูรณ์ บ้านขัวตะ บ้านหนองคาไถ่ บ้านวังทอง บ้านกุดสวรรค์ ส่วนประชากรรวมทั้งสิ้น 16,068 คน ชาย 8,146 คน หญิง 7,923 คน

ตำบลวังสะพุง ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านน้ำอ้อม บ้านนุ่งค้อ บ้านเล้า บ้านนุ่งผักก้าม บ้านปากแบ่ง บ้านนาหลัก บ้านนาฮีเลิศ บ้านเลิง บ้านวังสะพุง บ้านศรีบุญเรือง บ้านวังน้ำเย็น ส่วนประชากรรวมทั้งสิ้น 19,969 คน ชาย 10,146 คน หญิง 9,823 คน

ตำบลเขาหลวง ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านห้วยผุก บ้านกกสะทอน บ้านหนองบง บ้านแก่งหิน บ้านนาชำแซง บ้านนาชำแซงใหญ่ บ้านซอนแก่น บ้านน้ำทับ บ้านนาหลวง บ้านยางเคี้ยว บ้านโนนสวรรค์ ส่วนประชากรรวมทั้งสิ้น 9,147 คน ชาย 4,661 คน หญิง 4,486 คน

ตำบลหนองจิว ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองจิว บ้านตากแดด บ้านเต้า บ้านน้ำจันทร์ บ้านกบกก บ้านหนองหญ้าปล้อง บ้านเหล่าแบ่น บ้านกกกอก บ้านหมากแข้ง ส่วนประชากรรวมทั้งสิ้น 4,879 คน ชาย 2,445 คน หญิง 2,434 คน

ตำบลปากปวน ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านปากปวน (1) บ้านนุ่งดาซ่าย บ้านโนนสว่าง บ้านวังเคื่อ บ้านป่าเป้า บ้านกกเกลือ บ้านท่าทิศเอียง บ้านปากปวน (2) บ้านกุดโง้ง ส่วนประชากรรวมทั้งสิ้น 7,400 คน ชาย 3,710 คน หญิง 3,690 คน

ตำบลศรีสงคราม ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านน้อยนา บ้านนุ่งไส้ บ้านโนนสว่าง บ้านฟากเลข บ้านน้อยเหนือ บ้านนุ่งกกดาล บ้านห้วยทรายคำ บ้านดงน้อย บ้านโคกหนองแก ส่วนประชากรรวมทั้งสิ้น 8,717 คน ชาย 4,367 คน หญิง 4,350 คน

ตำบลผาบึง ประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาแก บ้านนาแกใต้ บ้านหนองคำ บ้านกกเกลือ บ้านผาบึง บ้านแก่งสาคร ส่วนประชากร รวมทั้งสิ้น 4,476 คน ชาย 2,210 คน หญิง 2,266 คน

2.4 วัฒนธรรมของชาวอำเภอวังสะพุง

วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดขึ้นและสร้างขึ้นมาเพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันภายในสังคม ทั้งเป็นสิ่งที่มิระเบียบแบบแผนและมีรูปแบบเป็นที่ยอมรับกันภายในสังคม นั้น ๆ (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2532 : 13) ชาวอำเภอวังสะพุงมีวัฒนธรรมที่เป็นแบบแผนและวิถีแห่งการดำเนินชีวิต (way of life) ซึ่งเกิดจากการอยู่ร่วมกัน ของคนท้องถิ่นมาเป็นเวลานาน แล้วถ่ายทอดจากคนกลุ่มเก่าสู่คนกลุ่มใหม่ ในที่นี้ผู้ศึกษาเลือกนำเสนอการดำรงชีวิตของประชาชนในสังคมอำเภอวังสะพุงที่มีแบบแผนการดำรงชีวิตที่ก่อให้เกิดความเชื่อและพิธีกรรม โดยนำเสนอเฉพาะวัฒนธรรมอันมีเอกลักษณ์ดังต่อไปนี้

2.4.1 วัฒนธรรมการดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิตประจำชาวอำเภอวังสะพุงส่วนใหญ่ยึดถือตามแนวฮัตสึบอง คลองสิบสี่ ฮัตสึบอง คือ การทำบุญตามประเพณีดั้งเดิม ได้แก่ เดือนฮ้าย บุญเข้ากรรม เดือนขี้นบุญอุณฺณถาน เดือนสามบุญข้าวฉี่ เดือนสี่บุญเผาต เดือนห้าบุญสงกรานต์ เดือนหกบุญบั้งไฟ (และจัดพิธีเลี้ยงบั้งก่อนลงไร่นาสวน เรียกว่า เลี้ยงขี้น) เดือนเจ็ด บุญซำชะ เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบบุญข้าวสาก (และพิธีเลี้ยงข้าวเม่า ผีบรรพบุรุษ เรียกว่า เลี้ยงลง) เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา เดือนสิบสองบุญกฐิน การดำรงชีวิตในรอบ 12

เดือน ที่มีลักษณะเฉพาะคน ที่เป็นเอกลักษณ์คือ เดือน 5 บุญสงกรานต์ประชาชนชาวอำเภอวังสะพุง จะมีการทำบุญแห่ดอกไม้ คือ การเก็บดอกไม้ประดับเครื่องไทยทาน (แห่ดอกไม้ทรงเครื่อง) และ แห่ข้าวพันก้อนที่วัดถือวันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ ซึ่งสำคัญที่สุดของชาวบ้าน

ส่วนคลองสิบสี่ ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติ ของประชาชนชาวอำเภอวังสะพุง ที่ปฏิบัติ ต่อครอบครัว สังคมและศาสนามี 14 ข้อ ได้แก่ หนึ่ง เมื่อได้ผลผลิตจากข้าวในนาให้นำไปทำ บุญที่วัดก่อนรับประทาน สอง ให้มีความรักสามัคคีในหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ สาม ให้ ล้างดิน (เท้า) ก่อนขึ้นบนเรือน สี่ ไม่คดโกงปลอมแปลงเงินตรา และไม่กล่าวคำหยาบช้า ห้า ให้ของมาสามิภรรยา เหมือนพระผู้น้อยและพระผู้ใหญ่ หก ถึงวันพระแปดค่ำ และสิบห้าค่ำ ให้ของมาก่อนเส้า และเตาไฟ แม่ขันโค และปักเสียนที่อยู่อาศัย เจ็ด ก่อนเข้านอนต้องทำความ สะอาดผม ถ้วยชาม บ้านเรือน แปด คั้นแต่เช้าเตรียมคักบาตร และจิ้งห้น ถ้ำ ชาม พระสงฆ์ เดินมาอย่าเหยียบเงา ให้หลีกเลี่ยง ไม่แตะต้องตัวพระ ไม่กางร่ม ไม่ใส่รองเท้า ไม่เอาผ้าคลุมผม และขุมลูกจูงหลาน และถืออาวุธ สิบ ไม่กินของที่เหลือกินจากคนอื่น ไม่เอาของเหลือกินใส่ บาตรพระ สิบเอ็ด ควรเก็บดอกไม้ รูป เทียน ไปฟังธรรมทุกค่ำเช้า ชามพระเข้ากรรม สิบสอง ไม่ร่วมเพศในวันพระ วันศีล สิบสาม ถึงเดือนห้าให้สมมาพ่อแม่ ทั้งเฒ่าแก่เพื่อนบ้านมารร้าย จะหนีไกล สิบสี่ ให้สมมาทวดตา ให้ครัวเรือน หากปฏิบัติได้ครบสิบสี่ข้อนี้แล้วจะทำให้การ ดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสงบ และเป็นปกติสุขดังนั้นคนพื้นเพดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุดที่อาศัยพื้นที่อำเภอ วังสะพุง ซึ่งเป็นคนไทยเลยที่มีเอกลักษณ์ทางวิถีการดำเนินชีวิต

ในรอบวันหนึ่ง ชาวบ้านจะดำเนินชีวิต โดยถือธรรมชาติเป็นหลักคือ คั้นนอน ล้าง หน้าล้างตา จะนั่งข้าวเหนียวที่แช่น้ำไว้แต่กลางคืน เรียกว่า “หมาข้าว” หรือ “ข้าวหมา” การนั่ง ข้าวประกอบด้วย เตาไฟ ทำจากก้อนหินสามก้อน เรียกว่า ก้อนเส้า หม้อนั่งข้าวปั้นจากดิน เหนียว (ปัจจุบันหม้ออลูมิเนียม) ใต้น้ำ 2 ชั้น (หรือกระบวยทำจากกะลามะพร้าว) ตั้งเตาไฟ ก่อไฟโดยมีเศษไม้เป็นเชื้อเพลิง บางบ้านนำมาจากไม้พื้นขอนไม้ผ่าเป็นท่อน ๆ เทข้าวหมอลง หวดนั่งข้าว (สานจากไม้ไผ่) ข้าวเหนียวที่เหลือนำมาวางบนข้าวหมาในหวดนั่งข้าว พอข้าวสุกก็ กลับข้าว เมื่อสุกแล้วเทข้าวเหนียวนั่งลง “บมข้าว” (ซึ่งแกะจากต้นไม้ท่อนใหญ่) นำไม้ด้าม(ไม้ สายข้าว) มาเขี่ยข้าว (ส่วยข้าว) เป็นการเกลี่ยข้าวให้นุ่มเท่า ๆ กัน ชาวอำเภอวังสะพุง ดั้งเดิม ประดิษฐ์เครื่องใช้จากไม้ใช้เอง เช่น เขียงไม้ ครกและสากไม้ กระติบข้าวสานด้วยไม้ไผ่ ฝาปิด ทำเป็นรูปกรวย ต่อยอดตีแฉง ด้วยด้ายไหมพรม เรียกว่า กระติบข้าวเจ้าจอม เครื่องดนตรีพื้นบ้าน ที่มีมาแต่โบราณ ได้แก่ ระนาด ซอไม้ไผ่ ตะโพน แคน พิณ กลองกิ่ง กลองยาว กลองเตี้ย กลองคี่ เครื่องดนตรีที่สร้างจากโลหะได้แก่ ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง ฉิ่ง

คนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่วังสะพุงนั้นมีวัฒนธรรมที่เก่าแก่ของกลุ่มน้ำเลข อันสะท้อนภูมิปัญญาทางความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และนำหลักพุทธศาสนา ผสมผสานใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตดั้งเดิมหมู่บ้านในอำเภอวังสะพุงจัดพิธีกรรมเลี้ยงผี หรือเลี้ยงผีชาวอำเภอวังสะพุง จะรักษาจารีต (Mores) ประเพณีของตนเองอย่างเคร่งครัดทุกวันพระ 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ ชาวบ้านจะหยุดทำงานทุกอย่างแล้วนุ่งขาวห่มขาวเข้าวัดฟังธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ครั้นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเรียกกันสืบต่อมาว่า “มือชะล่า” ชะล่า หมายถึง ข้อห้ามที่จะต้องปฏิบัติเคร่งครัดทุกวันพระ 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ เช่น ฆ่าสัตว์ ทำงานวันพระ นอกจากนี้ผู้เป็นชะล่า นางเทียม รู้จักการชะล่า ไม่กินเนื้อสัตว์ นิยมกินอาหารจากพืชผักเป็นส่วนใหญ่ ชะล่า ชาวอำเภอวังสะพุงถือปฏิบัติตามประเพณีฮีดลิสสองคลองสืบมาแต่โบราณ ดังบุคคลที่เกี่ยวในทางพระพุทธศาสนา บวชปฏิบัติพระธรรมคำสอนจนเป็นตัวอย่างที่ดีของพระสงฆ์ซึ่งมีภูมิตำนานเดิมอยู่ที่อำเภอวังสะพุง ได้แก่ หลวงปู่ชอบ ฐานสโม หลวงปู่ ศรีจันทร์ วรรณโก

วิถีชีวิตอีกแบบหนึ่งคือ เป็นผู้รับขายสลากกินแบ่งรัฐบาลวิถีชีวิตอีกแบบหนึ่ง ของชาวอำเภอวังสะพุงซึ่งเป็นอาชีพใหม่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 2518 เนื่องจากในสมัยนั้นการเดินทางจากอำเภอวังสะพุงไปกรุงเทพฯ ค่อนข้างลำบาก ความนิยมในการขายสลากกินแบ่งของรัฐบาลในเขตอำเภอวังสะพุง เริ่มต้นจากกลุ่มคนในตำบลทรายขาว ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ชาวบ้านในตำบลทรายขาวหลายคนและมีความเห็นตรงกันสรุปได้ว่าผู้ที่มิอาชีพนี้ขั้นแรกต้องขายด้วยตนเองก่อนต่อมาจึงชักชวนคนรู้จักและเพื่อนฝูงไปขายผู้แนะนำเป็นผู้ออกเงินทุนให้ก่อน คือ นายเชื่อน มูลทองดี ชาวบ้านโพนงาม จนร่ำรวยกลายเป็น “อี่ปั่ว” และได้เป็นผู้ประมูลสลากกินแบ่งรัฐบาลต่อมา แล้วมอบหมายให้ราษฎรชาวบ้านโพนทอง หรือ “บ้านนาอีร้อง” ขายรวมถึงบ้านกกจ้อ เมื่อผู้ถูกแนะนำให้ยึดอาชีพขายสลากกินแบ่งรัฐบาลเหล่านี้มีเงินทองก็จะแตกกลุ่มใหม่โดยพัฒนาตนเองเป็นหัวหน้าการขายที่เรียกว่า “อี่ปั่ว” จนกลายเป็นอาชีพหลักของชาวตำบลนี้ ส่วนการทำไร่ ทำนา ก็เป็นอาชีพรองเนื่องจากปีหนึ่งทำครั้งเดียว ส่วนการขายสลากกินแบ่งรัฐบาลนั้นขายทุก 16 วัน ก็มีเงินทองใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น วิธีการขายสลากกินแบ่งรัฐบาล ของชาวบ้าน ในเขตตำบลทรายขาว มีสองลักษณะคือ หนึ่งอี่ปั่ว หรือผู้ประมูลสลากรัฐบาล สอง “เต้าแก่” คือ ผู้ใช้เงินรับซื้อสลากกินแบ่งมาแบ่งให้กับญาติพี่น้อง ซึ่งเป็นลูกทิม หรือผู้ขายตรง ซึ่งจะขายสลากกินแบ่งรัฐบาล ฉบับละ 95 บาท ส่วนผู้ประมูลจะนำประมูลออกมาจากแหล่งประมูลในกรุงเทพฯ ฉบับละ 80 - 85 บาท สลากกินแบ่งรัฐบาลเป็นการเสี่ยงโชค และเป็นการพนันชนิดหนึ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายผู้ประกอบการขายสลากกินแบ่งรัฐบาล ที่หวังเงินกำไรจากการขายเพียงอย่างเดียวก็จะพอมีเงินทองใช้จ่ายในรอบ 16 วัน ส่วนผู้ขายไม่มีวาทศิลป์ในการพูดคุยกับลูกค้าสลากกินแบ่งรัฐบาลจะเหลือบ้างหากถูก

รางวัลก็โชคดี ส่วนใหญ่ผู้ที่ประสบผลสำเร็จคือในการขายสลากกินแบ่ง คือ พวกที่มีวาทศิลป์ในการเชิญชวนลูกค้าส่วนผู้หวังว่าจะโชคดีจากสลากกินแบ่งรัฐบาลก็มักประสบผลล้มเหลว บางคนเอาโฉนดที่ดินไปจำหน่ายเองเพื่อหวังเป็นอู่ข้าว และเคียบโตเป็นอู่ข้าวรายใหญ่วัฒนธรรมการขายสลากกินแบ่งรัฐบาลที่ดำรงอยู่ได้เพราะ

2.4.1.1 เป็นงานที่ง่าย มีสลากกินแบ่งแล้วเดินขายตามหัวหน้าที่มีรถพาไปขายทุกจังหวัดในประเทศไทยการไปจะไปเป็นกลุ่ม กรณีกรุงเทพฯ จะมีการเช่าบ้านอยู่หลังเดียวกัน ประกอบอาหารกินร่วมกัน และได้ร่วมปรึกษาเรื่องพื้นที่ที่จะไปขาย

2.4.1.2 ผู้ประมูลสลากกินแบ่งเป็นชาวบ้านในตำบลทรายขาว ผู้เดินขายต้องทำหลักฐานการกู้ยืมเงินจากนายทุนโดยนำบ้านและไร่นาไปจำนอง หากเสียชีวิตก็จะให้หักเงินประกันชีวิตโดยทำสัญญาไว้ ส่วนการกู้ครั้งละ 30,000 บาท (16 วัน) จะต้องนำส่งผู้ให้กู้ยืม เป็นเงิน 30,600 บาท เพื่อจะกู้เงิน 30,000 บาท ได้ในครั้งต่อไป (แสงเดือน น้อยดี, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2544)

2.4.1.3 ประชาชนสมัยก่อนนิยมทำไร่ข้าวโพด ปอ พริก ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจ เมื่อได้ผลผลิตออกมาจะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ ในราคาถูก แล้วจะนำไปขายในราคาแพง (ถ้าไร่มาก) ราษฎรบางคนประกอบอาชีพการเกษตรตลอดปีไม่มีเงินเหลือเก็บ จึงทำนาแต่พอมีข้าวเก็บไว้กินตลอดปีแล้วออกเร่ขายสลากกินแบ่งรัฐบาล มีผลทำให้ชาวบ้านลืมเทคนิคการประกอบอาชีพการเกษตร

ข้อเสียของการขายสลากกินแบ่งรัฐบาล คือ ผู้ขายหวังรวยจากรางวัล จะเก็บสลากกินแบ่งรัฐบาลไว้เอง และงานประเภทนี้เป็นงานที่มอมเมาประชาชน ให้หวังกำไรทางลัด (ถ้าโชคดีถูกรางวัลใหญ่) ผู้ขายจึงหาช่องทางเพื่อนำไปสู่ความร่ำรวย โดยมุมานะการขายเพื่อที่จะได้เป็นผู้ประมูล(หัวหน้าหรืออู่ข้าว) จึงมีเรื่องของการเสพยาติดเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการขายสลากกินแบ่งรัฐบาล

ผู้ขายสลากกินแบ่งรัฐบาล จะต้องเดินทางไปขายตามต่างจังหวัด จากบ้านและครอบครัวปัญหาคือ คนแก่ที่อยู่บ้านคือ ปู่ ย่า ตา ยาย จะเป็นผู้ดูแลหลาน ซึ่งก็ไม่เข้าใจบุตรหลานเท่าพ่อแม่ เด็ก ๆ เมื่อมีปัญหา ก็มักไม่ปรึกษาพ่อแม่จึงมักถูกเพื่อนชักชวน เสพยาม้า และการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาครอบครัวแตกแยกระหว่างคู่สามี ภรรยา ปัญหาถูกขาคความอบอุ่นและการเอาใจใส่ระหว่างคู่สามีของพ่อแม่ต่อบุตรและที่สำคัญคือปัญหาหนี้สิน ที่พอกพูนขึ้นเพราะรายได้ไม่พอเพียงกับรายจ่ายเนื่องจากไม่สามารถควบคุมระบบการเงินของตนเองได้จึงมีธุรกิจการจำหน่ายที่ดินบ้านและของมีค่าอื่นและส่วนใหญ่จะไม่สามารถนำเงินมาถ่ถอนคืนได้

(อรัญญา มุลกอนสี, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2544) ผู้เดินทางไกลเพื่อขายสลากกินแบ่งรัฐบาล ส่วนใหญ่จะบนบานให้ผีเจ้านาย และ ศิบรรพบุรุษให้คุ้มครองในขณะที่พักอาศัยอยู่ในเขตต่างถิ่น หากโชคดีถูกรางวัลก็จะทำพิธีแก้บนไว้ให้ถูกต้อง

ข้อสังเกตสาเหตุของความนิยมการขายสลากกินแบ่งรัฐบาลของชาวบ้านในตำบลนี้มาจากพื้นฐานความนิยมเล่นการพนันคือ ก่อนปี พ.ศ. 2518 ผู้ศึกษาพบว่า ความนิยมทางการเล่นการพนันได้แก่ บ้านทรายขาวนิยมเล่นไพ่ป๊อก รัมมี ไฮโล บ้านโพหนอง กกซ้อ โพนงาม นาวิวนิยมเล่น ไฮโล และโบก (เมื่อกะขามผ่าซีก) โดยเล่นในงานศพและตั้งวงเล่นตามป่าเขาโดยนัดแนะกันไปเล่น ส่วนการซื้อขายหวยใต้ดิน (เลข-เบอร์) พบได้โดยทั่วไป

2.4.2. วัฒนธรรมการบริโภค

การบริโภคอาหารของชาวบ้านในเขตอำเภอวังสะพุง มีวิธีการบริโภคคือ อาหารหามาได้เองจากธรรมชาติ วิธีการปรุงได้แก่ การจี่ ปิ้ง ชุบ (ตำ) หมก เอา แงงคั่ว แงง คั้ม ขำ ทอด ก้อย ถาบ แจ่ว จ่อม ปั่น คอง หลาม ส่วนเครื่องปรุงที่หาได้ในพื้นบ้านคือ พริก ตะไคร้ ใบมะกรูด ข้าวเบือ (ข้าวเหนียวแช่น้ำ) หอมแดง เกลือ ปลาร้าอึ่ง ปลาร้า (ปลาลึกปลาน้อย) น้ำปลา และชาวบ้านนิยมปรุงน้ำผักสะทอน (นำผักสะทอนมาหมักแบบโบราณคล้ายการทำปลาร้า) บางบ้านใช้น้ำผักสะทอนแทนน้ำปลาพบที่อำเภอคำชะอี ภูเรือ และนาแห้ว

อาหารที่ปรุงแล้ว ส่วนใหญ่จะมีเนื้อหมู เนื้อปลา เนื้อไก่ เนื้อวัว ควาย และสัตว์ป่าที่หาได้ เช่น ฮัน เก้ง กวาง หมูป่า นก แตน หนู นำมาปรุงตามกรรมวิธีแต่ละอย่างตามระบุข้างต้นที่กล่าวมา ซึ่งเนื้อสัตว์บางอย่างอาจเหมาะสมกับการหมก หรือแกงคั่วจะอร่อย เช่น เนื้อสัตว์จากปลาชนิดต่าง ๆ ในลำน้ำเลย ได้แก่ ปลาตอง ปลาแคด ปลาตุก ปลาช่อน ปลาบึก ปลาเอน ปลาโจก ปลาเทิม ปลาแซ่ ส่วนวิธีทำแกง เรียกว่า แกงคั่ว นั้นผู้ปรุงต้องตั้งหม้อเตาไฟปานกลางนำหอม ตะไคร้ เกลือ พริก ตำให้ละเอียดคั่วให้มีกลิ่นหอมใส่หมูหรือเนื้อสัตว์ ใส่น้ำเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะใส่ผักพื้นบ้านที่หาได้ตามท้องถิ่นและริมแม่น้ำเลย เช่น ผักขม ผักตำลึง ผักไธ้ ผักฮาด ผักทอง ปลีกกล้วย หอยกูดด้วย โดยเลือกเอาผักชนิดที่เข้ากันได้ สุดท้ายจะเติมปลาร้า น้ำปลาเพื่อให้อาหารมีรสดี อาหารเหล่านี้จะใส่พริกขี้หนูทำด้วยหอย และไม้ไผ่ขนาดเล็กพอเหมาะกับข้าว 2-3 อย่างรับประทานกับผักพื้นบ้าน เช่น ผักติ้ว ผักคืบ ผักอีฮิ้น ผักก้านจอง ผักนอก ผักแว่น ผักในน้ำ เช่น เทา (สีเขี้ยว) ออกออ (พืชน้ำลักษณะเป็นวันสีเขี้ยว) หน่อไม้หวาน ผักหวาน ผักม่วง ผักแพว ใบมะกอก ผักกาดขม ผักสะเดา (กะเคา) ผักกูด ผักหนาม ส่วนเห็ดที่รับประทานได้ในช่วงฤดูฝน ได้แก่ เห็ดปลวก เห็ดโค เห็ดถ่าน เห็ดน้ำหมาก เห็ดละโงก

เห็ดเผาะ เห็ดหน้าวัว เห็ดขาว เห็ดหูหนู เห็ดเหล่านี้เกิดขึ้นตามโคกสูงจึงเรียกโคกรวม ๆ ว่าเห็ด-โคก

ชาวอำเภอวังสะพุง ส่วนใหญ่จะมีวิถีส่วนใหญ่จะมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่า และแม่น้ำเลยเนื่องจากในป่าและในแม่น้ำเลยมีอาหารจากธรรมชาติ แม่น้ำเลยและป่าจึงเป็นเสมือนส่วนที่สร้างอารยธรรมของชาววังสะพุงและไทเลยต่อมา

วัฒนธรรมการบริโภคของชาวอำเภอวังสะพุง อย่างหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดในชีวิตประจำวันเกี่ยวกับการจัดหาอาหารเลี้ยงชีพ เรียกว่า อาหารที่ใช้บริโภคประจำวัน สังเกตดูเกี่ยวกับการจัดของอยู่ของกินในแต่ละมือจะมีอาหารน้อยพอกินในหมู่คนครอบครัว เช่น มีแจ่วพริก (ขาดไม่ได้) ผักลวก แกงคั่ว 1 อย่าง และแจ่วปูหรือปลา 1 อย่าง หรืออาจปรุงอาหารด้วยหน่อไม้ เช่น หมกหน่อไม้ แกงหน่อไม้ ซุบหมากมี ซุบหมากถั่ว ซุบหนั่ง ซุบผัก (ปนกับหอยและหนั่งควาย) ข้าวไก่ ลาบเทา หมกหอยวกใส่หมู แกงหมากมี (ขุ่น) ใส่กระดูกหมูเหล่านี้ เป็นอาหารยอดนิยม การถนอมอาหารที่มีลักษณะเฉพาะในเขตอำเภอวังสะพุง เช่น ส้มไล่เคะ (ทำจากข้าวแฉ่น้ำข้าว) ถั่วเน่า (ถั่วเหลืองหมัก) ผักกาดส้ม (ผักกาดคอง ใส่ขิง พริก มะเขือ ใบกระเทียม) ส้มหมู (ແහນມ) ใส่กรอกทรงเครื่อง (ใส่อั่ว) ส้มปลาจิ๋ว ส้มไข่ปลา ปลาส้ม ปลาร้า วัฒนธรรมการบริโภคในครัวเรือนของชาวอำเภอวังสะพุงที่นิยมจัดอาหารให้พอกินคือไม่มากและใช้น้อยจนเกินไป และการร่วมวงรับประทานอาหาร ระหว่างพ่อแม่ลูกจะเป็นวัฒนธรรมการกินอาหารที่อร่อยเพราะมีอาหารพอประมาณและกินพอร่ม ส่วนอาหารหวาน ได้แก่ มะพร้าวแก้ว ข้าวต้มหัวหงอก ข้าวเรียงเม็ด ข้าวโขบ (ข้าวโป่ง) ถอดช่อง ข้าวหนมหมก ข้าวโพดฮอ (นึ่ง) ส่วนอาหารสำหรับงานบุญประเพณี เช่น บุญข้าวพรรษา แต่งงาน ชาวบ้านจะจัดเตรียมข้าวปลาอาหารอย่างดีไว้ต้อนรับแขก และเพื่อนบ้านให้กินจนอิ่ม อาหารที่เตรียมไว้ เช่น ลาบ (หมู ควาย ไก่ ปลา) ลาบเลือด อุ ปลาเนื้อ อ่าเนื้อ ต้ม (หมู ควาย ไก่ ปลา) ขนมนั่น (ข้าวปุ้น หรือขนมจีน) อาหารจำพวกนี้มีมาแต่เดิม ในรอบปีหนึ่ง ๆ จะร่วมรับประทานลาบ ต้ม ในงานพิธีกรรมเลี้ยงปี

หนังสือวรรณกรรมอีสาน เรื่องท้าวคำพริ้งคำสอนกล่าวถึงการปรุงอาหารของหญิง ชาวอีสานว่าที่สมควรเป็นแม่บ้านแม่เรือนควรวาง

หญิงใดทำครัวพร้อม หุงแกงหมกหมก ก็บ่อเค็มบ่จางพอกพัน แวนซ้อย แชนบัว หญิงนั้นบุญมากถัน ชคทะโยคนามขุนแท้คาย แม่นว่า คำปานกา ก็หากควรควรเอา ซ้อน (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ม.ป.ป. 107)

2.4.3. วัฒนธรรมการทอผ้าและจักสาน

มีคำกล่าวมาแต่โบราณว่า “ขามว่างหญิงทอผ้าชายจักสาน” ภายใต้นับเป็นสิ่งสะท้อนภูมิหลัง แสดงวัฒนธรรมที่มาของการแต่งกายของคนในชุมชน การทอผ้าของชาวอำเภอวังสะพุงมีวิธีการทอ 2 ระบบคือ 1 ระบบการทอเองเพื่อเอาไว้ใช้เองในครัวเรือน การทอผ้าแบบนี้นิยมทอผ้าขาวม้า ผ้าจันค่อหัวค่อตีนจัน งด (ขามสะพายไปป่า) ปลูกผ้าห่มนวม ผ้าห่มกันหนาว ผ้าพาดไหล่ เสื้อหม้อนิล หรือเสื้อข้อมคราม (เสื้อ คอกกลม หรือม่อฮ่อม) การทอไว้ใช้เองนี้นิยมทอแบบโบราณ วิธีการสืบทอดการทอผ้าจะมีวิธีการสาธิตตั้งสอน เทคนิคและวิธีการทอผ้าพื้นเมืองให้ได้มาซึ่งทอผ้าไว้ใช้ในชีวิตประจำวันในกลุ่มเครือญาติ คือหญิงที่เป็นผู้อาวุโสจะเป็นผู้นำในการอธิบายและจัดการให้ลูกหลานรู้จักทอผ้า เช่น ให้ทดลอง มัดหมี่ง่าย ๆ และทอผ้าง่าย ๆ ของส่วนหัวจัน เมื่อมีความชำนาญก็จะให้ทอผืนผ้าที่จะนำมาทำตัวจัน สรุปว่าการทอผ้าจันสำหรับผู้ฝึกหัดใหม่มีขั้นตอนคือ แม่บทที่ 1 ให้ทอส่วนหัวของ ผ้าจัน แม่บทที่ 2 คือ การทอตัวผ้าจัน ส่วนแม่บทที่ 3 คือ การทอตีนจันให้มีत्वลยสวของามสอดคั่นเงินทอง การให้สีและสายผ้าส่วนหลักสำคัญของการทอและการให้สีของตีนผ้าจันจะต้องมีความสัมพันธ์กับสีของตัวผ้าจัน คือ ต้องคู่สีว่ามีความลงตัวหรือไม่ ผู้หญิงสาวนิยมทอผ้าจันเอง เพราะจะนำไปใส่ ไปงานบุญและไปวัดเพื่อที่ชายหนุ่มในหมู่บ้านได้ดูความงามของตน ในยุคผ้าฝ้ายทอมือแสดงถึงความเก่งงานบ้านงานเรือน ผู้หญิงเช่นนี้จะเป็นที่หมายปองของหนุ่ม และบิดามารดาของฝ่ายชายจะชื่นชอบและเห็นคิด้วยถ้าหากลูกชายของคนเลือกผู้หญิงที่มีคุณสมบัติในการทอผ้าไว้ใช้เอง มาเป็นสะใภ้ในบ้านเรือน

ส่วนการทอผ้าระบบที่ 2 คือ การทอผ้าเพื่อเป็นสินค้าจำหน่ายให้หนักท้องเที่ยวและขายไปยังต่างจังหวัด วิธีการคือ การรวมกลุ่ม การทอผ้าในหมู่บ้าน ที่ปรากฏมีได้แก่ กลุ่มทอผ้าบ้านปากปวน 2 กลุ่ม กลุ่มทอผ้าบ้านทรายขาว กลุ่มทอผ้าตำบลเหมืองแบ่ง กลุ่มทอผ้าบ้านผาน้อย กลุ่มทอผ้าบ้านนาป่าหนาด กลุ่มทอผ้าบ้านนาสวรรค์ กลุ่มทอผ้าระบบรวมกลุ่มนี้ จะทอผ้าตามความนิยมของผู้สั่งซื้อ เช่น ผ้าผืนใหญ่ใช้ตัดชุดทำงาน ชุดราตรี ผู้จำหน่ายผ้า เช่น ร้านค้าผ้า “บริษัทผ้าไทยเลข” ถนนนกกแก้วเจ้าของบริษัท จะรวมกลุ่มชาวบ้านที่ทอผ้าได้ชำนาญในเขตหมู่บ้านปากปวน บ้านเหมืองแบ่ง ผู้จัดการบริษัทผ้าฝ้ายไทยเลขจะอธิบายลักษณะผ้า ความนิยมของลายผ้า การใส่ดินเงินทองให้ทองงาม และการขยายพิมให้กว้าง เพื่อจะได้ผ้าผืนใหญ่และยาวตามขนาด เมื่อทอแล้วก็ตกลงราคาโดยคำนวณจากวัสดุที่ใช้ และค่าแรงที่สมควรจ้าง การทอผ้าแบบนี้สู่การเป็นธุรกิจมากขึ้น เพิ่มงานตามนโยบายของรัฐที่ว่า 1 ผลิตภัณฑ์ 1 ตำบล ผ้าฝ้ายไทยเลขนับว่าเป็นสิ่งที่ชาวบ้านให้ความสนใจที่จะผลิตซ้ำและดอกอ้าตามค่านิยมของชาวไทยเลข

ความนิยมการทอผ้าไว้ใช้เอง ในครัวเรือนของชาวอำเภอวังสะพุงมาแต่โบราณ พบลายผ้าที่แปลกและไม่เหมือนลายผ้าในที่แห่งใดในเขตภาคอีสาน ปรากฏบนลายผ้าชั้น ผ้าพาดไหล่ ผ้าถุงโจงกระเบน หรือผ้ากอม (ถุงกระเบนหรือโจงกระเบน) ซึ่งจะเก็บไว้ในหีบผ้าใส่ดินเหนียวให้หอมและกันแมลงสาบแทะผ้าที่ทอแบบโบราณนี้นิยมทอผ้าโดยใช้สีจากวัสดุธรรมชาติ เช่น สีแดง ได้จากรากขอ สีครามได้จากต้นคราม สีทองอ่อนได้จากແລງ (มะพูด) สีดำได้จากลูกกระซายสีเหลืองได้จากขมิ้นชัน แก่นแข (แกแล) สีส้มได้จากสะตีสีลูกหว้า สีเขียวได้จากคราม และย้อมทับด้วยແລງ หรือใบหูกวาง หรือจากเปลือกสมอลายผ้าของชาวบ้านอำเภอวังสะพุง ที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม

ลายดั้งเดิม ลายพื้นฐาน ได้แก่ ลายจักรธรรมคานิยมทอเป็นผ้าห่มนวม ลายข่าม (ลงผ้าพาดไหล่ พาดไหล่) ผ้าคลุมไหล่ ผ้าขาวม้าอื่น ๆ ส่วนลายพื้นฐานของผ้าถุงแบบดั้งเดิมคือ ผ้าถุงลายหมี่ข้อแยกได้ หมี่ข้อแดง สีน้ำเงิน สีเหลือง ลักษณะลายผ้าเป็นจุดสีขาวคล้ายดาวปนสีน้ำเงินมักเป็นข้อ ๆ คล้ายข้อไม้ไผ่ ระยะห่างเท่ากันเป็นลายที่รู้จักกันดีโดยทั่วไปของชาวไทยเลย

ลายที่พัฒนาการขึ้นมาจากลายธรรมชาติประเภท พืชและสัตว์ พืช ได้แก่ ลายนาค ลายหงส์ ลายนกยูง ลายไก่ ลายหัวแมงดา ลายนกยูงดำแพน ลายกระต่าย ลายนก ลายเป็ด ลายช้าง ลายนาคสองหัว ลายหมี่นาคหอม ลายหมี่มยุรา ลายหมี่เสื่อ ลายหมี่ดาควาย ลายหมี่นาคขาเป็ย ลายหมี่นาคผสมลายหมี่นาคน้อย ลายไข่ ลายหมี่เต่า ลายหมากจับ ลายผักแว่นลายใบไผ่ ลายคันสน ลายหมี่หมากจับน้อย ลายดอกแก้ว ลายดอกจันทน์ ลายข้อไม้ ลายขิดคุ่ม ลายหมี่นาคคันสน ลายหมี่หมากเป็น ลายหมี่สับประรด ลายพริก ลายดาวเรือง ลายกล้วยไม้ ลายสร้อยดอกหมาก ลายมะแปบ ลายขอดำถึง ลายหมี่ข้อสลับคุ่มคู่ ลายหมี่คุ่มเครื่อง ลายป้องอ้อย (ทองสา คงสิงห์, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2544)

ลายที่พัฒนามาจากสิ่งของได้แก่ ลายโคม ลายโคมเจ้า ลายน้ำไหล ลายเครือไม้ลายควงใหญ่ ลายขอ ลายหมี่กาบพวงมาลัย ลายขาเป็ย ลายดอกจันทน์แปดกลีบ ลายหมี่วงกาบ ลายดอกคุ่ม ลายคุ่ม ลายขอน้อย ลายหมี่ขวง ลายหมี่เอื้อ ลายหมี่สุวรรณหงส์ ลายหมี่คั้น ลายดอกขิด ลายหมี่ฝ้ายชั้นละไม ลายหมี่คั้นควบ ลายควาล้อมเดือน ลายพวงเพชร ลายนอกเชิงเทียน ลายขอเขมร ลายขิดลาวด ลายขิดตาเคียว ลายที่ประดิษฐ์ขึ้นเฉพาะถิ่น ได้แก่ ลายศิงหาร (ผ้าสำหรับพ่อบุญโททำ) ลายโคมเจ้า ลายมุก ลายราชวัตร (สำหรับเจ้านายนุ่งเป็นผ้าถุงกระเบน) ผ้าชั้นคนมียศสูงศักดิ์ ลายหมี่ยกตาม ลายชกสอง ลายจีเพชร (สมบัติ ภูมิกันดา, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2544)

ส่วนการจักสาน เป็นงานหัตถกรรมของฝ่ายชาย ส่วนใหญ่จะประดิษฐ์คองม มีการเลือกขนาดและอายุของไม้ที่จะนำมาจักสาน งานชั้นครูที่พบได้แก่ “กระดืบข้าวจอม” เป็นกระดืบข้าวที่พบชาวบ้านทรายขาว อนุรักษ์ไว้ (นายบุญยอด แก้วโยธาและคณะ) กว่าจะสานได้ 1 กระดืบข้าว ใช้เวลา 1 เดือน คือ เลือกไม้ไร่ (ลำเต็ก) อายุไม้แก่และไม่อ่อนจนเกินไปมาจักสานเป็นเส้นขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5 เซนติเมตร แล้วสานเป็นโครงสร้างมีขดมีฝา นอกจากนี้มีการจักสานข้อง 3 หัว ตัวเคียว ตะกร้า (กะช้ำ) มีหูใช้สะพายหาของป่า จำพวกหน่อไม้และผัก กระด้ง (ใช้ฝัดข้าว) กระเป๋นห่อของถั่วฝักมือประณีต ข้อสังเกต เครื่องจักสานที่กล่าวมานี้พบแต่ในเขตบ้านทรายขาว การจักสานของคนในเขตอำเภอวังสะพุงเป็นการจักสานเพื่อเอาไว้ใช้เองในครัวเรือน และจำหน่ายให้กับผู้ที่ชื่นชอบแต่อยู่ในวงแคบ ยังไม่ได้ผลิตเพื่อการค้าขายเนื่องจากขาดผู้สืบทอดการจักสานที่มีฝีมือ

2.4.4 วัฒนธรรมทางภาษา

นักภาษาศาสตร์กล่าวว่า ภาษาไทยเป็นภาษาเกี่ยวกับตระกูลภาษาหลอมพัฒนามาจากภาษาตระกูลไตกะไต มีผู้ใช้ภาษาไทยประมาณ 226.459 คน เท่ากับ 1.45 % (สุนัษมนุชชิตยาสีรินทร, 2542 : 280 – 281) ชาวอำเภอวังสะพุง ส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันลักษณะการพูดฟังแล้ว ราบเรียบน้ำเสียงเย็นใจฟังแล้วอยากฟังอีก คำขึ้นต้นที่ใช้เป็นคำที่สุภาพและเป็นคำยกย่อง เช่น เจ้าชิไปโค (เจ้า หมายถึง เจ้านาย ผู้มีเกียรติ) ช้อยชิไปนา (ช้อย หมายถึง ข้า หรือ ข้าพเจ้า) มีการใช้คำศัพท์เฉพาะถิ่น ไม่เหมือนภาคอีสาน จังหวัดอื่น ดังปรากฏในตัวอย่างคำในภาษาถิ่น เอกถลักษณ์ทางภาษาที่ปรากฏเห็นได้ชัดเจน คือ มีคำต่อท้ายและปรากฏคำว่าเค้ต่อท้าย เช่น คำว่า จังโคเค้ หมายความว่า จะว่าอย่างไรละ งามหลายเค้ หมายความว่า งามหลาย หมู่บ้านที่ผันอักษรจากคำว่า เค้ เป็น เค้ย ได้แก่ หมู่บ้านนาวัว บ้านหөө คำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง เช่น คำว่า “เจ้าชิไปเค้ย” หมายถึง “เจ้าจะไปไหน” เป็นคำทักทายที่ประคิษฐ์คำลงท้ายจากคำว่า “ไปโคเค้” เป็น “ชิไปเค้ย” ชาวอำเภอวังสะพุงจึงมีวิธีการพูดที่สุภาพคือ พูดไม่เสียงดังจนเกินไป เพราะเป็นผู้มีอารมณ์เยือกเย็น รักความสงบ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังปรากฏที่ท้องถิ่น ดร.สาร สารทัศนานันท์ ได้อธิบายถึงภาษาเมืองเถยว่า “มีสำเนียงพูดคล้ายประชาชนในเขตอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอน้ำป่าค จังหวัดอุตรดิตถ์ และคล้ายประชาชนแขวงไชยบุรี และหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สารทัศนานันท์, 2534 : 16) นอกจากชาวอำเภอวังสะพุง จะใช้ภาษาไทยตามสำเนียงท้องถิ่นของหมู่บ้านในแต่ละหมู่บ้านแล้วในเขตเทศบาลอำเภอวังสะพุง เช่น บ้านวังสะพุง บ้านนุ่งไสล์

บ้านศรีสงคราม บ้านนาหลัก บ้านศรีบุญเรือง ชังพบว่า มีประชาชนพูดภาษาถิ่นเฉพาะเรียกว่า ภาษา “กะเถิงวังสะพุง” ลักษณะของภาษา คือ มีการเปล่งเสียงที่สูงสลับคำอันมีลักษณะเฉพาะถิ่น

มารวิณ เจ บราวน์ ผู้ทำการศึกษาภาษาถิ่นในประเทศไทยจำนวน 60 ภาษา โดยแบ่งภาษาไทยออกเป็น 7 กลุ่ม ในกลุ่มที่ 6 เป็นกลุ่มภาษาลาวที่พูดกันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย แบ่งเป็นกลุ่มภาษาที่พูดแตกต่างกันมาก เป็นกลุ่มย่อย 3 กลุ่ม คือ กลุ่มหลวงพระบาง กลุ่มเวียงจันทน์ กลุ่มฮ้อ ภาษาเมืองเลขนั้นจัดอยู่ในกลุ่มหลวงพระบาง อันประกอบด้วยภาษาหลวงพระบาง ภาษาอำเภอแก่นท้าว เมืองไชยบุรี ภาษาอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอเมืองเลข (คนุพล ไชยสินธุ์, 2537 : 23 – 24) รวมถึง อำเภอวังสะพุง และหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตอำเภอวังสะพุง ใช้ภาษาพื้นถิ่นไทเลยตามสำเนียงการเปล่งเสียงแต่ละหมู่บ้าน

ตัวอย่างภาษาถิ่นชาวอำเภอวังสะพุง ที่ใช้เรียกสัตว์สิ่งของในชีวิตประจำวัน

ภาษาถิ่นวังสะพุง	คำแปลภาษาไทยภาคกลาง
กูป	งอบ
กุ่ม	ช่วยกันจับ
กระด้อกระเคี้ย	มากไป, เกินไป
กะได้	ก็ได้
กะนั้นแน่ว	ก็นั่นแหละ
เกียไก๋	ให้อาหารไก่
ก້อง	โน้มน้ำให้ต่ำลง
เกิบ	รองเท้า
จีเคี้ยค, จีหน่าช	รังเกือก
ชะ	ล้าง ชำระ
จิ่ว	เหม็น
ข้อย	สรรพนามบุรุษที่ 1
จีค้ำน	จีเกือก
เจิบ	แตกกระแหง
เจ้อะ	เพี้ยน

จั่งซี่	อย่างนี้
แชม	แทรก
โคน	นาน ดันคัง คัดจมูก
ตันทาง	ขวางทาง
เคียด	โกรธ
คนก๊ก	คนใบ้
จืดหลาย	แปลกใจมาก
โง้ง	โด้ง
จักเทือ	สักที
จั่งว่า	ใช่แล้ว
จา	ว่าจะทำ
จ้าว	รีบ
จ่น	เร่ง
จบบ	สวย
เจ้า	สรรพนามแทนบุรุษที่ 2
จ่ม	บ่น
จก	ล้วง
ตาล่าง	ได้ฤน
พ้อ	พบ
บ่ฮู้	ไม่รู้
ฟาน	แก้ง
ไม้หีบ	ไม้ปั้งปลา
ลี	ซ่อน
ແຫ່ນ	วัง
หลายหลาย	มากมาย
ลิม	โบสถ์
เส้ง	แข่ง (ใช้กับกลอง)
ແຫบ	แตะ
อู่	แปล

เอียน	ปลาไหล
อ่อม	อาหารพื้นบ้านประเภทแกงใส่ น้ำเล็ก มีน้ำเล็กน้อย
ฮั่นแน่ว	นํ้านแหละ
ฮ่ายน้ำ	กรอกน้ำ

2.4.5 วัฒนธรรมโบราณสถาน

โบราณสถาน หรือ สถาปัตยกรรมของชาวอีสานจัดแบ่งประเภทได้ตาม

โอกาสใช้สอย คือ ที่อยู่อาศัย และอาคารทางศาสนาโบราณสถานของชาวอำเภอวังสะพุง ดังมีรายละเอียดเฉพาะตนดังนี้

2.4.5.1 ที่อยู่อาศัย เดิมทีหมู่บ้านชาวอำเภอวังสะพุงจะมีบ้านเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยสร้างเป็นเรือนไม้หลังใหญ่ผู้อยู่อาศัยประกอบด้วย พ่อ แม่ลูกสาว ลูกเขย หลาน หลาน อาศัยรวมกันเป็นครอบครัวชาย และมีชานต่อไปยังเรือนหลังเล็ก (ลูกสาวและลูกเขย) ยกพื้นสูงได้ดูบ้านใช้เป็นที่อยู่ของวัว ควาย โคขสร้างเป็นคอก และมีเต้าเปิด ใก้ (แสดงความเกี่ยวพันระหว่างคนและสัตว์เลี้ยง) ทำอย่างง่าย ๆ อยู่นอกบ้านประมาณ 2-3 เมตร ลักษณะตัวเรือนสร้างด้วยไม้หลังคาจั่ว ตกแต่งหน้าบันด้านหน้า (จั่ว) ด้วยลายไม้้งดงาม เรียกเป็นภาษาถิ่นว่า เอียน (เรือน) คำกล่าวที่เป็นสุภาษิตสะท้อนวิถีชีวิตด้านที่อยู่อาศัยของคนอีสานว่า “ดินแดนใดเอียนมีเสาสูง เป้าแคน แห่นข้าวเหนียว เคี้ยวปลาแดก แม่นลาว” วัฒนธรรมการสร้างบ้านเรือนและการบริโภคปรากฏมีในอำเภอวังสะพุงในยุคสมัยโบราณ ปัจจุบันความเจริญทางด้านการใช้วัสดุ และรูปทรงการสร้างบ้าน ของคนอำเภอวังสะพุง จะนิยมวัสดุและรูปทรงสมัยใหม่แต่ก็ยังมีบ้านแบบโบราณเหลืออยู่ให้เห็นบ้างเล็กน้อย

2.4.5.2 อาคารทางศาสนา หรือสถาปัตยกรรมที่จะพบเห็นตามวัดและแหล่งโบราณสถานที่เป็นศาสนสถานเก่าแก่ เขตอำเภอวังสะพุงพบสถาปัตยกรรมพื้นบ้านที่สะท้อนฝีมือของช่างหลายสกุล เช่น พบโบสถ์มาหิน ในเขตบ้านนุ่งผักก้าม เป็นศิลปสมัยทวารวดี เลขทะเบียนที่ 155 / 2519 ที่พบที่อำเภอวังสะพุงจังหวัดเลย ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น ทำเป็นรูปหม้อปुरुณฆฎะ หรือ หม้อแห่งความอุดมสมบูรณ์ โบสถ์มาหินทรายที่มีรูปทรงคล้ายกันยังพบที่วัดกัทรารามหลังโรงพยาบาลวังสะพุง บ้านหาดทรายคำ บ้านหม้ออิงแบ่ง บ้านวังเคื่อ บ้านน้อยนา บ้านนาหลัก บ้านปากเป้ง บ้านกกเกลือ ลักษณะหม้อปुरुณฆฎะ ที่ปรากฏพบในโบสถ์มาหินในเขตอำเภอวังสะพุงเทียบได้กับภาพหม้อปुरुณฆฎะ ที่สลักอยู่บนโบสถ์มาซึ่งพบที่เมืองบรัม กรี เทือกเขา

พนมกุเลน ประเทศกัมพูชา (สมชาติ มณีโชติ, 2534 : 99) และหากกำหนดอายุใบเสมา
สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13 – 16

นอกจากนี้ยังพบสถาปัตยกรรมสมัยล้านช้าง ในเขตวัดที่เก่าแก่ เช่น
วัด กู่คำ “กู่” ในความหมายของชาวอีสานเป็นคำที่ใช้เรียกธาตุ หรือ “ปราสาท” อันเป็นที่สถิตย
หรือประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จนกระทั่งใช้เรียก อาคารสิ่งก่อสร้างที่เป็นอาศรม ศาลา ที่เป็นที่อยู่
อาศัยของสิ่งที่เคารพบูชา (ปรานี วงษ์เทศ, 2544 : 150) ซึ่งวัดกู่คำนี้สร้างสมัยเจ้าฟ้าร่มขาว (เจ้า
ไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว) ปกครองเมือง ประมาณ ปี พ.ศ. 1897 (กรมการศาสนา, 2535 : 2) หน่วย
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดเลย ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย วิทยาลัยครูเลย
กล่าวถึง สภาพแวดล้อม วัดกู่คำ เป็นวัดที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเลย ห่างจากตัวจังหวัดเลยไปตามเส้น
ทางเลขวังสะพุง 21 กิโลเมตร และแยกจากอำเภอวังสะพุงไปตามเส้นทางวังสะพุง – ทรายขาว 12
กิโลเมตร ถึงทรายขาวเลียวซ้ายไปประมาณ 300 เมตร กล่าวถึงโบสถ์ ของวัดกู่คำ ว่ามีสภาพ
ชำรุดทรุดโทรม มีการแตกร้าวน้ำฝนรั่วซึม จนต้องรื้อ คณะสำรวจได้ลงความเห็นว่ แนวทางการ
แก้ไขเพื่อสืบค้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดกู่คำเพราะมีความสัมพันธ์กับชุมชน
ในอดีต เนื่องจากมี คำจารึกฐานพระพุทธรูปที่สำรวจพบที่วัดศรีสุทราวาส กล่าวถึงสมเด็จพระสังฆราช
วัดกลาง เมืองชายขาว และพระราชาชนาว ร่วมกับชาวเมืองเลย ได้สร้างพระพุทธรูปปางห้าม
สมุทร เมื่อปี 74 (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย, 2533 : 34) ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า พระพุทธรัดนมฉวีศรี
เมืองชายขาว หรือพระบางเมืองชายขาว

เพราะสถาปัตยกรรม เป็นศิลปะที่บอกเรื่องราวหรือสื่อความหมาย
สะท้อนถึงอารยธรรมความเจริญของชนชาติรวมทั้งศิลปะ ประวัติศาสตร์ เทคโนโลยี และปรัชญา
และการเมืองหลักฐานทางสถาปัตยกรรมแสดงให้เห็นลักษณะคู่เคียงของอำนาจทางการเมือง และ
อำนาจทางวัฒนธรรม ดังนั้นสถาปัตยกรรมที่ปรากฏที่วัดกู่คำสะท้อนภูมิหลังได้แก่รูปทรงของ
อุโบสถ (เก่า) การแกะสลักไม้และการแกะสลักพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นปัจจุบันโบสถ์วัดกู่คำ แม้
ว่าจะรื้อแล้วแต่องค์พระประธานวัดกู่คำ ศิลปะทางช่าง มีความงดงามเทียบได้กับองค์พระประธาน
วัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง – สันนิษฐานว่าองค์พระประธานวัดกู่คำสร้างโดยฝีมือช่างหลวง
สมัยเจ้าฟ้าร่มขาวปกครองเมือง

2.4.6 วัฒนธรรมความเชื่อ

ชาวอำเภอวังสะพุงมีความเชื่อที่ต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อของ
ชาวอำเภอวังสะพุงที่ผู้ศึกษาค้นพบจากการออกภาคสนาม ได้แก่ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่อง
โชคลางความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในศาสนาพุทธ

2.4.6.1 ความเชื่อเรื่องผี ชาวอำเภอวังสะพุงมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีเจ้านาย เช่น เจ้าฟ้าร่มขาว หรือเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว ที่บ้านทรายขาวท้าวหล้าน้ำ (ท้าวหลั่งน้ำ) และ หลวงศรีสงคราม (ท้าวคำแสน) ที่บ้านวังสะพุง ผีเจ้าเมืองและเจ้านายผู้สูงศักดิ์เมื่อสิ้นพระชนม์ก็จะกลายเป็นพระเสื้อเมืองเป็นเทวดาอารักษ์ มหาศักดิ์ ที่ชาวบ้านกราบไหว้ และมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษหรือเจ้าโคตรที่เป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งจะพบเห็นคอนปู่ตาประจำหมู่บ้าน นอกจากนี้เชื่อว่าเมื่อบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วเคยประพฤติปฏิบัติดีจนชาวบ้านยกย่องเสียชีวิตไปก็จะกลายเป็นหัวหน้าผีที่เรียกว่า “ผีฟ้า” “ผีถนน” หมายถึงผีหน่อ ผีแนว ผีเชื้อผีแถว ผีเหล่านี้จะเป็นผีให้คุณแก่ชาวบ้าน ถูกหลานจะกราบไหว้ ถึงเดือนหก จะจัดพิธีเลี้ยงผี (ประจำปี) เป็นการเลี้ยงครั้งใหญ่ ดังนั้นจึงพบว่า ชาวอำเภอวังสะพุงจะจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษในรอบสิบสองเดือน หรือ เรียกว่า “ฮีดสิบสอง” ในเดือนสามและเดือนสี่นิยมทำบุญถึงคนตายหรือบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย ที่เสียชีวิตไปครบ 1 ปี เพื่อจะให้บุญทานถึงท่าน เรียกว่าบุญแจกข้าว เดือน 5 บุญสงกรานต์ นอกจากจะดูแลสงฆ์ ปู่ย่า ตายาย บิดามารดา แล้วต้องทำบุญอุทิศไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับและบิดตวงธาตุในวัตรคน้ำคำหัวผู้ใหญ่และจะจ้านางเทียม เดือนหกเลี้ยงผีประจำคอนคุ่ม และเลี้ยงผีตาแสด เดือนเจ็ดบวงสรวงมหาศักดิ์หลักเมือง หรือเรียกบุญช่าชะ เรียกว่า บุญเบิกบ้าน (ทำพิธีขับไล่ภูติผีที่เป็นสิ่งชั่วร้ายจะมาทำอันตรายแก่ชาวบ้านโดยสวด เสก กรวดทรายเพื่อนำไปหว่านไล่สิ่งชั่วร้ายบริเวณบ้าน) เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน ทำบุญไปถึงผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป เดือนสิบบุญข้าวสากเลี้ยงผีอารักษ์หลักเมือง โดยนำเอาข้าวปลา อาหารแห้ง เลี้ยงผีบรรพบุรุษ และผีไร้ญาติ ผีตาแสด และแม่โพสพ โดยนำห่อข้าวไปแขวนไว้ตามต้นไม้ เสาวัด ธาตุ และคีน้อง คีโปง ให้วิญญาณญาติพี่น้องและรุกขเทวดา เปรต มารับเอาห่อข้าว ซึ่งเป็นเดือนที่เปรตหรือผี ที่ออกมาท่องเที่ยวจะกลับไปสู่ดินแดนของตน (คล้ายเดินทางไกล)

นอกจากนี้ความเชื่อที่เกี่ยวกับโรคผีร้าย (ผีปอบ) มักเกิดกับชายหรือหญิง เด็กเล็กที่กินไม้ไผ่อ่อนไม่หลับ ตัวซิด ผอมไม่มีแรง เหม่อลอย ไม่พูดไม่คุยเหล่านี้คืออาการผีปอบเข้าจะต้องทำพิธีไล่โดยหมอมผีวิธีการไล่ผีปอบมีหลายกรณี เช่น คำพริกแดงราด เสกฝ้ายผูกแขนมัดข้อมือข้อเท้า และคล้องคอ เสกคางกลางวันแล้วนำวันไปจี้ตามตัว ตัดต้นขาคีตามตัวผู้ป่วยหรืออาจใช้หว่ายคิหาคีแรงผู้ป่วยจะร้องโหยหวน หมอมผีไล่ผีปอบก็จะถามว่าเป็นใคร ผู้ป่วยจะระบุชื่อผี ว่าผีปอบตัวนี้อยู่กับใคร กล่าวว่ถ้าหากไม่ทำพิธีไล่ผีปอบ ผู้ป่วยจะถูกผีปอบกินตัวได้ใส่พุงจนตายไปในที่สุด การเป็นผีปอบเกิดจากผู้เรียนคาถาอาคมผู้เรียนทำผิดข้อชะล่ากลายเป็นผีปอบเข้าถึงทำร้ายคน เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีปอบของชาวบ้านโนน (ระหว่างบ้านทรายขาวกับบ้านโพนงาม) ชาวบ้านเชื่อว่านางเทียน หิม मुख เป็นปอบเพราะรักษาคนป่วยแล้วเรียกเงินค่าคาย

เป็นจำนวนมาก (กล่าวว่ใช้วิญญาณเจ้าพ่อช้าง) ระหว่างรักษา ตั้งคายรักษา ผู้ป่วยคายไปวิญญาณ ผีปอบที่สิงอยู่ในร่างคนป่วยไม่มีที่อยู่จึงเข้าสิงร่างของผู้รักษา เมื่อสามีของนางเทียน พิมพ์คาย ถูกเขยคายและถูกสาวคายในเวลาไล่เลี่ยกันและหายสาบสูญไปอีก 1 คนทำให้ไม่มีผู้สืบสกุลที่อยู่อาศัยจึงร้าง ทำให้ชาวบ้านต่างหวาดกลัว คิดว่านางเทียน พิมพ์ เป็นปอบจึงไม่มีใครเข้าไปใกล้ ต่อมานางเทียน พิมพ์ก็เสียชีวิตโดยหาเจียนเป็นโลหิต ชาวบ้านจึงเชื่อว่านางเป็นผีปอบ และถูกผีปอบกินตับไต จนตาย ปัจจุบันที่ตั้ง (ดิน) บ้านเรือนเดิมของนางเทียน พิมพ์ เจ้าคณะจังหวัด พระราชสุเมธ ได้ซื้อไว้เนื่องจากชาวบ้านที่จะซื้อไว้ได้คายไปเป็นจำนวน 2 ราย (ไทได้) (แสงเดือน น้อยดี, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2544)

2.4.6.2 ความเชื่อเรื่องโชคกลาง หมายถึง สิ่งที่น่าผลมาให้โดยคาดหมายได้ยาก เช่น โชคดี โชคร้าย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530 : 279) ชาวอำเภอวังสะพุงมีความเชื่อเรื่องการเสี่ยงโชคมากดังปรากฏพบเห็นชาวบ้านออกเร่ขายสลากกินแบ่งรัฐบาลหรือลอตเตอรี่ หากเหลือจากการขายอาจถูกรางวัลที่ 1 หรือ 2 ซึ่งอาจทำให้สภาพชีวิตที่ทุกข์ยากเปลี่ยนเป็นคนร่ำรวยมีเงินทอง นอกจากนี้ยังพบว่ามีชาวบ้านเดินทางไปทำงานต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา เพราะรายได้ดีกว่าการทำมาหากินในเมืองไทย

ความเชื่อเรื่องโชคคินี้บางครั้งเชื่อว่า เสี่ยงแมวสามสีจะให้โชค เสี่ยงหมาลักษณะดี คือ สีตึนค่าง หางดอก หน้าแค้น แล้วจะโชคดี แม้การเสี่ยงควายไว้ใช้งานของชาวบ้านก็ต้องดูลักษณะดีว่าเสี่ยงแล้วจะมีโชค เช่น ควายรูปร่างดี หัวและหางมีดอกขาว เช่น หมู่บ้านที่มีควายงาม เรียกว่า “บ้านหนองบักแก้ว” ตำบลปวนพุก กิ่งอำเภอหนองหิน (เดิมขึ้นอยู่กับอำเภอวังสะพุง) ต่อมา เรียกว่า บ้านหนองหมากแก้ว เป็นต้น หรือเชื่อว่าสิ่งมาทำรังในบ้านจะให้โชคแก่เจ้าของบ้าน ให้แต่งงาน 5 ชั้น 8 รับโชค การเดินทางไกลไหว้เจ้าปู่ตา และรดน้ำมนต์จะทำให้เดินทางปลอดภัย หรือเชื่อว่าเจ้าของบ้านเมื่อได้ยินเสียงนกพิกวิกเป็นนก ตัวเล็กร้องเสียงดังพิกวิก ๆ หน้าบ้านตอนเช้า วันนั้นทั้งวันจะมีคนมาเยี่ยมบ้าน

ส่วนโชคร้ายหมายถึง การประสบแต่เรื่องเลวร้าย เช่น เกิดอุบัติเหตุ พ่อแม่เสียชีวิต ความเชื่อเกี่ยวกับกลางร้ายที่เชื่อถือกันมาแต่โบราณ คือ เมื่อได้ยินเสียงนกแสกร้องจะมีคนตายในหมู่บ้าน เชื่อว่าขมขุมมาบอกกล่าวไว้ ถ้าพบ แตนหรือ ตะกวดเข้าบ้าน จะประสบโชคร้าย จะมีเคราะห์ สัตว์ 4 เท้า เช่น สุนัข ควาย วัว ช้าง ม้า มี 5 เล็บ ให้นำไปถวายพระเพราะจะนำโชคร้ายมาสู่เจ้าของ สัตว์ป่า เช่น กิ้ง กวาง งูเห่า งูจงอาง เที้ย จระเข้ เข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะประสบโชคร้าย ให้จัดพิธีสะเดาะเคราะห์ และแดงแก้ และตัดเวรกรรม ความเชื่อเรื่องโชคร้ายเกี่ยวกับการไปเผาศพชาวบ้านเรียกว่า “ส่งสะการ” ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

ส่งสะการ (การระวะศพ) จะถือมีคเล็ก ๆ คิดตัวไปด้วยเพื่อไม่ให้ผีที่เผาแล้วตามมาเพื่อทำพิธีส่งสะการ (การระวะศพ) แล้วจะล้างมือและล้างเท้าก่อนเข้าบ้านขณะที่แห่ขบวนศพไปเผาที่ป่าช้า ขบวนแห่ศพผ่านบ้านชาวบ้านผู้ใดชาวบ้านในบ้านนั้น ๆ จะนำเอาใบมะเขือที่มีหนามแหลมมาวางหน้าชั้นบันได

2.4.6.3 ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ อำนาจเหนือธรรมชาตินี้เป็นความเชื่อเรื่องอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิฤทธิ์ สามารถคลบนันดาลให้ชาวบ้านเกิดประสบโชคหรือโชคร้าย อำนาจดังกล่าวอาจเป็นอำนาจของผีบรรพบุรุษ ผีเจ้านาย มหาศักดิ์หลักเมือง เช่นเอาที่ดินของเจ้าปู่ ปลูกทำกิน นำสัตว์ของเจ้าปู่ในหมู่บ้านไปฆ่ากิน เช่น ตัวอย่างชาวบ้านทรายขวานำมาจากคันโพธิ์ที่วัดท่ง (วัดร้างปัจจุบันเป็นที่ดินเอกชน ปลูกต้นกล้วยร้างเพราะถูกจีนฮ่อทำลาย) วัดท่งนี้อยู่ตรงข้ามกับที่พักรังทรายทอง เจ้าของที่ดินปัจจุบันได้เผาคันโพธิ์ และนางที่ขบคอยู่คันโพธิ์มาฆ่าต้มยำกิน ต่อมาไม่นาน (ปี 2536) ผู้รับประทานจำนวน 3 คน ได้เสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุ คือ นอนตาย(คล้ายคนหลับไม่ตื่น) เป็นครุ 2 คน (นายเกตุ สอนสุภาพ รับมรดกจากนายแกนแลนซึ่งเป็นพ่อตา) และนายแสง นามกันยาและชาวบ้านหนึ่งคนที่กินงูเจ้าปู่ที่อาศัยอยู่กอกโพธิ์วัดท่งทำให้ผู้ฆ่างูกินเสียชีวิต (ฝ่าย บรรพลา, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2544)

เกี่ยวกับการเกิดของเด็กใหม่ ของชาวบ้านอำเภอวังสะพุง เด็กระยะ 1 - 15 วัน จะไม่รู้จักแม่ของตนแม้แต่นมก็กินไม่เป็น มักจะร้องไห้นาน ๆ เด็กที่มีพฤติกรรมดังกล่าวเชื่อว่าเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวกับอำนาจเดิมของแม่เก่า หรือ แม่แต่ก่อน เรียกเป็นภาษาถิ่นว่า “แม่กำเนิด” เมื่อเกิดมีเด็กใหม่ในบ้านชาวบ้านจะตั้งชื่อให้น่าเกลียด ผีจะได้ไม่เอาไป ดังนั้นจึงมีพิธีแก้แม่กำเนิดโดยพราหมณ์จะเป็นผู้จัดแต่งเครื่องเซ่นและเชิญวิญญาณของแม่เก่าแม่หลังหรือแม่กำเนิดมารับเครื่องเซ่นหรือเครื่องแต่งแก้แล้วเด็กเกิดใหม่จะอยู่ดีกินดี ไม่ร้องไห้ และเมื่อเด็กเล็ก ๆ เจ็บป่วย เชื่อว่าเป็นเพราะเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติกระทำให้เด็กมีอาการเจ็บป่วย เป็นเพราะผิคนใดดั่งมีคำเป่าแม่กำเนิดว่า “โอมสุบเหลือสุบของกูชิตองหัวแม่กำเนิดให้แดก กูชิตองไปกำตะวันตก ก้านกเขานอน คะเนเข้าขั้วมเขาเขี้ยว แม่กำเนิดเหลือขมาให้ดามันแดกให้ค้อนเท้าแดกมันคาย โอมสะเลดสะหายๆ เสก 3 จบ (สุนัชรวมสงฆ์ ชาวอีสาน 17 จังหวัด, 2533 : 164) พิธีเสี่ยงทาย ด้วยข้าวด้อนแค้น จึงปรากฏมีในหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านโพนงาม เรียกว่า พิธีเสี่ยงทายใจผี คือ นำข้าวเหนียวก้อนกลม ๆ พอค่ำบับให้ติดแน่นกับเชือกยาว ประมาณ 1 คืบ และแต่งชั้น 5 ชั้น 8 บูชาเทวดา ผีฟ้า ด้วยเหล้า และไก่ต้ม เสื้อผ้าแพรพรรณ แล้วทำพิธีเสี่ยงทายด้วยข้าวด้อนแค้น ผู้เสี่ยงทายมักเป็นชะง้าหรือนางเทียม ถือเชือกหรือค้าย ค้านที่ไม่มีก้นข้าวเหนียว ทิ้งก้อนข้าวเหนียวลงถ่างแล้วกล่าวเสี่ยงทาย เช่น หากเป็นเพราะผีเจ้าปู่ขอให้ข้าวแวงไว ๆ และหากเป็นเพราะผีพ่อผีแม่ให้ข้าวหยุดแวง เมื่อทราบว่าเป็นผีชนิดใดทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย นาง

เทียมหรือจะอ้างจะบอกวิธีแต่งแก้ให้ถูกใจผีเจ้าปู่ หรือผีพ่อแม่ ผีบ้าน ผีเรือน (กุ่ม ผางมา, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544)

เกี่ยวกับความเชื่อเหนืออำนาจธรรมชาติอีกเรื่องหนึ่ง (ประมาณ พ.ศ. 2503) ของชาวบ้านที่ไม่ร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวบ้านทรายขาว คือในวันเลี้ยงปีของเดือนหกข้างขึ้นกล่าวว่า นายประจวบ บรรพตา หมู 5 บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง รู้ว่าวันอาทิตย์แรกของเดือนหกจะเป็นวันเลี้ยงปีประจำปีของหมู่บ้าน แต่มีเหตุจำเป็นต้องเดินทางนำอึ่งไปขายที่อำเภอหล่มเก่าโดยบรรพตาไปขายเนื่องจากนัดถูกค้าไว้ (เป็นผู้ที่มีรถกระบะในหมู่บ้านเป็นคนแรก) เมื่อเดินทางไปถึงเมืองหล่มเก่า นายประจวบ บรรพตา ได้ขับรถพลิกคว่ำ อึ่งกระจายเต็มท้องถนน ในขณะที่รถพลิกคว่ำได้ระลึกลงเจ้าฟ้าร่วมขาวให้คุ้มครองและพาลงก็รู้สึกผิออยู่ในใจ รถพลิกคว่ำหลายตก แต่ตัวบุคคลคือ นายประจวบ บรรพตา และพรรคพวกมิได้เป็นอันตรายแต่อย่างใด เมื่อกลับมาถึงบ้านก็ทำพิธีขอขมาต่อเจ้าฟ้าร่วมขาวและผีบรรพบุรุษ และถึงวันเลี้ยงปีก็จะร่วมพิธีกรรมตลอดมา (ประจวบ บรรพตา, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2544)

2.4.6.4 ความเชื่อในศาสนาพุทธ ชาวบ้านอำเภอวังสะพุงมีความเชื่อในหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังพบว่าทุกวันขึ้นหรือแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ นั้นให้หยุดงาน (เวียก) จากสวน และไร่นา เพื่อเข้าวัดฟังเทศน์ หากไม่หยุดทำงานวันพระวันศีลเข้า (ผีบรรพบุรุษ) จะตีมือ (มีกล่าวกันว่าผู้ทำงานวันพระจะข้อมือบวมและเจ็บป่วยบ่อย ๆ) และคลบน้าคาให้เกิดการเจ็บป่วยจะจำต้องจัดพิธีขอขมาเจ้าปู่ ชาวบ้านในเขตอำเภอวังสะพุงจะรักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด เช่น ปราภุมิข้อห้าม และข้อจะดำในการปฏิบัติตนและการกินอยู่ของจะจำและนางเทียม เช่น ห้ามกินของเหลือจากคนอื่น ห้ามกินผักที่ต้มแล้วเปลือยง่าย เช่น ผักปิ้ง ผักขม ผักไถ่ (ผักโฮ้) ปลีกกล้วย ห้ามกินเนื้อสัตว์สี่เท้า เช่น ควาย วัว เพราะถือว่ามีบุญคุณต่อมนุษย์และเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังเชื่อว่า เวรกรรมนั้นมีจริง ใครทำกรรมดีก็จะได้ดี ทำกรรมชั่วก็จะได้ชั่วบุญและกรรมจะอยู่กับคนละส่วน ไม่สามารถลบล้างกันได้จะพบเห็นทั้งในชาตินี้และชาติหน้า การทำบุญตักบาตร และทำบุญในกิจกรรมประเพณีประจำ เช่น บุญกฐิน บุญผ้าป่า บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญเดือนหก บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญแห้วส บุญฆ่าชะ บุญข้าวสาก ทำบุญหาญาติที่เสียชีวิตไป จะส่งผลดีต่อการดำเนินชีวิตประจำวันให้อุบัติขึ้นดี เนื่องจากได้รับความคุ้มครองจากผีบรรพบุรุษ

จากความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องโชคลาง ความเชื่อในอำนาจถึงศักดิ์สิทธิ์เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวอำเภอวังสะพุง และความเชื่อในศาสนาพุทธ ซึ่งชาวบ้านอำเภอวังสะพุงยึดถือปฏิบัติมานั้นมีการผสมผสานเข้าด้วยกัน โดยแบ่งเดือนที่ทำการกรรมประเพณี

เกี่ยวกับการทำบุญ เพื่อจะได้กุศลต่อไปภายภาคหน้า ดังปรากฏในประเพณี 12 เดือน ของชาว อำเภอวังสะพุง

ความเชื่อของชาวอำเภอวังสะพุงที่ยังคงประเพณีและปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน เป็นความเชื่อที่เชื่อกันอย่างมีเหตุผล มีวิธีการผสมผสานความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเข้ากับความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา ดังปรากฏพบว่าฮีดประเพณีที่ชาวอำเภอวังสะพุง ฮีดถือปฏิบัติมานั้นมีความเกี่ยวข้องกัน

ด้านความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษนั้นมีความเหนียวแน่นทางความเชื่อ จนจัดเป็นประเพณีพิธีกรรมการเลี้ยงผีประจำปี (เลี้ยงปี) ซึ่งจัดขึ้นเป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ทุกบ้าน ทุกครอบครัวจะต้องนำข้าวของเช่น ไห้ว ไปไหว้ผีปู่ตาให้ผีปู่ตาคุ้มครองจากผีร้าย เช่น ผีปอบ ผีเป่า ผีเปรต ผีไร่ ผีนา ผีดง และสามารถบันดาลให้ ชีวิตของชาวบ้านอยู่ดีกินดี เดินทางไกลจะปลอดภัย และยังคุ้มสัตว์เลี้ยงดูแลเรื่องฝนฟ้า และคุ้มครองรด เกวียน ควาย ช้าง ม้า ต้องทำพิธีมอบให้ผีเจ้าปู่แล ทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตในครัวเรือนหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมเลี้ยงปีในแต่ละปีแล้วมีพิธีการขอกันเทียนเป็นเครื่องกลางคิดควเพื่อความปลอดภัยเมื่อเดินทางไกล ชาวบ้านจะนำ น้ำมันที่ทำขึ้นโดยพราหมณ์และชะง้า นางเทียม มาพรมบ้านเรือน และพรมสัตว์เลี้ยง นำค้าย สายสินจันผู้กรด นำน้ำมันคัพรมรดในพิธีกรรมเลี้ยงปี

ด้านความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา ชาวบ้านจะเคร่งครัดในหลักพระพุทธศาสนาโดยฮีดศีล 5 หรือเบญจศีลและเบญจธรรมในการดำรงชีวิต ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านปราศจากโจรเพราะมีความเชื่อใจกันของผู้คนในหมู่บ้าน ดังพบว่า ครัวเรือนที่ติดกันจะไม่มีรั้วกัน ชาวบ้านจะฝากเรือนไว้กับเพื่อนบ้านเมื่อจะเดินทางไกล ชาวบ้านจะเชื่อถือเรื่องเวรกรรมที่มีแต่ชาติก่อนส่งผลให้ชีวิตในชาตินี้มีอยู่มีกินแสดงถึงความพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ การทำกรรมดีจะได้พบแต่สิ่งที่ดีในชีวิตหากประพฤติดคนไม่ดี กรรมชั่วก็จะตอบสนอง ความคิดของชาวบ้านที่ประพฤติดปฏิบัติคนเช่นนี้เป็นเพราะมีการสืบทอดความคิดมาจากพระสงฆ์ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่เป็นที่นับหน้าถือตา เวลาชาวบ้านคิดข้คประสบปัญหาในชีวิตก็มักจะปรึกษาพระสงฆ์ทำพิธีรดน้ำมนต์ถวายสังฆทาน ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เจ้ากรรมนายเวรและบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และเชื่อว่าบุญกุศลที่ได้กระทำไปจะมีผลตอบสนองต่อการดำเนินชีวิตให้เป็นปกติสุข

ชาวอำเภอวังสะพุงมีความเชื่อเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษและพุทธศาสนาเข้าผสมผสานกลมกลืนเป็นแนวปฏิบัติคนจนกลายเป็นฮีดคคองของชาวบ้าน ผู้เป็นชะง้า (กวนจ๋า หรือควรวจ๋า) นางเทียมก็เข้าวัดฟังธรรม ทำบุญคักบาตร อุทิศส่วนกุศลไปให้ผีบรรพบุรุษ ช้อชะง้าในการประพฤติดคนของชะง้า นางเทียมจะนำหลักของพุทธศาสนามาเป็นแนวทางในการ

ประพฤตินี้ให้อยู่ในขอบเขตจนเป็นที่นับถือของชาวบ้านไม่แพ้พระสงฆ์ดังจะพบว่าชาวบ้านจะปรึกษา ขะจ้านางเทียมกรณีเกิดการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุและปรึกษาปัญหาของชีวิตในฐานะ ขะจ้านางเทียมเคยผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งดีและไม่ดีมาก่อนเมื่อชะจ้านางเทียมทำพิธีกรรมแต่งแก้ แล้วจะให้โอวาทในการดำเนินชีวิตที่เป็นปกติ โดยจะนำแบบแผนการดำเนินชีวิตของตนเองมาแนะนำสั่งสอน บางครั้งชาวบ้านก็เป็นบริวารของชะจ้า นางเทียม เพราะถือว่าชะจ้า นางเทียม “พื้นหุ้มพื้นคุ้มเอา” อยู่ในลักษณะถูกฝังควนเทียน (ไม่มีวิญญาณประทับทรง) เป็นแม่แต่ง (แม่เล่นบ้านเล่นเมือง) จัดแต่งให้ตามนางเทียมด้วยการ และเป็นนางเทียม (หากมีวิญญาณต้องการร่างทรง) การนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาปรับปรุงใช้ในเรื่องการนับถือศัพนับเป็นเรื่องการปรับปรุงวัฒนธรรมความเชื่อเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดระบบ ถูกแก้ว พ่อแก้ว แม่แก้ว ซึ่งเป็นกรนับถือกัน เสมือนพ่อแม่ ถูก แต่ต่างสายโลหิตกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือเจือจุนกัน ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตอำเภอวังสะพุงที่มีอิทธิพลเหนือธรรมชาติดังปรากฏ มีผู้มีบุญบ้านหนองหมากแก้ว (เดิมขึ้นอยู่กับอำเภอวังสะพุง) เมื่อพ.ศ.2467 ผู้มีบุญอ้างว่าเป็นผู้แทนจากสวรรค์รับภาระให้มาป้องกันภัยพิบัติ เช่น นายเถิกเป็นเจ้าฝ้าดินแดง นายสายทอง อินทรไชยศรี เป็นเจ้าหน่อเลไล นายทองก้อน พลซา เป็นเพชรกุมาร (เดิม วิพากษ์พจนกิจ, 2540 : 514)

ตัวอย่างความเชื่อของชาวอำเภอวังสะพุง ที่มีความเชื่อระหว่างผีกับพุทธผสมผสานกันจากการสัมภาษณ์นาย กวย ชาวกักศิชะจ้ำหรือกวนจ้ำ บ้านปากปวน ตำบลปากปวน อำเภอวังสะพุง เล่าถึงประสบการณ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับเด็กหญิงวัยรุ่นลูกครูในหมู่บ้านปากปวน ซึ่งต้องประพฤติด้อยตามกรอบวินัย ของพ่อแม่ จนพบชายหนุ่มที่ถูกใจ แต่พ่อแม่ก็คิดกันหาว่าเป็นหนุ่มชาวบ้าน ลูกสาวจึงไม่กินไม่นอนคอยแต่เพื่อหาซื้อผู้ชายที่ตนประทับใจ อย่างเลื่อนลอยและมักจะทำตัวเหมือนคนไร้จุดหมาย พ่อแม่ ปู่ย่า คายาย ร่วมปรึกษากัน ขึ้นแรกโดยการไปหาหมอมอ (หมอสั่งหรือหมอดู) ก็จะเขียนอักษรไทยน้อยลงใน 4 ช่อง แล้วให้ผู้ปกครอง (พ่อ) เลือกช่องใดช่องหนึ่ง หมอมอก็ทายว่า (ถ้าเป็นสมัยก่อน) คือถูกมนต์เสน่ห์ ผู้เป็นบิดามารดา จึงจำเอาถูกไปปรึกษากับพระสงฆ์ เรียกว่า รักษาทางธรรมใช้ธรรมข่มเวทมนต์คาถา เพราะรักษาตามโรงพยาบาลก็ไม่หายขาด พระสงฆ์ในวัดสวคปรกกรมได้แก่ชินบัญญัติ จนสว่างพระให้ว่านมาทานและอาเจียนออกมา กล่าวว่ามีเส้นด้ายและเส้นผมต่อมาอาการของเด็กหญิงคนนี้ได้ดีขึ้น และได้ไปรักษาต่อที่โรงพยาบาลจนหายขาด จากเรื่องที่น่าเสนอผู้ศึกษาเห็นว่าวิธีการรักษาใช้แบบความเชื่อเรื่องอาการป่วยเพราะถูกเสน่ห์ของชายหนุ่มและใช้ธรรมรักษาจนหายป่วยซึ่งโรคของเด็กหญิงสาว เกิดขึ้นจากสภาพของจิตที่ไม่มั่นคง คิดฟุ้งซ่าน และกล่าวว่าโดยปกติที่อยู่บ้าน เด็กหญิงคนนี้ได้ไม่ค่อยจะพูดจามากเก็บตัวเงียบ ไม่ค่อยปรึกษาหารือกับผู้ปกครองและญาติพี่น้อง มักคบ

หาสมาคมกับเพื่อนวัยเดียวกันพอพ่อแม่ห้ามปราม จึงเป็นคนคิดมาก และการเรียนก็เรียนไม่เก่ง เหมือนพี่สาวและน้องชาย (กวย ซากักดี, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2544)

2.5 ความเป็นมาของหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาวิจัย เรื่องพิธีกรรมเลี้ยงผี อำเภอวังสะพุงผู้ศึกษาได้เลือกหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่างได้แก่ บ้านทรายขาว บ้านนาวิ้ว บ้านโพนงาม บ้านปากปวน และบ้านวังสะพุง ซึ่งเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีคอนหอประจำหมู่บ้านและจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีอย่างต่อเนื่อง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.5.1 หมู่บ้านทรายขาว

2.5.1.1 ที่ตั้ง

บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีที่ตั้ง มีอาณาเขตติดต่อกับท้องถิ่นต่าง ๆ ดังนี้

ทิศใต้ จดบ้านโพนทอง และบ้านโพนงาม และบ้านกุดคอเรือ

ทิศตะวันออก แม่น้ำเลย และบ้านนาแก ตำบลผาบึง

ทิศเหนือ จดบ้านนุ่งค้อ

ทิศตะวันตก จดบ้านห้วยผุก ตำบลเขาหลวง

2.5.1.2 ประชากร

ประชากรเมื่อปีพ.ศ. 2545 คณะกรรมการองค์การบริหารส่วน

ตำบลแยกได้

1) บ้านทรายขาวใน รวม 938 คน ชาย 443 คน หญิง 495 คน

2) บ้านทรายขาวเหนือ รวม 1,1665 คน ชาย 820 คน หญิง

495 คน

3) บ้านทรายขาวนอก รวม 1591 คน ชาย 679 คน หญิง

912 คน

2.5.1.3 การคมนาคม

เดินทางโดยรถโดยสารประจำทาง ไปหมู่บ้านทรายขาว ตาม ถนนลาดยาง หมายเลข 2016 ถนนสายนี้มีระยะทางจากอำเภอวังสะพุง ถึงเขตติดต่ออำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์ ระยะการเดินทางจากตัวอำเภอวังสะพุงถึงหมู่บ้านทรายขาวประมาณ 10 กิโลเมตร อัตราค่าโดยสาร 8 บาท

2.5.1.4 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

การเรียบเรียงประวัติศาสตร์บ้านทรายขาวได้อาศัยข้อเขียนของ นายแพทย์อุเทือง ทิพรส และการเรียบเรียงของนายฉนิทร์ ดันติปทุม เขียนไว้ เมื่อ พ.ศ.2498 และนายประพนธ์ พลอยพุ่ม ประธานสภาวัฒนธรรม จังหวัดเลย และการตั้งวัดที่เก่าแก่ของหมู่บ้าน คือ วัดภูค่า ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1200 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อพ.ศ. 1220 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535 : 2) ผู้เขียนค้นคว้าประกอบการศึกษาสังเกต สัมภาษณ์จึงได้ตกผลึกเป็นข้อเขียนดังนี้

บ้านทรายขาว สมัยโบราณเป็นเมืองๆ หนึ่งมีเจ้าเมืองปกครอง ตั้งมานานหลายร้อยปีแล้วคงจะตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 1900 ช่วงพระเจ้าฟ้ารุ่งฯ ครองราชย์ เป็นเมืองร่วมสมัยกับเมืองราด ปัจจุบันเมืองราดเป็นเมืองร้างอยู่ในเขตอำเภอหล่มเก่าและอำเภอหล่มสัก เมืองฮ่า แก่นท้าว บ่อแดน เรียกว่า อาณาจักรล้านช้าง พวกนี้เรียกตัวเองว่า “ลาวพวน” พวกลาวพวนนี้มีนิสัยชอบอพยพไปทำมาหากิน กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในราชอาณาจักรไทย เช่น จังหวัดราชบุรี ในอำเภอบ้านโป่ง-โพธาราม อำเภอบ้านหมี่จังหวัดลพบุรี อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นต้น ในเมืองหรือหมู่บ้านที่กล่าวมาแล้วนี้ ภาษาพูด (สำเนียง) ความเป็นหมู่ ตลอดจนทั้งอาหารการกิน และวัฒนธรรมก็คล้ายๆ กัน แต่ปัจจุบันนี้เลือนลางไปมากแล้ว นอกจากคนแก่คนชราเท่านั้นยังประพฤติกฎปฏิบัติเหมือนเดิมอยู่ เช่น บุญพระเวสสันดร บุญเดือนหก เลี้ยงบ้านหรือเลี้ยงปีคือเลี้ยงเจ้าบ้านที่รักษาบ้านเมือง เช่น บ้านทรายขาวมีเจ้าฟ้าร่มขาวเป็นเจ้าเมือง บ้านแฮ่ก็มีเจ้าพ่อเจ้าท้าวเมืองแสน (ท้าวคำแสนหรือหลวงศรีสงครามคนที่ 1) เป็นเจ้าเมือง โดยสร้างศาลาหรือศาลไว้ให้ พอถึงเดือนหก ชาวบ้านหรือลูกหลานที่ไปทำมาหากินอยู่ต่างถิ่นหรือต่างจังหวัด พอถึงวันอาทิตย์แรกเดือนหกออกใหม่ก็จะพากันมาชุมนุมจัดหาอาหารหวานคาว อาหารคาว สุรา มาถวายที่หอโองการประจำหมู่บ้านหรือคองหอเสร็จแล้วชาวบ้านและลูกหลานก็จะพากันรับประทานที่หลัง (ปัจจุบันกิจกรรมการรับประทานอาหารร่วมกันยกเลิกไปเนื่องจากผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีเป็นจำนวนมาก) เมื่ออิ่มแล้วก็พร้อมรำทำเพลงไปรอบๆ ศาลเจ้า กล่าวคือ ถ้าหากลูกหลานคนใดไม่มาในวันเลี้ยงปีนี้จะเจ็บป่วยไข้ ปัจจุบันนี้คนทรงเจ้าพ่อเมืองแสน ที่อยู่บ้านแฮ่ เมืองเลยก็จะมาร่วมสนุกสนานด้วยคนโบราณเล่าว่า เจ้าพ่อเมืองแสน เป็นญาติกับเจ้าฟ้าร่มขาว คือเป็นลูกเป็นหลานเจ้าฟ้าร่มขาว (ฉนิทร์ ดันติปทุม, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2544)

บ้านทรายขาว น่าจะเป็นชื่อเมืองมาแต่สมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งแห่ง หล้าธรณี ส่วนคำว่า เมืองเขไลหรือเขเลย คำว่า “เข” ภาษาท้องถิ่น แปลว่า แม่น้ำ และคำว่า

“ไล” เป็นภาษาไทยเดิม หรือภาษาท้องถิ่นเหมือนกัน แปลว่า ชำระล้างให้สะอาด เช่น ภาษาโบราณ คำว่า “ไลหม” ก็ตรงกับคำว่า สระหม หมายความว่า ทำให้ผมสะอาดนั่นเอง (สารสารศึกษานันท์, 2534 : 31) ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า คำว่า เซไล อาจมาจากเรื่องราวตำนานท้องถิ่นว่าพวกจีนฮ่อ นำพื้นชาวเมืองตาย ดังปรากฏมีหมู่บ้านที่ร้างเดิมคือ บ้านนาออก และบ้านฟาก ทบถูกฆ่าตายจนเลือดไหลลงตามร่องช่องแฉงและบริเวณหมู่บ้านที่ถูกชาวจีนฮ่อนำนามารวมไว้ที่ “นาฆ่า” ชาวบ้านเรียกเหตุการณ์นี้ว่า “แตกศึกแตกเลือด” ต่อมาเรียก “นาฆ่า” ว่า เรียกว่า “นาผ้า” (เรียกให้ไม่น่ากลัวและสมัยโบราณชาวบ้านเอาผ้าผืนไปปักที่นาแห่งนี้) เหตุการณ์แตกศึก แยกเลือดครั้งนี้ น่าจะเป็นที่มาของการเรียกเมืองชายขาวเป็นเมืองเซไล ผู้ที่หลบหนีไปได้จากการถูกพวกจีนฮ่อนำพื้นพวกหนีได้ก็กลับมาสร้างบ้านเมืองของตนคิดว่าคงเหลืออยู่น้อยมากจากเมืองจึงกลายเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ เป็นหย่อม ๆ ดังมีคำว่า เลไลปรากฏในกลุ่มผู้นับถือผีและตั้งคนเป็นผู้วิเศษใน พ.ศ. 2476 กรณีกบดผีบุญบ้านหนองหมากแก้ว คือ นายสายทอง อินทรไชยศรี ชาวบ้านหนองคัน ตั้งคนเป็นเจ้าหน่อเลไล (เดิม วิพากษ์พจนกิจ, 2540 : 510 – 512) ผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นเมืองชายขาวมีมาแต่สมัยพระเจ้าฟ้างุ้มแหล่งหลักฐานตั้งเป็นเมืองหน้าด่าน เมืองชายขาวเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เมืองเซไลในชั้นหลัง อาจมาจากสาเหตุที่เมืองชายขาวถูกฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในสมัยจีนฮ่อ เพราะความหมายของคำว่า “เซ” ในภาษาท้องถิ่นคือ ไม่อยู่ปกติอันหมายถึงล้ม หรือเอียงส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 อธิบายเกี่ยวกับคำว่า “เซ” อากาที่ขาดความทรงตัวจนโอนเอนไปข้างใดข้างหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530 : 287) คือไม่อยู่นิ่งล้มลุกคลุกคลานทำนองนี้ ส่วนคำว่า “ไล” คือ ล้างให้สะอาด (คำท้องถิ่นตามความหมายดั้งเดิม) เมืองชายขาวจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เมืองเซไล” หรือ “บ้านเซไล” คำนี้ปรากฏในเอกสารของเดิม วิพากษ์พจนกิจ เรื่องประวัติศาสตร์อีสาน เรียกว่า บ้านเซไล ไม่ได้เรียกว่าเมือง” ดังข้อความที่เขียนถึง “บ้านเซไล” ว่า “บ้านเซไลนี้อาจเป็นบ้านใดบ้านหนึ่งที่มีผู้คนหนาแน่นควรที่จะยกบ้านขึ้นเป็นเมืองได้ในสมัยนั้น หมู่บ้านที่เหมาะสมที่ว่ามานี้ก็ไม่เห็นมีบ้านอื่น นอกจากบ้านทรายขาว หรือตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง เดียวนี้ (เดิม วิพากษ์พจนกิจ, 2540 : 311) ซึ่งเดินทางมายังจังหวัดเลย เพื่อสร้างทางระหว่างขอนแก่น - เลย เมื่อ พ.ศ. 2495

ที่ตั้งเมืองเซไล สันนิษฐานว่า คงตั้งอยู่บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านทรายขาวปัจจุบันนี้เพราะมีร่องรอยปรากฏให้เห็นอยู่ เป็นต้นว่า หอโองการ (ที่ทำกาการเข้าเมือง) วัดที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ มีพระพุทธรูปปรากฏอยู่ เช่น วัดถ้ง คำว่า “ถ้ง” ภาษาท้องถิ่น แปลว่า หุ่น เพราะตั้งอยู่กลางทุ่งนา วัดเทิง คำว่า “เทิง” ภาษาท้องถิ่น แปลว่า บน คงจะเป็น

วัดอยู่ตรงที่สูงกว่าวัดอื่น ๆ นั้นเองนอกจากนี้ ยังมีเศษอิฐ ชากกำแพง มูลดิน สระน้ำ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า เคยเป็นที่ตั้งเมืองมาก่อน

จากจารึกพระพุทธรังคนมณีศรีเมืองทรายขาวหรือพระบางเมืองชายขาว กล่าวถึงพื้นที่เมืองเลยเก่าถึงบ้านน้ำค้อ ดังข้อความจากจารึกพระบางเมืองทรายขาว ดังนี้

ศักราช 74 ตัว ปีเต่าสี่ เดือน 4 ขึ้น 6 ค่ำ วัน 5 มื่อ ฮับเหม้า ฤกษ์ 3 ลูก ขามกองแลงได้ริงนา พระพุทธรูปองค์นี้ ภายในมีมหาสมเด็จสังฆราชาเจ้าวัดกลางเมืองชายขาวเป็นประมุขแล ตั้ทธาเจ้าทั้งหลายพร้อมกันแล้ว แลภายนอกพระชวทรายขาว เป็นประมุขแลตั้ทธามัคคทายกอุบาสิกอุบาสิกาเมืองเลยแล่น้ำค้อ พร้อมกันสร้างไว้ขอให้ได้ตั้งพระเป็นเจ้าเทศสนาขนานโพธิปัญญาเป็นผู้ริงนา ขอสุข 3 ประการ ทูวัง ทูวัง 74 ตัว และศักราช 74 น่าจะหมายถึง จุลศักราช 1074 ตรงกับ พ.ศ. 2255 (คณพล ไชยสินธุ์, 2537 : 96 - 97) เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับอักษรที่ฐานจารึกพระบางเมืองชายขาวเป็นอักษรธรรมอีสานจำนวน 4 บรรทัด อักษรมีรูปร่างคล้ายกับอักษรตัวเมืองของภาคเหนือซึ่งพัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณผ่านทางอาณาจักรล้านนา (ธวัช ปุณโณทก, 2530, 479 - 480)

จากการคำนวณทำให้ทราบว่า ปีเต่าสี่มีโอกาสเป็นศักราช ซึ่งลงท้ายด้วยเลข 74 ตามที่ปรากฏในจารึกได้คือปี

จุลศักราชที่ 174 = พุทธศักราช 1355

จุลศักราชที่ 474 = พุทธศักราช 1655

จุลศักราชที่ 774 = พุทธศักราช 1955

จุลศักราชที่ 1074 = พุทธศักราช 2255

ซึ่งศักราช 174 แล 474 ไม่มีโอกาสเป็นไปได้ เพราะยังไม่ปรากฏอักษรธรรม เกิดขึ้นเลข ศักราชที่ 774 เป็นช่วงที่เพิ่งจะเริ่มปรากฏอักษรธรรมยุคต้น ซึ่งรูปแบบของอักษรธรรมในยุคนั้นนั้นแตกต่างไปจากรูปอักษรจารึกที่ปรากฏในฐานพระพุทธรูปองค์นี้มาก ดังนั้นกล่าวปฏิเสธได้ว่า พระพุทธรูปองค์นี้ไม่ได้สร้างในปี จ.ศ.ที่ 774 ในที่นี้ปีที่สร้างพระพุทธรูปน่าจะเป็นปี จ.ศ.ที่ 1074 มากที่สุด (กิตติวัฒน์ สัตนาโค, ม.ป.ป.1-3) เกี่ยวกับคำว่า "ขามกองแลง" หมายถึง เวลาตั้งแต่ 13.30-15.00 น. (สวิง บุญเจิม, 2539 : 113)

จากข้อความที่เกี่ยวข้องกับชื่อบุคคลและสถานที่ที่มีคำศัพท์ที่น่าศึกษา ดังนี้

มหาสมเด็จเจ้าเมืองราชเจ้าวัดกลางเมืองชาย (ทราย) ขาว หมายถึง พระสงฆ์ที่ได้รับสมณศักดิ์จากพระเจ้าแผ่นดิน จำพรรษาที่วัดกลางแห่งเมืองชายขาวเป็นองค์ ประมุขค่านินพิธิกรรม ทางศาสนาพุทธ คือ ประมุขฝ่ายสงฆ์ในการสร้างพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร (พระบางเมืองชายขาว หรือ พระพุทธรัดนมฉวีเมืองทรายขาว)

พระยาชายขาว หมายถึง พระยาแห่งเมืองชาย (ทราย) ขาวเป็น ประมุขฝ่ายฆราวาส และเป็นบุคคลที่ชาวเมืองเลขสมัยโบราณนับถือชั้นบรรดาศักดิ์ มีฐานะทาง การเมืองต่ำกว่าเจ้าพระยา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530 : 577) มีผู้มาร่วมพิธีทางพุทธศาสนาเพื่อการ หล่อองค์พระบางเมืองชายขาวหรือพระพุทธรัดนมฉวีเมืองทรายขาว จากแรงศรัทธามรรคทายกอุ บาสิก อุบาสิกา ทั้งคุ่มน้ำเลขหรือเมืองเลขในสมัยนั้นมาร่วมพิธีมีข้อความที่เขียนต่อท้ายคำว่าเมือง เลข คือคำว่า “แลน้ำคือ” หมายถึง และน้ำคือ คำว่าน้ำคือคือ บ้านน้ำคือในปัจจุบันห่างจากชายขาว (ทรายขาว) ประมาณ 5 กิโลเมตร

เมืองชายขาว หมายถึง เมืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และหนาแน่น (ถูกจีนฮ่อฆ่าฟันล้มตายจนเกิดตำนาน “ร่องฮ่องแดง” บ้านโพรงงามสืบมาจนมีหมู่บ้านร้างติดกับบ้านโนนน้ำเลขตอนเหนือเรียกว่า บ้านปากทบ ส่วนบ้านนาออก และบ้านวังแซ่ บ้านแก้ง บ้านน้อย ร้างเพราะจีนฮ่อ จากจารึกพระเจ้าองค์ทอง (บ้านห้วยศอก) เป็นพระเก่าแก่ของ เมืองทรายขาวบริเวณเมืองเลขเก่า มีเมืองทรายขาวเป็นศูนย์กลางดูจากคำอ่านจารึกพระเจ้าองค์ทอง ผศ. อนุพล ไชยสินธุ์ แปล (2543) มีข้อความที่กล่าวถึงผู้มีจิตศรัทธาอันหมายถึง ผู้คนที่อาศัยอยู่ใน ขณะนั้นคงจะมีเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏในแผนที่สมัยต่อมาว่า เมืองทรายขาวของพระวิภาค ภูวคัล (สมัยรัชกาลที่ 5) เนื่องจากเมืองนี้มีผู้คนอาศัยและจัดแบ่งอำนาจหน้าที่ตามอาณา 4 ของการ ปกครองเมืองลาวเดิม

ขนานโพธิปัญญา หมายถึง ผู้มีความรู้ทางคติโลก คติธรรม เลข บวชเรียนเป็นพระภิกษุสงฆ์มาก่อน ลีอกออกมาแล้วนิชมเรียกว่า “หนาน” (เรียกกรณีเลขบวชพระ) ส่วน “ชิง” (เรียกกรณีเลขบวชเป็นเณร) หมายความว่า นายโพธิปัญญา เป็นผู้เขียนคำจารึกฐาน พระพุทธรูปพระบางเมืองชายขาว หรือพระพุทธรัดนมฉวีเมืองทรายขาว

ช่วงเดือนมีนาคม เมษายน พ.ศ. 2543 ชาวบ้านห้วยศอกพบพระ พุทธรูปที่อยู่ตามซอกผาระหว่างบ้านทรายขาวกับบ้านห้วยศอกบริเวณภูผาบ่าวผาสาว ชื่อว่า “พระเจ้า องค์ทอง” เป็นของกษัตริย์และบ้านเมือง ห้ามผู้ใดครอบครองและได้สาปแช่งไว้รวมถึงจารึกยังได้ บอกเรื่องราวของพระองค์นี้มีผู้ดูแล จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุบ้านทรายขาวเกี่ยวกับบริเวณที่พบ พระองค์ทองนั้นอยู่ติดกับถ้ำมือง ภูผาบ่าว – ผาสาว ซึ่งเป็นถ้ำที่หลบภัยของชาวเมืองทรายขาวมา

แต่โบราณ ช่วงปี พ.ศ. 2491 นายสง่า ชัยเต็ม ได้พาเพื่อนไปเลี้ยงควายและชิงก (อายุประมาณ 12 - 15 ปี) และได้ไปถ้ำฆ้องสมัยนั้นยังเป็นที่อยู่ของเนียง (เถียงผา) เป็นจำนวนมากอยู่ในถ้ำ สมัยก่อนปี พ.ศ.2491 ชาวบ้านไม่ฆ่าและไม่กินเถียงผา (เนียง) เนื่องจากถือว่าเป็นม้าพระฤๅษี มีชาวบ้านห้วยศุกฆ่าแล้วนำมาเนื้อมากินแล้วเสียชีวิตหลายคน (กันตธรรมโม, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2544) และภายในถ้ำเป็นที่เก็บสมบัติโบราณ ได้แก่ ไม้เท้า (ทำด้วยโลหะ) มีลูกกระพรวน เรียกว่า ไม้เท้าฤๅษี และพระพุทธรูป ฝีมือง่างด้านข้าง จำนวนมาก (สง่า ชัยเต็ม, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2544) เมื่อเกิดความไม่สงบภายในบ้านเมือง ช่วงจีนฮ่อยกมาปล้นสะดมและฆ่าฟันราษฎรตายเป็นจำนวนมาก ประมาณ พ.ศ.2317 - 2318 ดังมีตำนานหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกับหมู่บ้านทรายขาว มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับจีนฮ่อร่วมกันว่า ชาวบ้านนาออก บ้านปากทบ (ปัจจุบันคือบ้านโพนงาม) ถูกจีนฮ่อฆ่าตายจนเหลือโคลนกอง ชาวบ้านจึงเรียก ร่องฮ่อแดงบริเวณที่ฆ่าฟันกันเรียกว่านาฆ่า ต่อมาเรียกว่า “นาผ้า” ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านเหลือประชากรน้อยจึงได้รวมเป็นหมู่บ้านโพนงาม พ.ศ. 2480 มี 24 ครัวเรือน (สหวัน สมมุติ, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2544) ปู่ของหลวงตาหุ้ม มีมะจ่า (กันตธรรมโม) ซึ่งเป็นมรรคทายกวัดคู่คำ ได้เล่าเหตุการณ์เกี่ยวกับเรื่องพระพุทธรูปเก่าแก่ของเมืองชายขาวเมื่อครั้งจีนฮ่อปล้นสะดมก็ให้หลวงตาหุ้มมีมะจ่าฟังว่า มีคณะกรรมการบ้านจำนวน 5 คน นำพระจากวัดคู่คำไปซ่อนไว้ที่ถ้ำฆ้อง รวมทั้งพระพุทธรูปทองคำเก็บไว้หน้าผาอย่างดีมีช่องเท้าสำหรับเดินไปและกลับ ปัจจุบันยังหาพระพุทธรูปทองคำไม่พบ (กันตธรรมโม, สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2544) ดังนั้น พระเจ้าองค์ทองที่พบที่บ้านห้วยศุก น่าจะเป็นองค์พระที่นำไปซ่อนไว้ เนื่องจากมีเหตุเภทภัยทางสงคราม จากการปล้นสะดมของจีนฮ่อ ต่อมาชาวบ้านห้วยศุกมาพบเข้า และนำไปเก็บไว้ที่วัดบ้านห้วยศุก ข้อความที่กล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตที่ฐานพระพุทธรูปพระเจ้าองค์ทอง น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้คนเมืองทรายขาวหรือเมืองเลขโบราณ เนื่องจากในบริเวณนี้มีเมืองชายขาว (ทรายขาว) เป็นเมืองขนาดใหญ่มาก่อนหมู่บ้านห้วยศุก ดังนั้นข้อความที่ยกมามีข้อความขึ้นต้นด้วยคำว่า “สังกาส” ดังนี้

สังกาส 43 (จ.ศ.1043) เดือนยี่ ขึ้น 7 คน วัน 3 (วันอังคาร) สมเด็จพระราชาหลวง (ป่าหลวง) มีศรัทธาจะตั้งถุกหลานจุมแสนดวงศีเสนา ทั้ง 11 ครัว มีท้าวคำครวหนึ่งบุรีครวหนึ่ง พ่อเพชกรวหนึ่ง แม่สอน (แม่สอน)ครวหนึ่ง แม่สังครวหนึ่ง แม่ฮ้วนครวหนึ่ง แม่หยาดครวหนึ่ง แม่ธาตุครวหนึ่ง แม่คงครวหนึ่ง แม่ไขครวหนึ่ง ฮีถวนครวหนึ่ง เขาฝูงนี้ราชศรัทธาให้ทานอุปฐากแก่เขา เป็นปกคิชาดแท้

บัดนี้เขาก็ให้ทานแก่พระเจ้าองค์ทอง (ทองสัมฤทธิ์) อันเขาสร้างนี้ ทรายเท่า 5,000 วัสสา (ปี) ช้องหน้าเจ้าด่านทั้ง 4 ไผหากประกอบด้วยโลกะ คุบเอา

เป็นข่าวเป็นข้อๆ เข้าใจความเอาปได้ ให้เป็นอันตราช (อันตราช) แก่ข้อ 10 ประการ อันมี เวท นัง พรุสัง ชานัง เป็นเค้าให้ถึงแก่มันผู้นั้น เดือนสิบเทื่อ มันผู้นั้นตายแล้วให้ไปไหมในอเวจ ินรก ไผอย่าลิดอชาม้าง ความสะเฮา (คำสังเรา) ในเขาฝูงนี้ ท้าวคำ แลบุรี แลพ่อเพือยเป็นเฒ่า เป็นแก่ บอกเตินเขา (เตือนเขา) อุปฐากอักษาพระเจ้าตราบต่อเท่า 5,000 วัสสา นิพพานปีจจะโฮ โหตุ (คณุต ไซยสินธุ, 2543 : 1) ในสมัยโบราณ พระเจ้าองค์ทองศักดิ์สิทธิ์มากคือ สามารถ เรียก ผนและรักษาต้นไม้จึงได้นำไปไว้ที่ต้นน้ำห้วยเชียงซ้อย คือ บริเวณภูห้วยปูน ต้นน้ำนี้จะไหลมาช่ง หุ่นาทุกวัน สงกรานค่นายฮาด มีมะจ่า (กวนจ่า) จะนำพระเจ้าองค์ทองฮดสรงค่น้ำห้วยเชียง ซ้อยทุกปี (แก่น มีมะจ่า และครอง มีมะจ่า, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2544)

จากหลักฐานที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าที่ตั้งหมู่บ้านทรายขาว ปัจจุบันเคยเป็นที่ตั้งของเมืองชายขาวมาแต่สมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งแห่งล้านธรรม์และพัฒนาการเป็น เมืองและเป็นหน่วยขั้นพื้นฐานที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของชุมชนหมู่บ้านที่มีการตั้งหลักแหล่ง แน่นอน มีการจัดระบบทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีหลักฐานของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ ชาวบ้านมีตำนานบอกเล่าเกี่ยวโยงกับโบราณสถานอันมีเรื่องราวของวีรบุรุษในตำนาน (Mytical hero) แสดงให้เห็นถึงความคิดและค่านิยมของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่รับรู้ร่วมกันในสิ่งเดียวกัน แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนในอดี (ธิดา สารธา, 2539, 65 – 67) ตำนานพื้นเมืองชายขาวที่ กล่าวถึงบรรพบุรุษอันมีความเกี่ยวโยงกับบรรพบุรุษเมืองหลวงพระบาง ตอนเกริ่นนำเรื่องนาง หมหอม กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าฟ้าร่มขาวกับเจ้ามหาชีวิต เมืองหลวงพระบางเป็นกลอน คำพื้น (แมงคืบเต่า) ความว่า “แต่นั้นราชาเจ้าร่มขาวพญาใหญ่ท่านกะ (ก็) พาเสี่ยว (เพื่อน) แก้วมา ขึ้นสู่โฮง รอยเสี่ยวเฮยเฮาก็ดีใจอันนานปี จึงได้จวบกันน้อยเสี่ยวเฮย พอเมื่อจา (คุย) กันแล้วดาเว็น (ตะวัน) ก็คล้อยด้ามาแล้ว สนมนางเมืองก็แต่งครวกันช่งปานเอาบุญแล้ว สนมนางเมืองก็แต่งครว กันช่งปานเอาบุญแล้ว พอเสวยแลงแล้วสองสหายก็เลยเจ้าค้อกัน สองกะคุยกันเล่นสนุกนัวห้วม่วน (โสภณสังฆภาส, สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม 2544)

2.5.1.5 สภาพสังคม

ประชาชนในเขตบ้านทรายขาวอันประกอบด้วยทรายขาวใน ทรายขาวนอก ทรายขาวกลาง ทรายขาวเหนือ ประชาชนมีการนับถือศึบรรพบุรุษ ศึเจ้านาย และ มหศักดิ์หลักเมือง และศึฟ้าทุกครวเรือนมาแต่โบราณความเชื่อเรื่องศึปรากฏมีการจัดพิธีกรรมเกี่ยว กับศึฟ้า ศึแกนโคยนางเทียม ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ ที่มีคู่กับกายมนุษย์ เช่น มีพิธีศึคชวัญคน ป่วย คนเกิดอุบัติเหตุ โดยนำสวางมาช่อนชวัญ ใส่ช้องกลับมาไปยังเจ้าของร่างกายที่อยู่ที่บ้านซึ่ง

นั่งช่างไฟ (เผาด้วยใบหนาด) ชาวบ้านมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีแดง เช่น บุญบังไฟในเดือนหก เพื่ออ้อนวอนแฉนให้ส่งฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล มีประเพณีแห่นางแมว (หากปีใดแห้งแล้ง) ถึงฤดูฝนแล้วไม่มีฝนตก การละเล่นที่ปรากฏมีแตกต่างจากหมู่บ้านอื่น เช่น การเล่นแม่นางสี (ใช้ผู้หญิงเป็นร่างทรง) การเล่นนางกวัก (ใช้กวักด้วยเป็นที่ประทับ) การเล่นนางซ้อง (ใช้ซ้องเป็นที่ประทับทรง) การเล่นขี่ม้าทรงเมือง การเล่นถึงจ้งจับหัดัก การก่อก่อเจดีย์ทรายที่วัด การเล่นในพิธีกรรมเหล่านี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องการค้นหาของหาย และเสียดายฝนฟ้า เสียดายหาคคนรักและหาเลข (หวยได้คืน) การละเล่นบางอย่าง ชาวบ้านเลิกเล่นจากการศึกษาภาคสนามพบว่าหมู่บ้านทรายขาวมีคณะแมงคัมปเต่า ซึ่งร้องเป็นภาษาไทยเลข กล่าวคือเป็นการเล่นของชาวบ้านที่นิยมอ่านหนังสือผูก (ใบลาน) เรื่องนิทานชาดก ได้แก่ เรื่อง สุริวงษ์ การเกษ (นางมณีจันทร์) ทั้งสองเรื่องนี้ชาวบ้านรู้จักดีเพราะเคยมีการนำเอาบทละครมาแสดง ผู้นำมาคือ นายแก้ว กอนจันทร์ รับมาจากเมืองกล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องจากพื้นเพดั้งเดิม เป็นคนหล่มเก่า โดยฝึกผู้ชายแสดงคล้ายละครนอกภาคกลาง คือ นิยมแสดงสนุกสนาน ตกขบขันต่อมาได้ฝึกนางบัวภา พรหมจันทร์ เป็นนางเอกแทนผู้ชายได้รับความนิยม ไปแสดงที่บ้านหัวซุก ตำบลเขาหลวง บ้านนาโป่ง ตำบลนาโป่ง บ้านหนองหิน อำเภอหนองหิน โดยสร้างเครื่องแต่งกายนางด้วยผ้าฝ้ายชั้นนุก สอดคิ่นเงินทอง เสื้อแขนกระบอกสี มีสะไบห่มทับ ประดับด้วยมุกทอง ตามซ้อมือ ซ้อมเท้า เหว และกรองคอ ส่วนศีรษะสวมกระโจมทอง ทำจากสังกะสี ตัวละครมีตามท้องเรื่อง เช่น พระเอกนางเอก ตัวอิจฉา ตัวตลก ชักข์ ถึง ฤทธิ ผู้แสดงที่เป็นชักข์และถึงสวมหัวโขน เครื่องดนตรีใช้ระนาดทองถิ่นตีประกอบการร้องและตะโพน ต่อมามีแคนและเครื่องดนตรีอื่น ๆ ประกอบจังหวะ เช่น ฉิ่ง กรับ ซอไม้ไผ่ กลองยาว (กันดรรรมโม, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2544)

ชาวบ้านทรายขาวแม้ว่าจะมีวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นของตนเองแต่ค่านิยมของชาวบ้านนิยมการมีเงินทอง (ออกไปขายสลากกินแบ่งรัฐบาล) นิยมนำเอาเพลงสมัยใหม่มาประยุกต์ร้องจัดตั้งคณะรำวงรอบละ 1 บาท จนสามารถแสดงในเขตจังหวัดเลยและจังหวัดใกล้เคียง (คณะรุ่งโรจน์) คณะนี้เพิ่งเลิกแสดงปี พ.ศ.2517 ชาวบ้านทรายขาวนิยมส่งบุตรหลาน ศึกษาในโรงเรียนตั้งแต่ชั้นประถมจนถึงอุดมศึกษา โดยเฉพาะผู้ชายชาวบ้านจะส่งไปเรียนกรุงเทพฯ หากเป็นชาวบ้านที่ยากจนก็จะส่งไปศึกษาโดยการบวชเรียน ทำให้ประชาชนที่เป็นเพศชายไม่ค่อยสนใจที่จะสืบทอดเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษ เช่น ผู้หญิงซึ่งเป็นเพศที่อ่อนแอจะอยู่กับบ้าน เมื่อแม่สอนวิถีการดำเนินชีวิตแล้วมักจะรับมรดกการนับถือผีมาจากแม่ เมื่อแม่เสียชีวิตไปก็จะเป็นผู้รับทอดกิจกรรมเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผีบรรพบุรุษ ดังนั้นจึงเห็นว่านางเทียมนีมาก ในหมู่บ้านทรายขาวเมื่อถึงวันอาทิตย์แรกของเดือนหกข้างขึ้น ชาวบ้านหญิงจะแต่งกายด้วยชุดขาว ถือเครื่องใช้ในพิธีกรรมที่ประกอบด้วยของกิน ไปเช่นไหว้ ผีบรรพบุรุษ (สฤณี ศุภชาคำ, สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2544)

ชาวบ้านทราบข่าวมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ อันหมายรวมถึง เทวดาอารักษ์หลักเมืองที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้าน เช่น เมื่อทำธุรกิจจนเติบโตแล้วมีผลต้องล้มสลาย เช่น การรับเหมาก่อสร้าง การซื้อที่ดินทางการเกษตร ชาวบ้านเล่ากันว่า เมืองชาบขาวนี้มีเทวดาอารักษ์ (เจ้าฟ้าร่มขาว) ปกปักษ์ดูแลอยู่กล่าวเป็นภาษาพื้นบ้านว่า “เมฆเมือง” หากใครทำกิจการใด ๆ โดยไม่บอกกล่าวท่านจะมีผลทำให้ขาดทุนมีหลายคนไม่เชื่อแต่เมื่อได้ลงทุนและประสบผลล้มเหลว ผู้ศึกษาได้สอบถามเกี่ยวกับเรื่อง “แปวปล่องฟ้า” จากผู้สูงวัยเล่าว่ามีเทวดาอารักษ์อยู่บนท้องฟ้าคอยเฝ้าดูพฤติกรรมอยู่ หากประพฤติดนอยู่ในศีลคองท่านก็จะไม่ทำโทษ คำว่า “แปว” หมายถึง รู ข่องปล่อง (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532 : 159) ส่วนคำว่าป่อง หมายถึง ข่องและรู แปวป่องฟ้าจึงหมายถึง ข่องและรูที่อยู่บนท้องฟ้า คอยดูและดูความรวยที่ได้มาอย่างผิดจริตประเพณี สังเกตการใช้ถ้อยคำ ว่า แปวและป่องเป็นการใช้คำที่มีความหมายเดียวกันเป็นการเน้นให้คำว่าฟ้า มีความหมายโดดเด่นขึ้นซึ่งหมายถึง อำนาจเหนือธรรมชาติมีความชัดเจนหรือนำเกรงขามยิ่งขึ้น (พระราชสุเมธี, สัมภาษณ์, 14 พฤษภาคม 2544) และเมื่อเวลาพูดถึงคำว่า “แปวป่องฟ้า” มักทำหน้าผสมกับอารมณ์กลัวเกี่ยวกับความเชื่อของชาวบ้านที่ปรากฏมีมาแต่โบราณคือ การนำไม้เนื้อแข็งมาแกะสลักเป็นองค์พระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ เพื่อนำไปสอดตรงในเทศกาลวันสงกรานต์และมีความเชื่อว่าแกะสลักพระถวาววัดแล้วจะหายจากความเจ็บไข้และเชื่อว่าการแกะสลักพระไม้ถวาววัดจะทำให้อายุยืนเป็นการต่ออายุของพระพุทธศาสนาดังพบว่ามี การแกะสลักเขาคาวคำเป็นรูปองค์พระพุทธรูป ถวาววัดปรากฏมีอยู่ที่วัดกลาง (วัดกู่คำ) (พระราชสุเมธี, สัมภาษณ์ 14 พฤษภาคม 2544) หมู่บ้านทราบข่าวเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานและมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างคั่งคั่งนั้นจึงได้ศึกษาสภาพของสังคมตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การศึกษา

ครูคนแรกของบ้านทราบขาวคือ นายอิม (ไม่มีนามสกุล) มาจากหล่ม มีนักเรียน 2 คน คือ นายแก้ว บรรพลา กับนายยัง บุตรราช ไม่มีโรงเรียน สอนตามพื้นดินไม่มีดินสอ ปากกา เวลาเขียนใช้นิ้วมือเขียนตามพื้นดิน ครูคนที่ 2 คือ พระอาจารย์สีดา เป็นพระมาจากภูเวียงมาสอนพระเณร ไม่มีโรงเรียนเหมือนกัน คนที่ 3 อาจารย์อิม มาสเถิม บวชเป็นพระมาจากเมืองกาฬสินธุ์ ครูคนที่ 4 นายพร จ้าวชัย มาจากหล่ม มีโรงเรียนแล้ว คือ โรงเรียนวัดกู่คำ ทำการสอนเมื่อ พ.ศ.2462 - 2465 คนที่ 5 นายบุญชู แสนสุธา มาจากภูเวียง พ.ศ. 2465 (เลิกจากพระมาเป็นครู 2 มีนาคม 2465) คนที่ 6 นายชาติ บรรพลา พ.ศ. 2465 - 2468 เลิกจากพระมาเป็นครู คนที่ 7 นายเข็มเวสสวัสดิ์ พ.ศ. 2468 - 2468 (ดำรงตำแหน่งอยู่ 3 เดือน ขอย้ายไปทำที่) คนที่ 8 นายชาติ บรรพลา เป็นครูใหญ่ นายแดง จันทาคำ เป็นครูน้อย พ.ศ. 2468

- 2470 คนที่ 9 นายคำพา ผาโคตร พ.ศ. 2470 - 2471 คนที่ 10 นายทองดี ศรีแสงรัตน์ มาจากหล่ม พ.ศ. 2471 - 2472 คนที่ 11 นายอินทร์ สุวรรณราช พ.ศ. 2472 - 2484 คนที่ 12 นายสุพัฒน์ มีมะง่า พ.ศ. 2484 - 2487 คนที่ 13 นายจวง ไชยเสื่อ พ.ศ. 2488 คนที่ 14 นายสุพัฒน์ มีมะง่า พ.ศ. 2488 - พ.ศ. 2490 รอบที่ 2 คนที่ 15 นายเนา รัตนพันธุ์ พ.ศ. 2490 - 2491 คนที่ 16 นายทอง นิกรสุข พ.ศ. 2491 - 2491 คนที่ 17 นายทุม อินทร์เจริญ พ.ศ. 2492 - 2498 คนที่ 18 นายอินทร์ สุวรรณราช พ.ศ. 2498 (รอบที่ 2) คนที่ 19 นายเรียบ สุวรรณผุ พ.ศ. 2499 - พ.ศ. 2510 คนที่ 20 นายวีระ กาษรสวรรณ พ.ศ. 2511 - 2545

อนึ่ง นายทองดี ศรีแสงจันทร์ พร้อมกับนายชาล บรรพลา ได้ย้ายโรงเรียน จากวัดคู่คำ มาสร้างโรงเรียนใหม่ ณ สถานที่แห่งนี้ ซึ่งเป็นที่ดินของนายชาล บรรพลา อุทิศให้เมื่อ พ.ศ. 2471 มีพื้นที่ประมาณ 17 ไร่ กับ 1 งาน มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ (จนินทร์ คันติปทุม, 2498 : 5)

2) สาธารณูปโภค

การประกอบการเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนของชาวบ้านทรายขาว ส่วนการประปาในหมู่บ้านเริ่มเจาะที่วัดเทิง แต่ปี พ.ศ. 2509 และใช้เป็นประปาหมู่บ้านสืบต่อมา เนื่องจากมีการสาธารณูปโภคของหมู่บ้านทรายขาว ทำให้ชาวบ้านพากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านทรายขาวในทรายขาวนอก และทรายขาวกลาง เดิมชาวบ้านทรายขาวก็นิยมใช้ตะเกียงเข้าพายุ และจุดกระบอง และตะเกียงน้ำมันก๊าด หากบและเข็ชคในช่วงเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์

3) การเมืองและการปกครอง

บ้านทรายขาวเดิมเคยเป็นเมืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นมาแต่สมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง แห่งล้ารรณี ยกเมืองชาขขาวให้เป็นเมืองด่าน ดังปรากฏเรื่องเล่าในพงศาวดารล้านช้าง เรื่องขุนบรมเป็นลักษณะของตำนานปรัมปราที่มีเนื้อหาสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในแง่ของการมีกำเนินคร่วมกัน และสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน และอธิบายร่องรอยความสัมพันธ์ของเมืองต่าง ๆ ในที่กลุ่มแม่น้ำโขงรวมถึงเมืองชาขขาวด้วยและเมืองชาขขาวในฐานะเมืองหน้าด่านมีเชื้อพระวงศ์มาปกครองก่อนขึ้นครองราชย์ที่หลวงพระบาง เช่น พระยาห้ำแสนไทภูวนาถ (หัวห้ำน้ำหรือพระยาถ้ำน้ำ) พระวิภาคภูวล คราวเสด็จ

ตำรวจแผนกที่สมัยรัชกาลที่ 5 เรียกว่า เมืองตราขขาว มีประวัติเล่าถึงผู้ปกครองเมืองตราขขาว (ชายขาว) ดังนี้

เจ้าราชวงศ์ที่อพยพมาจากหลวงพระบางได้สร้างวัดโพธิ์เย็น (วัดตาก) พ.ศ. 1900 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535 : 89) เมืองตราขขาวปรากฏชื่อเมืองเป็นครั้งแรกในรัชกาลพระยาฟ้ารุ่ง (พ.ศ. 1896 - 1936) โดยพงศาวดารล้านช้างฉบับนิทานพ่อขุนบรมได้กล่าวถึงบรรดาเมืองหน้าด่าน (ขอบเมือง) ด้านข้างว่า “ขุนใหญ่ขอบเมืองแก่นท้าว เจ้าเมืองหนองบัว เจ้าเมืองตราขขาว เจ้าเมืองค่านสามหมื่น (หนองสามหมื่น) ขุนทั้งมวล ผู้นี้พระยาฟ้าใสให้รักษาขอบเมืองแถม (ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 44, 2512 : 17) การขยายอาณาเขตของอาณาจักรล้านช้างสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งแห่งล้านช้างเวียงจันทน์ได้เมืองตราขขาวท้าวโคกทาน ขุนเค็ก ขุนคาน เป็นเจ้าเมือง (ตระกูลศรี ศรีสว่าง, 2543 : 35) ท้าวโคกมาโบทหารล้อมจับตัวและถูกประหารชีวิตที่เชียงตม (หัวขตม) ท้าวโคกจึงเป็นเจ้าเมืองตราขขาว

เจ้าเมืองคนต่อมาชื่อว่า เจ้าฟ้าร่มขาว ปกครองเมืองตราขขาว พ.ศ. 1935 - 2015 มีเชื้อสายมาจากหลวงพระบาง คือจะไปไหนมาไหน มีผู้กางร่มหรือถือพัดขึ้น ชาวให้เสมอมีตำนานเล่าถึงผู้ปกครองเมืองตราขขาว (ตราขขาว) มาแต่อดีตกาล ดังนี้ คำว่า “ร่มขาว” มีการใช้เพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าฟ้ารุ่งแห่งล้านช้างที่ทรงปราบปรามรวบรวมเมืองเป็นปึกแผ่นและใช้เพื่อเสริมนามของอาณาจักรล้านช้าง ในสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งว่า “กรุงศรีรัตนาคมนคร ล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง” ต้นนิษฐานว่า เป็นผู้นำการอพยพมาสร้างบ้านแปลงเมืองกรรชาซ็อนนางเทวี ซึ่งเป็นเชื้อสายเมืองหลวงพระบาง มีบุตรชายคน หนึ่งชื่อ ท้าวหาน้ำ ในสมัยเจ้าฟ้าร่มขาวปกครองเมือง ได้ขุดลอกคลองหนองน้ำ ซึ่งอยู่ถัดตัวเมืองไปทางทิศตะวันตกให้กว้างใหญ่ แล้วเอาบัวมาปลูกและเรียกสระนี้ว่า “สระบัวหลวง” (ต้นนิษฐานคือสระคือเมืองตราขขาว) ปัจจุบันนี้เรียกว่า “หนองบัว” เป็นหนองน้ำใหญ่อยู่ตรงกลางหมู่บ้านนอกจากนี้เจ้าฟ้าร่มขาวยังได้สร้างวัดคู่ขึ้นริมแม่น้ำนอย ต่อมาถูกน้ำเซาะตลิ่งพังและพระองค์ได้สร้างวัดใหม่ขึ้นแทนวัดเดิม (วัดกลาง) ขณะที่สร้างวัดใหม่นั้น กล่าวว่ามีเรือทองคำ ซึ่งบรรทุกอัฐิพระสหายเจ้าฟ้าร่มขาวจากเมืองหลวงพระบาง ฮาวชาวา (ฮาว 20 วา) มาชนคถึงแม่น้ำนอย หน้าวัด เจ้าฟ้าร่มขาวจึงได้สร้างพระธาตุครอบหัวเรือทองคำไว้ เสร็จแล้วให้ชื่อวัดที่สร้างใหม่ว่า “วัดคู่คำ” และชื่อพระธาตุนี้ว่า “พระธาตุเฮือคำ” (คำว่าพระธาตุถูกเฮือคำเรียกสมัยหลวงพ่อเนียมเป็นเจ้าอาวาส) คนทั่วไปเรียกว่า “พระธาตุคู่คำ” “คู่” เป็นภาษาโบราณแปลว่า เจดีย์ คงจะหมายความว่า “เจดีย์ทองคำ” ในภาษาอีสาน “คู่” หมายถึงธาตุพระธาตุคู่คำจึงเป็นคำขก้องว่า ธาตุหรือเจดีย์องค์นี้สร้างโดยกษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดิน

เจ้าฟ้ามงกุฎสันนิษฐานว่าเดิมชื่อท้าวลือไชย (ภุชช) เป็น
 โอรสพระยาสามแสนไท กับนางน้อยออกสา ธิดาพระยาเจียงใหม่ ได้ไปครองเมืองซาข (เมืองซาข-
 ขาว) มีพระนามว่า เจ้าซาขมอช ภายหลังได้ขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว
 (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2543 : 41) คณะกรรมการหมู่บ้านได้สร้างสะพานแขวนข้ามลำน้ำเลขระหว่าง
 บ้านฟากเลขกับบ้านทรายขาว สมัยนายสว่าง สดางค์จันทร์ เป็นกำนันเส้นทางเดินของชาวบ้าน
 จากบ้านทรายขาว ไปบ้านฟากเลขจึงใช้เส้นทางนี้ชาวบ้านเกรงว่าพระธาตุกุดเสือคำ โบราณสถาน
 ที่ศักดิ์สิทธิ์จะเป็นที่ดูหมิ่นขงคนในหมู่บ้านจึงได้ของบประมาณเพื่อทำการสร้างเจดีย์ครอบไว้อีก
 ชั้นหนึ่งโดยการนำของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คุณธนเทพ ทิมสุวรรณ (พระราชสุเมธี,
 สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2544)

ท้าวหล้าน้ำ เป็นราชบุตรของเจ้าฟ้ามงกุฎครองเมืองซาขขาว
 พ.ศ. 2015 – 2051 มีภรรยาชื่อนางหล้า เป็นธิดาของนางสีดา ชาวเมืองซาขขาว และมีคนรับใช้ชื่อ
 ว่า “ท้าวทองเกีระ” (ทรงนางดอก นาน่าน บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 5 บ้านทรายขาว) เล่ากันว่า
 นางสีดา มีพ่อเป็นช่างชื่อ มโนสีดา นางหล้านี้ตามนิยายเชื่อว่า คือนางหม่อม หม่อมกัณโหม
 มาก เดิมมีนิวาสสถานอยู่บนภูหอ ท้าวหล้าน้ำปกครองเมืองซาขขาวและได้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งชื่อ
 ว่า วัดเทิง ขณะนี้เป็นวัดร้าง (ร้างเพราะสงครามจีนฮ่อยกทัพมาตีเมือง) อยู่ทางทิศตะวันออกของ
 บ้านทรายขาว ปัจจุบันอยู่หน้าโรงเรียนชุมชนบ้านทรายขาว องค์กรขนาดใหญ่ฐานกว้าง 4 เมตร
 สูงประมาณ 4 เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก (จากการศึกษาภาคสนามผู้ที่ทรงท้าวหล้าน้ำคือ
 นางกี สุขจันทร์ ซึ่งรับเป็นร่างทรงมาจากมารดาและชาย) ท้าวหล้าน้ำเป็นโอรสพระยาไชยจักรพรร
 ดิ แผ่นแก้ว นามเดิมท้าวหล้า (เจ้าคนหล้า) เมื่อขึ้นครองราชย์ที่เมืองหลวงพระบาง ต่อจากพระยา
 สุวรรณบัลลังก์ ทรงพระนามว่า “พระยาถ่าน้ำแสนไทไตรภูวนาท” (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2543 : 50)

ท้าวสีดา ครองเมืองซาขขาว พ.ศ. 2051 – 2056 ต่อจากท้าว
 หล้าน้ำมีภรรยาจากหลวงพระบางชื่อนางสุขุม มีบุตรด้วยกันหนึ่งคน ชื่อท้าวสายเคื่อนระหว่าง
 ท้าวสีดาครองเมืองได้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งชื่อ วัดถ่ง ปัจจุบันเรียกว่า วัดทุ่งคันธง เป็นวัดร้าง (ร้าง
 เพราะสงครามจีนฮ่อยกทัพมาตีเมือง) อยู่ห่างจากวัดเทิงไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 1 กิโลเมตร
 เครื่องหมายของความเป็นวัดปรากฏให้เห็นคือ ดันโพธิ์และพระพุทธรูป (ที่ตั้งศาลาวังทรายขาว)

ท้าวสายเคื่อน ครองเมืองซาขขาว พ.ศ. 2056 – 2138 มี
 ภรรยาชื่อสายเคื่อนกับมารดา ชื่อนางบัวเช็ด มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อท้าวเคื่อนสุข ท้าวเคื่อนสุข

ได้สร้างวัดขึ้นแห่งหนึ่ง ชื่อวัดศาล ปัจจุบันเรียกว่า วัดโพธิ์เช่นอยู่ห่างจากวัดคู่คำไปทางทิศตะวันตกประมาณ 500 เมตร

ท้าวเดือนสุข ครองเมืองราชขาว พ.ศ. 2138 - 2155 มีภรรยาชื่อสายเคียวกันกับมารดา ชื่อนางบัวถ่ม ไม่ปรากฏว่ามีบุตรได้ปกครองเมืองราชขาว อยู่นานพอสมควร ได้เกิดศึกจีนฮ่อมารุกรานโดยการปล้นสดมภ์ ข่าพื้นรันแทงขาวบ้านและประจวบกับเกิดทุกข์ภัยภัย ข้าวขาดหมากแพง เนื่องจากฝนแล้งติดต่อกันหลายปี ทั้งเกิดโรคระบาดด้วย ชาวเมืองได้รับความเดือดร้อนจึงได้อพยพพาราษฎรไปหาที่อยู่ใหม่เข้าใจว่าจะพากันเดินทางไปตามลำน้ำเลย พวกหนึ่งเมื่อถึงที่ราบกว้างใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งมีลำน้ำสายหนึ่งไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเลย ปัจจุบันคือแม่น้ำหมาน (ปราณี บานชื่น, 2527 : 70) เห็นว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมในการตั้งบ้านและพวกที่อยู่เดิมก็เป็นเชื้อสายเคียวกันมาจากหลวงพระบางเจ้าพ่อเมืองแสน (ท้าวแสนแสน) จึงตกลงกันสร้างบ้านเมืองขึ้น ณ ที่แห่งนี้ ปัจจุบัน เรียกว่า บ้านแเฮ้ (แเฮ้ หมายความว่า แห่แหน เป็นภาษาพื้นถิ่นทราชขาว) และเนื่องจากลำธารที่ไหลผ่านหมู่บ้านอุดมไปด้วยสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และริมหัวอกก็อุดมไปด้วยสัตว์ป่า และพืชพรรณนานาชนิดทำมาหากินก็สะดวกสบาย จึงเรียกชื่อลำธารนี้ว่า ลำน้ำหมาน ลำน้ำหมานแปลว่า ลำน้ำไหลคึกคักคดอง อีกพวกหนึ่งอพยพไปทางทิศใต้ไปอยู่เมืองหล่ม น้ำก็อ บ่อคำท่าพล นางั่ว น้ำขุน บุ่งน้ำคำ คือบริเวณที่ตั้งจังหวัดเพชรบูรณ์ ปัจจุบันนี้ ท้าวศิดา ท้าวสายเคียว ท้าวเดือนสุข คามค่านานบรรพบุรุษ พื้นเมืองราชขาว ได้สร้างอารยธรรมลุ่มน้ำเลยสืบมา และพัฒนาเรียกชื่อเมืองลุ่มแม่น้ำเลยนี้ว่า “เมืองเลย” ดังปรากฏชื่อนี้ที่ฐานจารึกพระบางเมืองราชขาว ผู้สร้างที่เป็นนรवास คือ พระยาราชขาว และเป็นเมืองที่กษัตริย์แห่งหลวงพระบาง ให้ความสำคัญโดยส่งราชวงศ์มาปกครองก่อนเสวยราชย์ที่เมืองหลวงพระบาง

ส่วนเมืองราชขาวเดิมมีราษฎรอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ เป็นกลุ่มที่รักบ้านเกิดเมืองนอนที่เป็นผู้รักษาพิธีกรรมฮีดลลองได้รักษาบ้านเมืองไว้ คามเชื้อสายเจ้าราชวงศ์ (บรรพตา) และสายเจ้าอุปฮาด (มีมะจ่า) และถูกหลานชาวเมืองราชขาวดั้งเดิม ค่อมานเมืองราชขาว หรือเขลยเป็นเมืองไร่ข้าว (ส่งข้าว) ขึ้นตรงต่อเมืองหล่ม เมื่อมีข่าวมาจากเมืองหลวงพระบาง จะมาส่งไว้ที่เมืองไร่ข้าวนี้ ชาวเมืองก็จะนำข้าวไปส่งยังเมืองหล่มต่อไปในสมัยนั้นพอถึงสิ้นปีเจ้าหน้าที่เมืองหล่มจะมาเก็บตัวจากชาวบ้าน คือ ฝ่ายชาวเรือนละหนึ่งคืน ปัจจุบันยังมีร่องรอยหลักฐานอยู่คือ เหน้ศาลาคือ ชาวเมืองได้สร้างศาลาขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อเป็นที่รับรองของเจ้าหน้าที่มาเก็บตัว คอนกลางคืนก็มีการแสดงละครพื้นบ้านเรียกว่า แมงคืบค่นและหมอด่าให้เจ้าหน้าที่ชมและค่อมานเมืองไร่ข้าว เพ็ชมนมาเป็นรัชขาว คำว่า “รัชขาว” และ “โรงเรือนบ้านรัชขาว”

ใช้มาจนถึงประมาณ พ.ศ.2479 ต่อมาก็เรียก ว่าชาวยาวตามเดิมโดยสะกดตามหลักการใช้ภาษาไทย กลางที่นิยมสะกดคำตามหลักของภาษาบาลี สันสกฤต จึงเป็น “ทราชขาว”

เมืองใช้ชาวชาวยาวนี้มีกำนันปกครองคนแรกคือ เพ็ชสนิท เหมือนอินทร์ คนที่ 2 กำนันโตภา เป็นคนพื้นเพมาจากเมืองหล่ม คนที่ 3 คือ กำนันอ่อน วัช ติม คนที่ 4 ขุนพรหมวาส (พ่อของนายชาติ บรรพลา) ผู้ซึ่งตั้งนามสกุลให้กับชาวบ้านคนแรก ตรงกับ พ.ศ.2456 สมัย รัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คนที่ 5 หมื่นอาจ รัตนมงคล (ตา ของนาย หุ้ม มีมะจำ ปัจจุบันคือ หลวงตาหุ้ม หรือพระกันทรธรรมโม จำพรรษาที่ วัดกลาง หรือวัดคู่คำ ตำแหน่งเจ้าอาวาส) คนที่ 6 ท้าวศรีสงคราม คนที่ 7 ท้าวไชยวงศ์ (นายกิ่ง ตดวงค์จันทร์) คนที่ 8 นายแดง อินทาคำ คนที่ 9 นายเฮ้า พรหมหาตา คนที่ 10 นายชาติ บรรพ ลา คนที่ 11 นายฟอง แอวบุญตา คนที่ 12 นายแดง อินทาคำ คนที่ 13 นายเสรี มีมะจำ คนที่ 14 นายสว่าง ตดวงค์จันทร์ คนที่ 15 นายสฤษดิ์ พุคชาคำ (คนปัจจุบัน)

4) เศรษฐกิจ

โดยส่วนใหญ่ประชาชนมีอาชีพการเกษตรกรรมทั้งพาอาศัยฝน ฟ้า และแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น แม่น้ำนอย แหล่งน้ำที่มีมาแต่เดิม เช่น สระบัวหลวง (หนองบัว) ฝายห้วยไฮ ฝายนาควัย เมื่อเสร็จจากการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักแล้ว ชาวนาจะปลูกถั่วเหลือง โดยใช้น้ำสูบน้ำด้วยเครื่องจากแม่น้ำนอย ส่วนการที่ขไรได้แก่ การปลูกพริก ปลูกอ้อย ปลูกมัน ลำปะหึง งา ถั่ว ไร่ยาสูบ เศรษฐกิจการเกษตร ไม่สามารถช่วยให้ชาวบ้านดำรงอยู่ได้ เนื่องจาก ราคาผลิตผลทางการเกษตรถูก จึงต้องออกจากหมู่บ้านเร่ขายสลากกินแบ่งของรัฐบาลได้กำไรฉบับ ละ 5 บาท โดยขายในเขตตัวอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย และจังหวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศไทยการขาย ขึ้นอยู่กับผู้เป็นหัวหน้าซึ่งมีพาหนะเดินทางเป็นรถกระบะค้อหลังคา ส่วนในเขตกรุงเทพฯ นั้นนิยมไป ขายระหว่างวันที่ 1-16 และ 17-30 ของทุกเดือนจึงมีเวลาอยู่กับบ้านน้อย เงินส่วนนี้สามารถทำ ให้ชาวบ้านซื้อของจำเป็นในชีวิตประจำวันได้ และมีเงินหมุนเวียนการซื้อขายสลากกินแบ่งรัฐบาล งวดละ หลายล้านบาท นับเป็นการหารายได้ที่เกิดขึ้นโดยการรวมกลุ่มของคนในตระกูลเดียวกัน เป็นผู้ขายเชื่อใจกัน ใช้ระบบพึ่งพาอาศัย และให้ค่าตอบแทนที่เป็นรายได้ตามยอดเงินที่ได้รับมา มี ประชาชนเป็นจำนวนมาก ที่สามารถเก็บเงินและสร้างบ้านเรือนให้สวยงามด้วยเงินจากการเร่ขาย สลากกินแบ่งรัฐบาล (ประสาร เรื่องใสส่อง, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2544)

5) วัฒนธรรม

วัฒนธรรมหมู่บ้านทราชขาว หมู่บ้านทราชขาวเคยเป็นเมือง ขนาดใหญ่มาแต่สมัยโบราณ เจ้ากรมแผนที่สมัยรัชกาลที่ 5 พระวิภาคภูวคณ มร.เจ.เอช แมคคาร์ริ

ได้สำรวจแผนที่ที่เขียนในแผนที่ของท่านว่า เมืองทรายขาว (เดิม วิพากษ์ พจนกิจ, 2530 : 312) บ้านทรายขาวจึงเป็นเมืองที่มีผู้คนอยู่ต่อเนื่อง มีประเพณีการเล่นที่พบเฉพาะบ้านทรายขาว คือ การเล่นแม่นางสี (ใช้คนเป็นแม่นางสี ถูกตีเจ้าเข้าทรง) โดยมีผู้เชิญแม่นางสีมาประทับร่างของหญิงหม้าย โดยแต่งเครื่อง เช่นและอัญเชิญ เมื่อแม่นางสีประทับทรง ผู้เป็นหญิงหม้ายจะเหม่อลอย เคี้ยวไม้มีนิยมนเล่น เพราะเชื่อกันว่า หลังเชิญแม่สีมาลงแล้วจะเป็นบ้าทำอะไรไม่ได้ สมัยโบราณผู้หญิงแม่สี ถ้าหากจะให้วิญญาณแม่สีออกจากร่างทรงจะต้องถอดได้นบ้านที่มีน้ำเสียน (ขี้สีก) กล่าวว่าแม่สีไม่ชอบสิ่งที่ชอบคือของสวยงาม มีบทรื่องว่า “แม่สีแม่สีส่งสะกดมือไหว้พระ ขนคิ้วเจ้าองขนคิ้วเจ้าโง่งเจ้าลงบ่อได้ไต่ไต่ไม่ลงมาทางพุทราลงมานี้ก่อนคิ้วจะก่องขนตาจะก่องขึ้นขาดท่อน มาลวงปิดตาผ้าปิดนมสมแม่ศรีเอช (เขียน ปีสสาพันธุ์, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544)

นอกจากการเล่นแม่นางสีชาวบ้านยังนิยมนเล่นแม่นางกวัก แม่นางข้อง และแม่นางคัง เพื่อเสี่ยงทายฝนฟ้า และของหาย ผู้ร้าย (โจร) ลักขโมย ของใช้ในบ้าน วัว ควาย หาย ในหมู่บ้านทรายขาวและบริเวณ โดยรอบเช่น บ้านโนน บ้านโพนงาม บ้านนาวัล บ้านบุงค้อ มีการทอผ้าแบบโบราณ เฉพาะถิ่นคือ ผ้าจันทุมก ซึ่งเป็นผ้าที่สวยงามและนิยมนทอกันมาก การทอผ้าของผู้หญิงชาวบ้านทรายขาว นิยมนเตรียมอุปกรณ์เพื่อการทอผ้าในคอนกลางคืน คือ การเลือกฝ้าย การกรอฝ้าย การกรอผ้า การเข็นฝ้าย กิจกรรมเกี่ยวกับการเตรียมอุปกรณ์และด้ายในคอนกลางคืนเรียกว่า “การลงช่วง” โดยใช้ลานบ้านเป็นที่ลงช่วงของหนุ่มสาว ช่วงคอนบ้ายหญิงสาวจะหาพิน (ไม้ไผ่แห้งเรียกว่าหลัว เพราะติดไฟดี) มากองไว้ที่ลานบ้านคกลางคืน จะก่อกองไฟ เข็นฝ้าย หนุ่ม ๆ จะเป่าแคนมาเล่นสาว (เว้าสาวจีบสาว) คังมีคำผญาที่หนุ่มสาวใช้เกี่ยวพาราสักกันหมู่บ้าน ที่สืบทอดกันแบบมุขปาฐะว่า “ความกกว่าอยากได้ฝ้าย ความปลายกว่าอยากได้ฮ้ายบ่าวฮั้นแน้ว” หรือ “น้องกะลงเล่นเข็นฝ้ายเหล็กในท่าเว้าบ่าว ฮั้นแน้ว” หรือ “ไต่ยีนเสียงเข็นฝ้ายคังมาแอ้.....แอ พ่อบ่บอกให้แ้ว แม่บ่บอกให้เสียงแต่ใจฮ้ายจอดมา” หรือ “น้ำต้องตาด คือ น้องแกวง์หลา น้ำต้องผา คือน้องแกวง์ฮิ้ว ฟ้ายักคิ้ว คือ น้อยแกวง์แขน” การลงช่วงจึงเป็นการพบปะสังสรรค์และดูใจกันระหว่างหนุ่มสาวก่อนแต่งงานอยู่กินกันแบบสามีภรรยา

การเล่นบุญเดือนหก หรือบุญบังไฟของชาวบ้านทรายขาว หลวงตาหุ้ม มีเมะจำได้ว่า มีการเล่นบุญเดือนหกอยู่ 2 ลักษณะ คือ หนึ่งลักษณะที่เป็นระเบียบเรียบร้อย มีกฎเกณฑ์และวิธีการเล่นคือ กลุ่มชะง้า (ควรจ้ำ กวนจ้ำ) นางเทียมจะอัญเชิญวิญญาณมหัศจรรย์ หลักเมือง หรือเจ้าฟ้าร่มขาว เจ้าอุปฮาด เจ้าราชวงศ์ ออกจากคอนคัม โดยมีชาวบ้านคีม้อง ตีกลอง ฟ้อนรำตามหลัง ชะง้าถือนันเมือง มาตั้งเป็นประธานที่วัด (ผามที่สร้างขึ้นชั่วคราวมีหลังคาและชั้นวางอุปกรณ์สูงเสมอไหล่) และแห่รอบหมู่บ้านในวันที่ 2 ส่วนวันที่ 3 จะแห่เข้าคอน

คุ้ม (หอโองการ) ประทับที่เดิม การเล่นบุญเดือนหกของชะง้า นางเทียมนั้นจะเพื่อนรำเป็นกลุ่ม สนุกสนานเป็นระเบียบ ลักษณะการเล่นบุญอย่างที่สอง คือการเล่นบุญของพวกขี้เหล้าหนุ่ม ๆ ชาวบ้าน จะลองวิชาอาคมกันคือหัวหน้าจะให้กินว่านชนิดหนึ่ง เรียกว่า “ว่านคงทน” เมื่อกินเข้าไปจิตใจจะฮึกเหิมไม่เกรงกลัวอันตรายเรียกว่า “พินบ่อแหง แทงบ่เข้า” เมื่อพวกหนุ่ม ๆ กินว่านเข้าไป ก็จะลงเล่นบุญใช้ไม้ตีกัน แต่จะไม่มีบาดแผล เป็นที่สนุกสนาน หนุ่ม ๆ ในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้านจะลงเล่นบุญกันเป็นกลุ่ม ๆ โดยมีหัวหน้าเป็นผู้เฝ้าวิชาอยู่ยงคงกระพัน

ประเพณีที่มีลักษณะเฉพาะของชาวเมืองชายชาวที่มีมาแต่สมัยโบราณเกี่ยวกับประเพณีขอฝนที่แปลกคือ ชาวบ้านและพระภิกษุที่จำพรรษาวัดกลางหรือวัดคู่คำจะทำพิธีขอฝนที่ต้นน้ำห้วยเชียงซ้ายบริเวณห้วยปูนหรือถ้ำน้อยซึ่งจะถือปฏิบัติในเดือนเจ็ดครุณีที่ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาลคือ เดือนหกฝนไม่ตกพิธีกรรมคือ พระภิกษุสงฆ์จะร่วมมือสวดคาถาขอฝน 3 จบ ที่บริเวณต้นน้ำตามกล่าวมา คาถาขอฝนมีดังนี้ “สุกโตจะมะหาเถโร มะหากาโย มะโหทะโร นีละวันโณมะหาเศโฆ ประวันสันตุวะลาหะกา อะภิตถะนะยังปะชุนนะนิริง กากัสสะ นาสะชะกา กัง โสกะรันเธหิ มังเจ โสกา ปะโมจะชะฯ (กัณฑ์ธรรมโม, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2544)

6) ภาษา

ชาวบ้านทรายขาว ใช้ภาษาไทยเลขสำเนียงทรายขาว คือ มีการลงเสียงต่ำต้นประโยค เช่น คำทักทาย “เข้าชไปไค้” การพูดในภาษาท้องถิ่นคล้ายตะโกนกระแทกเสียง ชาวบ้านมักนำเอาเรื่องของเพื่อนบ้านที่เกิดขึ้นมาถกเถียง ถึงสาเหตุของการเกิดเรื่องราวถือว่าเป็นการถกปัญหา ชาวบ้านทรายขาว จะใช้คำว่า น้อ และเค้ ต่อท้ายประโยค การพูดกับลูกหลานในเชิงอบรมสั่งสอน พ่อแม่มักจะใช้การพูดคล้ายการคำทอ การทักทายกันถือว่าเป็นมิตรภาพที่ควรรักษาในรอบวันหนึ่ง ๆ เพราะถือเป็นการถามทุกข์สุข ของกันและกัน โดยเฉพาะเรื่องการกินอยู่ น้ำเสียงทักทายจะปนอารมณ์สุขและขบขันเล็กน้อย ภาษาถิ่นบางคำ พบที่บ้านทรายขาว เช่น คำว่า “ซ้อช” ออกเสียงเป็น “ซ้วย” คำว่า แม่ ออกเสียงเป็น “อีเหมะ” พ่อ ออกเสียงเป็น “อีพ้อ” เตือน ออกเสียงเป็น “เติน” (บ่าวประกาศ) การออกเสียง ซ้อชเป็น “ซ้วย” อีแม่เป็นอีเหมะ อีพ้อเป็น “อีพ้อ” คือ เอกลักษณะการใช้ภาษาพูดของชาวบ้านทรายขาว และที่ปรากฏในคำพูดหลังจากสนทนาจบแล้วชาวบ้านมักจะมีการใช้คำคำต่อท้ายคล้ายการปลง และมีลักษณะหัวเราะปนไปด้วยเช่น “हांกินหัวมันว้า” “हांกดับจกปอดมันว้า” เป็นต้น (ฝ่าย บรรพลา, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2544)

2.5.2 หมู่บ้านนาวัว

2.5.2.1 ที่ตั้ง

บ้านนาวัว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีที่ตั้งติดต่อกับอาณาเขตท้องถิ่นต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ จดเขตบ้านโพนงามและน้ำทบ

ทิศใต้ จดบ้านคอนสาราญ

ทิศตะวันออก จดเขตบ้านกุดกอเรือ แม่น้ำเลยบ้านปากถอย

ทิศตะวันตก จดเขตบ้านเหวอ บ้านน้ำค้อ

2.5.2.2 ประชากร

หมู่บ้านนาวัว มีประชากรปี พ.ศ. 2545 รวมทั้งสิ้น 1,753 คน แยกเป็นชาย 867 คน หญิง 886 คน

2.5.2.3 การคมนาคม

เดินทางโดยรถโดยสารประจำทาง ถนนลาดยาง หมายเลข 2016 ถนนสายนี้ระยะทาง จากอำเภอวังสะพุง ถึงเขตติดต่อกับอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ระยะการเดินทางจากตัวอำเภอวังสะพุง ถึงหมู่บ้านนาวัว ประมาณ 15 กิโลเมตร อัตราค่าโดยสาร 15 บาท ภายในหมู่บ้านมีถนนคอนกรีต ตามซอยในหมู่บ้าน

2.5.2.4 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

บ้านนาวัว เดิมเรียกว่า บ้านนางัว วัดที่ตั้งขึ้นมาพร้อมกับหมู่บ้านชื่อ “วัดยอดแก้ว” ตั้งเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2447 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535 : 117) เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีประชากรหนาแน่นมาแต่โบราณสันนิษฐานว่าพื้นที่บริเวณบ้านนาวัว เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาแต่ก่อนประวัติศาสตร์เนื่องจากพบขวานหินขัดจำนวน 2 เล่ม ปัจจุบันเป็นสมบัติของนาย ชุนท์ นามูน และพบร่องรอยโบราณและไหบรรจุกระดูกของมนุษย์ที่เผาแล้วบริเวณ “ถ้องฝ้อง” (หมายถึงร่องน้ำที่พบร่องโบราณ) ซึ่งอยู่ระหว่างบ้านโพนงามกับบ้านนาวัว และพบซากวัตถุโบราณที่หนองแวง อยู่ระหว่างบ้านน้ำค้อ (หมู่บ้านที่ปรากฏในคำจารึกพระบางเมืองชายขาว) กับบ้านนาวัว นอกจากนี้ยังพบเตาเหล็กและขี้เหล็กตามพื้นดินจากวัดยอดแก้วและริมน้ำเลย พบหลักฐานไหดินบรรจุกระดูกมี 2 ลักษณะคือ หนึ่งเป็นรูปไหดินบรรจุกระดูกมี 2 ลักษณะคือ หนึ่งเป็นรูปไหปากแคบ (ปากกว้างหรือปากบานชาวบ้านเรียกว่าไหปากช้าง) ขนาดสูง 2 สอก และขนาดเล็กใช้บรรจุน้ำได้ปริมาณ 1 ลิตร เมื่อปีพ.ศ. 2544 หนองน้ำกลางหมู่บ้าน (เรียกว่าหนองสิม) แห่งกรรมการหมู่บ้านได้ขุดลอกคลอง พบท่อนไม้ (ซุง) จำนวน 23 ท่อน เดิมหนองน้ำนี้ไม่เคย

แห่ง คนสูงอายุในหมู่บ้านไม่มีใครทราบเรื่องนี้มาก่อน สมัยต่อมาจึงแยกเขตการปกครอง เป็นหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อสะดวกในการปกครอง ได้แก่ บ้านเหว้อ บ้านคอนตำราญ บ้านฟากห้วย มีคอนหอ หรือ คอนปู้คา 2 แห่งด้วยกัน แห่งแรกเป็นศาลเจ้าดิน ถ้าใช้วัดชอคแก้วเป็นจุดศูนย์กลาง คอนหอด้านบนซึ่งอยู่ทางทิศเหนือ ทางมาหมู่บ้านโพนงาม (ทางเดินเท้าสมัยโบราณ) ส่วนอีกคอนหออยู่ทางทิศตะวันออกที่บ้านคอนตำราญเรียกว่า คาแสง (เป็นเขื่อน้อย) ริมน้ำเตช เรียกว่าบ้านคอนตำราญ ทั้งสองคอนหอนี้ ผู้ประกอบพิธีกรรมทั้งสอง แห่งจะประสานงานกันเป็นอย่างดี โดยหอที่อยู่ทางทิศเหนือ (เจ้าดินเป็นเชื้อที่) จะประกอบพิธีกรรมก่อนส่วนคอนหอด้านทิศตะวันออกจะประกอบพิธีกรรมเคียงบ่าให้สอดคล้องกันเป็นอย่างดี การประกอบพิธีกรรมเสร็จทั้งสองหอโดยการขอภาข้าวถวายผีเข้าบ้านบรรพบุรุษแล้ว นางเทียม จะจ้ำจะมาร่วมเพื่อนรำที่วัดชอคแก้วในคอนบ่าช จนถึงคอนบ่าช 3 โมง จึงเลิกกลับบ้าน ชาวบ้านนับถือจะจ้ำที่มีคุณสมบัตินี้โดยจารึกชื่อจ้ำลงแผ่นปูน เช่น จ้ำฟอง เจ้าหินลาด หมื่นถอคจอค

2.5.2.5 สภาพสังคม

ประชาชนหมู่บ้านนาวั เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีความเชื่อในเรื่องอำนาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติดังปรากฏว่ามีการบันทึกเรื่องกบฏผู้มีบุญบ้านหนองหมากแก้ว ของเดิม วิชาคชพจนกิจ เรื่องประวัติศาสตร์อีสาน กล่าวถึงการแสดงคนเป็นเจ้าหน่อเตไธ (นายสาชทอง) แสดงคนว่าเป็นผู้มีวิชาสิทธิ์คือ ชีไม่ชีมือ ว่าสิ่งใดเป็นสิ่งนั้นและมีผู้ช่วยเป็นผู้ใหญ่เหล่า ซึ่ง เป็นชาวบ้านนาวั เป็นลูกมือสนับสนุนการตั้งคนของนายสาชทองเป็นเจ้าหน่อเตไธ (เดิม วิชาคชพจนกิจ, 2530 : 512 - 513) และมีกลุ่มผีฟ้าที่บ้านนาวั นุ่งขาวห่มขาวจัดพิธีเลี้ยงผีฟ้าในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ซึ่งผีฟ้าเหล่านี้จะมีบววารที่เกิดจากการห่มการคุ้ม (ช่วยรักษา) โดยฮ้อนวอนผีฟ้า ให้รักษาโรคภัย) ในสมัยโบราณชาวบ้านทุกครัวเรือนนับถือผีฟ้า (จุนท์ นามุน, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2544) มีความเชื่อว่า วิถีชีวิตที่ดำเนินได้ทุกวันเพราะว่ามีผีฟ้าคอยดูแลดังมีข้อความเป็นภาษาถิ่นว่า “ฟ้าแดนแนนแดง” และความเชื่อเรื่องบุญกรรม ของชาวบ้านนาวั มีความชัดเจน มีคำกล่าวที่ว่า “บุญทำกรรมแดง” บุญมีความหมายในทางที่ดี กรรมหมายถึงความถึงเรื่องเลวร้ายและเชื่อว่า คนเราเกิดมาใช้วรใช้กรรม ขอรับสภาพของความแตกต่างระหว่างบุคคลเชื่อว่า คนมีเงินทองร่ำรวยและหน้าตาสวยงามเป็นเพราะบุญแต่ชาติปางก่อน จึงส่งผลให้ชาตินี้พบแต่ความสุข การมองโลกในแง่ดีมีผลทำให้ชาวบ้านนาวัมีพฤติกรรมที่สะท้อนการทำบุญดีกบฏและมีการปฏิบัติสงฆ์ในวัดเป็นจำนวนมากเกี่ยวข้องกับประเพณีเกี่ยวกับศาสนาที่ยังคงปฏิบัติอย่างเหนียวแน่นคือ ประเพณีแห่ข้าวพันก้อนในวันที่ 15 เมษายน ของทุกปี

การนับถือผีฟ้า ผีแถน ของชาวบ้านนาแว้ว มีเช่นเดียวกับบ้านโพนงาม และบ้านทรายขาว บ้านปากปวน และบ้านวังสะพุง ผู้เป็นแม่หมอคือ นางสิน สิมมาสุค เดิมนางป่วยไข้เหลืองโซไม่มีแรง จึงมาให้นางกุ่ม ผางมา บ้านโพนงามให้รักษาอาการป่วยด้วยธอนวอนผีฟ้าให้ไม่นาน นางสิน สิมมาสุค ก็หายและตั้งคาขรับเอา “วิญญาณของนางเสียง” และรักษาคณเจ็บป่วยด้วยโรคผีฟ้า จนมีบริวารผีฟ้ามากมายในหมู่บ้านนาแว้ว และเลี้ยงประจำปีวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นประเพณีการพบปะดูแลซึ่งกันและกันในกลุ่มบริวาร ในวันนี้จะได้ร่วมกัน ร่วมร้อง ร่วมรำนับเป็นการผ่อนคลายความเครียด และเป็นการได้ปรึกษาหารือระหว่างบรรดาถูกเค็งควันเทียน หรือ “ถูกถืดถูกโยม” (กุ่ม ผางมา, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544) ชาวบ้านนาแว้วมีความเชื่อในเรื่องผีสาง เทวดา อารักษ์ ดังปรากฏมีนามสกุล เทวดาในเขตหมู่บ้านนาแว้วมาก ผีฟ้าผีแถน ชาวบ้าน นาแว้ว และบ้านโพนงาม จะเรียกว่า “ลงโทษ” ที่หมายถึงการเชิญเทวดามาร่วมร้องรำทำเพลง และเครื่องกระวะอันประกอบด้วยดอกไม้เทียน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ชั้น 5 ชั้น 8 (จำนวนดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ และดอกไม้และเทียน 8 คู่) วิธีการร้องของกลุ่มหมอตำโทษ จะร้องประกอบเสียงแคน (ถายใหญ่ ถายสร้อย ถายสุดสะแนน) ด้วยถ้อยคำอันไพเราะน่าเสียงชวนฟังเชิงธอนวอนขอความเห็นใจให้ปลดทุกข์ ปลดโศรก เช่นมีคำว่า “ไอ้หนอ” ขึ้นต้น และมีคำลงท้ายด้วยเสียงที่ไพเราะด้วยคำว่า ฮ้ายเอช พ้อเอช น้อยเอช วิธีการร้องคล้ายการร้องดับเต่าโทษจากการตำของหมอตำโทษ (หมอตำผีฟ้า) ของ ตำโทษของหมู่บ้านโพนงาม และบ้านนาแว้ว บ้านทรายขาว ใช้แคนประกอบการร้องเพียงอย่างเดียว ส่วนการเล่นดับเต่า นำเครื่องดนตรีหลายอย่างประกอบการแสดงเครื่องดนตรีหลักคือ ผางฮาด (ระนาด) แคน กลอง (ตะโพน) ฉิ่ง ฉาบ โหม่ง (ฉิ่งหุ่ย)

ตัวอย่าง กลอนตำโทษ หรือตำผีฟ้า ประเภทกลอนตำธอนวอน เป็นลักษณะกลอนตำ ของมาไม่ให้ผีฟ้าโกรธ และเอาชีวิตคนป่วยไป ดังข้อความว่า “ไอ้หนอ ที่ซาเอช สังกมาเว้าจ้อยจ้อย บ่อร้อยในหูแก้นอ เอ็ดจั่งโคเคซายจั่งได้จ่าจั่งจั้น ขอให้หันมาเว้าน่ากันม่วน ๆ เคื่อนอ เอ็ดจั่งได้จั่งได้เหยียดอ้อยสร้อยนางน้อยคุมตาม คันได้ผิคแล้วจิบอที่ขังโทษ โทษกะได้โทษแล้วอย่าเอาเส้าใส่หลังฮ้ายเอช” (กุ่ม ผางมา, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544)

1) การศึกษา

โรงเรียนบ้านนาแว้ว ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.2466 โดยอาศัยศาลาวัดชอดแก้วเป็นสถานที่เรียนชั่วคราว ต่อมาได้ย้ายจากวัดชอดแก้วมาจับจองที่ดินด้านทิศเหนือของหมู่บ้านสร้างอาคารเรียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2502 และในปี พ.ศ.2518 ได้ทำการย้ายโรงเรียนมาตั้งสถานที่แห่งใหม่ที่โนนกกคุมซึ่งเป็นสถานที่ตั้งปัจจุบัน โดยได้รับการบริจาคที่ดินจากนาย

แดง รัตกักดี นายสวิง ผาหอมสุข นายสมบุรณ์ สิงห์ทองดา และนายคำพอก เทวศักดิ์
ประมาณ 21 ไร่

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านนาวัว ตั้งอยู่ที่ตำบลทรายขาวอำเภอ
วังสะพุง จังหวัดเลย สังกัดกลุ่มโรงเรียนทรายขาว สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอวังสะพุง
สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเลย เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จัดการเรียนการสอน
สอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีครูจำนวน 14 คน นักการภารโรง 1 คน
และนักเรียนจำนวน 244 คน

ทำเนียบผู้บริหารโรงเรียนบ้านนาวัว

- 1.1 นายชาติ สุวรรณผุ พ.ศ. 2466 – พ.ศ. 2468
- 1.2 นายพร งามชัย พ.ศ. 2468 – พ.ศ. 2468
- 1.3 นายเทียน ขอดศรีเมือง พ.ศ. 2468 – พ.ศ. 2476
- 1.4 นายหมอน ศิริหัตถ์ พ.ศ. 2476 - พ.ศ. 2479
- 1.5 นายเทียน ขอดศรีเมือง พ.ศ. 2479 – พ.ศ. 2480
- 1.6 นายสีไพล มีมะจำ พ.ศ. 2480 – พ.ศ. 2484
- 1.7 นายอินทร์ สุวรรณราช พ.ศ. 2484 – พ.ศ. 2486
- 1.8 นายแฉะ พรหมมาศ พ.ศ. 2480 – พ.ศ. 2487
- 1.9 นายก่อ่ง ช่วยศิริ พ.ศ. 2487 - พ.ศ. 2488
- 1.10 นายแฉะ พรหมมาศ พ.ศ. 2488 – พ.ศ. 2503
- 1.11 นายฟ่อง ทุมสวัสดิ์ พ.ศ. 2503 – พ.ศ. 2505
- 1.12 นายสุพจน์ อุทธศรี พ.ศ. 2506 – พ.ศ. 2508
- 1.13 นายเขียน นนทขจี พ.ศ. 2508 – พ.ศ. 2516
- 1.14 นายขุนท์ นามุ่น พ.ศ. 2516 – พ.ศ. 2543
- 1.15 นายละเมอ สิมมาศ พ.ศ. 2543 - ปัจจุบัน

พ.ศ. 2505 โรงเรียนบ้านนาวัว เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล จนถึงชั้นอนุบาลจน
ถึงชั้นม. 3 มีห้องสมุด 1 ห้อง อาคารเรียนตึก (ปูน) 2 ชั้น 2 หลัง อาคารไม้ 3 หลัง เรือน
เพาะชำ 1 หลัง ห้องน้ำห้องส้วม 3 หลัง หอกระจายข่าว 1 หลัง บ้านพักครู 1 หลัง

2) สาธารณูปโภค

การประกอบการเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนของชาวบ้านนาวัวไฟฟ้า เริ่มเข้ามาในหมู่บ้านประมาณ พ.ศ. 2527 และมีการใช้น้ำประปาหมู่บ้านมาแต่ปีพ.ศ.2536 เดิมชาวบ้านนาวัวนิยมทำกระบองจากน้ำมันยางผสมกับไม้ผุ ๆ (ไม้โพ๊ก ๆ) เรียกเป็นภาษาท้องถิ่นว่า “ซีควนคอก” วิธีทำคือ นำซีควนคอก (ไม้ผุ) กองกลางถนนบ้านแล้วนำน้ำมันยาง (ได้จากคันชาง ซึ่งสมัยก่อนต้องเป็นคันชางของใครของมัน หรือ คริวเรือน) ผสมคลุกเคล้าด้วยกัน ทำเป็นท่อน ๆ โดยห่อทับใบเตยมัดเป็นประค้ำยห่อสัมหุ (ແຫນມ) ชาวบ้านเรียกว่า กระบอง วิธีมัดชาย 1 กระลิม (ลักษณะนาม) มี 10 ห่อ (อัน) ชาย 1 บาท (พ.ศ.2500) (โสภณสังฆกาส, สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2544) ชาวบ้านนาวัวนิยมนำมาขายให้กับชาวบ้านทรายขาว เพราะมีประชากรที่มีความจำเป็นต้องใช้กระบองในการจุดไฟตอนกลางคืน ผู้ที่รับซื้อไว้ขายคือ นายชวล บรรพลา ชาวบ้านนาวัว โพนทอง โพนงามนิยม นำของป่า เช่น หวาย หน่อไม้ เห็ด กล้วยป่า ครั้ง มาขายให้

3) การเมืองและการปกครอง

เดิมบ้านนาวัวมีฐานะเป็นตำบล ผู้ให้สัมภาษณ์ (จุนท์ นามุ่น)

ไม่สามารถจดจำปี พ.ศ.การปกครองของกำนันได้

1. นายตาล รัตนภักดี 2. นายฟอง ไชยา 3. นายแดง อินทาคำ
- ตำบลนาวัวขุบเป็นหมู่บ้านและเป็นส่วนหนึ่งของตำบลทรายขาว มีผู้ใหญ่บ้านปกครองดังนี้
1. นายระเบียง ยอดศรีเมือง 2. นายหวัน โสมคำ 3. นายหนูชัย นอศรี 4. นายนิน สร้อยคำ
  5. นายเลื่อน เทวศักดิ์ 6. นายอภิชาติ นามุ่น

4) เศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของชาวบ้านนาวัว ขึ้นอยู่กับการประกอบอาชีพ การทำนาทำไร่ เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตอำเภอวังสะพุง หลังจากทำนาเสร็จ ชาวบ้านจะเตรียมดินปลูกพืชไร่ เช่น ข้าว (ไร่) อ้อย ปอ และมันสำปะหลัง มะขามหวาน ชาวบ้านนาวัว นิยมทำไร่ต่อครอบครัวหนึ่งจะใช้พื้นที่อย่างน้อยครอบครัวละ 10-15 ไร่ ในสมัยโบราณพบเห็นชาวบ้านนำข้าวของและกินแลกเปลี่ยนกันเช่น นำน้ำอ้อย หรือพริกมาแลกข้าวกรณีที่มีปีใดเกิดทำนาไม่ได้ผล โดยบุกกรุกที่ดินทำกินจากป่าสงวน ด้านภูเขาหลวง การประกอบอาชีพทางการเกษตรมีปัญหาเช่นเดียวกับหมู่บ้านโพนงาม คือ เป็นเพาะปลูกพืชหลายชนิดเสี่ยงต่อการขาดทุน เพราะต้องใช้รถไถและปุ๋ยเคมีรวมทั้งยาฆ่าแมลง

ชาวบ้านนาแว เมื่อประสบปัญหาในการประกอบอาชีพการทำไร่ เจริญ
ธุรกิจแล้วชาวบ้านจะนิยมนอกจากหมู่บ้านไปเช่าขอสลากกินแบ่งรัฐบาล เช่นเดียวกับชาวบ้าน
โพนงามชาวบ้านทรายขาว

5) วัฒนธรรม

วัฒนธรรมหมู่บ้านนาแว หมู่บ้านนาแวแม้จะแยกหมู่บ้านออกไป
เป็นหมู่บ้านคอนสารอายุ บ้านฟากเลข บ้านห่อ บ้านกุดคอเรือ แต่ประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังเชื่อ
ว่าเดิมตนเองเป็นชาวบ้านนาแว ลักษณะเด่นของผู้คนในท้องถิ่นนี้ ชอบการทำนา ไร่ ทำไร่ สิ่ง
ที่ปรากฏพบว่ามีเงินเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นคือ การนับถือผีฟ้า จะรวมตัวเป็นกลุ่มใหญ่เพียง
ประจําในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ กลุ่มผีฟ้า (ซึ่งแตกกลุ่มมาจากนางกุ่ม ผางมา แม่หมอลวง จากบ้าน
โพนงาม) จะจัดพิธีเลี้ยงผีที่ปกปักรักษาตนเองและชาวบ้านอย่างใหญ่โตโดยเป็นกิจกรรมที่อยู่ในจิต
สำนึกของชาวบ้านกลุ่มผีฟ้ากลุ่มนี้ จะเป็นกลุ่มที่รักษาสืบ กินเจ นิยมปล่อยปลาเพื่อทำบุญต่ออายุ

วัฒนธรรมการละเล่นดัดเต่าของบ้านนาแวแม้ในปัจจุบันนี้จะเลิก
แสดงแล้วแต่ก็ยังมีความเชื่อของเครื่องดนตรีที่วัดยอดแก้ว มีเครื่องดนตรีจำพวกระนาด กลอง
ฉิ่ง กลองตะโพน เป็นจำนวนมาก การละเล่นหม้อทาน้ำในช่วงสงกรานต์ นิยมเล่นสนุกสนาน
หนุ่มสาวจะเอาคันท้อม (เขม่าไฟ) จากกันหม้อทาน้ำซึ่งกันและกัน ผู้เล่นไม่ถือเอาความ
เพราะเป็นประเพณีแห่งความสนุกสนาน เถลิมฉลองเทศกาลปีใหม่แบบดั้งเดิม ซึ่งการเล่นสงกรานต์
อย่างสนุกสนานกับกลุ่มผู้ชายมีการจับผู้ชายเป็นตัวประกันมัดไว้กับเสา แล้วเรียกร้อยให้ฝ่ายชายหา
ข้าวของมาได้ หรือการเล่นสาดน้ำกับพระสงฆ์ถือเป็นเรื่องปกติเฉพาะในช่วงสงกรานต์เท่านั้นเป็น
การปล่อยความกตัญญูที่ผู้หญิงเป็นเพศที่อยู่ในกฎระเบียบในชีวิตประจำวัน (จุนท์ นามูน,
สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2544)

การเล่นแม่ นางแมว เพื่อขอฟ้าฝน ในประเพณีบุญเดือนหก ที่ชาว
บ้านนาแวนิยมเล่นโดยเอาแมวและคางคกใส่ตะกร้ารวมกันเพื่อให้ชาวบ้านรดน้ำ โดยร้องมีคำแจ้ง
ความว่า “แม่นางแมวมันร้องแมว ๆ เห็นให้ขอลั้ ขอบ่อได้เห็นให้ขอฝน ขอน้ำมนต์รดหัวแมว
บ้าง เบี้ยค่าจ้างนางแมวก็ก็นมา บ่อให้ปลาให้หนูกับข้าว บ่อให้เต้าให้ข้าวตอกมอย บ่อให้ค่อให้มันไป
นึ่ง ไปขุดบั้งให้บั้งฮอคคาย แม่นางเฮยเจ้าอย่า ป่าวชายถูก ข้าวแห่งทุกข์ ถูกไม้แห่งแพง ตะเวน
แดงฝนเทลงมา เถลงมาฝนเทลงมา (บุญนำ ปาดอง, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544)

ส่วนการเล่นแม่นางซ้อง ชาวบ้านนาแว ก็นิยมเพื่อเสด็จทวยฟ้าฝนใน
ช่วงเทศกาลสงกรานต์ มีบทร้องดังนี้ “แม่นางซ้อง อ่องถ่องปากกา กะบาหัวศอก กระบอกแขวน

คอ จับปลาหมอ ใต้คอช่องเอช เข้าลงมาเคอ มาเคือ เข้ามามาเคอ” (บุญนำ ปาดอง, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544)

วัฒนธรรมจักสาน กระติบข้าวบ้านนาวัวเป็นที่เชื่อถือของคนต่างถิ่น และในหมู่บ้านเพราะสานได้ดีสามารถสานเป็นตัวหนังสือได้เช่น คำว่า “สวัสดิ” “นาวัว” ในฝา กระติบข้าวเป็นคุณสมบัติเฉพาะของหนุ่มและชายชราชาวบ้านนาวัว

เกี่ยวกับงานในพิธีงานศพชาวบ้านนิยมเล่น หมากข้าวจ้ำในงานบุญ เอือนดี (งานศพ) ค่อมชาวบ้านจะนำไฮโลและไพ่มาเล่น เก็บเงิน การเล่นเกมพนันในงานศพถือว่าช่วยเข้าภาพไม่ให้กลัวผีที่ตายเป็นการอยู่เป็นเพื่อนญาติพี่น้องจนสว่าง

6) ภาษา

ชาวบ้านนาวัว ใช้ภาษาไทยเลข มีเอกลักษณ์ทางสำเนียงการพูด ที่ปรากฏเห็นได้ชัด จะผันคำว่าได้ เป็น เค็ย เช่น “เข้าชิไปไค้” ออกเสียงเป็น “เข้าชิไปเค็ย” คำว่า “เค็ย” น่าจะเป็นสำเนียงคำที่ เป็นเอกลักษณ์ทางการพูดที่บ่งบอกว่าเป็นคนบ้านนาวัว และชาวบ้านมักจะมีคำว่า “น้อสูกั๊ว” หรือ “อ้อหน้อ” คำที่ช่วยประโยคในการพูดเป็นประจำ (คำ สิมมา สุต, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2544)

2.5.3 หมู่บ้านโพนงาม

2.5.3.1 ที่ตั้ง

บ้านโพนงามหมู่ที่ 3 ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีที่ตั้งที่ติดต่อกับอาณาเขตท้องถิ่นต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ จดหมู่บ้านโนน ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง

ทิศใต้ จดบ้านนาวัว และแม่น้ำทบ ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง

ทิศตะวันออก จดแม่น้ำเลย บ้านโนน บ้านปากเลข ตำบลทรายขาว

อำเภอวังสะพุง

ทิศตะวันตก จด เขตป่าสงวนภูหลวง

2.5.3.2 ประชากร

หมู่บ้านโพนงาม มีประชากรในปี พ.ศ. 2545 รวมทั้งสิ้น 1436 คน แยกได้เป็นชาย 751 คนหญิง 785 คน

2.5.3.3 การคมนาคม

การเดินทางไปหมู่บ้านโพนงาม ปัจจุบันเดินทางโดยรถประจำทางสอง

แคว ตามถนนลาดยาง หมายเลข 2016 ถนนสายนี้ระยะทาง จากอำเภอวังสะพุง ถึงเขตติดต่อกับ อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ระยะการเดินทาง จากตัวอำเภอวังสะพุง ถึงหมู่บ้านโพนงาม ประมาณ 13 กิโลเมตร อัตราค่าโดยสาร 12 บาท ภายในหมู่บ้านมีถนนคอนกรีตลาดตามขอบ ในหมู่บ้าน ในสมัยก่อนเดินทางเพื่อติดต่อการค้าขายโดยเส้นทางน้ำทบและน้ำเลขระหว่างอำเภอวังสะพุง และหมู่บ้านโพนงาม

2.5.3.4 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

บ้านโพนงาม หมู่ที่ 3 ตำบลทรายขาวอำเภอวังสะพุง ตั้งอยู่ระหว่าง บ้านโนน และบ้านนาวิ้ว วัดประจำหมู่บ้านชื่อวัดโพธิ์ชัย แม้จะไม่ปรากฏชื่อในหนังสือประวัติวัดทั่วราชอาณาจักรของกระทรวงศึกษาธิการประมาณจากการตั้งโรงเรียนเมื่อ พ.ศ.2479 สันนิฐานว่า วัดน่าจะตั้งก่อนพ.ศ.2479 คือ ประมาณ พ.ศ. 2410 เพราะโจษนถม (จางวาง) บิดนางใส การะเกษ เป็นผู้ก่อตั้ง ซึ่งประมาณจากการมีชีวิตของจางวางถม ประชาชนที่อาศัยอยู่หมู่บ้านโพนงามในปัจจุบันนั้นเป็นชนพื้นเมืองเก่าแก่ที่มีความเกี่ยวข้องกับเมืองชายชาวสุโขทัยโบราณ เนื่องจากมีสถานที่และโบราณสถานเกี่ยวข้องกับตำนานท้องถิ่นเรื่องการร้างของหมู่บ้านปากทบ บ้านแก้งกอก บ้านแก้งน้อย (ปัจจุบันเป็นที่ดินราชพัสดุอยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านจำนวน 40 ไร่ ซึ่งเป็นของเดิมของบ้านแก้งกอกเพราะร้างจึงย้ายหมู่บ้านมารวมเป็นบ้านโพนงามปัจจุบัน) มีดินมะขามขนาดคนโอบรอบ 3 คน 2 คัน กลางหมู่บ้านโพนงาม ปัจจุบันได้ตัดโค่นเรื่องเล่าที่มาของตำนานร่องฮ่องแดงซึ่งอยู่ทางทิศใต้ทางไปบ้านนาวิ้ว ถึงตำนานเก่าแก่ดั้งเดิม นางสอน สง่าสี บ้านเลขที่ 9 หมู่ 3 บ้านโพนงาม ตำบล ทรายขาว อำเภอวังสะพุง จ.เลย ปี พ.ศ. 2539 (อายุ 106 ปี) และนางใส การะเกษ (กิ่งก้าน) บ้านเลขที่ 12 หมู่ 3 บ้านโพนงาม ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย เล่าเรื่อง ตำนานร่องฮ่องแดง หรือ “เรื่องแตกสี่แตกเสือ” (สงครามจีนฮ่อ) อันเป็นที่มาของการตั้งหมู่บ้านโพนงามมีความสอดคล้องโดยเรียบเรียงได้พอสังเขป ดังนี้

บ้านโพนงามในสมัยที่นางใส การะเกษ อายุ 12 ปี มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 21 หลังคาเรือนแยกจำนวนผู้คนที่มาอาศัยอยู่ มีประวัติความเป็นมาแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ หนึ่งกลุ่มที่อพยพมาจากบ้านวังแซ้ว ที่ตั้งเดิมห่างจากบ้านโพนงามปัจจุบันไปทางทิศตะวันตก 500 เมตร กลุ่มที่ 2 มาจากบ้านแก้งกอก ที่ตั้งเดิมถัดจากบ้านแก้งกอกไปทางทิศเหนือ 600 เมตร และบ้านปากทบ ซึ่งอยู่ตรงปากน้ำทบไหลลงแม่น้ำเลข ที่ตั้งเดิมอยู่ทางด้านทิศตะวันออก 500 เมตร บ้านแก้งบ้านน้อย ที่ตั้งห่างจากบ้านแก้งกอกตามน้ำทบด้านใต้ประมาณ 600 เมตร สถานที่เดิมของหมู่บ้านแห่งนี้จะมีดินโพธิ์ ดินมะพร้าว ดินมะม่วง ตามริมน้ำทบไหลลงน้ำเลข สถานที่เดิมบ้านวังแซ้วกับบ้านปากทบกลายเป็นที่ดินส่วนบุคคลทำการเกษตรส่วนที่ดินบ้าน

แก๊งกอกเคิมสงวนไว้เป็นที่ราชพัสดุ จำนวน 40 ไร่ จากการสัมภาษณ์ นางใส การะเกษ และนางสอน สง่าสี เล่าตรงกันว่า ผู้ที่นำพาราษฎรที่หลงเหลือจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของจีนฮ่อ (สันนิษฐานว่าทำปี พ.ศ. 2318) เหลือหมู่บ้านละ 8 ครอบครัว โดยการนำของโจนจางวาง (ชื่อเคิมถม) ซึ่งเป็นบิดาของนางใส การะเกษ โจนจางวางถม (มีลูกชื่อนางตั้ง นางใส นางงั่ว) สาเหตุของการรวมเป็นหมู่บ้านใหม่ คือ มีจุดประสงค์ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้เมื่อเกิดศึกสงคราม และเพื่อให้ชาวบ้านมีขวัญและกำลังใจในการอยู่ร่วมกันเพราะสมัยก่อนตามทุ่งนา จะมีผีโพงและผีเป่าคอฮรบกวอนชาวบ้าน การอยู่ร่วมกันจึงเป็นเรื่องที่ดี โจนจางวางถม เป็นผู้ตั้งวัดโพธิ์ชัยและคอนหอ หรือ “คองหอ” (อยู่ติดกันระหว่างวัดที่จัดพิธีกรรมเลี้ยงปี หรือคอนหอ) อันเป็นที่สิงสถิตของวิญญาณผีบรรพบุรุษของชาวบ้านที่กล่าวถึงมากที่สุดคือ เจ้าพ่อขุนราม อัญเชิญมาจากบ้านวังแฉ่ (หอนที่ 1) หอนที่ 2 เจ้าพ่อคำแหงอัญเชิญมาจากบ้านแก๊งกอก ปัจจุบันร่างทรงคือ นายบัวโลก สุขจันทร์ อำเภอแก่นอัญเชิญมาจากบ้านปากทบ ทรงคือ นายหลง ขุนดาโน ชาวบ้านแก๊งกอกบ้านวังแฉ่ บ้านปากทบ เกี่ยวกับเรื่อง “แตกศึกแตกเสื่อ” ถูกจีนฮ่อไล่ค้อนรวมมาไว้ที่รับบ้านวังแฉ่ บริเวณนาผ้า (เดิมเรียกว่านาฆ่า) แล้วฆ่าฟันแทงตายจนหมด ซากศพ กลื่อนอกภาค คายคืนเลือดไหลนองจากนาฆ่า (นาผ้า) ถงร่องซ่องแดง ส่งกลิ่นคาวฟุ้ง ค่อมาคคนจึงเรียกว่า “ร่องซ่องแดง” คือ ร่องน้ำที่เลือดไหล จากศพที่ถูกฆ่าที่ “นาฆ่า” ชาวบ้านจึงเรียกใหม่ว่า “นาผ้า” (สาเหตุเรียกว่า นาผ้า เนื่องจากบริเวณนาฆ่าใช้จุดเริ่มต้นในงานพิธีกรรมแห่ผ้าบุญพิเศษซึ่งเป็นผ้าที่เขียนเรื่องราวของพระเวสสันดรอันเป็นชาติสุดท้ายก่อนเสวยชาติเป็นพระพุทธเจ้า) และ “ร่องซ่องแดง (ใส การะเกษ, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544) แต่เรื่องราวที่ถูกจีนฮ่อและฆ่าฟันยังไม่ลืมเลือนไปจากความรู้สึกและความคิด ยังคงเล่าปากต่อปาก เช่น เรื่องการร้างของวัดทุ่งคันธงและวัดเทิง ของบ้านทรายขาว (เมืองชายขาว) ว่าร้างเพราะพวกจีนฮ่อฆ่าฟัน ผู้คนล้มตายแม้หญิงมีครรภ์ที่แอบอยู่หลังองค์พระประธาน วัดเทิง ก็ถูกจีนฮ่อเอาไม้ค้ำคอกขาด (น่าจะเป็นสาเหตุของการเจ็บชษาคของผู้คนจากถิ่นอื่นที่จะอพยพมาอาศัยและเป็นเหตุให้ เมืองชายขาวเคิมมีจำนวนผู้คนน้อยลง เพราะมีคนจากตำบลอื่นว่าพ่อแม่ไม่ให้ไปที่บ้านทรายขาวเพราะมันเข็ดมันขวาง)

หลักฐานทางสถานที่ที่มีความสอดคล้องกับเรื่องราวและตำนานสืบมา นางใส การะเกษ และเพื่อนไปขุดแห้ว กลางทุ่งนาผ้า (นาฆ่า) พบสร้อยคอทองคำ กำไลแขนต่างหู ทองคำนาถกับบ้านด้วยความคิดใจ ผู้ที่เชื่อไว้คือ ครูชม วงศ์สุริย์ ครูใหญ่ประจำหมู่บ้าน นางใส การะเกษ เล่าว่าสมัยก่อนนั้นที่คืนท่ามาหากินแม้จะน้อยแต่ก็อุดมสมบูรณ์ลงไปถ้ำน้ำพบก็มีปู ปลา กิน เข้าป่าริมหมู่บ้านก็มีหน่อไม้และเห็ด สัตว์ป่านานาชนิดมีมากผู้คนท่ามาหากินแบบ

พอกิน ไม่นำไปขาย หรือทำลายต้นไม้ ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำลำธาร โจนอาจวางเป็นบุคคลที่มีบทบาทมากในสมัยก่อน คือเป็นผู้เก็บภาษี เงินรัฐปการ (เรียกว่าค่าการ 4 บาท) ต่อรายหัวของคนในหมู่บ้านโพนงาม และบ้านโพนทองไปส่งที่หล่มเก่า รวมทั้งโจนอาจวางมีช้างและม้าในการเดินทาง โจนอาจวาง (ณ) จะมีบทบาทในการตั้งคอนหอและเป็นผู้นับถือของชาวบ้าน

ในช่วงการถากถางหมู่บ้านมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมา นางสะอ้าน แถวบุญตา บุคณาพบไ้พระลูกที่ป่าหั่ว (ป่าช้า) บ้านปากทบขนาดของไ้สูง 1 ศอก เรียกว่าไ้ปากช้าง เจ้าของนาระม่า (ป่าช้าเคิม) ในที่ท่ากิน (นา) ของชาวบ้านไ้พระลูกเป็นจำนวนมาก (สะอ้าน แถวบุญตา, สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2544)

2.5.3.5 สภาพสังคม

ประชาชนหมู่บ้านโพนงาม เป็นหมู่บ้านขนาดกลางมีประชากรที่ยั่งยืนแข็งแรงทำมาหากิน มีความรักพวกพ้องให้ความสำคัญกับญาติพี่น้อง (หน่อแนว) คนในตระกูลที่เป็นสายเลือดอันแยกเป็น กุง ป่า น้ำ อา และเป็นคนหมู่บ้านเดียวกัน ซึ่งไม่ใช่เครือญาติเดียวกันก็มีความคุ้นเคย (ฮักแพง) กัน ทำกิจกรรมร่วมกันง่าย ดังเช่น พบว่าหมู่บ้านนี้จะโกรธแค้นหากมีคนหมู่บ้านอื่นดูถูกเหยียดหยาม และมักพบว่ามีการยกพวกต่อชตีกันในงานบุญเดือนหกเป็นประจำ สมัยก่อนการจัดงานบุญเดือนหกจะปลูก “พาม” (อาคารชั่วคราวทำด้วยหญ้าแฝก) ไว้ต้อนรับสมาชิกที่เป็นญาติโยมจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านนาวัว บ้านทรายขาว บ้านนุ่งคือ บ้านน้ำคือ

ชาวบ้านจะเป็นคนที่มีความรักความสามัคคีและซื่อสัตย์การอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านเน้นเรื่องฮึดคง ที่เป็นกฎเป็นระเบียบอันไปสู่ความสงบสุขของส่วนรวม และมีการเคารพนับถือหัวหน้าที่เรียกเป็นภาษาถิ่นว่า “ดูบ” หัวหน้าว่าอย่างไรก็จะไม่ขัดขืนและปฏิบัติตามแต่โดยดี

การนับถือผีฟ้าผีดิน ซึ่งนอกเหนือจากการนับถือผีบรรพบุรุษแล้ว หมู่บ้านนี้ยังมีการนับถือผีฟ้าเพื่อรักษาคนเจ็บไข้ได้ป่วยที่เป็นทุกข์เพราะเกิดจากผีทำ (ผีไร่ ผีนา ผีป่า ผีมอก (หมอก) ผู้เป็นแม่เฒ่า รักษาคนป่วย สืบทอดมาแต่มารดา ซือนางก้อย มีฤาษี บิดาชื่อว่า นายทิดแสง มีฤาษี นางกุ่ม ผางมา จำเป็นต้องเป็นผู้สืบทอด นางกุ่ม ผางมา (มีฤาษี) เล่าว่า ไม่อยากเป็น “หมอลเฒ่าหมอลหวง” ต่อจากมารดา (ก้อย มีฤาษี) แต่ก็ต้องจำเป็นเพราะปฏิเสธหลายครั้ง นางเจ็บไข้ปากเปื่อยมีน้ำหนองไหล กินข้าวไม่ได้ปากเปื่อย พอแดงรับ (วิญญาณหมอลเฒ่าหมอลหวง) นางก็เป็นปกติสืบมา จนปัจจุบันอายุ 83 ปี การรักษาคนป่วยด้วยโรคผีทำ (โรคจิตโรคไม่มันใจ) ของนางกุ่ม ผางมา (มีฤาษี) เป็นวิธีการรักษาเพื่อเป็นกำลังใจให้ชาวบ้าน คนทั่วไปเรียก

นางกุมว่าแม่หมอ และนามสกุลมีญาติ หมายถึง การนับถือพระอาจารย์ที่มีวิชาและเวทมนต์คาถา ช่วยเหลือผู้คนในด้านดี

ส่วนความเชื่อผีบรรพบุรุษเมื่อตายไปแล้วจะคอยดูแลลูกหลานนั้นชาวบ้านเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์ ในสมัยโบราณ ชาวบ้านจะไม่เข้าไปในเขตคองหอโดยพลการเพราะกลัวอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อขุนราม เจ้าพ่อคำแหง แม้สัตว์เลื้อยคลาน เช่น งูใหญ่ เต่า แตน (ตะกรวด) เดินออกมา ปะปนกับชาวบ้าน และคิดว่าสมุนของเจ้าพ่อขุนราม เจ้าพ่อคำแหงนั้น ออกมาเดือนเพ็ญเพ็ญทัก ในสมัยปี พ.ศ. 2489 ชาวบ้านนาวัวเป็นโรคฝีดาษ (งูหน้ำตา) จำนวนมาก ชะง้ำ (ผู้ที่ ผางมา) ได้ระบับไว้ว่าขออย่าให้เกิดเหตุเภทภัยเช่นชาวบ้านนาวัว ปรากฏว่าชาวบ้านโพนงาม ไม่มีใครติดโรคฝีดาษแม้แต่คนเดียว (หตถ์ แถวบุญดา, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2544)

ดังนั้นจึงพบว่าสังคมของชาวบ้านโพนงาม เป็นสังคมที่ยึดถือและเชื่อมั่นในเรื่องผีปู่ตา เป็นความเชื่อดั้งเดิม เป็นศาสนาชาวบ้านที่ให้ความสำคัญในพิธีกรรมเท่ากับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ถือว่าการนับถือผีบรรพบุรุษและนับถือศาสนาพุทธมีความจำเป็นเท่ากัน และเป็นสิริมงคลต่อชีวิตทุกพิธีกรรม จึงไม่ละเว้นพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่งให้ความสำคัญในการปฏิบัติเท่า ๆ กัน แม้พระสงฆ์ก็ได้แยกเพราะพระสงฆ์คือ ชาวบ้านในหมู่บ้านบวชเป็นพระและถือแนวปฏิบัติตามความเชื่อของคนสืบมา

1) การศึกษา

เด็กในหมู่บ้านนี้ไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านทรายขาว แยกจากโรงเรียนบ้านทรายขาวมาตั้งอยู่ที่ศาลาวัดบ้านโพนงามเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2479 ให้ชื่อว่า "โรงเรียนทรายขาว 2 วัดบ้านโพนงาม" นายเข้ม เวสสวัสดิ์ เป็นครูใหญ่คนแรกได้ดำรงตำแหน่งอยู่ 1 ปี ถูกทางการส่งย้ายไปที่อื่น

พ.ศ. 2480 นายกลับ วริฤทธิ์ ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ นายกลับ วริฤทธิ์ พยายามหาที่ดินไว้เป็นของโรงเรียนเพื่อย้ายโรงเรียนออกจากวัดสุดท้ายได้หาที่ดินไว้ 1 แปลง มีเนื้อที่ประมาณ 13 ไร่ ปัจจุบันทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านโพนงาม ซึ่งติดต่อกับป่าช้าเมื่อ พ.ศ. 2481 นายกลับ วริฤทธิ์ ถูกทางการย้ายไปอยู่ที่อื่น การย้ายโรงเรียนออกจากวัดจึงไม่สำเร็จรวมเวลาอยู่โรงเรียนนี้ 2 ปี

พ.ศ. 2482 นายเตียง เจียงคำ ได้มาเป็นครูใหญ่แทนนายกลับ วริฤทธิ์ พ.ศ. 2483 ก็ถูกทางการส่งย้ายไปโรงเรียนอื่น รวมเวลาราชการอยู่ในโรงเรียนนี้ 1 ปี

พ.ศ. 2483 นายเพชร จันทร์เสนา ได้มาดำรงตำแหน่งแทนนายเตียง เจียงคำก็ได้พยายามหาทางที่จะย้ายโรงเรียนออกจากวัดได้ไปสังเกตคูที่ดินแปลงที่นายกลับ วริฤทธิ์

หาไว้ เมื่อไปดูแล้วเห็นว่าที่ดินแปลงนี้อยู่ติดป่าช้าและอยู่ห่างไกลเส้นทาง เด็กเดินไปโรงเรียนลำบากเป็นการไม่เหมาะสม จึงได้มาหาที่ใหม่ทางด้านทิศตะวันออกของวัดแต่ราษฎรเจ้าของที่ดินไม่ยอม จึงไม่สำเร็จ ต้องเรียนอยู่กับศาลาวัดตามเดิมจนถึง พ.ศ. 2485 ก็ถูกทางการสั่งย้ายไปที่อื่น รวมเวลาราชการอยู่ในโรงเรียนนี้ 3 ปี

พ.ศ. 2486 นายบำเหน็จ บรรพลา ได้มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ต่อจากนายแพย จันทรเสนา จึงได้มาติดต่อกับราษฎรขอที่ดินแปลงที่นายแพย จันทรเสนาเริ่มไว้ คือที่ดินแปลงที่ตั้งโรงเรียนอยู่ในขณะนี้ได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2487 นายบำเหน็จ บรรพลา จึงได้ขอแรงผู้ปกครองนักเรียนสร้างโรงเรียนชั่วคราวให้ 1 หลัง จึงได้นำนักเรียนย้ายออกจากศาลาวัดมาทำการสอนเป็นเอกเทศอยู่ที่ดินของโรงเรียนต่อไป พ.ศ. 2497 ถูกทางการย้ายไปดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนบ้านโพนทอง รวมเวลาราชการอยู่ในโรงเรียนนี้ 12 ปี

พ.ศ. 2498 นายชม วงษ์สุริย์ ได้ดำรงตำแหน่งครูใหญ่แทนนายบำเหน็จ บรรพลา และได้สร้างอาคารเรียนแทนหลังเก่าที่คับแคบเมื่อ พ.ศ. 2500 ได้สร้างอาคารถาวรชั้น 1 หลัง โดยทุนสมทบจากทางการในจำนวนเงิน 30,000 บาท ซึ่งราษฎรในหมู่บ้านได้ออกโครงสร้างเสา-ข้อ-แป้ ให้ต่อมา พ.ศ. 2519 นายชม วงษ์สุริย์ ได้สละที่ดินส่วนตัวจำนวน 1 ไร่ ให้เป็นสมบัติของโรงเรียนในปีเดียวกันนี้ได้สร้างอาคารถาวรชั้นอีก 1 หลัง โดยใช้เงินต้นของรัฐบาล จำนวน 10,000 บาท และนายบำเหน็จ บรรพลา ก็ได้สร้างเสาชงเหล็กมอบให้กับทางโรงเรียนในราคาประมาณ 1,600 บาท ในปี พ.ศ. 2523 นายชม วงษ์สุริย์ ได้สละเงินส่วนตัวร่วมกับคณะครูในโรงเรียนผู้ใหญ่บ้านคณะกรรมการศึกษาได้รวมเงินกันเพื่อซื้อเครื่องพิมพ์ดีดภาษาไทยให้กับโรงเรียนในราคา 4,000 บาท

พ.ศ. 2523 ทางราชการได้สร้างโรงฝึกงานชั้น 1 หลัง ส้วมซึม 1 หลัง ที่นั่ง พ.ศ. 2524 ทางราชการได้สร้างอาคารเรียนแบบป.1 ฉ. ชั้นอีก 1 หลัง พ.ศ. 2525 ทางราชการได้จัดสรรงบประมาณสร้างอาคารเรียนแบบป.1 ก. ชั้นอีก 1 หลัง ส้วมซึม 5 ที่นั่ง 1 หลัง 2 ที่นั่งอีก 1 หลัง จัดการเรียนการสอบป.1 ถึง ป.6

หลังจากนายชม วงษ์สุริย์ ครูใหญ่ได้ครบอายุเกษียณจากราชการ ปี พ.ศ. 2525 นายวิระ กายรสุวรรณ ได้มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่แทน เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2525 แต่งตั้งให้มาดำรงตำแหน่งเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2525 ต่อมาได้ร่วมกับคณะครู - นักการศึกษาจัดทำโต๊ะหมู่บูชา (หมู่ 7) ไว้ใช้ในโรงเรียนทำด้วยไม้สักพื้นไม้มะค่า

พ.ศ. 2527 ทางราชการได้สร้างบ้านพักครูแบบ สปช. 301 ชั้นบริวณหลังอาคารเรียน 1 หลัง และต่อมาเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2527 ทางราชการได้แต่งตั้งให้

นายวีระ กาษรสุวรรณ เลื่อนตำแหน่งให้สูงขึ้นจากครูใหญ่โรงเรียนบ้านโพนงาม เป็นผู้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านโพนงาม ในค.ศ. 2527 นี้

วันที่ 11 กันยายน 2527 ทางราชการได้แต่งตั้งให้นายมบุญ กุลวงศ์ มาดำรงตำแหน่งแทนนายวีระ กาษรสุวรรณ ตามหนังสือที่ 705/2527 ให้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านโพนงามตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2527

ในปี พ.ศ. 2528 ทางราชการได้จัดสรรงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนแบบ สปข. 105-2526 ให้ 1 หลัง ขนาด 4 ห้องเรียน งบประมาณ 800,000 บาท (แปดแสนบาทถ้วน)

ในปี พ.ศ. 2529 ทางราชการได้จัดสรรงบประมาณก่อสร้างถังเก็บน้ำฝนแบบ ผ.33 ให้ 1 ชุด งบประมาณ 35,000 บาท (สามหมื่นห้าพันบาทถ้วน)

ในปี พ.ศ. 2530 ได้เปิดทำการสอนนักเรียนในระดับก่อนประถมศึกษา (เด็กเล็ก) ขึ้นตามนโยบายของทางราชการ จนถึงปัจจุบันนี้เปิดทำการสอนโดยเปลี่ยนจากชั้นเด็กเล็ก เป็นชั้นอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ในวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2543 นายมบุญ กุลวงศ์ ได้ลาออกจากราชการ ตามโครงการเกษียณอายุราชการก่อนกำหนด โดยให้ นางสาวสอึ้ง สุรินทร์ รักษาการในตำแหน่ง ครูใหญ่

เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2543 ทางราชการได้แต่งตั้งให้ นายสิริพงษ์ นามวงษ์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านห้วยควี้ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอภูเรือ มาดำรงตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่ (สิริพงษ์ นามวงษ์, 2544 : 1-3)

ทำเนียบผู้บริหารโรงเรียนบ้านโพนงาม

1.1 นายเข้ม เวสสวัสดิ์ พ.ศ. 2479 - พ.ศ. 2479

1.2 นายกลับ วริฤทธิ พ.ศ. 2480 -

1.3 พ.ศ. 2482 นายเถิง เอียงคำ พ.ศ. 2482 - พ.ศ. 2482

1.4 นายเศษ จันทร์เสนา พ.ศ. 2483 - พ.ศ. 2485

1.5 นายป่าเหนือ บรรพลา พ.ศ. 2486 - พ.ศ. 2497

1.6 นายชม วงษ์สุริย์ พ.ศ. 2498 - พ.ศ. 2524

1.7 นายมบุญ กุลวงศ์ พ.ศ. 2525 - พ.ศ. 2527

✓ 1.8 นายวีระ กาษรสุวรรณ พ.ศ. 2527 - พ.ศ. 2543

2) สาธารณูปโภค

การประกอบการเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนของชาวบ้านโพนงาม ไฟฟ้าเริ่มเข้าหมู่บ้านประมาณปี พ.ศ.2527 และเริ่มมีการใช้ประปาหมู่บ้านใช้สถานที่คือวัดโพธิ์ชัย สมัยก่อนชาวบ้านต้องตักน้ำจากลำห้วยน้ำทบและจุดเคาะเคียงด้วยน้ำมันก๊าด ก่อนใช้น้ำมันก๊าดใช้ กระบองทำจากไม้คูดและน้ำมันขางผสมกันมักเป็นท่อน ๆ จนกลายเป็นอาชิตยอย่างหนึ่งของชาวบ้าน เพราะหาได้ในป่าละเมาะใกล้หมู่บ้าน และนำกระบองซึ่งได้จาก “ขี้ควนคอก” (ไม้คูด) ผสมกับน้ำมันขางในป่านำไปขายที่บ้านทรายขาวและอำเภอวังสะพุง

3) การเมืองและการปกครอง

จากการรวมเป็นหมู่บ้านโพนงาม จากผู้คนบ้านแก้งกอก บ้านวังแซ่ บ้านปากทบและบ้านแก้งบ้านน้อย ของโชนางวาง (ถม) จนถึงปัจจุบันมีผู้นำหมู่บ้านสืบมา คือ

1. โชนางวาง (ถม) พ.ศ. 2439
2. อำเภอแก่น เป็นคู่เขยกับโชนางวาง (ชื่ออำเภอแก่น คือชื่อบุคคลไม่ใช่ตำแหน่งนายอำเภอ)

3. ขุนอง สุรินทร์ (บ้านปากทบ) พ.ศ.2460
4. เพ็ชอินทร์ ผิวมะลิ พ.ศ.2564
5. นายแก้ว บรรพลา (ครั้งที่ 1) พ.ศ.2469
6. นายห้อม ไชยคำ พ.ศ.2471
7. นายแก้ว บรรพลา (ครั้งที่ 2) พ.ศ.2475
8. นายทองมา สุรินทร์ พ.ศ. 2481
9. นายซ้อ ไชยคำ พ.ศ.2502
10. นายถอย ป็องกัน พ.ศ. 2502 – 2519
11. นายสุริ รัตนภักดี พ.ศ.2520 – 2521
12. นายสำเนียง ไชยคำ พ.ศ.2521 – 2525
13. นายสวัน สมมุติ พ.ศ.2526 – ปัจจุบัน

4) เศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ ของชาวบ้านโพนงาม โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ หมู่บ้านนี้เดิมจะนิยมทำนาเพื่อเก็บข้าวไว้กินตลอดปี ส่วนทำไร่จะนิยมทำไร่โดยการถาก ถางที่ดินในเขตป่าสงวน โดยใช้รถไถ ครอบคร้วละ 10 ไร่ จนถึง 70 ไร่ ระหว่างหมู่บ้านโพนงาม

ถึงคืนเขาถูกลวง และบริเวณรอบลำน้ำเขม และปลูกพืชทางการเกษตรตามที่ตลาดต้องการ เช่น ปอ มันสำปะหลัง อ้อย มะขามหวาน การปลูกพืชหลากหลายเช่นนี้ทำให้โอกาสการขาดทุนมีมากเนื่องจากไม่มีการรวมตัวสำรองกับพ่อค้าคนกลาง เป็นการเสี่ยงต่อการขาดทุน แม้ชาวบ้านจะมีอุปนิสัยขยันขันแข็งต่ออาชีพการทำไร่ แต่สิ้นปีก็ไม่สามารถมีเงินเก็บเนื่องจากต้องใช้จ่ายค่าแมลง และซื้อปุ๋ย ชาวบ้านจึงนิยมออกจากหมู่บ้านไปขายสลากกินแบ่งรัฐบาล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 ซึ่ง นายเชื่อน มุกดองสี เป็นผู้ริเริ่มหลังจากปลดจากราชการทหารติดตามเจ้านายไปอยู่กรุงเทพฯ ชั้นแรกได้เป็นผู้ขายโดยซื้อสลากกินแบ่งจากกองสลากกินแบ่งรัฐบาลเอง ต่อมาหากฎหมายที่น้องในหมู่บ้านโพนงาม และบ้านโพนทอง “บ้านห้วยอีร่อง” มาเป็นลูกมือในการขายสลากกินแบ่งรัฐบาลให้ได้จำนวนมาก ขายมากก็มีกำไรจากการขายสลากกินแบ่งรัฐบาล จึงเพิ่มจำนวนคนมากขึ้นเรื่อย ๆ ต่อมาได้กลายเป็นผู้ประมูลสลากกินแบ่งรัฐบาลรายใหญ่ มีเงินหมุนเวียน จวละ 1000,000 บาท จนทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านโพนงามบ้านโพนทอง ออกไปเร่ขายสลากกินแบ่งรัฐบาล และได้กลายเป็น “อีปี่ว” ที่ประมูลสลากกินแบ่งรัฐบาล หลายรายเพิ่มขึ้นเป็นลำดับต่อมาความนิยมการขายสลากกินแบ่งรัฐบาลก็กินวงกว้างออกไป จนมีเค้าแก่ “และถูกทิมขายซึ่งเป็นคนในสายตระกูลและญาติพี่น้องที่ไว้วางใจกัน (สวัน สมมุติ, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2544) วิธีการขายสลากกินแบ่งรัฐบาลจึงมีลำดับขั้นของบุคคลตามฐานะทางการเงิน คือ “อีปี่ว” “เค้าแก่” และผู้ขายตรง

5) วัฒนธรรม

วัฒนธรรมหมู่บ้านโพนงามเนื่องจากหมู่บ้านนี้เกิดจากรวมตัวของชาวบ้านปากทบ (โชนชา มีลูก 11 คน ได้แก่ นางอิน นางปิ่น นางไล นางเปี้ยว นายลัด นางโป่ง นางนิน นายคำ นายเฮี้ย นายเคื่อน นางเฮ้ว) ชาวบ้านแก้งกอก ชาวบ้านวังแซ่ และบ้านแก้งน้อย หมู่บ้านละประมาณ 6 - 8 ครัวเรือน เมื่อสมัยโชนดม เป็นผู้นำชักชวนให้ชาวบ้านมารวมตัวกันอยู่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อนำศิบรรพบุรุษมารวมกันที่คอนหอ แล้วสร้างศาลา (ตูป) เรียงกันมี 3 หลัง (ตูป) โชนดม และถูกหลานตั้งบ้านอยู่หน้าวัด วัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่เห็นได้ชัดเจนมาแต่โบราณคือ หมู่บ้านนี้จะร่วมแรงร่วมใจกันทำนา ทำไร่ โดยการ “เอาแอง” หรือ “ลงแขก” เมื่อถึงวันเก็บเกี่ยวหรือค่านา จะได้ไม่ต้องเสียเงินจ้าง วิธีการนี้ ชาวบ้านโพนงามใช้มาแต่ยุคโบราณ ในปัจจุบันก็ยังพอมืออยู่ สิ่งที่พบเห็นมาแต่โบราณคือการลงช่วง เข็นฝ้าย กลางลานบ้านของสาว ๆ ในหมู่บ้าน ในตอนกลางคืน โดยอาศัยไฟจากตะเกียง และกองไฟกลางหมู่บ้านหนุ่มต่างหมู่บ้านจะเป่าแคน และคิดพิณ รอบหมู่บ้านหากพอใจสาวในคุ้มใดที่รวมกลุ่มกันเข็นฝ้ายอยู่ ก็จะเข้าไปหาขอน้ำดื่มบ้าง ขอทำงานช่วยบ้าง หากหญิงใด

พอใจก็จะทอดสะพานให้โดยให้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับการกุมไฟช่วยและอ้วฝ้ายหากหญิงใดไม่พอใจก็จะบ้ายเบี่ยงหรือขัดข้องต่อจุดประสงค์ต่าง ๆ ของฝ่ายชาย หากคู่ใดพึงพอใจก็จะจัดผู้ใหญ่ผู้ขอความประเพณี

วัฒนธรรมที่นำขกของอีกอย่างหนึ่งคือ หมูบ้านแห่งนี้ไม่ค่อยนิยมนิทาว่าร้ายซ้ำเติมเพื่อนบ้านที่ประสบเคราะห์ร้าย แต่ส่วนเรื่องการเลิครือนพบว่าหมู่บ้านโพนงามในช่วงบุญเดือนหกจะพบว่ามี การต่อยตีจนเลือดคดขางออก อยู่เป็นประจำระหว่างหนุ่ม ๆ ระหว่างหมู่บ้าน เช่น หนุ่มจากบ้านโนน บ้านทรายขาว บ้านนาวิ้ว จะถูกตีหัวในงานบุญเดือนหกที่หมู่บ้านโพนงาม หากเล่นบุญไม่เป็นระเบียบ เนื่องจากกเป็นการลองของหรือลองว่าน “พื้นบ่แห่งแวงบ่อเข้า”

หมู่บ้านโพนงามประชาชนนิยมหาของป่าไปขายแทบทุกบ้าน เช่น หน่อไม้ ปลา เก็บผัก ปลูกผัก ข้าวโพด แดง ตามที่กลุ่มนำไปขายที่หมู่บ้านทรายขาว แสดงถึงการอดออมเงินของผู้คนในหมู่บ้านแห่งนี้ มีนิสัยประหยัดและมักแสวงหาของป่าไปขาย ผู้หญิงในหมู่บ้านจะเคร่งครัดในประเพณีการเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งจัดขึ้นหลังจากที่บ้านทรายขาวจัดไปแล้ว 7 วัน ในด้านการนับถือพระจะเข้าวัดฟังธรรมอยู่เป็นประจำโดยเฉพาะคนสูงอายุประชาชนระหว่างชายกับหญิงค่อนข้างจะมีทัศนคติต่างกันคือ หญิงจะเคร่งครัดในพิธีกรรมและควบคุมความประพฤติของตนเองได้ดี ส่วนชายมักจะชอบเรื่องการทำทาย เช่น การชกต่อย และเป็นนักเลงผู้ชายวัยเด็ก วัยหนุ่ม และวัยกลางคนไม่นิยมการบวช ส่วนชายชรา อายุ 50-60 ปี นิยมบวชจำพรรษาอยู่วัด

เกี่ยวกับการทอผ้าดั้งเดิม เช่น การทอผ้า “จันทุก” ในหมู่บ้านนี้จะยังนิยมทออยู่เช่น จำพวก ผ้าห่มนวม ชาวบ้านจะปลูกฝ้าย และเก็บฝ้ายตากแดด และเข็นฝ้ายทำผืนผ้าห่มนวมไว้ใช้เอง โดยไม่ต้องซื้อมาจากแหล่งอื่น ส่วนการจักสาน นิยมจักสานกระติบข้าวขนาดใหญ่ใช้ในครัวเรือน ขนาดกว้าง 1 ฟุต เพราะชาวบ้านโพนงามนิยมการอยู่รวมกันเป็นครอบครัวชาย เกี่ยวกับการละเล่นพบว่าหมู่บ้านนี้เคยมีการเล่นแมงตบเต่า การเล่นนางกวักโดยนำกวักค้ามาเป็นหุ่นนุ่งเสื้อ (ไม้คานสอดควกักค้า) อัญเชิญวิญญาณของผีมาประทับเพื่อเสี้ยงทายของหาย ฟ้าฝน และเสี้ยงหาคนรักมีบทรื่องว่า “แม่นางกวักลงมาซื้อของ ปลูกเถียงไต้ดักลอง ปลูกเถียงนาคล้องช้าง สาวอวดอ้างเล่นบ่าวกลางเวณ สาวฝันเห็นซุ้ค่า สาวตำฐุก เดือนหงาย สาวเฮ็ดหลังเฮ็ดหลายเดือนแจ้ว แม่แก้งแก้งเจ้าลงมาเคอ (หลอ แฉวบุญตา, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2545) ส่วนการเล่นแม่นางคิงก็นิยมเล่นในเทศกาลบุญสงกรานต์ โดยนำกระดิ่งฝัดข้าวมาเป็นอุปกรณ์ประกอบการละเล่นจุดประสงค์เพื่อเสี้ยงทายฟ้าฝนมีบทรื่องว่า” แม่นางคิงลงไค้งลงเกวียน มาเวียนนี้จักสอง

สามที ปีกตุ๊กแมงมีตัวลายคั้งน้อยอ่อนเข้ากินหวานเอานางมาเต้าเจ้าน้อยของช้อยกะมี มาลงเค็ดมา
ชุนคั้งเค็ด (ทุม เทระทา, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2544)

สำหรับแม่นางข้าง นิยมเล่นในเทศกาลสงกรานต์เช่นเดียวกับบิณฑ
รื่องคั้งนี้ แม่นางข้าง ตกคางข้างกินใบไม้หากินหญ้า กินค่าสระไฮ้ พระเคินไปขี่หมันเหลือง
อ่อนบักหวังอ่อนเจ็ดเจ้าเจ้าถงมาเคอ (สุน สอนสุภาพ, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2544)

๑) ภาษา

ชาวบ้านโพนงาม ใช้ภาษาไทยเลย มีเอกลักษณ์ทางสำเนียงการพูด
มีระดับการเปล่งเสียง ระดับปานกลาง ทั้งต้นประโยค กลางประโยค และตอนท้ายประโยค
การส่งภาษาของชาวบ้านโพนงามจึงเหมือนกับการรำพึง หรือการพูดเปรย ๆ ชาวบ้านไม่นิยม
นินทา หรือว่าร้ายคนอื่น เพราะถือว่าเป็นการซ้ำเติม มีการใช้คำว่า เค ค่อท่าย เช่น อุทานว่า
“โอ้ย เค...” คำว่าเค ทอดเสียงยาวมักใช้คำพูดนี้ เมื่อเหตุการณ์ผ่านไปไม่ได้ดังปรารถนาของ
ตนเอง เช่น เมื่อเงินหายไปจะพูดว่า “โอ้ย เค .... ซิเฮ็ดซังไค้ ฮู้ กั้ว” คำว่า เค... คือ เอกลักษณ์
ทางสำเนียงว่าเป็นการพูดสำเนียงชาวบ้านโพนงาม นอกจากนี้ คำว่า “กั้ว” ค่อท่ายนั้นเป็นคำที่มา
จากการรวมคำระหว่างคำว่า “กู” และ “นะ” เป็นกั้ว หมายถึงตัวเรา (สวน สมมุติ, สัมภาษณ์,
15 กันยายน 2544)

ชาวบ้านโพนงาม จะใช้คำยกย่องให้เกียรติผู้อื่นเสมอเมื่อมีคนไปเยี่ยม
เยือนจะดีใจและต้อนรับด้วยดี และเรียกถูกหลานด้วยคำสุภาพ เช่น “บักน้อย” “อีนาง”
“อีนางน้อย” “อิหล้า” “บักหล้า” “อีนางคำแพง” “บักฮ้าย” คำว่า “ท้าว” จะใช้เรียกเด็กชายที่
ตนรัก เช่น คำว่า “ท้าวคำ” “ท้าวทิด” ถ้อยคำเหล่านี้ฟังแล้วรู้สึกปีติยินดี

2.5.4. หมู่บ้านปากปวน

2.5.4.1 ที่ตั้ง

บ้านปากปวน	ห่างจากอำเภอวังสะพุง 7 กิโลเมตร
	ห่างจากอำเภอเมืองเลย 15 กิโลเมตร
ทิศเหนือ	ตำบลนาโปลิ่ง และตำบลนาคินคำ อำเภอเมืองเลย
ทิศใต้	จุดตำบลวังสะพุง และตำบลศรีสงคราม
ทิศตะวันออก	จุดตำบลคาน้อย อำเภอวังสะพุง
ทิศตะวันตก	จุดตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง

2.5.4.2 ประชากร

จำนวนครัวเรือนทั้งหมด	321	ครัวเรือน
จำนวนประชากรทั้งหมด	7,427	คน ชาย 3,710 คน

หญิง 3,717 คน มีความหนาแน่นของประชากร 153 คน ต่อ ตารางกิโลเมตร

2.5.4.3 การคมนาคม

ถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้าน	จำนวน 5 สาย
ถนนลาดยาง และ ถนนคอนกรีตเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน	จำนวน

3 สาย

การเดินทางไปหมู่บ้านปากปวน เดินทางโดยรถโดยสารประจำทาง จากจังหวัดเลย ตามถนนมะลิวัลย์ สายเลข - ขอนแก่น ประมาณ 16 กิโลเมตร ค่าโดยสาร 8 บาท บ้านปากปวน มีถนนลาดยางสี่เลนส์ จากอำเภอวังสะพุง ถึงจังหวัดเลย

2.5.4.4 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านปากปวน

ชาวบ้านปากปวนเดิมมีภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองด่านซ้าย บ้านหัวภูเสี้ยว อพยพโยกย้ายลงมาที่ริมน้ำสวย บริเวณตำบลหนองจิว เรียกอีกชื่อว่าบ้านบง การอพยพโยกย้ายลงมานั้นมาแบบช้า ๆ ค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป ช้า ๆ หมดชุดนี้ชุดใหม่มา การทำมาหากินเลี้ยงชีพก็แบบอด ๆ อดยาก ๆ เนื่องจากการทำไร่เลื่อนลอยหลังจากนั้นก็อพยพครั้งใหญ่มาตั้งแม่น้ำเลย บริเวณปากน้ำปวนไหลมาตกแม่น้ำเลย ตั้งบ้านที่นี้ให้ชื่อว่า “บ้านปากปวน” หลังจากนั้นได้ตั้งวัดขึ้นชื่อวัดบ้านปากปวนเพื่อเป็นที่สักการะบูชาของคนในหมู่บ้าน เกิดโรคระบาดขึ้นทำให้คนในหมู่บ้าน (ในยุคนั้นเรียกว่า โรคพิษ) ประชาชน ระส่ำระสาย เช่น ไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนาน ที่พอจะมีน้ำกินตลอดปี หรือไปอยู่กับคนที่มีคาถาอาคมตามจุดต่าง ๆ เช่น หนองเขียดหนองปลาเค็ด พ่อโชนหมื่น แก้ว พ่อโชนเพ็ชศ พ่อโชนมากเป็นผู้นำในการตั้งบ้านใหม่โดยการเสี่ยงทาย ขึ้นแรกได้ชื่อว่าบ้านโนนศรีนวนต่อมาชื่อดังกล่าวก็หายไปเนื่องจากชื่อบ้านปากปวนนั้นได้ติดปากมาช้านานแล้วต่อมาได้สร้างวัดขึ้น โดยเป็นจุดกึ่งกลางของหมู่บ้านโดยมีพระอาจารย์ผา ท่านเป็นเจ้าอาวาส พระอาจารย์ผ่องเป็นพระลูกวัด ให้ชื่อว่า วัดสิวิกาช ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดศรีสัตตาราม บ้านปากปวนประมาณปี พ.ศ. 2430 ส่วนทางราชการก็มีการเปลี่ยนแปลงแต่งตั้งโยกย้ายไปขึ้นกับตำบลหัวขัวหมู่ที่ 1 กำนันคนแรกคือ นายทองดี ดวงประจักษ์ ต่อมาคนที่ 2 คือ นายเหง้า พรหมสุ ต่อมาได้เลื่อนยศขึ้นเรียกว่า กำนันขุนเข้ม พรหมสุ คนที่ 3 คือ นายกี ดวงศรี เป็นกำนันได้ไม่นานเนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงตำบลหัวขัวเอาบ้านปากปวนไปขึ้นกับ ตำบลวังสะพุง เป็นหมู่

2.5.4.5 สภาพสังคม

บ้านปากปวน ตำบลปากปวน อำเภอวังสะพุง ชาวบ้านมีความขยันขันแข็ง ในการประกอบอาชีพ คั่งเคิมโดยพวกกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในเขตบ้านปากปวน เช่น การทอผ้าฝ้าย แบบกึ่งกระตุก การให้ตีแบบธรรมชาติ (เปลือกไม้) การทำน้ำอ้อย การปั้นหม้อดิน การทำแคน การจักสาน การปลูกพริก (งานเทศกาลพริก 11 พฤศจิกายน 2544) ชาวบ้านปากปวน ดำรงชีวิตแบบถือสิด - คอง และประเพณี ขอมรับนับถือผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ถือว่า เกิดก่อนมีประสบการณ์ในการดำรงชีวิต จากการศึกษาภาคสนาม พบว่าชาวบ้านจะเชื่อถือนางยัง ซากักดี ร้างทรงของเจ้าพ่อราชทะเลไซ คั่งปรากฏว่าการกำหนดวันจัดพิธีเลี้ยงผีประจำปีของหมู่บ้าน จะจัดขึ้นวันใดนั้นนางยัง ซากักดี จะเข้าทรงและประกาศเดือนชาวบ้านให้จัดพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน (ประจำปี) โดยผ่านทางสมุน และนางเทียม โลกทัศน์ของชาวบ้านปากปวน จึงถือขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่บ้าน ที่ถือเป็นข้อชะง่า ประพฤติปฏิบัติสืบมา

ชาวบ้านปากปวน มีความกตัญญูรู้คุณแก่ข้าวที่ใช้กินเป็นประจำวัน ที่บอกสอนลูกหลานเกี่ยวกับ การทำบุญสู่ขวัญข้าว บุญข้าวสาก บุญคูณลาน บุญข้าวกุ่มใหญ่ จาก การสัมภาษณ์ ผู้สูงอายุเกี่ยวกับเรื่องข้าว ชาวบ้านจะถือเป็นเรื่องสำคัญอันดับหนึ่งก่อนตัดข้าวใน เล้าและเมื่อจะตัดข้าวสารไปแช่น้ำ (หม่าข้าว) ก็จะนั่งคุกเข่าให้เรียบร้อย ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง ข้าว คือ เมื่อไปหากินในป่า เมื่อยเอาข้าวไปกินกลางวัน ต้องไม่ให้ข้าวตกลงดินในป่า จะต้องเก็บ มาไว้ที่บ้านทุกเม็ด เมื่อกินข้าวในกระติบข้าวชาวบ้านจะไม่กินหมดจะเหลือไว้ในกระติบข้าวไว้ เป็นขวัญข้าว (กล่อ่งข้าว) เมื่อกินข้าวอิ่มแล้วต้องขมมือไหว้ท่วมหัว ขอบคุณเทวดาและเทพเจ้า (แถนพระอินทร์) ที่ให้ตนเองมีข้าวกินจนอิ่มท้อง

1) การศึกษา

โรงเรียนบ้านปากปวน ตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2466 โดยอาศัยศาลาการเปรียญวัดศรีวิภาส (สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล ในปัจจุบัน) เป็นที่เรียนหนังสือ วันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2480 ไฟไหม้วัดไม่มีที่เรียนย้ายนักเรียนไปเรียนที่วัดบ้านป่าเป้า พ.ศ. 2483 โรงเรียนบ้านปากปวนร่วมกับราษฎร จัดหาวัสดุอุปกรณ์ ปลูกสร้างอาคารเรียน ขึ้นใหม่ ในที่ดินของนายกีร์ ดวงศรี และนายสุนทร สุขมาศย์ จับจอบไว้และร่วมกันบริจาค และได้ย้ายนักเรียนจากบ้านป่าเป้า และย้ายนักเรียนมาเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านปากปวน ถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันบ้านปากปวน ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 8 ตำบลปากปวน อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย เขตบริการ ระดับก่อนประถมศึกษา และประถมศึกษา จำนวน 4 แห่ง รับผิดชอบจากหมู่บ้านปากปวน หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 8 บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ 3 และบ้านป่าเป้า หมู่ที่ 5

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นรับนักเรียนทุกหมู่บ้านในเขตตำบลปากปวน เข้ามาเรียน จำนวน 1 แห่ง
วิทยาลัยการอาชีพ จำนวน 1 แห่ง ศูนย์การเรียนของชุมชน 3 แห่ง

ทำเนียบผู้บริหารโรงเรียนบ้านปากปวน

- 1.1 นายสงค์ ตรียศคำ พ.ศ. 2466 – พ.ศ. 2467
- 1.2 นายกีร์ ดวงศรี พ.ศ. 2467 – พ.ศ. 2473
- 1.3 นายสวน ประสานมิตร พ.ศ. 2473 – พ.ศ. 2475
- 1.4 นายทอง นิกรสข พ.ศ. 2475 – พ.ศ. 2478
- 1.5 นายหมอน สิริกล้า พ.ศ. 2478 – พ.ศ. 2483
- 1.6 นายสุนทร มุขมาตย์ พ.ศ. 2483 – พ.ศ. 2483
- 1.7 นายรังษี โกมาสถิตย์ พ.ศ. 2483 – พ.ศ. 2484
- 1.8 นายสุนทร มุขมาตย์ พ.ศ. 2484 – พ.ศ. 2506
- 1.9 นายสมศักดิ์ มุขมาตย์ พ.ศ. 2506 – พ.ศ. 2508
- 1.10 นายปอง ทุมสวัสดิ์ พ.ศ. 2508 – พ.ศ. 2525
- 1.11 นายธงชัย นิกรสข พ.ศ. 2525 – พ.ศ. 2528
- 1.12 นายทวีศักดิ์ อักตะ พ.ศ. 2528 – พ.ศ. 2530
- 1.13 นายเข้ม ทราย พ.ศ. 2530 – พ.ศ. 2540
- 1.14 นายวีระ ดวงศรี พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน

2) สาธารณูปโภค

การประกอบการเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน ชาวบ้านปากปวน ไฟฟ้าเริ่มใช้ในหมู่บ้านประมาณ ปี พ.ศ. 2515 และการประปาในหมู่บ้านเริ่มเจาะใช้เองเมื่อรัฐบาลผันงบประมาณมาให้ชาวบ้านสมัยชวน หลีกภัยเป็นนายกรัฐมนตรี มีสถานีอนามัย จำนวน 1 แห่ง

3) การเมืองและการปกครอง

ผู้ใหญ่บ้านปากปวนที่ขึ้นอยู่กับตำบลหัวขัว นั้น มีรายชื่อดังต่อไปนี้

- 3.1 นายแก้ว สารวงษ์ (ไชนหมื่นแก้ว) เป็นผู้ใหญ่บ้านปากปวน

หมู่ที่ 1 ตำบลหัวขัว

- 3.2 นายสมมา ชากักดี (พ่อโชนมาก)

3.3 นายจันทร์ทา ชากักดี (พ่อโชนทองดี) เป็นผู้ใหญ่บ้านปากปวน หมู่ที่ 1 ตำบลหัวขัว มีความรู้ด้านการทำนาจนเป็นที่กล่าวขานของคนทั่วไป

3.4 นายพัน สารวงษ์ (พ่อโจนเอียง) เป็นผู้ใหญ่บ้านปากปวนหมู่ที่ 1 ตำบลหัวขัว เป็นคนประสานงานกับกำนันเหง้า พรหมสุ ตัดถนนสายเลขชอนแก่น โดยมีเจ้าหน้าที่ของอำเภอวังสะพุง ร่วมกันทำทางสายนี้

3.5 นายคัน คำไล่ เป็นผู้ใหญ่บ้านปากปวนหมู่ที่ 1 ตำบลหัวขัว พ.ศ. 2478 ไฟไหม้ ภูฎิหลังใหญ่และตั้งศาลาการเปรียญภิกษุไม่มีที่อยู่ตั้งนั้นวัดศรีวิภาช บ้านปากปวนก็ร้าง ต่อมาชาวบ้านเห็นว่าเป็นวัดร้างจึงนิมนต์อาจารย์เพ็งบ้านผาน้อยมาเป็นเจ้าอาวาส (เสริม สารวงษ์, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2544) ต่อมาผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 13 คือ นายทองจิต พิภพพิถี สร้างศูนย์พัฒนาขึ้นที่โรงเรียนเก่ากลางหมู่บ้านปากปวน และได้รับบอกขอให้เป็นผู้ใหญ่บ้านศิเค่น ต่อมา นายเจิม คำไล่ เป็นผู้ใหญ่วเมื่อปี พ.ศ. 2506 ได้สร้างตลาดสดบ้านปากปวน ทำรั้วศูนย์พัฒนาตำบลปากปวน แ่งน้ำประปาบาดาล ได้รับเลือกขึ้นที่หมู่ 8 จนถึง พ.ศ. 2513 บ้านปากปวน ได้แบ่งออกจากตำบลวังสะพุง หมู่ที่ 13 ตั้งเป็นตำบลปากปวนมีกำนันปกครองดังต่อไปนี้ นายเจริญ คำไล่ เป็นผู้ใหญ่วบ้าน บ้านป่าเป้าหมู่ที่ 5 ขึ้นมาเป็นกำนัน หมู่ที่ 8 ซึ่งแยกออกมาใหม่ พ.ศ. 2513 มีนายเลื่อม สารวงษ์ ปัจจุบันตำบลปากปวนแบ่งการปกครอง 8 หมู่บ้าน หมู่ที่ 1 ได้แก่บ้านปากปวนหมู่ที่ 2 บ้านวังคือหมู่ที่ 3 คือ บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ 4 บ้านนุ่งคาข่าย หมู่ที่ 5 บ้านป่าเป้า หมู่ที่ 6 บ้านท่าทิศเอียง หมู่ที่ 7 บ้านกกเกลือ หมู่ที่ 8 บ้านปากปวน

4) เศรษฐกิจ

ประชากรบ้านปากปวน มีอาชีพ การเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่เป็นหลัก อาศัยน้ำฝนจากฟ้า และแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น แม่น้ำเลข และแม่น้ำปวนในการประกอบอาชีพ พืชที่สามารถทำให้เกษตรกรบ้านปากปวน มีรายได้เข้าหมู่บ้านคือ พริก ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปากปวนจะจัดงานเทศกาลพริกขึ้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ตรงกับวันที่ 9-11 พฤศจิกายน ในงานจะจัดแสดงสินค้าที่เป็นผลผลิตทางเศรษฐกิจ ได้แก่ งานทอดผ้าฝ้าย (กลุ่มทอดผ้า บ้านปากปวน) งานจักสาน เช่น หวดนึ่งข้าว กระติบข้าว กระด้ง งานปั้นหม้อด้วยดินเหนียว เช่น ไหปลาร้า กระถางต้นไม้ ส่วนหม้อนึ่งข้าว และหม้อแกง ชาวบ้านไม่นิยมปั้นเพราะใช้หม้ออูมิเหนียวแทน

ชาวบ้านปากปวนบางส่วนนิยมออกไปเร่ขายสลากกินแบ่งรัฐบาล เช่นเดียวกับชาวบ้านในตำบลทรายขาว แต่ไม่นิยมไปขายทั้งหมู่บ้าน

5) วัฒนธรรม

วัฒนธรรมบ้านปากปวน แม้บ้านปากปวนจะเป็นหมู่บ้านที่อพยพมาจากบริเวณลำน้ำปวนไหลลงสู่แม่น้ำเลข แต่ชาวบ้านปากปวน มีวัฒนธรรมของการดำเนิน

ชีวิต โดยยึดยึดคลองแบบโบราณเคร่งครัด เช่น นิยมสร้างวัดและไปวัดเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศล ไปให้ญาติที่ล่วงลับไป การนับถือผีบรรพชนมีความเคร่งครัดชาวบ้านจะเชื่อฟังเจ้าที่เป็นผู้หญิง หรือนางขัง ซากักดี ชาวบ้านปากปวน เมืองจันทบุรีได้ป่วยไปรักษาโรงพยาบาลไม่หาย จะให้เจ้า พ่อกงเพชร (นางเทียมที่มีร่างทรงของผีฟ้า) รักษาแม้ว่าค่าคายจะแพงแต่เพื่อชีวิตของคนจะได้ ค้ำรงอยู่ต่อไป จำเป็นต้องเสียเงินค่าคายเป็นจำนวนมาก บางครั้งถึง 2,500 บาท เมื่อชาวบ้านในหมู่บ้านและต่างถิ่นเข้ารักษาโรคผีฟ้า คือ เจ็บป่วยตลอดปีไม่หายเมื่อมารักษากับเจ้าพ่อกงเพชร แล้วอาการป่วยจะหายส่วนใหญ่จะหายขาดและเป็นบริวารของเจ้าพ่อกงเพชรสืบมา และทำให้ชื่อเสียงของเจ้าพ่อกงเพชรกระจายไปทั่วและมีผู้เข้ารับการรักษาอยู่เสมอ

การเลี้ยงผีตาแฮกในหมู่บ้านปากปวน จะพบเห็นทุกหมู่บ้านในฤดูทำนา และจะจัดที่เฉพาะไว้ ที่เฉพาะนี้จะมีคูบลหลังเล็ก และมีธงประดับคันข้าวจะสูงใหญ่เขียวขจีเป็นพิเศษ

ชาวบ้านปากปวนสืบทอดการทอผ้าฝ้ายแบบพื้นบ้านได้ดีมาก ปัจจุบันได้ร่วมกลุ่มกันทอผ้าฝ้าย โดยทอผ้าห่มกันหนาว ผ้าซิ่น ผ้าคลุมโต๊ะ ผ้าพาดไหล่ ชำม และปลอกผ้าหนุน และสามารถทอให้ตามที่สั่งได้ เนื่องจากชาวบ้านให้ความสำคัญการทอผ้าและได้ร่วมกลุ่มกันทอผลิตขายเป็นการเสริมรายได้ของหญิงสาวในหมู่บ้าน

ส่วนการละเล่นในพิธีกรรมช่วงสงกรานต์ ชาวบ้านปากปวนนิยมเล่นแม่สีสารหงษ์ ดังมีข้อความบทร้องดังนี้ “สีสารหงษ์ เขิญเจ้าลงมา ผูกศาลาให้เจ้าอาศัย หล้าสองไก ไก่แจ้สองตัว กระเทียมสองหัว ไปเลี้ยงผีโป่ง (บุญนำ ปาดอง, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544)

6) ภาษา

ชาวบ้านปากปวน ใช้ภาษาไทยเลขที่มีเอกลักษณ์ทางสำเนียงของชาวปากปวนมีลักษณะการเปล่งเสียงออกเหนือ ๆ ราบเรียบ เป็นปกติ ไม่นั่นคำใดคำหนึ่งของประโยค ให้เด่นชัด การใช้คำว่า “จื” นำหน้าประโยคจะใช้คำว่า “อิ” แทน เช่น “เจ้าอิไปค” (ทองสา แก้วสมบัติ, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2544)

2.5.5. บ้านวังสะพุง

2.5.5.1 ที่ตั้ง

บ้านวังสะพุง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีอาณาเขตติดต่อกับท้องที่ต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านเลิง บ้านนาหลัก
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านปากเป่ง แม่น้ำเลย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับแม่น้ำเลย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านนาฮีเลิศ

2.5.5.2 ประชากร

มีประชากรทั้งสิ้น 19,969 คน แยกเป็นชาย 10,146 คน หญิง 9,823 คน

2.5.5.3 การคมนาคม

การเดินทางไปหมู่บ้านวังสะพุง เดินทางโดยรถโดยสารประจำทาง จากจังหวัดเลย ตามถนนมะลิวัลย์ไปทางขอนแก่น และอุดร ประมาณ 20 กิโลเมตร ค่าโดยสาร 15 บาท บ้านวังสะพุง อยู่ในบริเวณตลาด อำเภอวังสะพุง การคมนาคมสะดวก จะโดยสารโดยรถประจำทางวังสะพุง - เลย หรือ รถประจำทางเลย - อุดร (สาย 210) หรือ เลย - ขอนแก่น (สาย 201)

2.5.5.4 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

บ้านวังสะพุงตั้งเป็นตำบลวังสะพุง เมื่อ พ.ศ. 2440 ส่วนวัดที่เก่าแก่ประจำหมู่บ้านวังสะพุง คือ วัดศรีชมชื่นตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. 2226 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535 : 135) ประชากรแยกมาจากบ้านนาหลัก และเป็นอำเภอวังสะพุง พ.ศ. 2450 มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากเนื่องจากพื้นที่อุดมสมบูรณ์ จากการศึกษาภาคสนามได้สัมภาษณ์ ผู้สูงอายุได้แก่ อดีตกำนัน อำเภอวังสะพุง นายอุปลักษณ์ ศักดิ์คำพิทักษ์ ปี พ.ศ. 2544 อายุได้ 72 ปี ซึ่งได้รับข้อมูลที่เล่าสืบต่อกันมา ก่อนตั้งเป็นหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอวังสะพุงนั้น ผู้ที่มีส่วนเป็นผู้นำที่สำคัญ คือ พระยาศรีสงคราม รมฤทธิ (เจ้าพ่อศรีสงคราม) และผู้ใกล้ชิดเป็นนายพราน ชื่อโต ทั้งสองท่านเป็นคนบ้านหวก เมืองโสม (น้ำโสม) เพราะชอบการล่าสัตว์มีความเก่งในการใช้อาวุธและคาถาอาคม เดินทางตามลำน้ำโขง และพบลำน้ำเลย บริเวณบ้านนาหลัก เมื่อมาพบวังน้ำวนได้สะพุง (กล่าวว่ามีคนใหญ่ 7 คน โอบไม่รอบ) บริเวณวัดศรีชมชื่น พระยาศรีสงคราม รมฤทธิ หรือเจ้าพ่อศรีสงคราม ได้ชักชวนชาวบ้านเดิมและที่ใกล้เคียงรวมกันเป็นหมู่บ้าน จนจำนวนประชากรขยายมากขึ้น แล้วเรียกว่าบ้านวังสะพุง ตามชื่อต้นไม้ใหญ่ ที่อยู่ริมน้ำบริเวณวังน้ำวน ซึ่งต่อมาเรียกว่า “ท่าจวน”

2.5.5.5 สถาปัตยกรรม

ชาวบ้านวังสะพุง ตำบลวังสะพุง อำเภอวังสะพุง มีสภาพของสังคมที่ยึดมั่นในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ดังพบว่า ชาวบ้านให้ความสำคัญในการเลี้ยงผีประจำปี (เลี้ยงปี) และมีร่างทรงของเจ้าพ่อหลวงศรีสงคราม 2 ร่าง คือ แม่น้อย กิมเง็ก และนางพอ พลซา อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 403 หมู่ 9 บ้านวังสะพุง อำเภอวังสะพุง ความศรัทธาในผีบรรพบุรุษชาวบ้านวังสะพุง อำเภอวังสะพุงจะมีสูงพบได้จากการสร้างศาลเจ้าพ่อศรีสงครามด้วยปูนซีเมนต์และเทคอนกรีตเสริมเหล็ก รอบบริเวณคอนคุ่ม และรักษาดันไม้ใหญ่เช่น ดันสะพุงไว้

ในส่วนด้านศาสนามีการสร้างวัด และมีพระภิกษุสงฆ์ จำพรรษาอยู่ในวัดเป็นจำนวนมาก เช่น วัดศรีชมชื่นชาวบ้านวังสะพุง จะดำเนินชีวิตโดยยึดถือหลักของศาสนาว่าด้วยการถือศีลห้า เป็นสิ่งเตือนใจ และแนวทางการปฏิบัติในการดำรงชีวิต ทำให้ชีวิตของชาวบ้านวังสะพุง ดำเนินไปอย่างปกติสุข

ชาวบ้านวังสะพุง เมื่อโกรธ จะมีการคำทอแบบเสียดแทงใจจริงเอาใจจนมีคำกล่าว่าว่า “ชาววังใจฮ่อ” ซึ่งหมายถึงมุทะลุไม่เกรงกลัว เวลาโกรธมากจะคำว่า “บักเนาเมือง” บักเนา หมายถึง คนที่ตายแล้วมีกลิ่นเน่าเหม็น และอีกนัยหนึ่งคือ หมายถึง ชาววังสะพุงพูดจริงทำจริง เปรียบเหมือนชาวฮ่อ (จีนฮ่อ) ว่าก็ตาย ฟันก็ฟัน (พิมพ์ บุญหนัก, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2544)

1) การศึกษา

โรงเรียนแห่งแรกคือ โรงเรียนบ้านวังสะพุง ซึ่งมีประวัติการก่อตั้งโรงเรียนบ้านวังสะพุง ซึ่งเรียบเรียงจากข้อเขียนคณะกรรมการบริหารโรงเรียนบ้านวังสะพุง พ.ศ. 2545 กล่าวว่า เดิมชื่อโรงเรียน “วังสะพุงภูมิวิทยา” เดิมตั้งอยู่พื้นที่เป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอวังสะพุง แต่เนื่องจากเนื้อที่น้อยไม่เพียงพอต่อการขยายโรงเรียน ตั้งเมื่อ 23 กันยายน 2461 เปิดสอนตั้งแต่ชั้นป. 1 ถึงชั้นป.4 เป็นอาคารไม้มุงหลังคาชั่วคราว ย้ายมาสร้างที่ดินซึ่งเป็นที่ราชพัสดุ จำนวน 15 ไร่ กับ 13 ตารางวา ซึ่งเป็นที่ตั้งในปัจจุบัน เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น 4 ห้องเรียน

1 พฤษภาคม 2502 สร้างหอประชุมขนาด 6.50 เมตร x 24.00 เมตร งบประมาณ คณะครูในโรงเรียนจัดการกุศล มีรายได้ 60,000 บาท

มีนาคม พ.ศ. 2504 สร้างโรงอาหาร 500 เมตร x 24.00 เมตร

1 พฤษภาคม พ.ศ. 2506 อาคารถูกลมฝนพัดพังเสียหายจึงได้สร้างอาคารใหม่เป็นอาคาร 0.08 ตามรูปแบบของกระทรวงศึกษาธิการ

24 มิถุนายน พ.ศ. 2506 สร้างอาคารเรียนหลังที่ 2 งบประมาณ
จากทางราชการ 3 หมื่นบาท และงบประมาณ 5 หมื่นบาท

29 ตุลาคม พ.ศ. 2516 สร้างอาคารเรียน แบบ ป.1 ช. ขนาด
8.50 เมตร x 27.00 เมตร งบประมาณ หนึ่งแสนบาทถ้วน

5 สิงหาคม พ.ศ. 2517 สร้างบ้านพักครู จำนวน 1 หลัง งบ
ประมาณ 2 หมื่น 5 พันบาท

พ.ศ. 2518 ขยายการศึกษาภาคบังคับ เปิดสอนถึงชั้นประถม
ศึกษาปีที่ 7

23 มกราคม พ.ศ. 2519 สร้างบ้านพักครูงบประมาณจากทางราชการ
เป็นเงินสี่หมื่นสามพันบาทถ้วน

15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2520 สร้างอาคารเรียนแบบ ป. 1 ช. งบ
ประมาณ หนึ่งแสนแปดหมื่นบาทถ้วน และสร้างโรงฝึกงานแบบ 320 งบประมาณ เก้าหมื่น
บาทถ้วน และเดือนมีนาคม พ.ศ. 2520 สร้างห้องน้ำห้องส้วม 1 หลัง เป็นเงินงบประมาณ สอง
หมื่นบาทถ้วน

พ.ศ. 2521 เปลี่ยนแปลงการเรียนการสอน ตามแผนการศึกษา
แห่งชาติ พ.ศ. 2520 เปิดสอนระดับชั้น ป.1 ถึง ป.6

20 มกราคม พ.ศ. 2522 สร้างบ้านพักครูจำนวน 1 หลัง งบ
ประมาณ เก้าหมื่นบาทถ้วน และวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522 สร้างอาคารเรียน แบบ ป.1 ฉ.
งบประมาณ หนึ่งแสนเก้าหมื่นหกพันบาทถ้วน 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2522 สร้างห้องน้ำห้องส้วม
งบประมาณ หนึ่งหมื่นบาทถ้วน

7 ธันวาคม พ.ศ. 2526 สร้างห้องส้วม แบบ สปช. 601/5 งบ
ประมาณ ห้าหมื่นบาทถ้วน

23 มกราคม พ.ศ. 2527 สร้างห้องส้วม แบบ สปช 601/3 งบ
ประมาณ สามหมื่นหกพันสี่ร้อยบาทถ้วน 26 มีนาคม 2527 สร้างอาคารเรียน แบบ สปช. 414/26
งบประมาณสองล้านสี่แสนห้าหมื่นห้าพันบาทถ้วน

10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 สร้างอาคารเรียนเอนกประสงค์
แบบสปช. 206/26 งบประมาณ หนึ่งล้านสามแสนเก้าหมื่นบาทถ้วน

26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2529 สร้างเรือนเพาะชำแบบ พ.1 งบประมาณ
สามหมื่นบาทถ้วน

26 มีนาคม พ.ศ. 2529 รื้อถอนอาคารเรียนแบบ 008 สมัยนาย
ชงชัย นิกรสุข ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ และ 21 กันยายน พ.ศ.2529 สร้างบ้านพักนักการภาร
โรงงบประมาณ เจ็ดหมื่นห้าพันบาทถ้วน

17 เมษายน พ.ศ. 2535 สร้างสนามวอลเลย์บอลแบบสปช.
งบประมาณ เจ็ดหมื่นบาทถ้วน 19 เมษายน พ.ศ. 2535 สร้างห้องน้ำห้องส้วมแบบสปช. 601/26
งบประมาณเจ็ดหมื่นแปดพันบาทถ้วน และ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2535

สร้างอาคารเรียน แบบสปช. 105/29 งบประมาณหนึ่งล้านเจ็ดแสน
แปดหมื่นบาทถ้วน

2 มิถุนายน 2538 สร้างสนามบาสเก็ตบอล งบประมาณหนึ่งแสน
ห้าหมื่นสามพันบาทถ้วน

โรงเรียนบ้านวังสะพุง มีข้าราชการครูดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหาร โรง
เรียนตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1.1 นายหวัน ภาคำดา	ครูใหญ่ พ.ศ. 2461 – 2465
1.2 นายทวี เวชสวัสดิ์	ครูใหญ่ พ.ศ. 2465 – 2468
1.3 นายคำดา ศาโคตร	ครูใหญ่ พ.ศ. 2468 – 2470
1.4 นายสมาน ไชยปะ	ครูใหญ่ พ.ศ. 2470 – 2479
1.5 นายทอง นิกรสุข	ครูใหญ่ พ.ศ. 2497 – 2482
สมัยที่ 2	ครูใหญ่ พ.ศ. 2497 – 2498
1.6 นายเล็ก สุกรนันท์	ครูใหญ่ พ.ศ. 2482 – 2485
1.7 นายสมรรก แสงคุณที	ครูใหญ่ พ.ศ. 2485 - 2487
1.8 นายอินทร์ สุวรรณราช	ครูใหญ่ พ.ศ. 2487 – 2488
1.9 นายผล พลวิเศษ	ครูใหญ่ พ.ศ. 2489 – 2491
1.10 นายรังสี โกมาสถิตย์	ครูใหญ่ พ.ศ. 2491 – 2495
1.11 นายเนาวัล รัตนพันธ์	ครูใหญ่ พ.ศ. 2495 – 2509
1.12 นางทองพูน จันทร์พิลา	อาจารย์ใหญ่ พ.ศ. 2509 – 2525
1.13 นายสมบัติ แสงนา	อาจารย์ใหญ่ พ.ศ. 2525 – 2526
1.14 นายทวีศักดิ์ อัครคะ	อาจารย์ใหญ่ พ.ศ. 2526 – 2527
1.15 นายชงชัย นิกรสุข	อาจารย์ใหญ่ พ.ศ. 2527 – 2529

1.16 นายประทีป ยอดศรีเมือง อาจารย์ใหญ่ พ.ศ. 2529 – 2534

เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน พ.ศ. 2534 – ปัจจุบัน

2) สาธารณูปโภค

การประกอบการเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนของชาวบ้านวังสะพุง เนื่องจากบ้านวังสะพุง อยู่ในเขตสุขภาพิบาล จึงมีการประปาและไฟฟ้า ใช้มาหลายสิบปี มีประปาจำนวน 3 แห่ง และใช้ไฟฟ้า จากจังหวัดเลย ซึ่งเป็นไฟฟ้าปั่นจากน้ำที่กุดป่อง

ชาวบ้านดั้งเดิมของบ้านวังสะพุง ส่วนมากยังประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม เช่น การทำนา ทำไร่ ปศุสัตว์ ไร่ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ชาวบ้านวังสะพุง บางส่วนนิยมไปขายสลากกินแบ่งของรัฐบาล เช่นเดียวกับหมู่บ้าน ในเขตตำบลทรายขาว ฯลฯ ใครหาอะไรได้ก็นำไปประกอบพิธีเช่นไหว้ ชาวบ้านค่อนข้างจะเคร่งครัดในการนับถือผี แม้อยู่ที่กรุงเทพฯ เมื่อถึงวันอาทิตย์ แรกของเดือนหก ก็จะเดินทางมาเข้าร่วมพิธีบางคนก็ร่วมร้องรำ เพราะเชื่อว่าหลังวันนี้ ไปแล้วชีวิตของตนเองจะดีขึ้นและประสบโชคดี

ชาวบ้านวังสะพุง นิยมจัดประเพณี ในวันสงกรานต์ค่อนข้างใหญ่โตเป็นพิเศษคือ มีการจัดทำต้นไม้ทรงเครื่องประดับด้วยกระดาษสมุด ดินสอ เงิน เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันไปถวายพระ โดยใช้เชือกมัดโยงเข้ากับแกนกลาง ให้ไหวไปตามแรงการยกและโยกย้ายเรียกว่า ต้นไม้ทรงเครื่อง มักจัดประกวดสาวงามทรงเครื่องด้วยในวันที่ 16 เมษายน ของทุกปี ชาวบ้านจะกลับบ้านในช่วงสงกรานต์เพื่อขอขมาพระผู้เฒ่า และธาตุของญาติที่ล่วงลับไป

3) การเมืองและการปกครอง

บ้านวังสะพุง เดิมเป็นหมู่บ้านเล็กปกครองตนเอง แบบมีหัวหน้าหมู่บ้านปกครอง และหมู่บ้านวังสะพุงตั้งเป็นอำเภอเมื่อ พ.ศ. 2450 มีผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอวังสะพุง (บ้านวังสะพุง) ดังนี้

1. หลวงราชภักดี (พิบูล)	2441 – 2442
2. หลวงภักดีณรงค์ (ท่า)	2442 – 2443
3. หลวงภักดีอักษร (เทียม)	2443 – 2445
4. ขุนพิพัฒน์กนิษฐาสน์ (บัวรส)	2445 – 2448
5. หลวงพินิจอักษร (เทียม)	2448 – 2450
6. ขุนพิพัฒน์สพุงเขต (คำพัน มงคลวัฒน์)	2453 – 2457
7. หลวงบรรหารวรรณคดี	2457 – 2460

8. หลวงวิจิตรคุณสาร (โต๊ะ พลวิเศษ)	2460 – 2465
9. นายถวิล เจียรมานพ	2465 – 2466
10. หลวงพิศาลสารกิจ	2466 – 2469
11. หลวงภูมิพิริยะการ (สำอาง ประจันตเสน)	2470 – 2476
12. นายทิพย์ กฤษมมานิต	2477 – 2481
13. ขุนอาร์ักษ์รุรราชฤทธิ์ (กำป็น เฌรโต)	2481 – 2482
14. นายประสาน วสุวัต	2482 – 2485
15. นายแคล้ว . โกศลวรรณนะ	2486 – 2488
16. นายสุเทพ รัตนเสรี	2488 – 2489
17. นายประจักษ์ จามิกร	2489 – 2489
18. ขุนทยาประสาท (แก้ว ทยาปีสตา)	2490 – 2490
19. นายบุญชัย สอนอิมศาสตร์	2491 – 2495
20. นายเชาว์ พงษ์ประดิษฐ์	2495 – 2496
21. นายคม จันทบาตร	2496 – 2497
22. นายพิชัย ศรีอุทัย	2497 – 2499
23. นายควน ไกรศรีวรรณนะ	2499 – 2501
24. นายประเสริฐ รัตนารมย์	2501 – 2502
25. ร.ต.ต.สุข ศรีเพ็ญ	2502 – 2508
26. นายสุริยัน สันควลี	2508 – 2510
27. นายอุทัย วีรวัดน์	2510 – 2512
28. นายอภัย หล้าสุวรรณ	2512 – 2514
29. พ.ต.สีหพนม วรสาร	2514 – 2517
30. นายทวี บำเพ็ญบุญย์	2518 – 2519
31. นายพิชัย ชุวนิช	2519 – 2519
32. ร.ต.ไมตรี บุญณะ รน.	2519 – 2521
33. นายวิระเทพ หาญณรงค์	2521 – 2523
34. นายประสพ สุจริตจันทร์	2523 – 2527
35. นายจีระศักดิ์ เกษียณบุตร	2527 – 2531
36. ร้อยเอกคุณมี วัฒนปริญญา	2531 – 2532

37. นายรัช เสถียรนาม	2532 – 2535
38. นายวิชา ทับธง	2535 – 2539
39. นายชีวิต แก้ววัฒนธ	2539 – 2542
40. นายสมศักดิ์ นันทศักดิ์ศิริ	2542 – 2543

4) เศรษฐกิจ

หมู่บ้านวังสะพุง เป็นหมู่บ้านที่มีทั้งชาววังสะพุง คั้งเดิมอันหมายถึงชาวไทยไทย และชาวจีน และญวน เป็นพ่อค้าคนกลาง คั้งร้านขายสินค้า เช่น ผักกัณฑ์ เครื่องใช้ไฟฟ้า ข้าวสาร ของชำ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ชาวจีนอพยพมาคั้งรกราก แต่ปี พ.ศ 2440 คั้งปรากฏมีป้ายหลุมฝังศพของคนจีน ด้านทิศตะวันตก (ป่าช้า) ของหมู่บ้าน เศรษฐกิจจะหมุนเวียนอยู่ในกลุ่มพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อสินค้าทางการเกษตรกรรม จากชาวบ้านจะพบลานมันและขี้ข้าว โรงสีและโรงเลื่อย โรงสุรา โดยทั่วไปในเขตหมู่บ้านวังสะพุง

ชาวบ้านคั้งเดิมของบ้านวังสะพุง ส่วนมากยังประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม เช่น การทำนา ทำไร่ ปลูกพืช ไร่ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ชาวบ้านวังสะพุง บางส่วนนิยมไปขายสลากกินแบ่งของรัฐบาล เช่นเดียวกับหมู่บ้าน ในเขตตำบลทรายขาว ไครหา อะไรได้ก็ไปประกอบพิธีเช่นไหว้ ชาวบ้านค่อนข้างจะเคร่งครัดในการนับถือผี แม้อยู่ที่กรุงเทพฯ เมื่อถึงวันอาทิตย์ แรกของเดือนหก ก็จะเดินทางมาเข้าร่วมพิธีบางคนก็ร่วมร้องรำเพราะเชื่อว่าหลังวันนี้ไปแล้วชีวิตของตนเองจะดีขึ้นและประสบโชคดี

5) วัฒนธรรม

บ้านวังสะพุง ประชาชนส่วนใหญ่และคั้งเดิม นิยมปลูกข้าว ทำนา ทำไร่ เช่นกัน ส่วนการทำไร่ค้อย ๆ เลิกไปเนื่องจากหมู่บ้านแห่งนี้เป็นศูนย์กลางของการค้าขาย เพราะกลายเป็นแหล่งซื้อขายที่ใหญ่โตที่สุดในวังสะพุง พวกคนจีน (ได้แก่จีนไหหลำเป็นส่วนใหญ่) จะนำข้าวของจากกรุงเทพฯ มาขายเช่นไฟฟ้า ปุ๋ย รถมอเตอร์ไซด์ รถไถ ส่วนชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรจะเปลี่ยนเป็นรับของชาวบ้านมาขาย คือ เป็นพ่อค้าคนกลาง เช่น พริก มะเขือ ผัก ของกินของใช้ในชีวิตประจำวันมาขายโดยจัดเป็นแผง และขายตามริมถนน

ชาวบ้านคั้งเดิมยังคงนับถือผีบรรพบุรุษเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ถึงเดือนหกคั้งเดือน วันอาทิตย์แรกก็ยังทำพิธีเลี้ยงผีประจำปี (เลี้ยงปี) อยู่ส่วนเครื่องใช้ประกอบพิธีเลี้ยงผี ของชาวบ้านไม่เคร่งครัดเหมือนหมู่บ้านอื่นจะพบว่า ของกินที่นำเข้าไปถวาย เป็นของกินที่มีอยู่ในตลาดเช่น แอปเปิ้ล สาหรี่ องุ่น เงาะ ส้ม เบียร์ เมื่อถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือนสาม นางเทียม ท้าวอำเภอวังสะพุง จะร่วมเช่นไหว้ ผีฟ้า และร่วมเล่นฟ้อนรำที่ภูผาสิง ทางไปจังหวัดอุดร

ส่วนการละเล่นของชาวบ้านที่นิยมเล่นในเทศกาลสงกรานต์เช่นเดียวกับหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง การละเล่นที่มีชื่อเสียงและนิยมเล่นมาจนถึงปัจจุบันคือ การละเล่นแม่นางซ้อง วิธีการเล่นคือนิยมเพื่อเสี่ยงทายฟ้าฝน และของหาช บทร้องแม่นางซ้องความว่า “แม่นางซ้องอ่องต้องปากกา กระบาศอองคอบ กระบอบอองคอบ จับปลาหมอใส่คอกซ้องเอช เจ้าลงมาเดอ เจ้าลงมาเดอ เจ้าลงมาเดอ (พิมพ์ บุญหนัก, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2544)

6) ภาษา

ชาวบ้านวังสะพุง ใช้ภาษาไทย ที่มีเอกลักษณ์ทางสำเนียง 2 ลักษณะคือ ภาษาไทยแบบสำเนียงเมืองเลย และสำเนียง ที่เรียกเป็นภาษาถิ่นว่า “ไทยกะเลิง” มีลักษณะการเปล่งเสียงจากคำไปหาสูง และสูงที่สุดในแต่ละประโยคที่เปล่งเสียงออกมา เช่น เจ้าจี้ไป ท้าง ไค้ (อ่านว่า เจ้าจี้ ไป ทาง ไค้) ลักษณะเฉพาะของภาษาบ้านวังสะพุง มีลักษณะผสมระหว่างการเปล่งเสียงของไทยปนกับ ไทยเวียงจันทน์ (วอน โสภากุล, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2544)

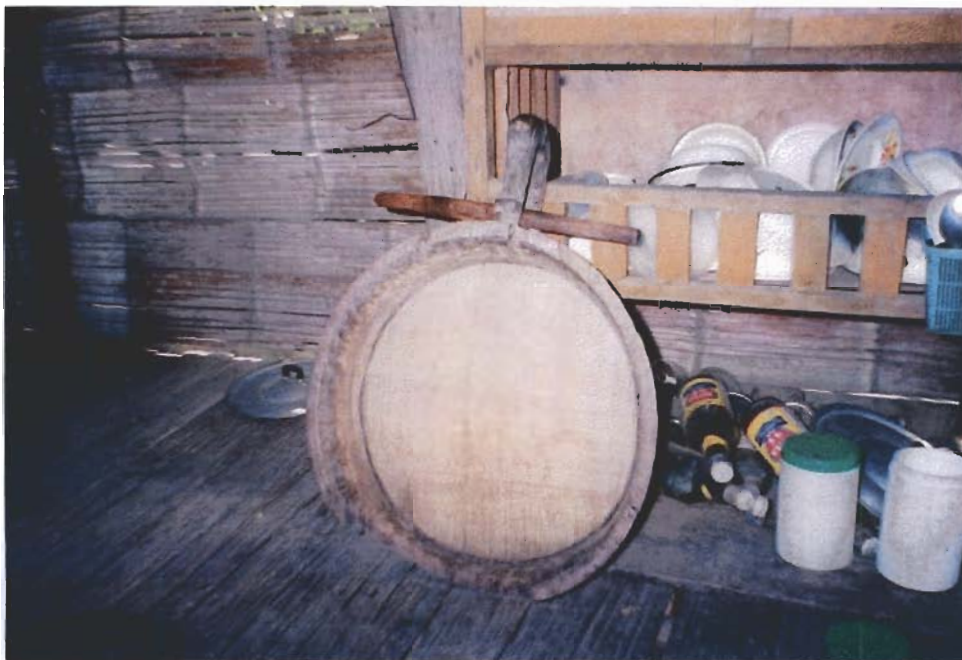
ภาพที่ 1 พระอาทิตย์ตกที่ภูหลวง

ภาพที่ 2 ประเพณีแห่ดอกไม้ทรงเครื่องอำเภอวังสะพุง

ภาพที่ 3 คริวแบบพื้นบ้าน อำเภอวังสะพุง

ภาพที่ 4 บมภาชนะใส่ข้าวเหนียวก่อนบรรจุลงกระติบ

ภาพที่ 5 คุ่มน้ำปั้นจากดินเหนียว

ภาพที่ 6 การปั้นข้าวโอบ (ข้าวโป่ง)

ภาพที่ 7 แม่เต่าไทวังสะพุง กับผ้าซิ่น (จุดไปวัด)

ภาพที่ 8 ผ้าซิ่นต่อหัวต่อตีนสอดคั้นไหมเงินไหมคำ

ภาพที่ 9 ซากองค์พระประธานวัดเทิง (ชายขาว) รั้งเพราะจีนฮ่อเผาทำลาย

ภาพที่ 10 องค์พระประธานวัดกลาง (ชายขาว) มีความงดงามเทียบเคียงองค์พระประธาน
วัดเข็ซงทอง

ภาพที่ 11 พระธาตุเอือคำ บ้านทรายขาว

ภาพที่ 12 พระพุทธรูปสี่มือช่างล้านช้างวัดกลอง

ภาพที่ 13 พระบางเมืองชายขาว

ภาพที่ 14 ชาติบรรจือฐิเจ้านาย เชื้อพระวงศ์วัดกลาง

บทที่ 3

ความเชื่อและองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปี

ชาวอำเภอวังสะพุงมีความเชื่อการนับถือผีบรรพบุรุษเมื่อถึงเทศกาลทำนาชาวบ้านต้องจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีเป็นประจำทุกปี สารที่สำคัญที่เป็นพื้นฐานในการจัดองค์ประกอบพิธีกรรมปีมีดังนี้

3.1 ความหมาย และความเป็นมาของพิธีกรรมเลี้ยงปี

พิธีกรรม คือ การกระทำที่คนเราสมมุติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป (สุเมธ เมธาวิฑูรย์, 2532 : 1) พิธีหมายถึง งานที่จัดขึ้นตามลัทธิเพื่อความขลัง แบบอย่างธรรมเนียม ส่วนกรรม หมายถึง การกระทำ การงาน หรือกิจ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530 : 12) พิธีกรรม จึงหมายถึง การปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ หรือ หมายถึงพฤติกรรมทางสังคมอันละเอียดอ่อนที่ถูกกำหนดขึ้นโดยขนบธรรมเนียม หรือระเบียบของสังคมซึ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของคุณค่านิยมหรือความเชื่อ (อุทัย หิรัญไค, 2526 : 197)

พิธีกรรม เป็นการกระทำของมนุษย์ ที่แสดงออกตามความคิด ความเชื่อ และโลกทัศน์ของกลุ่มชน มีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กลุ่มชนหรือชาวบ้านนับถือ กราบไหว้บูชา พิธีกรรมจึงเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่ง ๆ ซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน การประกอบพิธีกรรมนั้นมีความหวังว่า สิ่งเหล่านั้นจะทำให้สมหวัง การประกอบพิธีกรรมจึงเป็นการถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ที่ได้พบเห็นของคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นต่อมา

พิธีกรรมคือ กรรมวิธีที่แสดงความรักความสามัคคี ความภาคภูมิใจ และสะท้อนความผูกพันของคนในท้องถิ่น พิธีกรรมจึงถือได้ว่า คือแบบแผนทางประเพณีที่เกี่ยวข้องระหว่างชาวบ้านเข้าด้วยกัน ให้เป็นปึกแผ่นทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะพิธีกรรมทำหน้าที่สร้างความรู้สึกอันดีงามที่เป็นแบบแผนถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น ครอบครัวยุคหนึ่งหรือวิถีชีวิตที่ปรากฏเป็นสัญลักษณ์ในรหัสของพิธีกรรม จึงล้วนแต่เป็นไปเพื่อหน้าที่เพื่อใช้เชื่อมโยง (link) ระหว่างคนกับสิ่งมีอำนาจสูงสุดเหนือธรรมชาติและพิธีกรรมยังเชื่อมโยงตัวบุคคลให้ปรับตัวเข้าหากัน โดยมี

การนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกัน เป็นสิ่งยึดมั่นที่จำเป็นต่อการพึ่งพาอาศัยกัน ถดความขัดแย้งในสังคม และรักษาความสมดุลของสังคมไว้เพราะการได้พบปะสังสรรค์ของชาวบ้านในพิธีกรรมได้ร่วมกันปรึกษาหาแนวทางการดำเนินชีวิตและปทัศสถานทางสังคม จนเป็นระบบความเชื่อที่ถ่ายทอดกันมาเพราะวันจัดพิธีกรรมเป็นวันรวมชาวบ้านทั้งหมดและได้พบปะและแลกเปลี่ยนทัศนคติซึ่งกันและกันคือการสืบทอดอุดมการณ์ของคนในหมู่บ้าน

พิธีกรรมเดือนปีของชาวอำเภอวังสะพุง คือพิธีกรรมที่จัดขึ้นในเดือนหก ก่อนฤดูทำนา โดยจะจัดขึ้นในช่วงแรกของเดือนหกในระหว่างขึ้น 1 ค่ำ ถึง 15 ค่ำ นับว่าเป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ เพราะเป็นที่รวมประชาชนในหมู่บ้านเป็นการตอบสนองความเชื่อเรื่องการคุ้มครองของผีบรรพบุรุษให้ถูกหลาณและชาวบ้านอยู่ดีกินดี ดังมีคำกล่าวที่ว่า “เดือนสี่ปีคาก่อนคกกกล้าดำนา” ถูกหลาณจึงจัดพิธีกรรมเดือนปีขึ้นเป็นแบบแผนทางพฤติกรรมที่ปฏิบัติเป็นประจำทุกปีมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องกัพิธีกรรมเดือนปี ผู้ประกอบพิธีกรรมจะมีชื่อควรประพฤติ (ชื่อจะคำ) อันเป็นแบบแผนการประพฤติคนให้เป็นแบบอย่างแก่ชาวบ้าน หรือปทัศสถานทางสังคม ในสมัยโบราณที่การคมนาคมไม่สะดวกถึงวันจัดพิธีกรรมเดือนปี ชาวบ้านทุกคนต้องเคร่งครัดต่อตนเอง และพิธีกรรมเดือนปี ดังปรากฏมีชื่อห้ามว่า “คนในห้ามออกคนนอกห้ามเข้า” ชกเว้นถูกหลาณที่ไปทำงานและแต่งงานอื่นอื่น นับว่าแนวทางปฏิบัติที่ได้รับการยกย่องว่าดีของผู้ประกอบพิธีกรรมเดือนปีนั้นมีบทบาทในฐานะเป็นบุคคลที่ประพฤติเป็นแบบอย่าง ชาวบ้านทุกคนจึงให้ความสำคัญต่อพิธีกรรมเดือนปี พิธีกรรมเดือนปีที่จัดขึ้นนี้เพื่อเป็นกลไกควบคุมความประพฤติและการจัดระเบียบของสังคมของชาวอำเภอวังสะพุงที่สืบทอดผ่านพิธีกรรมเดือนปี ซึ่งทำหน้าที่การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในสังคม ประมวล ดิกคินสัน ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมว่าเป็นการบันทึกสัมฤทธิ์ผลทางวัฒนธรรมอย่างวิเศษและถือว่าเป็น DNA แห่งสังคมมนุษย์เพราะในพิธีกรรมจะพบความรู้เกี่ยวกับสังคมและกำเนิดสังคม โครงสร้างทางสังคม การลำดับญาติ (ประมวล ดิกคินสัน, 2521 : 92)

พิธีกรรมเดือนปีของชาวอำเภอวังสะพุง จึงเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและสังคมอย่างแท้จริงที่ถ่ายทอดและถ่ายทอดความคิดอันได้แก่ จริยธรรม ประเพณี เพราะคนมาร่วมพิธีกรรมเดือนปี มีการนับถือผีบรรพบุรุษตัวเดียวกัน ช่อมมีความคิดอันมีพื้นฐานที่แสดงความเป็นเอกภาพทางความรู้สึกและอารมณ์ที่ผลักดันให้ชาวบ้านมีมาตรฐานการปฏิบัติคนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

พิธีกรรมเดือนปี ของชาวอำเภอวังสะพุง จึงเป็นครรกะหรือความคิดที่สะท้อนความเป็นปึกแผ่นของคนในสังคมและวัฒนธรรมอำเภอวังสะพุง สาระสำคัญของการจัดพิธีกรรมเดือนปี

ได้เน้นเรื่องขวัญและกำลังใจเพราะเป็นเสมือนอาหาร และยา สำหรับจิตใจและอารมณ์ ของชาวอำเภอวังสะพุงเนื่องจากมีความเชื่อเรื่องจิตกับกายเป็นของคู่กัน พิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุง จึงมีการใช้วัตถุสิ่งของปรากฏในสัญลักษณ์ต่าง ๆ ตามอุปกรณที่กำหนดใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีรวมทั้งกิริยาท่าทาง และถ้อยคำที่ใช้สื่อสารของผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีซึ่งผู้ศึกษาค้นคว้าความหมายจากบริบทที่ปรากฏในพิธีกรรมเลี้ยงปี

ในปีพ.ศ. 2450 มีการจัดแบ่งการปกครองเป็นระบอบเทศาภิบาล และจัดบริเวณเมืองและอำเภอขึ้นตามทำเนียบกระทรวงมหาดไทย ร.ศ.126 (พ.ศ.2450) บริเวณลำน้ำเหือง พระศรีสงคราม คนที่ 5 (มณี เหมภา) เป็นผู้ว่าราชการเมืองตั้งที่ทำการบริเวณ ณ เมืองเลข พ.ศ.2446 - 2450 และ พระรามฤทธิ์ (สอน วิวัฒน์ปฐม พ.ศ.2450 - 2452) มีการปกครอง 3 อำเภอ คือ

1. อำเภอเมืองเลข 2. อำเภอท่าลี่ 3. อำเภออาฮี ซึ่งก่อนปีพ.ศ. 2450 การปกครองของชาวจังหวัดเลย และชาวอำเภอวังสะพุง มีการจัดการปกครองแบบระบบดาวแบบดั้งเดิมเรียกว่า “อาญาสี่” คือ ให้ปกครองกันเอง โดยมีเจ้าเมืองหรือหัวหน้าปกครองดูแลกันเอง

3.2 ความเชื่อผีมีเหตุก่อกวนและมีบรรพบุรุษกับพิธีกรรมเลี้ยงปี

ความเชื่อของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้ ตามหลักทฤษฎีของมาสโลว์ กล่าวว่าความเชื่อเกิดขึ้น จากความต้องการที่จะแสดงออกเป็นพฤติกรรมทางกาย วาจาใจซึ่งเกิดจากแรงจูงใจ Motivation ที่เกิดจากความต้องการของมนุษย์ (Need) เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นความเชื่อของมนุษย์ที่มีแรงผลักดันมาจากความต้องการทางร่างกายและทางจิตใจตามที่เสนอของมาสโลว์ย่อมจะส่งผลต่อการจัดพิธีกรรมที่มีความหมายทางสาระและศรัทธา ผู้รู้ได้ให้ความหมายของความเชื่อในแง่มุมแตกต่างกันดังนี้

พระราชวรานี (ป.อ.ปยุตโต, 2542 : 455) กล่าวถึงความเชื่อของมนุษย์ว่า มนุษย์จำนวนมากมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันมีความเชื่อถือหรือไม่หวั่นเกรงต่อจำนวนสัตว์ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือทวิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ พระพุทธศาสนาถ้าทำให้สิ่งเหล่านั้นมีจริงเป็นจริง โดยประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ท่ามกลางความมืออยู่ของสิ่งเหล่านั้น พระพุทธศาสนาได้วางหลักการต่าง ๆ ไว้ที่จะทำให้มนุษย์ได้รับแต่ผลดีในการเกี่ยวข้องกับเรื่องเหนือสามัญวิสัย

รัชช ปุณโณทก (2528 : 350) กล่าวถึงความเชื่อของมนุษย์ว่า หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง

ประมวล พิมพ์เสน (ม.ป.ป.76 - 77) กล่าวถึงความเชื่อของคนอิสานโบราณเชื่อว่ามิ
เทพเจ้าแต่จะเรียกว่าแดน คล้ายกับคนจีน ซึ่งเรียกว่า เทียน หรือ เตียน แบ่งความเชื่อของคน
อิสานเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงก่อน พระพุทธศาสนาเข้ามาและช่วงอิทธิพลของพุทธศาสนา

ก่อนพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามานั้นชาวอิสานเชื่อเรื่องผีนางนางไม้ เชื่ออำนาจ
ลึกลับอยู่ตามภูเขา เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีแดนเป็นผู้สร้าง และเป็นผู้กำหนดจึงมีการบูชาแดน และ
บูชาเทพ และเชื่อว่าทุกคนมีขวัญ (เทียบได้กับวิญญาณ) เมื่อตายไปแล้วขวัญจะไปเกิดอยู่บนท้องฟ้า

ความเชื่อของชาวอิสานหลังจากได้รับอิทธิพลพุทธศาสนามาคำสอนของพระพุทธ
ศาสนาไม่ปฏิเสธเทพบนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ แต่จะชี้ให้เห็นว่าเทพเหล่านั้นไม่มีอิทธิพลมากไปกว่า
มนุษย์ คำว่าแดนจะเปลี่ยนไปเป็นพระพรหม พระอินทร์ และเทวดา เทพอยู่บนสวรรค์ไม่หลุดพ้น
ยังไม่ถึงวิมุตติยังจำต้องลงมาเกิด (อิสานเรียกว่า ลงมาใช้ชาติ) การใช้คำว่า ขวัญของคนจะเปลี่ยน
เป็นวิญญาณ พิธีเรียกขวัญคืนก็จะเป็นพิธีเรียกวิญญาณคืนนิทานที่เกิดขึ้นจึงอิงธรรมะอิงชาดกต่าง ๆ

ความเชื่อกับมนุษย์มีคู่กันมานับพันปี โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษผีฟ้า ผีแดน
และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังพบว่ามนุษย์มีการจัดพิธีกรรมเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจเหนือมนุษย์เพื่อ
ให้สิ่งที่มองไม่เห็นพึงพอใจและคลบกันคาดความสุขให้กับมนุษย์ เมื่อมนุษย์จัดพิธีกรรมเช่นไหว้
ตามความเชื่อแล้วจะได้รับความคุ้มครองจึงจัดประเพณีพิธีกรรมเช่นไหว้สืบทอดมาความเชื่อจึงเป็น
บ่อเกิดของวัฒนธรรมแทบทุกด้าน โดยพื้นฐานแล้วสังคมในอุษาคเนย์เป็นสังคมเกษตรกรรม จึงมี
พิธีกรรมความเชื่อมากมายเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ในชีวิต ที่ฝังรากลึกมาตั้งแต่คนยังแสวงหา
อาหารด้วยการล่าสัตว์ เก็บอาหารในป่า (ปราณี วงษ์เทศ, 2543 : 212 - 213)

เกี่ยวกับการนับถือผีมหัศจรรย์ ในศิลาจารึกหลักที่ 1 สมัยพ่อขุนรามคำแหง กล่าวถึงผี
ในอาณาจักรสุโขทัย ที่นครศรีธรรมราชและชาวเมืองต้องพลีกรรมเช่นไหว้ ไว้ว่า "มีพระขทุง ผีเทวดาใน
เขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้วไหว้ผีพลีถูกเมืองนี้เทืองเมืองนี้
ดี ผีไหว้บดี พลีบ่ถูก ผีในเขาอันบ่คุ้มบ่เกรง (มาตา คำจันทร์, 2544 : 17)

เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีมหัศจรรย์ หรือผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษของแต่ละหมู่บ้าน
ชาวบ้านอำเภอวังสะพุงจะให้ความนับถืออย่างเคร่งครัดเมื่อสมัยมีชีวิตอยู่ท่านเหล่านี้ได้กระทำดีมีคุณ
ประโยชน์ต่อบ้านเมือง พิธีกรรมเนื่องผีจึงจัดขึ้นเพราะความเชื่อเป็นประจำทุกปี ชาวอำเภอวังสะพุง
จึงมีการเลี้ยงผีมหัศจรรย์ หรือผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษดังนี้ จัดเครื่องเช่นสรวงบวงสรวงในพิธีกรรม
เลี้ยงผีเพื่อจะได้รับความคุ้มครอง ให้มีความปลอดภัยทางกายและมีความอบอุ่นทางใจเนื่องจาก
ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อดั้งเดิม และเป็นศาสนาของชาวบ้านชาวอำเภอวังสะพุงมีมา
แต่โบราณ

ความเชื่อของชาวอีสานที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง และมีความสัมพันธ์ของเผ่าพันธุ์ใกล้เคียงกับคนไทย จึงมีความเชื่อที่ปฏิบัติในพิธีกรรมคล้ายคลึงกันที่เห็นได้ชัดเจน คือ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่ปกป้องเกื้อกูลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อที่ว่าผีบรรพบุรุษนั้นมีความผูกพันกับชาวบ้าน คือ จะพบว่า ชาวบ้านในเขตภาคอีสาน ปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี โดยจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผีเหมือนว่าวิญญาณบรรพบุรุษมีชีวิตอยู่ โลกทัศน์เกี่ยวกับเรื่องผีต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป จึงแสดงออกมาเกี่ยวกับความรักความผูกพันและมีเรื่องของบทบาทที่ประทับใจของบรรพบุรุษที่มีต่อลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ผลักดันให้ทำพิธีกรรม แสดงถึงความกตัญญูรู้คุณ ผสมกับความเกรงกลัว เพราะบรรพบุรุษเคยมีอำนาจปกครองดูแลบ้านเมืองและลูกหลานมาเป็นอย่างดี เมื่อชาวบ้านคิดไม่ออกก็จะพึ่งพิงผีบรรพบุรุษให้ความคุ้มครอง พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ จึงเป็นแหล่งรักษาสติปัญญา ความรู้ ประเพณี ความเชื่อที่เป็นแบบอย่างเชื่อมโยง อดีตมาถึงปัจจุบัน

ความเชื่อของชาวอำเภอวังสะพุงต่อมเหศักดิ์หรือผีเจ้านายว่าเป็นผีที่ดีให้ความคุ้มครองกับผู้ประพฤตินดีและทำความดีมีความเชื่อศรัทธาสุดขีดเป็นที่ตั้งคือไม่คบโกง ผีมเหศักดิ์หักเมืองหรือผีเจ้านายก็จะให้ความคุ้มครอง หากมีคนประพฤตินองและประกอบอาชีพในทางทุจริต คนโกงก็จะถูกลงโทษด้วยอิทธิฤทธิ์ของมเหศักดิ์ หรือผีเจ้านาย

เกี่ยวกับมเหศักดิ์หรือผีเจ้านายโคดมามากมักจะมียู่อยู่กับบริเวณที่เคยเป็นบ้านเมืองเก่า อาจมีเทวดาอารักษ์หวางแหน “พือาร์ักษ์” ประจำเมือง ในเดือนเจ็ด (สาร สาระทัศนานันท์, 2522 : 38) ประชาชนจะทำพิธีบวงสรวง เกี่ยวกับเทพารักษ์ หรืออารักษ์เทวดาคือ ท่านเป็นเทวดามีหน้าที่คุ้มครองดูแลโดยเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งท่านเป็นใหญ่อยู่ เจ้าผีหรือเทวดาอารักษ์มีคนเกรงกลัวมาก เพราะท่านโกรธง่าย ไม่ถูกใจอะไรนิดก็โกรธได้ ถ้าโกรธจัดอาจหักคอคนที่ทำให้โกรธได้ ด้านคลองสิบสี่ ถือว่า มเหศักดิ์หรือผีเจ้านายเป็นสมบัติลูกเมือง หรือเรียกว่า ของมีค่าควรเมืองอย่างหนึ่ง กล่าวถึง เทวดาอารักษ์ หักเมือง ว่า คือ “เมขเมือง” ได้แก่เทวดาอารักษ์มเหศักดิ์เทพดาเจ้า มเหศักดิ์คนอาชญ์อารักษ์อยู่เฝ้า แคว้นนั้นเขตเมือง นี้ก็คิดเถื่อน รักษาคนสุขซึ่งนี้กะมิ่งบ้านเมืองแท้อย่างดี (สาร สาระทัศนานันท์, 2522 : 95 – 96)

มเหศักดิ์ (มเหศักดิ์หักเมือง) หรือผีเจ้านาย หมายถึง เจ้าผีซึ่งเดิมเป็นเจ้าเมืองในดินนั้น ชาวบ้านให้ความเคารพยำเกรง เมื่อเจ้าเมืองสิ้นพระชนม์ก็จะกลายเป็นมเหศักดิ์ หรือผีเจ้านาย

การสร้างเมือง ของชาวอีสานมีคตินิยมควรเชื่อถือได้ก่อนจะก่อตั้งเมืองในสถานที่แห่งใดต้องปรึกษานักปราชญ์ อาจารย์ผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในชัยภูมิ บริเวณที่จะตั้งเมืองนั้นถูกต้องในคชนาม สิงหนาม มหาสิทธิโชค โภคสมบัติ บรवार เคช ศรี มนตรี เศรษฐี มหาเศรษฐี

นักปราชญ์ทางโหราศาสตร์มีความรู้ซ็อมุมิวิทยา วางแผนที่จะตั้งหลักเมืองมเหศักดิ์เมือง เพื่อความเป็นมงคลของเมือง ซึ่งผู้ครองเมืองอันหมายถึงเจ้าเมืองได้รับความร่มเย็นเป็นสุข และได้รับความเจริญรุ่งเรือง มเหศักดิ์หรือ พระภูมิเมืองเรียกว่า “มเหศักดิ์เมือง” ซึ่งมาจากพระภูมิม้านเรียกว่า “ปู่ตา” แต่ยกขึ้นให้สูงจึงเรียกว่า มเหศักดิ์ คือ ปกุกศาลขึ้นทำให้มั่นคง เป็นแน่นหนาเรียกว่า ศาลเจ้ามเหศักดิ์ยกย่องให้เป็นเจ้าเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ (อิริยานุวัตร เขมจารีเถระ, 2536 : 12 - 14) การตั้งขิมมเหศักดิ์ ชาวอีสานนิยมจัดตั้งอีกในเดือนเจ็ดบุญชำระด้วยข้าวปลาอาหาร และเหล้าเพื่อให้อารักษ์ค่อผู้กับกองทัพดั่งมีคำกล่าวให้บูชาเทวดามิทั้ง 4 มาแต่โบราณ “ถึงเดือนเจ็ด อาฮัก เดือนมเหศักดิ์หลักเมือง”

พิธีกรรมตั้งปีของชาวอำเภอวังสะพุงนับเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมของชาวบ้านที่นับถือผีประจำบ้านประจำเมือง การสืบทอดพิธีกรรมตั้งปีปรากฏในสาระทางการแต่งกาย เครื่องใช้ ประกอบพิธีกรรม วัน เวลา และสถานที่ การตั้งทายฝน จากบั้งไฟ เทียน และขันน้ำ พิธีบายศรี พิธีแก้ระบบน (บนบาน) เหล่านี้ล้วนเป็นความเชื่อเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมตั้งปี เนื่องจากเชื่อว่า ผีมเหศักดิ์ผีเจ้านายที่หมายถึงเจ้าฟ้าร่วมชาว และผีบรรพบุรุษจะช่วยเหลือให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านจะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะได้ทานา มีอาหารกินตลอดปี ชาวอำเภอวังสะพุงจึงตั้งผีในเดือนหกเรียกว่า ตั้งขึ้น (ก่อนถึงฤดูทานา) และตั้งลงในเดือนสิบ เรียกว่า ตั้งลง (เมื่อข้าวตกรวง) ถ้ามีคำกล่าวของชาวบ้านรุ่นเก่าว่า “ขึ้นให้ปลง ลงให้ตั้ง” “ขึ้นให้ปลง” หมายถึง ขึ้นฤดูทานาต้องจัดตั้งใหญ่ เรียกว่า พิธีตั้งประจำปี ในเดือนหก ส่วนคำว่า “ลงให้ตั้ง” การตั้งลงนั้นชาวบ้านนิยมตั้งผีเจ้านายและผีตาแสดโคยการนำของกินเช่น ไก่ต้ม เหล้า ข้าว น้ำ ตั้งผีตามประเพณี การนับถือผีมเหศักดิ์ ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษของชาวอำเภอวังสะพุง จากหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่างมีรายละเอียดดังนี้

3.2.1. ผีมเหศักดิ์ หรือผีเจ้านาย ที่ฉลาดชาย รมิดานนท์ วิจัยเรื่องผีเจ้านายซึ่งมีสาระสำคัญเรื่องผีเจ้านายว่า คือผีที่มาประทับทรงเพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ของชาวบ้าน ชาวเมือง แต่มีใช้ผีเถื่อเมืองหรือผีปู่ย่า พื้นฐานของผีเจ้านายมีอยู่ว่า ในชาติก่อนนั้นจะต้องเป็นวีรบุรุษหรือนักรบซึ่งมีกรรมบางอย่างทำให้ไม่อาจไปเกิดหรือเสวยสภาพภูมิอื่นได้ เมื่อมีผู้สร้างศาลให้ก็มาสถิตย์อยู่ที่ศาลนั้น และช่วยเหลือชาวบ้านชาวเมืองโดยการเข้าถึงคนทรงแล้วทำกิจกรรมต่าง ๆ (มาลา คำจันทร์ 2544 : 144) ที่ชาวอำเภอวังสะพุงนับถือจากกลุ่มหมู่บ้านตัวอย่าง 5 หมู่บ้าน ได้แก่ เจ้าฟ้าร่วมชาว ท้าวหาน้ำ (บ้านทรายขาว) เจ้าพ่อศรีสงคราม (บ้านวังสะพุง)

3.2.1.1 เจ้าฟ้าร่มขาว

เจ้าฟ้าร่มขาวนับว่า เป็นวิญญูณวมเหศักดิ์หรือผีเจ้านายของเมืองราชขาวที่ให้ความคุ้มครองชาวบ้านทราชขาวและชาวบ้านใกล้เคียงประชานับถือศรัทธา เนื่องจากบนบานแล้วจะประสบผลสำเร็จและเรื่องร้ายก็กลายเป็นดี ขวัญและกำลังใจของชาวบ้านจึงรวมอยู่ที่เจ้าฟ้าร่มขาว เสมอมา พ.ศ. 2544 ผู้ศึกษาแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับวันแค้นบนบาน (บนบน) ของชาวบ้านทราชขาว เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ.2544 พบว่ามีการฆ่าควาย (ด้วงเพ็อง) จำนวน 1 ตัว ฆ่าหมูจำนวน 56 ตัว เพื่อใช้แก้บนเมื่อผู้บนบานประสบผลสำเร็จแล้ว จะจ้จะนัดวันมารวมกันแก้บน ในวันเดียวกันให้เสร็จสิ้น การสัมภาษณ์จำนวนบุคคลที่มาแก้บน 57 คน มีทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเอง (อาการเจ็บป่วยที่หายเป็นปกติ) และบนให้คุ้มครองลูกหลานไปต่างประเทศ บางคนที่บนบานให้ภรรยาเงินมาให้ถูกกิน บางคนที่บนให้ทำงานได้ในบริษัทใหญ่ ๆ บางคนบนบานไม่ให้คู่กรณีทะเลาะวิวาททำร้ายคน ผู้ที่มาแก้บนทั้งหมด คือ ผู้ประสบความสำเร็จในการบนบน จึงได้นำเอาอุปกรณ์และเครื่องใช้ประกอบการบนบนเช่นบูชาการแก้บนจะได้เสร็จเพื่อตนเองจะได้เป็นสุขสืบไป เพราะได้รับความคุ้มครองจากเจ้าฟ้าร่มขาว

เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการแก้บนด้วงเพ็อง (ควายดำ) ในสมัยโบราณ มีเรื่องเล่าสืบมาว่าที่ชาวบ้านงูเข้าไปในคอนหรือโฮงการ ควายหรือด้วงเพ็องจะคายเองโดยผู้บนบานไม่ได้ฆ่าแต่อย่างใด ควายจะชักและล้มลงตาย เมื่อประมาณ 38 ปีมาแล้ว ชาวบ้านโพนงามได้เสียชีวิตและได้บรรจุศพเข้าโลงแล้ว ญาติพี่น้องเชื่อว่าชาวบ้านโพนงามคนนี้ยังไม่ตาย จึงได้บนเจ้าฟ้าร่มขาวด้วยด้วงเพ็องหากฟื้นคืนชีวิตก็นำด้วงเพ็องมาอบให้ ชาวบ้านโพนงามที่เสียชีวิตฟื้นชีวิตขึ้นมา ญาติพี่น้องที่ทำการบนบนไว้จึงได้แก้บนด้วยด้วงเพ็อง (ควาย) ตามสัญญาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติของผีเจ้านาย (เจ้าฟ้าร่มขาว) พระครูโสภณสังฆภทได้เล่าให้ฟังว่า สมัยเป็นหนุ่มได้เดินทางไปเยี่ยมญาติที่อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ชาวบ้านในหมู่บ้านซึ่งเป็นญาติกับท่านกำลังหาควายซึ่งหาได้ 3 วัน วันที่ท่านเดินทางไปยังยังไม่พบพระครูโสภณ สังฆภท จึงได้แนะนำให้บนบานผีเจ้านายเมืองราชขาวญาติของท่านที่อำเภอบ้านหมี่ก็ได้ปฏิบัติตามและได้พบควายที่หายชาวบ้านหมี่ผู้นั้นจึงได้มาแก้บนด้วยหมู 1 ตัว ตามคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ (โสภณสังฆภท, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2544)

เรื่องราวของเจ้าฟ้าร่มขาว (พระเจ้าไชยจักรวรรดิแผ่นดินแล้ว) เจ้าเมืององค์ที่ 2 ที่ปลูกฝังในจิตสำนึกของคนชาวเมืองราชขาว (ซ้ายขาว) อย่างแน่นแฟ้นกว่าเจ้าเมืองพระองค์อื่น ๆ นั้นต้นนิษฐานจากหลายประเด็นเป็นความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อ “เจ้าฟ้าร่มขาว” พระองค์นี้ครองเมืองราชขาว (ออกเสียงเป็นซ้าย ขาว) พ.ศ. 1935 – 2015 เป็นผู้ที่มิมีบทบาททางการ

เมืองและการปกครอง ที่นำเอาพุทธศาสนา เข้ามาปลูกฝังให้ชาวบ้านประพฤติกฎีปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อประชาชนจะได้ซาบซึ้งในพระบรมคำสอน คือ ถึงวันที่ 8 ค่ำ 15 ค่ำ ข้างขึ้นข้างแรม ชาวบ้านที่เคร่งครัดในสมัยก่อนจะจุดเทียนไว้ที่โบสถ์วัดคู่คำ(วัดกลาง) ให้สว่างไสว แล้วไหว้พระสวคมนตรี จนถึงเป็นธรรมเนียมว่า ทุกวันขึ้นและแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ ชาวบ้านจะเข้าวัดฟังธรรม หากไปทำงานไร่นา จะถือว่า “ชะตา” เกี่ยวกับที่มา “เจ้าฟ้าอ๋มขาวนี้ พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ได้รับการยกย่อง ว่าเป็นผู้นำทางศาสนา เมื่อเสร็จไปที่แห่งใดจะมีเสวตฉัตร สีขาวกางกันแดดกันลมให้” ชาวบ้านเรียกว่า “ต้บหน” เมื่อสืบค้นไปถึงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเชื้อพระวงศ์ของพระองค์ ที่อยู่ในราชวงศ์หลวงพระบาง เป็นสหราชกับเจ้ามหาชีวิต เมืองหลวงพระบาง ดำเนินตามแบบมุขปาฐะ พระองค์น่าจะนำดีทริของการนับถือพุทธศาสนา มาแต่สมัยพระนางคำหยาด (พระนางแก้วแกงฮา) นำพระบางมาจากเขมรเพื่อให้ชาวบ้านชาวเมืองกราบไหว้บูชาแทนการนับถืออิบรพบุรุษ ดังปรากฏว่ามีการนำเขาควาคำที่นำพิธีกรรม บูชาผีเจ้าเมืองของชาวบ้านทรายขาว (ชายขาว) แกะสลักเป็นรูปพระแก้วเก็บไว้ในอุโบสถวัดคู่คำ เขาควาคำกล่าวสะท้อนความเชื่อของคนเมืองชายขาว (โบราณ) ว่ามีการนับถืออิบรพบุรุษ และ พุทธศาสนา ผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน ดังปรากฏว่า เมื่อถึงเดือนหกอาทิตย์แรก ชาวบ้านจะแต่งกายด้วยชุดขาวหม่มขาว - มุ้งขาว ถือ “พาดข้าวน้อย” ไปเลี้ยงผีปู่ตาที่หอโองการ

คณะศิษยานุศิษย์หลวงปู่ศรีจันทร์ กล่าวว่า เจ้าฟ้าร่วมขาวครองเมืองชายขาว เมื่อเทียบกับปีพุทธศักราช ที่กษัตริย์ลาวครองราชย์ ตรงกับสมัยรัชกาลพระไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว ครองเมืองหลวงพระบางเป็นราชโอรสพระเจ้าแสนไทองค์ที่ 3 ส่วนพงศาวดารล้านช้างฉบับเดิม และฉบับศาลาถูกขุน กล่าวว่า “ท้าวถือไช (ญาไช) เป็นโอรสพระยาสามแสนไทเกิดจากนางน้อยออกสธา ธิดาพระยาเจียงใหม่ ได้ไปปกครองเมืองชายขาว (เมืองชายขาว) มีพระนามว่า พระยาชาวมอ (คำ) ภายหลังได้ขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว (สุรศักดิ์ ศรีธำธอง, 2543 : 41) คำว่า ชาวมอ น่าจะหมายถึง ฉายาที่ตั้งขึ้นชาย (ชาย) “มอ” คำว่ามอเป็นคำพื้นถิ่นบ้านทรายขาว และเมืองเดช (ปัจจุบัน)ที่มีความหมายว่า ช้องดู แอบดู คำนี้น่าจะใช้ในความหมายว่าช้องดู แอบดู ความเคลื่อนไหวของเมืองชายขาว ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่าน(เมืองขอบ)

3.2.1.2 ท้าวหลาน้ำ

ท้าวหลาน้ำเข้าเมืองคนที่ 3 ครองราชย์ แทนเจ้าฟ้าอ๋มขาว ภายหลังที่ เจ้าชาวมอช (คำ) หรือเจ้าฟ้าอ๋มขาว “พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว” ครองราชย์ที่นครหลวงพระบาง ท้าวหลาน้ำหรือพระชาต่าน้ำ (พื้นเมืองเรียกว่าหังน้ำ) มีมเหสีชื่อนางหัด คำว่านางเป็นคำชกชองและให้เกียรติผู้หญิงคนนั้นว่า เป็นถูกท่านหลานเธอ คนธรรมดาเรียกว่า “อี” นำหน้า ท้าวหลาน้ำเรียกเป็นทางการว่า “ท้าวแทนคำ” เดิมชื่อว่า “ท้าวคำเฮียง” เป็นเจ้าเมืองชาชขาว เมื่อ พ.ศ. 2015 แล้วจึงขึ้นครองราชย์ที่เมืองหลวงพระบาง แทนท้าวก้อนแก้ว (พระยาเชียงทอง) เมื่อ พ.ศ. 2023 (สุรศักดิ์ ศรีสาอาง, 2543 : 51) ท้าวหลาน้ำนี้น่าจะหมายถึงพระชาต่าน้ำแสนไทไตรภูวนาท ตามตำนานท้องถิ่นระบุว่า ท้าวหลาน้ำ สร้างวัดเท็ง สรุปลักษณะที่มาจากคำพื้นถิ่นกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นน่าจะสันนิษฐานได้ว่า ท้าวหลาน้ำมาจากคำว่า “ท้าวหลาน้ำหรือพระชาต่าน้ำ” ซึ่งการเล่าแบบมุขปาฐะของชาวจังหวัดเลย (ชาชขาว) อาจแปลงทางสำเนียงไปบ้าง พระชาต่าน้ำแสนไทให้ท้าวพระยาไปอัญเชิญพระบางที่เมืองเวียงคำ มาไว้ยังวัดเชียงคง เมืองศรีสัตนาคณหุดด้านข้างร่มขาว แล้วจึงสร้างวิหาร และวัดมโนรมย์ แล้วอัญเชิญพระบางมาไว้ยังวิหารนั้น (การพระราชกุศล ในสมัยพระชนมายุ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวบรรจบ 100 ปี ประชุมพงศาวดารภาคที่ 33 เล่มที่ 20, ใน สุรศักดิ์ ศรีสาอาง, 2543 : 60)

ท้าวหลาน้ำ ตามตำนานท้องถิ่นที่บ้านของบ้านทรายขาว กล่าวว่า มีพระนามอีกนามหนึ่งว่า ท้าววรจิตร เป็นถูกชายเจ้าเมืองนามว่า เจ้าฟ้าร่มขาว (เมืองอ๋มขาว สันนิษฐานว่า ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านทรายขาว) วันหนึ่งท้าววรจิตร มีอาการร้อนรนทั้งกายและใจ ออกาลงไปอาบน้ำในแม่น้ำเลย เมื่อลงไปอาบน้ำมีผอบทองลอยน้ำมา แล้วคว้าผอบหมของนางหมหอม ได้ก็เกี่ยวกับท้าวหลาน้ำหรือท้าววรจิตรมีการตีบทอดการรับเป็นร่างทรงและจัดเครื่องเซ่นไหว้บูชาผีมหัศจรรย์คนหนึ่งที่ถ่ายทอดมาจากมารดา คือ นางกิ มุขจันทร์ (คำพา) บ้านเลขที่ 41 หมู่ 10 บ้านฟ้ากเลข ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง สตีบทอดและรับมอบให้เป็นนางเทียม ต่อจากนางมุก คำพามารดา ซึ่งเป็นน้องของนางกิก ภรรยาขุนพรมวล (คันสกุลบรรพลา)

3.2.1.3 เจ้าพ่อศรีสงคราม

หลวงศรีสงคราม (ท้าวคำแสน) หรือเจ้าพ่อศรีสงครามเป็น เจ้าเมืองคนแรกของเมืองเลยใหม่ พ.ศ. 2396 เคยเป็นนาอทหารชั้นผู้ใหญ่ เป็นนักรบที่เก่งกล้า มีเวทมนต์คาถาปราบอริราชศัตรู เป็นที่เกรงกลัวของผู้คนโดยทั่วไป ท่านมีความดี ความชอบในคราวไปรบศึก

เขมรในกองทัพรัชกาลที่ 3 และได้โปรดเกล้าให้หลวงศรีสงครามคนที่ 1 หลวงศรีสงคราม (ท้าว-
คำแสน) มีความอยู่คงกระพันหินไม่เข้าแทงไม่ระคายผิวหนัง เมื่อ พ.ศ. 2396 ไปราชการทัพ
เชิงใหม่ คราวยกไปตีเชียงตุง เข้าศึกจับหลวงศรีสงครามได้แทงหินด้วยหอกคามไม่ตาย เพราะมี
วิชาคงกระพันหนังเหนียว จึงผูกขมิ้นคอกเข่าทวารจึงตาย ชาวเมืองเขมรนับถือมากได้สร้าง
ศาลไว้เป็นที่ระลึกชื่อว่า "ศาลเจ้าพ่อคำแสน" เป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ มานำทุกวันนี้ (นิเวศน์ พ. ศรี
สุวรรณนท์, 2529 : 238) แต่ชาวบ้านแ่เรียกว่า "ท้าวเมืองแสน" เนื่องจากอาชเรียกเพี้ยนจาก ท้าว
คำแสนเป็น "ท้าวเมืองแสน"

หนังสือมรดกไทยเลข 2534 กล่าวถึง หลวงศรีสงครามซึ่งเป็นเจ้าเมืองเขมร
พ.ศ. 2396 คือท้าวคำแสน และหลวงศรีสงครามคนที่สองคือท้าวคำหง้า ซึ่งคำว่าหลวงศรีสงคราม
ในระยะแรกน่าจะเป็นเพียงตำแหน่ง สำคัญประจำเมืองเขมรซึ่งเรียกมาแต่สมัยหลวงศรีสงคราม
ประทับอยู่ที่บ้านวังสะทุง อําเภอวังสะทุง และผู้ศึกษาเชื่อว่าถูกหลานของหลวงศรีสงคราม (ท้าวคำ
แสน) อยู่ที่อําเภอวังสะทุง จากการศึกษาสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้ศึกษา พบว่าที่อําเภอวังสะทุง
มีการนับถือเจ้าพ่อศรีสงคราม ดังปรากฏมีการสร้างศาล และปั้นรูปหุ่นลอยตัวที่ ศาลเจ้าพ่อศรี
สงคราม บ้านวังสะทุง หลังธนาคารกสิกรไทย สาขาวังสะทุง และบริเวณวัดศรีบุญเรือง มีรูป
ปั้นหลวงศรีสงคราม จากการศึกษาสัมภาษณ์ นางหงส์ พลชา ผู้ใหญ่บ้านศรีบุญเรืองบ้านเลขที่ 90 หมู่
10 ตำบลวังสะทุง อําเภอวังสะทุง จังหวัดเดช กล่าวว่ ศาลเจ้าพ่อศรีสงครามเดิมนั้นอยู่หลังวัดศรี
บุญเรืองริมน้ำเลข แต่ได้ย้ายไปที่บ้านวังสะทุง และหน้าวัดศรีบุญเรือง และหลังธนาคารกสิกร
ไทย สาขาวังสะทุงอีก 1 แห่ง เพราะต้องการปั้นรูปปั้นเจ้าพ่อศรีสงครามไว้กราบไหว้

จากการสัมภาษณ์ นางพอ พลชา และนางน้อ อิมเง็ก เป็นชาวบ้าน
วังสะทุง อําเภอวังสะทุง และเป็นร่างทรง เจ้าพ่อศรีสงคราม เดิมที่เจ้าพ่อศรีสงครามใช้ร่างทรง
ของนางรูป (ไม่ทราบนามสกุล) นางมน (ไม่ทราบนามสกุล) นางไคร แสนนุ่งคือ ก่อนมาใช้ร่าง
ทรงของนางพอ พลชา (อายุ 64 ปี) ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 103 หมู่ 9 ตำบลวังสะทุง อําเภอ
วังสะทุง และนางน้อ อิมเง็ก อายุ 47 ปี บ้านเลขที่ 370/1 หมู่ 9 ตำบลวังสะทุง อําเภอวังสะ
ทุง จังหวัดเดช

นางพอ พลชา เล่าถึงสาเหตุที่เจ้าพ่อศรีสงคราม มาใช้ร่างทรงนั้น เมื่อ
ฮาไคร แสนนุ่งคือ ซึ่งเป็นร่างทรงของเจ้าพ่อศรีสงครามคนล่าสุดได้เสียชีวิตปี พ.ศ. 2535 ต่อมาปี
พ.ศ. 2541 จากการหักไม้ต่องดูอาการป่วย (หมอมอ หรือ หมอดู) ของนางพอ พลชา หมอมอ
(หมอดู) บอกว่า เจ้าพ่อศรีสงครามอยากมาใช้ร่างทรงนางพอไม่ยอมรับ และแ่คงคาขรับมอบ จึง
ป่วยอยู่บ้านมืออยู่วันหนึ่ง (พ.ศ. 2541) นางพอ พลชาได้เดินทางไปตลาดมีหมาค้าวิ่งชนนางจนนางล้ม
สลบไป ถูก ๆ และญาตินำไปอําเภอวังสะทุง แต่ที่ผู้ศึกษาไปทั้งตัว ถูกไม้ขึ้นหนักไปทั้งตัว

จึงได้หาหมอมอ (มอดู) มาหักไม้ต๋องดูและได้คำตอบว่าเจ้าพ่อศรีสงครามอยากมาอยู่ด้วย และได้รับมอบในเดือนสี่ออกใหม่ อาการป่วยก็หายเป็นปกติ ทั้งนางรูป นางมน นางใคร แสนบุงค้อ เป็นเครื่องญาติของนางพอ พลซา ทุกวันพระ 8 คำ และ 15 คำ นางพอ พลซา ต้องจัดขัน 5 ขัน 8 และดอกไม้อีสแจกันบูชา เจ้าพ่อศรีสงคราม บ้านวังสะพุง (หลังธนาคารกสิกรไทย สาขาวังสะพุง) และจะเป็นผู้รับฟังการบนบาน ของชาวบ้าน (พยาน) ว่าถ้าหากประสบผลสำเร็จในเรื่องที่บนบานไว้ นางพอ พลซา จะต้องเป็นตัวแทนทำพิธีแก้บน วิธีบนบานผู้บนบานต้องนำเหล้าขาว 1 ขวด ขัน 5 1 ขัน (ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่) ส่วนการแก้บนต้องมีขัน 8 (ดอกไม้ 8 คู่ เทียน 8 คู่) และสิ่งที่เคยบนไว้ เช่น ไก่ หมู ควาย แล้วแต่กรณีเรื่องหนักเบา ถ้าหนัก เช่นอยู่ในเหตุการณ์วิกฤต จำเป็นต้องบน เป็นหมู หรือ ควาย ถ้าเรื่องไม่ร้ายแรงเป็นไก่ และของหวาน หมากพลู บุหรี่ (มวนยา)

ส่วนนางน้อย กิมเง็ก อายุ 47 ปี เล่าถึงสาเหตุที่เจ้าพ่อศรีสงครามมาใช้ร่างทรงนั้น เมื่อนางใคร แสนบุงค้อ เสียชีวิต นางน้อย กิมเง็ก เริ่มเจ็บป่วย ไปหาแพทย์ ที่โรงพยาบาล แต่หมอบอกว่าไม่ได้เป็นอะไร ต่อมาเกิดเป็นแผลตามตัว และแขน ขา นางจึงได้หาหมอมอ (หมอดู) มาหักไม้ต๋องดู หมอมอ (ดู) จึงบอกกล่าวเจ้าพ่อศรีสงครามอยากจะใช้ร่างทรง นางน้อย กิมเง็กจะเข้าไปที่ศาลเจ้าพ่อศรีสงครามหลังธนาคารกสิกรไทย สาขาวังสะพุง ทุกวันพระ 8 คำ และ 15 คำ เพื่อจัดดอกไม้ เทียน สักการะ (ขัน 5 ขัน 8)

ในวันจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี ในเดือนหก เจ้าพ่อศรีสงครามเป็นผู้ชาย จึงต้องจัดเครื่องทรง ด้วยเสื้อสีขาว ผ้าแพรวา (ผ้าห่มขนาด 1 วา) และผ้าโจงกระเบน เหล้าขาว 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง (มวนยา) ไว้สักการะในวันจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีทุกเดือนหก เจ้าพ่อศรีสงครามมีลูกเลี้ยงคนหนึ่งชื่อมหาเอ เป็นคนดีอร่าม อยากได้อะไรก็ต้องจัดหาให้ เมื่อมหาเอเสียชีวิตและเมื่อชาวบ้านไม่เช่นไหวจะมีคนจมน้ำที่แม่น้ำเลยเป็นประจำ (พอ พลซา, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2544)

3.2.2 ผีบรรพบุรุษ

ผีบรรพบุรุษ (ancestral Spirit) หมายถึง ผี บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เสียชีวิตไป ชาวบ้านเรียกว่า “ผีเจ้าบ้าน” เมื่อคนในท้องถิ่นตายมีข้อห้ามเพื่อให้เกิดเป็นสวัสดิมงคล คนอยู่ก็จะสบายคนตายให้เป็นสุขเกี่ยวกับลักษณะของคนตายด้วยหอกดาบพลาว แหลม เหล็ก และโรคลงแดง นอกจากห้ามเผาในป่าช้า และที่อื่น ๆ จะเกิดอันตรายแก่เจ้าบ้าน ญาติพี่น้องและมีข้อห้ามมิให้นับถือเป็นผีบรรพบุรุษ เมื่อนับถือและทำผิดเขาจะถามกินวัว ควาย หมู เป็ด ไก่ ถ้าเราไม่ยอมให้มันก็เป็นปอปเป่าโพงมากินเรา (ปรีชา พิณทอง, 2534 : 54) แต่ชาวบ้านอำเภอวังสะพุงเชื่อว่า ท่านยังคงไม่ได้ไปเกิดยังคอชวนเวียนและถ่องล่อชอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อคอยปกป้องคุ้มครอง

ดูแลทุกข์สุขของลูกหลาน ศิบรรพบุรุษที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ตั้งแต่เมื่อสมัยยังมีชีวิตอยู่เป็นผู้นำและเป็นเจ้าเมืองหรือคนก่อตั้งเมือง ศิบรรพบุรุษของชาวอำเภอวังสะพุง เป็นศิเจ้าโคตร หรือ คั้นตระกูลในหมู่บ้านที่ชาวบ้านนับถือเพราะเมื่อสมัยยังมีชีวิตอยู่เป็นบุคคลที่ทำคุณประโยชน์ต่อหมู่บ้าน เป็นที่นับถือและยอมรับโดยทั่วไป ชาวบ้านจึงสร้างศาล หรือปลูกcup (ขนาดใหญ่ให้ เมื่อถึงวันถึงปี ก็จะจัดอาหารเครื่องเซ่นไปถวายจึงเรียกศิบรรพบุรุษของคนว่าเป็นผีเสื้อ (เสื้อเมือง) ผีหน่อ (คั้นตระกูล) ผีแนว (ปู่ ย่า ตา ยาย) หรือเรียกโดยรวมว่า ผีเชื้อ ผีแถว ผีหน่อ ผีแนว

การนับถือศิบรรพบุรุษของชาวอำเภอวังสะพุง มีความเหนียวแน่น พบว่า ชาวบ้านผู้ใดตกทุกข์ได้ยาก หรืออยู่ในเหตุการณ์วิกฤตจะอุทานคำว่า “ไอ้อีพ้อ อีแม่ช้อยแค่ทีน” (คุณพ่อคุณแม่ช่วยด้วย) คำอุทานที่กล่าวถึงบรรพบุรุษทั้งที่มีชีวิตอยู่และตายไปของชาวบ้านอำเภอวังสะพุง ได้ถูกถ่ายทอดคติความเชื่อสู่ลูกหลาน ดังปรากฏมีชะง้าและนางเทียมส่วนใหญ่จะรับหน้าที่สืบทอดในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีมาจากบิดามารดาของคนโดยจะมอบหมายให้ลูกหลานที่ตนเห็นว่า จะดำเนินการจัดพิธีกรรมแทนตนเองได้ก็จะตั้งให้บุตรและธิดารับหน้าที่การเป็นชะง้าและนางเทียมสืบต่อจากปู่ ย่า ตา ยาย ชะง้าและนางเทียมจะบอกสอนมาความผูกพันระหว่างผีกับคนว่ามีความเกี่ยวพันกันให้ความคุ้มครองหากนับถือและจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นจึงต้องมีการเคารพบูชาเสมือนยังมีชีวิตอยู่คือจะหาเครื่องเซ่นสังเวช อันประกอบด้วยของกินของใช้ในชีวิตประจำวันเป็นหลักรวมทั้งสร้างที่อยู่อาศัยให้ศิบรรพบุรุษคนสถิต เช่น สร้างศาลที่มีเสาต้นเดียว หรือเป็นบ้านเรือนมีเสา 4 เสาขนาดเล็กแล้วแต่กรณีของผีที่มีบรรพราคักคี่ และฐานะ

เรื่อง “ผี” เป็นคติความเชื่อดั้งเดิม ของมนุษย์ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาแล้ว และได้คลี่คลายมาเป็น “ศาสนา” ซึ่งเรียกว่า “ศาสนาธรรมชาติ” บ้าง “ศาสนาผี” บ้าง “ศาสนาเทวดา” บ้าง หรือบางทีก็เรียกรวม ๆ ว่า “ศาสนาผีนางเทวดา” (ธิดา โมลิกรันดน์ และ จ่านองทองประเสริฐ, 2538 : 12)

ความเชื่อเรื่องศิบรรพบุรุษ ของชาวอำเภอวังสะพุงมีเรื่องราวของบรรพบุรุษที่เล่าสืบต่อกันมาเพื่อความเคารพยำเกรงและนับถือร่วมกัน แสดงถึงการเป็นญาติร่วมสายโลหิตทำให้ชาวบ้านไม่ประพฤติดนินทาจากจารีตประเพณีของสังคมในหมู่บ้าน เพราะมีผู้นำของสังคมมีฐานะทางสังคมระดับเจ้าฟ้าและขุนนางปกครองบ้านเมือง ผู้นำทางการเมืองที่มีฐานะเป็นเจ้าฟ้าจึงเป็นสิ่ง ที่ควบคุมดูแลกลไกของสังคมและวัฒนธรรมของชาวอำเภอวังสะพุงในอดีต โครงสร้างของสังคม และวัฒนธรรมที่มีชนชั้นปกครองมีฐานะเป็นเจ้าฟ้าเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดย่อมแสดงถึงสภาพสังคม และวัฒนธรรมของชาวอำเภอวังสะพุงมีการจัดระเบียบและมีกติกากำหนดในการดำเนินชีวิตและมีแบบแผนในการจัดการปกครองบ้านเมือง แบบระบบ “อาญาสี่” คือ มีเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตรสืบทอดทางกระบวนการจัดและแบ่งหน้าที่และบทบาทที่แตกต่างกัน ดังปรากฏตรรกะ

หรือวิธีคิดที่สะท้อนตามบริบทของเครื่องใช้ในพิธีกรรม วันเวลาและสถานที่ การเตรียมการจัดพิธีกรรม การแต่งกายของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมและคำกล่าว รวมถึงกิริยาท่าทางของผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุง เหล่านี้คือวรรณกรรมเงียบ แต่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ต้องตีความตามบริบทของพิธีกรรมเลี้ยงปี

ชาวอำเภอวังสะพุง มีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของคนที่มีความประพฤติดี (สมัยยังมีชีวิต) ที่ปลูกฝังถ่ายทอดมาว่า ถ้าบรรพบุรุษของคนเสียชีวิตไปหากประพฤติกดีมีคนยอมรับจะยกให้เป็นหัวหน้าผี อันหมายถึงเป็นเทพ เป็นพรหม อาจรวมถึง ผี ฟ้า ผีแถน ถ้าหากบุคคลใดในขณะที่มีชีวิตอยู่ประกอบแต่ความชั่ว ตายไปก็เป็นผีเปรต ดังนั้น เมื่อชาวบ้านจะเริ่มดำเนินการทำกิจกรรมสิ่งใดใหม่ ๆ จะต้องแต่งกายบูชา ผีบรรพบุรุษก่อนแม้จะทำพิธีการละเล่นพื้นบ้านเช่น การเล่นตั้งนางกวัก นางช้าง นางแมว นางสี ต้องบอกกล่าวผีเข้าปู่เพื่อให้เข้าปู่คุ้มครองเมื่อเวลาเล่นจะได้ไม่มีเรื่องร้าย (ผีร้าย) มาแทรก หากผีร้ายปีศาจเข้าแทรกจะทำให้ผู้เล่นเสียดสีซึ่งมักเคยมีปรากฏ หลายราย การเล่นแม่ นางสี ซึ่งใช้คนเล่นจึงค่อย ๆ เลิกไปเพราะผู้เล่นเป็นแม่ นางสี มักเจอเรื่องร้าย (หนูพิน เกษทองมา, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2544)

เจ้าโคตร หมายถึง ผู้นำของหมู่บ้านที่เป็นผู้ชายเป็นผู้พาชาวบ้านอพยพไปตั้งถิ่นฐานในแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านที่ติดตามไปด้วยส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน เมื่อหัวหน้าหรือเจ้าโคตรหรือเจ้าตระกูลตายไป ชาวบ้านจะจัดศาลไว้ให้ที่คอนหอ ถือเป็นผีบรรพบุรุษของหมู่บ้านที่ทำดีประพฤติกดี ทุกคืนเดือนหกก่อนเลี้ยงปีก็จะนำข้าวปลาอาหาร มากพลู มวนยามาเช่นไหว้ ต่อมาเมื่อเจ้าโคตรจะกลายเป็นหัวหน้าผีชั้นคี่ที่คอยปกป้องรักษาชาวบ้าน

รายนามของ ผีบรรพบุรุษหรือผีเข้าบ้าน ของชาวอำเภอวังสะพุง จาก 5 หมู่บ้านที่ศึกษาได้ พบว่าชาวบ้านมีการนับถือผีบรรพบุรุษ (ผีเชื้อ ผีแถว ผีหน่อ ผีแนว) ที่ถ่ายทอดพิธีกรรมมาจากสายตระกูลหรือเป็นเจ้าโคตรดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ บ้านทรายขาว ได้แก่ เจ้าพ่อราชวงศ์ เจ้าพ่ออุปฮาด บ้านนาบัว ได้แก่ เจ้าพ่อคิน บ้านโพนงาม ได้แก่ เจ้าพ่อขุนราม เจ้าพ่อคำแหง บ้านปากปวน เจ้าพ่อราศทไซ บ้านวังสะพุง ท้าวมหาเอ

3.2.2.1 เจ้าพ่อราชวงศ์ (บ้านทรายขาว)

เป็นวิญญูณของเจ้าโคตรของตระกูลราชวงศ์ที่สืบทอดมาแต่สมัยโบราณของเมืองชายขาว (บ้านทรายขาว) เจ้าโคตรเจ้าพ่อราชวงศ์นี้น่าจะมีความสัมพันธ์กับบุคคลในสมัยโบราณของตำแหน่ง การปกครองเมืองแบบลาวที่เรียกว่า “อาญาสี” ประกอบด้วย เจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร

เกี่ยวกับตำแหน่งเจ้าราชวงศ์ แปลว่า เชื้อแถว เครือญาติเจ้าเมืองราชวงศ์ ย่อมเป็นผู้แทนอุปฮาด และอาจเป็นบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ในราชการ เป็นความชอบพิเศษจริง ๆ มี

ความสามารถสู้รบจับข้าศึกมีชัยชนะ หน้าที่โดยปกติ แล้วเกี่ยวข้องกับเรื่องอรรถคดีคดีดินถ้อยชำระ ความ (เดิม วิกาศ์พจนกิจ, 2540 : 337 – 340) เจ้าราชวงศ์ที่เป็นวิญญาณเจ้าโคครที่ประทับทรง นางหนูพิน เกษทองมา นั้นเป็นผู้ราช สืบทอดการนับถือสืบมาจากมารดาคือนางก่อง กองเงิน และ จากชายคือ ไช้นปีว ขวัญแก้ว น้องของนางก๊ก ภรรยาขุนทรมมาวาส ดันตฤถบรรพลา สมัยรัช กาลที่ 6 (กันตธรรมโม, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2544) เจ้าราชวงศ์นี้เป็นตำแหน่งเครือญาติเจ้า เมืองเสถสมัยโบราณมีความใกล้ชิดกับเจ้าเมืองและพระเจ้าแผ่นดินเมืองหลวงพระบางภารกิจที่ สำคัญคือ การว่าความการกระทำผิดของประชาชนในคดีต่าง ๆ

3.2.2.2 เจ้าพ่ออุปฮาด (บ้านทรายขาว)

เจ้าอุปฮาด เป็นวิญญาณของเจ้าโคคร ครอบครองตำแหน่งเดิม ของอุปฮาดที่ ปกครองเมืองชายขาว เจ้าอุปฮาดน่าจะมีความสัมพันธ์กับบุคคลในสมัยโบราณ ตามตำแหน่งปก ครองเมืองของลาวแบบเดิม ที่เรียกว่า “อาญาลี”

เกี่ยวกับตำแหน่งอุปฮาด หรืออุปราช คำนี้แปลว่า ผู้ได้รับอำนาจสมบัติ กิ่งหนึ่ง หน้าที่อันสำคัญของอุปฮาด คือเป็นผู้ทำการแทนในเมื่อเจ้าเมืองป่วยหรือมีกิจโดยทั่วไป ถ้าเจ้าเมืองตาย หรือด้วยเหตุที่ครองราชย์ หรือถอดถอน หรือ แก่ชรา เมื่อยังไม่มีการไปรดเกล้า ๆ แคว่ตั้งผู้ใดแทน อุปฮาดต้องเป็นผู้แทนทั้งสิ้น อำนาจหน้าที่คือปกครองโดยทั่วไป เป็นหัวหน้า ในการที่จะปรึกษาหรือราชกิจ ของกรมการตำแหน่งรองลงไป และเป็นผู้รวบรวมสรรพบัญญัติช่วย ตาอากรตามที่ราชการกำหนดปีละครั้งหรือสองครั้ง และมีหน้าที่ออกประกาศสั่งเกณฑ์กำลังของ บ้านเมือง และทำศึกสงครามในเมื่อมีศึกมาประชิดบ้านเมือง (เดิม วิกาศ์พจนกิจ, 2540 : 338 – 339) เจ้าอุปฮาดซึ่งมีเชื้อสายค่อกันมาในสายตระกูลมีมะจ่า เช่น นายฮาด มีมะจ่า นายแก่น มีมะ จ่า นางทองสา คงสิงห์ (มีมะจ่า) เจ้าอุปฮาดนี้เป็นตำแหน่งที่สำคัญของเมืองเสถสมัยโบราณ มีความ ใ้วางใจให้ปฏิบัติหน้าที่แทนพระเจ้าแผ่นดินเมื่อเจ้าเมืองไม่อยู่

3.2.2.3 เจ้าพ่อดิน (บ้านนาวัว)

เป็นชื่อบุคคล และเป็นเจ้าโคครที่ชาวบ้านนาวัวให้การนับถือตาม ดำนานเล่าว่า เป็นชาวอำเภอคำน้ออพทมาเมืองพบที่ดินที่มีก้อนหินคล้ายหน้าวัวและทำการขุด ให้เป็นแปลงนา (ช่าวนา) จึงเรียกว่า “บ้านนาวัว” เจ้าดินนี้อยู่กับจะจ่านาขบัว โทฮา บ้านเลขที่ 47 หมู่ 13 บ้านฟากฮัวฮ (บ้านเหว่อ) ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง โดยสืบทอดมาจาก นางคำ สิงห์ โทฮา ซึ่งนางคำสิงห์ โทฮาก็สืบทอดมาจากปู่ (นายทอง) เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเจ้าดินนั้น มี ข้อมูลจำเพาะว่ามีน้องช่าวคำน้อชายคนหนึ่งชื่ออพทมาพร้อมกันชื่อ เจ้าคาแสง (ชอบเครื่องเช่น ตั้งเวส คือ ควาย หมู และไก่) คาแสงจะตั้งบ้านเรือนอยู่คอนบน (คือบ้านนาวัวในปัจจุบัน) ซึ่งมี

คอนหออยู่ทางเดินเท้าระหว่างบ้านนาวัวและบ้านปากฮ้วย (บ้านเหวอ) ส่วนเจ้าคนผู้เป็นที่อยู่คอนหอระหว่างทางเดินเท้าบ้านนาวัวสู่หมู่บ้านโพนงาม เจ้าคนชอบเครื่องเล่นที่เป็นไม้ข่าง (ปั้ง) เพียงอย่างเดียวเกี่ยวกับคอนหอบ้านนาวัว ซึ่งนางจัน โทษา อายุ 85 ปี บ้านเลขที่ 50 บ้านนาวัวเล่าเกี่ยวกับเจ้าที่คอนหอนี้ว่า มีเจ้าปุดินเป็นเจ้าโคตรของชาวบ้านนาวัว เมื่อเจ้าคนเสียชีวิตไป ชาวบ้านจึงได้สร้างศาลให้สถิตย์ ชาวบ้านนาวัวมีเรื่องทุกข์ร้อน จะบนบานและขอให้เจ้าคนคุ้มครองจะเดินทางไปทางไกลไปค้าขายก็จะบอกกล่าวให้เจ้าคนคุ้มครองอภิบาลของเจ้าคนจะช่วยให้ชาวบ้านประสบผลสำเร็จเสมอเมื่อบนบานศาลกล่าว

ที่คอนหอที่เจ้าคนเจ้าโคตรของชาวบ้านนาวัว จะมีรายชื่อของเจ้าที่เสียชีวิตไปแล้วมอบวิธีการเป็นจ้ำให้กับลูกหลานตระกูลโทษาเป็นผู้สืบทอด เกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงปี ดังปรากฏมีจ้ำที่เป็นคนในตระกูล โทษาเช่น จ้ำเพชร จ้ำพ่อแก้ว จ้ำบัว จ้ำจัน จ้ำคำสิง จ้ำฟอง ชื่อจ้ำเหล่านี้ลูกสาวจะเป็นร่างทรง และจัดพิธีเลี้ยงหาข้าว แก่ผีบรรพบุรุษของคนสืบมา เช่น จ้ำคำสิง ประทับทรงร่างนางพื่อน สิบบุตร จ้ำฟองประทับทรงร่างนางถิน โทษา หมั้นถอดจอดประทับทรงร่างนางนาค นอศรี เจ้าหินถาด ประทับทรงร่างนางไหม สิมมาตุต

3.2.2.4 เจ้าพ่อขุนราม (บ้านโพนงาม)

เจ้าพ่อขุนราม เป็นชื่อของบุคคลที่เป็นเจ้าโคตรของชาวบ้าน แก้งกอก (เดิม) ซึ่งนำอพยพมาพร้อมกับการตั้งบ้านโพนงาม (ปัจจุบัน) ร่วมกับชาวบ้านปากทบ (ที่ตั้งตรงแม่น้ำทบไหลลงแม่น้ำถย)

เกี่ยวกับที่ตั้งบ้านแก้งกอกห่างจากบ้านโพนงาม (ปัจจุบัน) อยู่ด้านทิศตะวันตกประมาณ 500 เมตร ลักษณะเป็นที่เนินปัจจุบันเป็นที่ราชพัสดุจำนวน 40 ไร่ หมู่บ้านแก้งกอกนี้ร้างเพราะชาวบ้านจีนฮ่อฆ่าฟัน (ที่นาฟ้า) ชาวบ้านเรียกเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า “แตกศึกแตกเสื่อ” เหตุการณ์เกี่ยวกับการนองเลือด เรียกการสู้รบ ระหว่างข้าศึกกับชาวบ้านจนเหลือคนองท้องนา (ฆ่า) ไหลจนเป็นทางยาว คามร่อนน้ำมีชื่อต่อมาว่า “ร่องฮ่องแดง” เจ้าพ่อขุนรามน่าจะเป็นเจ้าโคตรของชาวบ้านนากอก (เดิม) และเป็นเชื้อสายของโธ้งจางวาง (ถม) ที่ตั้งวัดและรวมหมู่บ้านแก้งกอกและบ้านปากทบเข้าด้วยกัน แล้วเรียกชื่อหมู่บ้านตามลักษณะของเนินดินว่า “บ้านโพนงาม” คือเนินดินมีความพอดีในการตั้งหมู่บ้านเรียกว่ามีลักษณะสวยงาม เจ้าพ่อขุนราม ปัจจุบันได้ประทับทรงร่างนายโต ผุขันธ์ สายตระกูลที่สืบทอดการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีของเจ้าโคตร เจ้าพ่อขุนราม คือ สายตระกูล ผุขันธ์

3.2.2.5 เจ้าพ่อคำแหง (บ้านโพนงาม)

เป็นชื่อบุคคล ซึ่งเป็นเจ้าโคตรของชาวบ้านปากทบ (เดิม) ซึ่งนำอพยพ

มาพร้อมกับผู้นำของกลุ่มบ้านปากทบเพื่อตั้งรวมกับหมู่บ้านแก้งกอก เป็นหมู่บ้านโพนงามปัจจุบันเกี่ยวกับที่ตั้งเดิมของหมู่บ้านปากทบ ไร่ด้วยสาเหตุ 2 อย่าง คือ

1. เงินซื้อเผาหมู่บ้านและท่าถายวัด (มีดินโพธิ์ใหญ่ 2 ดัน ยังคงมีอยู่รวมทั้ง ดันมะม่วง ดันหมาก ดันมะพร้าว) ริมน้ำเตยและช่วงน้ำทบไหลลงน้ำเตย

2. เพราะการไหลของแม่น้ำเตยกัดเซาะที่ตั้งหมู่บ้าน ไม่เหมาะที่จะเป็นที่อยู่อาศัย เมื่อโชนางวาง (ถม) รวมหมู่บ้านและตั้งหมู่บ้านโพนงามขึ้นได้ตั้งคอนหอที่ปากร่องช่องแดงไหลลงสู่แม่น้ำทบ ได้อันเชิญวิญญาณบรรพบุรุษ มาจากบ้านปากทบชื่อเจ้าพ่อคำแหงร่วมกับชาวบ้านแก้งกอกก็อันเชิญวิญญาณบรรพบุรุษ (เจ้าพ่อขุนราม) มาตั้งศาลรวมกันเป็นหมู่บ้านเดี่ยว และติดกับคอนหอตั้งวัดขึ้นเรียกว่า วัดโพธิ์ชัย เนื่องจากมีดินโพธิ์ใหญ่ซึ่งคายแล้วแตกกิ่งก้านสาขาใหม่ (ซึ่งน่าจะหมายถึงเป็นที่อยู่ของชาวบ้านแต่เดิม) ปัจจุบันดินโพธิ์ ดังกล่าวคายไป ปัจจุบันเจ้าพ่อคำแหงไร่ร้างนาขาคิด ผางมา ซึ่งก่อนที่เจ้าพ่อคำแหงจะไร่ร้างนาขาคิด ผางมานั้นท่านได้ไร่ร้างของนาขาคิด ผางมา เป็นจำ หรือ ขะจำ สายตระกูลที่สืบทอดการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผี ของเจ้าโคตรเจ้าพ่อคำแหง คือสายตระกูลผางมา

ส่วนนางแดง ประจันเจ้าพ่อขุนราม คนที่ 1 คือนางคำ มุขจันทร์ บ้านเลขที่ 78 สืบทอดมาจากนางถังกา ผางมา นางคำกล่าวไว้ว่า เจ้าพ่อขุนรามเป็นบุคคลที่อารมณดี เป็นคนสูงใหญ่ ชอบท่อนรำ นางแดงคนที่ 2 คือ นางสายทอง การะเกษ (คิงทอง) บ้านเลขที่ 133 หมู่ 3 บ้านโพนงาม ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง แต่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของเจ้าพ่อคำแหงไว้สอดคล้องกันกับนางถังกา ผางมา

3.2.2.6 เจ้าพ่อราศทไซ (บ้านปากปวน)

เจ้าพ่อราศทไซ คือ ชื่อบุคคลที่เป็นผู้นำและเจ้าโคตรของบ้านปากปวนที่ชาวบ้านให้ความนับถือ ปัจจุบันนางยัง ซากักคิ เป็นร่างทรง นางยัง ซากักคิ กล่าวว่า เป็นวิญญาณบรรพบุรุษที่คอยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านปากปวน นำมาจากบ้านปากปวนเก่าที่อยู่บริเวณน้ำปวนไหลลงแม่น้ำเตย (ปากปวนเดิม) เมื่อย้ายมาตั้งบ้านปากปวนใหม่ (ปัจจุบัน) จึงได้อันเชิญวิญญาณเจ้าพ่อราศทไซที่เคยปกป้องชาวบ้านมาเป็นวิญญาณเจ้าบ้านเจ้าเมืองสืบต่อมา เพราะนางยัง ซากักคิ รับผิดชอบเป็นผู้จัดและดำเนินการเรื่อง พิธีกรรมเลี้ยงผีร่วมกับชะง้า (ควรจ้ำ) สมุน (ช้างแก้ว) นางเทียม (บัวนาง) และบรรดาถูกผึ้ง ควันเทียน (ชาวบ้านที่หายจากอาการเจ็บป่วยและหายเพราะเจ้าราศทไซรักษาและคุ้มครอง) และนางยัง ซากักคิ รับผิดชอบเป็นผู้ดูแลคอนหอ จากมารดาชื่อ นางแดง สารบง และนางแดง สารบง รับมาจากมารดาไม่ทราบชื่อ (ยัง ซากักคิ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2544) สายตระกูลที่สืบทอดพิธีกรรมเลี้ยงผี “เจ้าพ่อราศทไซ” คือ สายตระกูล ซากักคิ

3.2.2.7 ท้าวมหาแอ (บ้านวังสะพุง)

มหาแอ เป็นชื่อบุคคลจากการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของผู้ศึกษาชาวบ้านวังสะพุง จนถึงบ้านปากเบ่ง ต่างเล่าสืบต่อกันมาว่ามหาแอเป็นลูกเลี้ยงของเจ้าพ่อศรีสงคราม เป็นเด็กที่คือ อยากรู้อะไรก็จะได้ตั้งใจเสียชีวิตขณะเป็นเด็กเพราะเรือล่ม มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ให้ชาวบ้านได้เห็นประจำ เช่น ต้าแดงฤทธิ์เดช โดยคลบนาคาให้ชาวบ้านวังสะพุงเสียชีวิตเช่น จมน้ำ แม่น้ำแลย ถ้าหากปีใดเช่นสรวงบวงพาลีไม่เป็นที่ถูกใจและพึงพอใจของวิญญาณท้าวมหาแอ

ท้าวมหาแอเป็นลูกเลี้ยงที่เจ้าพ่อศรีสงครามโปรดปรานและตามใจ มีพี่เลี้ยงคอยเอาใจใส่เป็นจำนวนมาก ทั้งหญิงและชายเจ้าพ่อมหาแอปัจจุบันใช้ร่างนายทุด บุญเกิด บ้านเลขที่ 158 หมู่ 4 บ้านปากเบ่ง ตำบลวังสะพุง อำเภอวังสะพุง เป็นร่างทรง ส่วนนางแดงของเจ้าพ่อมหาแอ กล่าวว่า เจ้าพ่อมหาแอเป็นผู้เลือกเองโดยผ่านร่างทรง คือ นางอาน บุญพิมพ์ บ้านเลขที่ 27 หมู่ 6 บ้านหนองนกเจ้า ตำบลศรีสงคราม อำเภอวังสะพุง นางอาน บุญพิมพ์ เล่าว่านางเคยเป็นนางแดงของเจ้าพ่อมหาแอ มาแต่ชาติปางก่อน และทุกวันพระ 8 ค่ำ 15 ค่ำ นางอานจะต้องแต่งขัน 5 ขัน 8 หมาก 8 คำ มวนยา (บุหรี) 8 มวน เพื่อเซ่นไหว้ แสดงความนับถือเคารพบูชาเพื่อจะได้รับความคุ้มครองตามความเชื่อที่เล่าสืบต่อกันมา สายตระกูลที่จัดพิธีกรรมเลี้ยงปี “ท้าวมหาแอ” คือ สายตระกูลบุญพิมพ์

สรุปว่าการนับถือผีบรรพบุรุษของชาวบ้านอำเภอวังสะพุงจากกลุ่มตัวอย่างทั้ง 5 หมู่บ้านนั้นบรรพบุรุษของชาวอำเภอวังสะพุงมีความสัมพันธ์กับการปกครองแบบลาวเดิมที่เรียกว่า “อาญาสี่” คือ มีเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ปกครองบ้านเมืองดังปรากฏว่ามีกรนับถือเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษตามที่ระบุนายชื่อมาของแต่ละหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง

3.3 ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

อุทัย หิรัญโต ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจเหนือธรรมชาติว่า อิทธิฤทธิ์และต่างกับความเชื่อเรื่องผีตางเทวดา (animism) ซึ่งเชื่อว่าวัตถุทุกชนิดมีเจตคติที่มีตัวตนสิงอยู่ สามารถแยกตัวออกจากวัตถุอื่น ๆ ได้ (อุทัย หิรัญโต, 2526 : 8) ชาวบ้านอำเภอวังสะพุงเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติจากผีบรรพบุรุษนั้นมีจริงถึงคมหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตอำเภอวังสะพุงจะให้ความเคารพยำเกรง อำนาจเหนือธรรมชาติอาจจะสิงอยู่กับตัวบุคคล สัตว์ ต้นไม้ และวัตถุอื่น ๆ และอาจถ่ายทอดจากสิ่งหนึ่งไปยังอีกสิ่งหนึ่งได้ เช่น เชื่อว่าเมื่อจะเกิดเหตุเภทภัยในหมู่บ้านวิญญาณบรรพบุรุษจะต้าแดงฤทธิ์เดชบอกให้รู้ล่วงหน้า เช่น จะมีปรากฏการณ์ให้ชาวบ้านเห็นเช่น กวาง

แก๊ง ตะกวด ภูเขาใหญ่ ขะจ้ำและนางเทียมก็จะพยากรณ์เกี่ยวกับสิ่งที่พบเห็นตามที่เคยบอกเล่าจากขะจ้ำและนางเทียมรุ่นก่อน ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องทำการเช่นสรวงบวงพาลี เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พึงพอใจและให้สิ่งศักดิ์นำโชคดีมาให้ และพันก้อยอันตรายต่าง ๆ และอยู่เย็นเป็นสุข

สิ่งที่ชาวบ้านอำเภอวังสะพุงแกงกั่วนั้น กลัวว่าตนเองอาจจะถูกลงโทษ จากอำนาจเหนือธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นตัวตนและเชื่อว่าหาก “เช่นปดี พลีบถูก” หมายถึงการจัดพิธีกรรม เช่นสรวงไม่ถูกใจสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาตินอกจากจะไม่ได้รับการคุ้มครองแล้วยังต้องถูกลงโทษ ดังนั้นชาวบ้านจึงเชื่อฟังขะจ้ำและนางเทียมในการจัดพิธีกรรมเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พึงพอใจ โดยจะเลือกเอาสิ่งของที่สิ่งศักดิ์ประจำหมู่บ้านนั้น ๆ ชอบ เช่น บ้านทรายขาว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชอบดวงเพ็อง (ควาย) บ้านนาว่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชอบไก่อย่าง บ้านโพนงาม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชอบดวงแกลบ (หมู) บ้านปากปวนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชอบอัน บ้านวังสะพุง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชอบไก่ หากชาวบ้านในหมู่บ้านใดจะบนบาน ด้วยสิ่งที่กล่าวมาและทำการแก้บนเมื่อ ประสบผลสำเร็จ ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านก่อให้เกิดพิธีกรรมบนบานและการแก้บน คือ

3.3.1. การบนบาน

การบนบานหรือบนบน หรือ “ปี่” ก็เรียกเป็นอธิบายวิธีที่กระทำขึ้นระหว่างคนกับผี มีขะจ้ำ และนางเทียมเป็นพยาน เป็นการให้คำมั่นสัญญาว่า ถ้าสำเร็จการแล้วมนุษย์ผู้บนไว้จะนำสิ่งของที่ผีชอบมาตอบแทน (ดวงเคื่อน บนขวง และโอทอง คำอินฮู, 2540 : 155) การบนบนของชาวอำเภอวังสะพุง และในเขตหมู่บ้านที่ทำการศึกษานในแต่ละวันชาวบ้านจะบนบนวิญญานเข้าสู่ปกครองเมืองเป็นหลัก เช่น ที่ทรายขาว คือ เจ้าฟ้าร่มขาว เจ้าอุปฮาด บ้านวังสะพุง คือ หลวงศรีสงคราม บ้านปากปวน คือ เจ้าพ่อราศทไซ บ้านโพนงาม คือ เจ้าพ่อขุนราม เจ้าพ่อคำแหง บ้านนาว่าว เจ้าพ่อคิน

ชาวบ้านเชื่อว่า เมื่อบนบานแล้ว ชาวบ้านจะอยู่เย็นเป็นสุขทำให้สังคมปลอดภัยอันตรายเช่นปีพ.ศ. 2501 ชาวบ้านนาว่าว เป็นโรคไข้ทรพิษ ตามตัวและใบหน้าเป็นตุ่มและมีหนองหลังจากรักษาหายจะมีแผลเป็น ชาวบ้านโพนงามบนเจ้าพ่อขุนรามและเจ้าพ่อคำแหงให้ชาวบ้านโพนงามไม่มีใครเป็นไข้ทรพิษ ชาวบ้านจึงเชื่อว่าเป็นเพราะอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อขุนรามและเจ้าพ่อคำแหงช่วยไม่ให้ชาวบ้านโพนงามเป็นไข้ทรพิษ (โรคฝีดาษ)

ส่วนความสุขในครอบครัวนั้นเชื่อว่าผีเจ้าโคตรจะช่วยให้ครอบครัวมีความสุข เรื่องที่คิดใจกันบาดหมางใจกันเมื่อบนบนและแก้บนแล้วความสุขความเข้าใจในระดับครอบครัวและระดับบุคคลก็ปรากฏเช่น กรณีเดินทางไกลเมื่อบอกเจ้าปู่ที่คอนหอแล้วความปลอดภัยในการเดินทาง

วิธีการระบบ ของชาวบ้านในเขตอำเภอวังสะพุงนั้นมีวิธีระบบ หรือบนบานที่ง่ายแม้ว่าผู้บนบานจะอยู่ ณ ที่ใดของโลก ถ้าหากนี่ก็อยากบนให้ผีบรรพบุรุษที่กล่าวมาได้ช่วยเหลือก็จะหาดอกไม้ขาว 5 คู่ เทียน 5 คู่ (ขัน 5) ดอกไม้ขาว 8 คู่ เทียน 8 คู่ (ขัน 8) ตั้งพิธี ณ ที่สูง ๆ ยกขัน 5 และ ขัน 8 ขึ้น สูงกว่าศีรษะ แล้วอ้อนวอน (ภาษาพูดท้องถิ่น ไม่ใช่ภาษาบาลี หรือสันสกฤต) ทำนองให้ถึงศักดิ์สิทธิ์และผีบรรพบุรุษช่วยคุ้มครองเรื่องที่บนบานได้ ความปลอดภัย ความเจ็บไข้ เหตุวิฤต และการสอบเข้าทำงาน การทะเลาะวิวาทการถูกคนอื่นปองร้าย ถ้าหากกรณีชาวบ้านอยู่ในหมู่บ้านก็จะจัดแต่งขัน 5 และขัน 8 ไปยังบ้านชะง้า หรือบ้านนางเทียม ให้ดำเนินการระบบให้

เมื่อถึงวันแค้น หลังพิธีเลี้ยงปีก็จะจัดนำเอาสิ่งที่จะให้ผี (ควาย หมู ไก่) และเหล้า 3 ขวด ซึ่งขาดไม่ได้เป็นความเชื่อว่าเจ้าปู่เจ้าตาหรือมหัศจรรย์หลักเมืองชอบเหล้า มาเช่นสังเวศตามที่ได้ตกลงหากไม่แค้นอาจทำให้มหัศจรรย์หลักเมืองเจ้าปู่ เจ้าตาโกรธและอาจจูน (สิง) ผู้ใดผู้หนึ่งในหมู่บ้าน และอาจเข้าฝัน และทำให้ผู้ไม่แค้นบนบานเจ็บป่วยได้การแค้นบนบานจะจัดทำขึ้นแล้วแต่กรณีว่าเรื่องใดใหญ่ ปานกลาง และธรรมดา การบนบานและการแค้นบนบาน (แค้นะ) ของชาวบ้านอำเภอวังสะพุงนั้นมีความเหมือนกันทุกหมู่บ้าน ตัวอย่างที่ยกมาดังต่อไปนี้ ศึกษาและบันทึกถึงวิธีการบนบานและการแค้นบนกรณีตัวอย่างของชาวบ้านทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ที่ระบบให้เจ้าฟ้าร่วมชาววิญญานมหัศจรรย์ เมืองชายขาว (ทรายขาว)

กรณีนายเถ้ สรรรา อายุ 53 ปี บ้านเลขที่ 54 หมู่ 6 บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ชายภูมิลำเนาไปอยู่ที่หล่มสัก บ้านห้วยจาน เพราะแต่งงาน นายเถ้ได้ค้าขาย ควาย (เป็นนายฮ้อย) คู่แข่งซึ่งทำหน้าที่ขายควายเหมือนกันได้จับนายเถ้ และจะฆ่าให้ตายโดยใช้นิยงเข้าที่ลำตัวนายเถ้ นายเถ้ซึ่งทำหน้าที่เป็นลูกบ้านทรายขาวจึงได้ยกมือระลึกถึงเจ้าฟ้าร่วมชาวขอให้ช่วยเหลือผ่อนหนักให้เป็นเบาขามวิฤตของชีวิต คู่กรณีได้นำร่างของนายเถ้ไปโยนทิ้งลงเหว นายเถ้ สรรรา ได้เอามือเกาะกิ่งไม้ไว้ คู่กรณีซึ่งมีหลายคนเดินผ่านไปมามองไม่เห็นนายเถ้แม้ว่าจะเหยียบมือนายเถ้ก็ตามแต่ก็หานายเถ้ไม่พบจึงพากันกลับ เพราะ คิดว่านายเถ้ตกเหวตายต่อมา นายเถ้ สรรรา ได้ช่วยเหลือตัวเองจนรอดชีวิตและย้ายมาอยู่อาศัยที่บ้านทรายขาว ดังเดิม เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2517 เมื่อถึงวันจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีนายเถ้ จะช่วยงานทุกอย่าง และนำหมูมาแค้นด้วยรวม 7 ตัวเพราะเชื่อว่า นายเถ้รอดตายเพราะอภินิหารเจ้าฟ้าร่วมขาว

3.3.2 การแก้ระบบ

การแก้ระบบหรือการแก้บน (บนบาน) คือ พิธีกรรมที่ชาวบ้านอำเภอวังสะพุง ถือปฏิบัติหลังการระบบมาเป็นเวลานานเรียกว่า การปลงซึ่งเสมือนเป็นการปิดข้อสัญญาคือได้กระทำตามที่สัญญากันไว้แล้วซึ่งอาจทำให้ศึปปดาโกรธอาฆาตหรือต้อง (สิ่ง) คนใดคนหนึ่งในหมู่บ้าน วิธีการแก้ระบบของชาวบ้านมี 2 ลักษณะ คือ

3.3.2.1 การแก้บนธรรมดา ได้แก่ การบนบานด้วยเรื่องให้เจ้าปู่เจ้าตาคุ้มครองเมื่อเดินทางไปต่างจังหวัดเพื่อเยี่ยมญาติพี่น้อง หรือเมื่อสิ่งของหายให้ได้คืน การเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ของญาติและคนในครอบครัว

การแก้ระบบแบบธรรมดา ชาวบ้านที่ระบบไว้จะแก้บนทุกวัน พระขึ้นละแรม 15 คำ โดยมีชะง้า (กวนจ้ำ) และนางเทียม เป็นตัวกลางในการทำพิธีแก้บน โดยจะนัดพบกันที่คอนหอ หรือคอนคุ่มอันเป็นที่สถิตของเจ้าปู่เจ้าตาประจำหมู่บ้าน เครื่องเช่นไหว ได้แก่ ไก่ต้ม 1 ตัว เหล้าขาว 1 ขวด น้ำ 1 ขวด กระจิบข้าว 1 คีบ ข้าวต้ม 1 มัด และเครื่องสักการะ ได้แก่ ขัน 5 ขัน 8 (เทียน 5 และ 8 คู่ และดอกไม้ขาว 5 และ 8 คู่) หมากพลู 5 คำ มวนยา (บุหรี่ยี่) 5 มวน เมื่อจัดข้าวของเครื่องเช่นและเครื่องสักการะครบแล้ว ชะง้า (กวนจ้ำ) และนางเทียมจะทำพิธีจุดเทียน 1 คู่แล้วบอกกล่าวการแก้ระบบของผู้บนบานในรายนั้น ๆ

3.3.2.2 การแก้ระบบประจำปี ได้แก่ การบนบาน (ระบบ) ด้วยเรื่องใหญ่ มีความสำคัญกับช่วงต่อของชีวิต เช่น การสอบเข้าเรียนต่อในสถาบันที่มีชื่อเสียง และการสอบเข้าทำงานรับราชการ การเดินทางไปหาเงิน (ทำงาน) ในต่างประเทศ การทะเลาะวิวาทของคู่กรณี การถูกฟ้องร้าย กิจการร้านค้าให้เจริญรุ่งเรือง ให้ประสบผลสำเร็จในหน้าที่ราชการการเลื่อนขั้นเงินเดือน เลื่อนระดับและตำแหน่งงานไปรบหรือถูกเกณฑ์ทหาร

การแก้ระบบวิธีที่สองนี้ ผู้บนจะต้องแก้การบนบานด้วยด้วยเพียง (ควาย) 1 ตัว หรือหมู 1 ตัว ปัจจุบันนิยมบนด้วยหมู หรือคังแกตบ เพราะหาได้ง่าย (บ้านทรายขาว บ้านโพงาม บ้านนาวัว) หรือไก่ 10 ตัว (บ้านวังสะพุง) อื่น 1 ตัว (บ้านปากปวน) การแก้ระบบเรื่องใหญ่เช่นนี้ ชะง้า นางเทียมจะนัดให้ชาวบ้านที่ระบบไว้มาแก้บน (ระบบ) ในวันพระขึ้น 15 คำ (ข้างขึ้นหรือแรม) หลังจากผู้ประกอบพิธีกรรมการเลื่องปีเสร็จสิ้นแล้วเป็นเวลาล่วงเลยมาได้ 1 เดือน

3.4 องค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปี

พิธีกรรมเลี้ยงปี ของชาวอำเภอวังสะพุง จากการศึกษาหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง 5 หมู่บ้าน มีองค์ประกอบของพิธีกรรมซึ่งมีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

3.4.1 ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี

คำว่าประกอบ หมายถึง รวมกันเข้าหากัน ทำเสริมเพิ่มเติมเมื่อมีคำว่าผู้นำหน้า จึงหมายถึงผู้ที่มาร่วมกันปรับปรุงกิจกรรมให้ดีขึ้น ผู้ประกอบพิธีกรรมในพิธีกรรมเลี้ยงปี จึงหมายถึงผู้ที่มาร่วมกันเพื่อช่วยกันจัดแต่งและเสนอแนะให้งานพิธีกรรมเลี้ยงปีสมบูรณ์ขึ้น

ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ได้แก่ ขะจ้ำ (กวนจ้ำ หรือควรจ้ำ) นางเทียม (บัวนาง) สมุน (ช้างแก้ว) นางแตง (แม่แต่นบ้านแต่นเมือง) พรหมณ์ (หมอสุด)

เกี่ยวกับข้อมูลจำเพาะของผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ทั้ง 5 กลุ่ม ของหมู่บ้าน ตัวอย่างมีวิธีการคัดเลือกและหน้าที่ที่ปฏิบัติในพิธีกรรมเลี้ยงปีคือ

3.4.1.1 ขะจ้ำ ในภาษาพื้นบ้านของชาวอำเภอวังสะพุง เรียก ขะจ้ำออกเสียงเป็นควรจ้ำหรือกวนจ้ำ ซึ่งการได้มาของชะจ้ำ จากหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่างที่ผู้ศึกษาสัมภาษณ์พบว่า หมู่บ้านทรายขาวมีชะจ้ำ ชื่อ นายแก่น มีมะจ้ำ บ้านนาวิ้ว ชื่อ นายบัว โปชา บ้านโพนงาม ชื่อ นายคิด ผางมา บ้านปากปวนชื่อ นายทองโท สารบง บ้านวังสะพุงชื่อ นายหงษ์ พลชา รับการเป็นกวนชะจ้ำจากคนในสายตระกูลเช่นชะจ้ำ บ้านวังสะพุง ลำดับได้ดังนี้ก่อนนายหงษ์ พลชา คือ นายห้า พลชา นายเขียน พลชา นายวัน พลชา และนายคำ พลชา

ชะจ้ำหรือกวนจ้ำของหมู่บ้านจากกลุ่มตัวอย่างทั้ง 5 หมู่บ้าน เป็นตำแหน่งที่สืบทอดมาแต่สายตระกูล บิดาที่เคยเป็นชะจ้ำไปทำหน้าที่การเป็นชะจ้ำ จะถ่ายทอดให้กับบุตรชาย ที่มีคุณสมบัติคือเป็นผู้ที่มีคุณวุฒิ และวิญญูที่เหมาะสม คือเป็นผู้เสียดสเวลาของคนเพื่อประโยชน์ของชาวบ้าน เป็นผู้ที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักให้และแบ่งปัน มีจิตใจซื่อตรงไม่อ้อมค้อม พูดจาตรงไปตรงมา มีความเฉลียวฉลาดในการพูดจาปราศรัย ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม มีความรอบคอบ และอารมณ์เยือกเย็น และที่สำคัญเป็นผู้รอบรู้เรื่องราวของทางคติโลกคดียุติธรรม วางตัวเป็นที่ยำเกรงของผู้คนในหมู่บ้าน และชาวบ้านนับถือเพราะมีความจริงใจ หน้าที่ของชะจ้ำที่ควรมีต่อลูกบ้าน เช่น บอกกล่าวเข้าปู้เข้าดาเกี่ยวกับการมาอยู่ใหม่ของชาวบ้าน และการจากไปอยู่ที่อยู่และทำงานที่อื่น การแต่งงานและการมีสมาชิกของครอบครัวเพิ่ม หรือ เมื่อชาวบ้านมีความเดือดร้อนเกี่ยวกับการกระทำของผีต่าง ๆ ชะจ้ำต้องให้ความช่วยเหลือ โดยเป็นตัวแทนกระทำพิธีบนบาน และบอกกล่าว

หน้าที่ของจะเจ้าจากหมู่บ้านที่ทำการศึกษา 5 หมู่บ้านมีหน้าที่สำคัญเหมือนกัน คือ เป็นผู้ดูแลสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี (คอนหอ) คือ ต้องจัดทำความสะอาด และทุกวันพระ 8 คำ 15 คำ ต้องแต่งขัน 5 และขัน 8 ถวายวิญญาณ มเหศักดิ์หลักเมือง และวิญญาณบรรพบุรุษเป็นตัวแทนระหว่างคนกับผีในการบนบานและจัดการทำพิธีแก้การบนบานทุกวันพระ 15 คำ เมื่อชาวบ้านประสบผลสำเร็จในการบนบาน เรียกการบนระหว่าง 15 คำนี้ว่าการบนบานและการบนขนาดเล็ก โดยมากจะเป็นเกี่ยวกับเรื่องเล็กน้อยในครัวเรือน เช่น การไม่เข้าใจซึ่งกันและกันคิดปาก เช่น กล่าวคำลบหู่ปู่ตา ตัดต้นไม้คอนหอ การกินของผิด ของนางเทียม (กินของเหลือจากบ้านคนตาย) จะเจ้าหรือกวนเจ้าจะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการขอขมาหากชาวบ้านประพฤติดนินทา เช่น ทำงาน (เวียงงาน) ในวันพระ 15 คำ และ 8 คำ โดยลิมชะล่า (ข้อห้าม) ที่ห้ามทำไรไถนาในวันพระ 8 คำ 15 คำ เชื่อว่าเมื่อถึงวันพระ 8 คำ 15 คำ หากจับจอบเสียม ทำไรไถนาผู้ประพฤติดจะมีอาการเจ็บป่วย มือและเท้าจะบวมและเจ็บโดยไม่มีสาเหตุเรียกว่า ผิดผีซึ่งคนผิดผีจะ “ทำไม่มาค้าไม่ขึ้น” คือประกอบกิจการอันใดก็ไม่สำเร็จหรืออาจเป็นไข้ไม่รู้หาย มีความเคียดแค้นอยู่เสมอ หรือหนูกัดผ้าหนู หนูกินข้าวในเต้า (ขี้จาง) ข้าวกล้าในนาเสียหายจ้วควายล้มตายไม่มีสาเหตุเกิดโรคระบาด (ห่าถง) ใช้ทรัพย์สิน ฟ้าม่าจเคี้ยและวัด สิ่งใกล้ต่อผู้คน ผีเจ้าปู่ อารักษ์หลักเมืองสำแดงเดชในที่ต่าง ๆ (กันตธรรมโม, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2544) เมื่อทำพิธีขอขมา โดยแต่งเครื่องเช่น ไห้วเป็นเต้า 1 ขวด ไก่ 1 ตัว (เรียกว่า เต้าไห ไก่ตัว) อาการป่วยก็จะหายเป็นปกติ (แก่น มีมะจำ, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2544)

3.4.1.2 นางเทียม หมายถึง ผู้หญิงที่มีวิญญาณมาเทียม (สิง หรือประทับร่าง) โดยมากเป็นวิญญาณพิเศษชาย ส่วนผีเพศหญิงมีจำนวนน้อย โดยอยู่ในอำนาจของผี ให้ประพฤติดนอยู่ในกรอบและศรัทธาในอำนาจของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีความอ่าเกรง ต่ออำนาจผีสาวเทวดาประพฤติดนอยู่ในระเบียบของนางเทียม เช่น ทุกวันพระ 8 คำ 15 คำ ต้องจัดแต่งขัน 5 ขัน 8 ไห้วสิบบรรพบุรุษที่หิ้งในบ้านและคอนหอเป็นประจำนางเทียมมีข้อ จะตำการกินอาหาร เช่น ไม่กินเนื้อสัตว์ใหญ่สี่ขา จำพวก วัว ควาย และสัตว์ปีก กินได้แต่ปลา ปู กุ้ง หอย และไม่กินผักที่มีลักษณะและเมื่อต้มเช่นผักปิ้ง หัวปลีผักไถ่ (ไธ) นางเทียมจะมีหน้าที่เป็นร่างสื่อระหว่างความต้องการของผีกับคน เช่น หากคนในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งในหมู่บ้านเจ็บป่วยก็จะทำหน้าที่สื่อว่ามีสาเหตุมาจากการไม่ฟังพอใจของผีดนใดเช่น ผีบ้าน ผีเรือน ผีมเหศักดิ์หลักเมือง ผีบรรพบุรุษ ก็จะแต่งเครื่องเช่นขอขมาในความผิดพลาด เช่น ไปทำนา ไปเหยียบที่ของผู้ของผีป่า

จากการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของผู้ศึกษาพบว่า การได้เป็นนางเทียมของผู้หญิงในหมู่บ้านที่ทำการศึกษาทั้ง 5 หมู่บ้าน มี 2 ลักษณะ คือ

1) นางเทียมที่สืบทอดจากมารดา การนับถือผีและการประพาศดิน ต่อผีมหัศจรรย์ที่ลี้ลับเมืองและผีบรรพบุรุษจากมารดาและญาติพี่น้องวิธีการเช่นนี้ จะรับมอบจากมารดา ก่อนเสียชีวิต หากถูกหลานได้รับมอบหมายไม่ยอมรับการเป็นนางเทียมก็จะเจ็บป่วยโดยหาสาเหตุไม่พบ การเจ็บป่วยจะมีเป็นประจำตลอดปี เมื่อแต่งขัน 5 ขัน 8 รับวิญญาณบรรพบุรุษที่สืบทอดมาจากเครือญาติก็จะหายเป็นปกติ และการดำเนินชีวิตก็จะราบรื่นและจะขยายเครือข่ายการเป็นนางเทียมของผู้หญิงในหมู่บ้านโดยการเข้าทรงและหาวิธีการรักษาคนป่วย เรียกว่า “พื้นหุ้ม พื้นคุ้มเอา” บริวารที่เกิดขึ้นของนางเทียมก็จะมีมากกรณีที่นางเทียมรักษาคนป่วยแล้วหายดี เป็นปกติแต่ไม่มีวิญญาณประทับทรงก็จะเป็น “ถูกเม็งควันเทียน” ของนางเทียมและเป็นนางแต่งแล้วแต่ความประสงค์ของผีบรรพบุรุษที่ให้ความคุ้มครอง

เมื่อถึงวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี บรรดานางเทียมและถูกเม็งควันเทียนจะช่วยเหลือในการเตรียมและจัดหาอุปกรณ์เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี

2) นางเทียมที่เกิดจากวิญญาณของผีบรรพบุรุษต้องการให้เป็นที่รังทรง (ต้องหรือฮุนเอา) ซึ่งก่อนจะเป็นนางเทียมประเภทนี้จะมีอาการเจ็บป่วย โดยไม่ทราบสาเหตุเช่น กินไม่ได้ นอนไม่หลับ เจ็บทำมีอาการเป็นแผล รักษาที่แห่งใด (โรงพยาบาล) ก็ไม่หายผู้เจ็บป่วยจะไปหานางเทียมที่มีวิญญาณของบรรพบุรุษที่แก่กล้าคือ เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือในการรักษาคนป่วย นางเทียมอาวโสจะตั้งค้ายรักษาคนป่วย และเสี่ยงทายหาสาเหตุของการเจ็บป่วย เมื่อตั้งค้ายรักษาครบ 3 ครั้งแล้วส่วนใหญ่จะหาสาเหตุของการเจ็บป่วยว่าเพราะ มีวิญญาณผีบรรพบุรุษต้องการให้เป็นที่รังทรงหากไม่รับก็จะเจ็บป่วยตลอดปีและอาจถึงตายได้ ผู้เจ็บป่วยจำเป็นต้องรับวิญญาณผีบรรพบุรุษ โดยการแต่งค้ายคือ ขัน 5 ขัน 8 รับ ซึ่งการได้มาซึ่งชื่อวิญญาณของผีโดยวิธีนี้จะมี 2 ลักษณะคือนางเทียมผู้รักษาเป็นคนบอกชื่อผีและคนป่วยเอ่ยปากเองว่าเป็นเพราะผีบรรพบุรุษชื่ออะไร (มีความน่าเชื่อถือเกี่ยวกับการเป็นนางเทียม ประเภทนี้น้อยมาก) อาจยกเลิกการเป็นนางเทียมเมื่อใดก็ได้เมื่อวิญญาณบรรพบุรุษคนนั้นไม่พึงพอใจที่จะใช้ร่างของผู้เจ็บป่วยประทับทรง (หนูพิน เกษทองมา, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2544)

เกี่ยวกับวิธีการแต่งรับเอาวิญญาณ (ขวัญ) ของผีฟ้าหรือผีบรรพบุรุษกรณีที่ 2 ตามความเชื่อของชาวอำเภอวังสะพุงจากหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง จะเกิดขึ้นได้เพราะผีฟ้าหรือผีบรรพบุรุษต้องการเท่านั้น ถ้าไม่แต่งรับ อาการป่วยก็จะมีอยู่ตลอดไป การจัดแต่งรับ หมายถึง การยอมรับเป็นที่รังทรงของวิญญาณผีบรรพบุรุษ และทุกวันพระขึ้นและแรม 15 ค่ำ ต้องจัดแต่งเครื่องสักการะบูชาได้แก่ขัน 5 ขัน 8 (คอกไม้ 5 คู่ และ 8 คู่ เทียน 5 คู่ และ 8 คู่) จัดพรมน้ำหอม แป้งและเปลี่ยนน้ำคั้น (แก้วน้ำ) ทุกวัน เครื่องเซ่นบูชาได้แก่ ผลไม้ ขนมหวาน (อย่างละ 9 ชนิด) หมากพดู บุหรี่ (มวนฮา) อย่างละ 5 คำ เมื่อจัดแต่งตามดังกล่าวมา (บั้งระบัด = ประณิบัติ) ผีฟ้า

หรือศิบรรพบุรุษจะให้ความคุ้มครอง ในวันแต่งรับวิญญาณ (ขวัญ) จะต้องมีคนศิบรรพบุรุษ เช่น พิณ แคน ซอ ข้อง กดอง แทนเป็นการป่าวประกาศ ให้ชาวบ้านได้ร่วมรับรู้และเชื่อว่าผีฟ้าหรือผีบรรพบุรุษจะพึงพอใจ และหายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย การแต่งรับคล้ายแต่งงานอยู่กับ และจัดแต่งเสมือนศิบรรพบุรุษ หรือผีฟ้าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวและคนในบ้าน (สำหราชอาณาจักร, ดันดิปทุม, สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2544)

3.4.1.3 สมุน หมายถึง ชายที่มีวิญญาณมาเทียม (สิง) เป็นวิญญาณของผีเพศชาย โดยอยู่ในอำนาจผีเรียกเป็นภาษาพื้นบ้านชาวอานกอร์วังสะทงว่า “ซ้างแก้ว” การได้เป็นสมุนมี 2 กรณี เช่นเดียวกับนางเทียม ผู้เป็นสมุนจะมีวิญญาณของผีชั้นธรรมดา และชั้นหัวหน้าทหารมาประทับทรง ใ้ร่างของผู้ชาย ที่เป็นถูกหลอกของสมุนหลังจากสมุน (บิดา) แก่เสียชีวิต วิธีการเช่นนี้เป็นการสืบทอดการเป็นสมุนจากบิดา ส่วนการเป็นสมุนโดยความประสงค์ของวิญญาณบรรพบุรุษระดับสามัญ (ธรรมดา) จะเป็นสมุนได้คือ เมื่อมีอาการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ เมื่อร่างทรงที่เป็นชะง้าหรือสมุนทำพิธีรักษา โดยการตั้งคาถารักษาจนหายป่วยชะง้าหรือสมุนอาวโสจะเอ่ยปากให้เป็นสมุนร่างทรงของวิญญาณบรรพบุรุษ โดยระบุชื่อให้หรือโดยการเอ่ยปากของคนป่วยเอง

หน้าที่ของสมุนที่มีต่อพิธีกรรมเลี้ยงปีคือ จะปฏิบัติคนตามคำสั่งของชะง้าและนางเทียมที่อาวโสซึ่งเป็นชะง้าและนางเทียมที่สืบทอดโดยสายตระกูล จากบิดาและมารดา สมุนจะฉางป่าที่คอนหอ และจัดเตรียมอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี และมีหน้าที่คอยช่วยเหลือชะง้าและนางเทียมในการบะบนและพิธีแก้บะบนของชาวบ้าน (กวย ซากักคี, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2544)

3.4.1.4 นางแคง หมายถึง ผู้หญิงที่ไม่มีวิญญาณประทับทรง (สิง) การเป็นนางแคงจะเป็นได้ 3 กรณี คือกรณีที่ 1 สืบทอดการเป็นนางแคงจากมารดา กรณีที่ 2 เป็นนางแคงเพราะศิบรรพบุรุษและเมหะคักคักตักเมืองต้องการให้เป็น นางแคง กรณีที่ 3 เกิดขึ้นเพราะมีการเจ็บป่วยและนางเทียมหรือชะง้าได้รักษาโดยวิธีการแคงคาช และบนบานให้วิญญาณของศิบรรพบุรุษช่วยนางแคงเรียกเป็นภาษาพื้นบ้านว่า “แม่ถ่นบ้านถ่นเมือง” คือเป็นผู้ช่วยเหลือชะง้าหรือกวนจ้ำและนางเทียม ทุกกรณีเช่น การเตรียมงานในพิธีกรรมเลี้ยงปี และพิธีบะบนและการแก้บะบนของชาวบ้าน (ปิ่น ดวงบุปผา, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2544)

3.4.1.5 พราหมณ์ (หมอสูด) หมายถึง ผู้ชาย ที่คงแก่การเวียนมีความจำเป็นเลิศ และสามารถท่องจำบทสวด อัญเชิญเทพดาบนสรวงสวรรค์มาชุมนุม และวิญญาณเมหะคักคักวิญญาณบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแดน และถึงศักดิ์สิทธิ์ให้มาอ่านวอวอชัช และให้คลบนันดาลให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะเป็นพราหมณ์ได้เพราะได้รับการสืบทอดหน้าที่พราหมณ์จากบิดาท่านั้น คุณสมบัติของพราหมณ์ต้องมีคุณธรรมเป็นที่นับถือของชาวบ้านวงคน

เหมาะสมกับผู้ทรงความรู้ มีคุณธรรมและเป็นผู้ได้รับการยกย่องเชิดชู มีวาจาดีศรัทธาตรงไปตรงมาและที่สำคัญต้องเป็นผู้รู้จักใช้วาจาที่ดีกับเพื่อนบ้าน (เพ็ชร สารบง, ตัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2544)

3.4.2 เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเถียงปี

การกำหนดเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเถียงปีชาวอำเภอลำปาง จากกลุ่มหมู่บ้านตัวอย่างได้แก่บ้านทรายขาว บ้านนาบัว บ้านโพนงาม บ้านปากปวน และบ้านวังสะทุง มีการกำหนดเครื่องใช้ในพิธีกรรมประจำแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกันตามความเชื่อที่ปฏิบัติกันมา

จากการสัมภาษณ์และสังเกตของผู้ศึกษาพบว่า เครื่องใช้ในพิธีกรรมเถียงปีที่จัดเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษและผีประจำเมืองมีความเหมือนและแตกต่างกันเมื่อครบ 3 ปี จะจัดเถียงเป็นพิเศษที่บ้านนาบัว จะจัดเถียงด้วงเพียง (ควาย) และไก่ปิ้ง บ้านโพนงามจัดเถียงด้วงด้วง แกลบ (หมู) หมู่บ้านปากปวนจะจัดเถียงด้วงฮั่น ส่วนรายละเอียดของเครื่องใช้ในพิธีกรรมเถียงปีมีดังนี้

3.4.2.1 เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเถียงปีที่เหมือนกันทุกหมู่บ้าน ในพิธีกรรมเถียงปี คือ การจัดพานบายศรีสู่ขวัญสำหรับผู้ประกอบพิธีกรรมเถียงปีของหมู่บ้าน ในหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง พบว่าการจัดพานบายศรีและส่วนประกอบของพานเหมือนกันดังนี้ พานบายศรี (นิมจัด 3 ชั้น) ใบตองกล้วย ดอกไม้ เช่น ดอกกรัก ดอกดาวเรือง ดอกพุทธรักษา ใช้ได้กรณีดอกไม้ขาว (ไม่นิยมดอกไม้แดง) เทียน คำหมาก, คำพดู บุหรี่ (มวนชา) ใบมะขม ซอค้อซอ ไข่ต้ม 1 ลูก ไก่ต้ม 1 ตัว ฝ้ายผูกแขน กล้วย อ้อย ข้าวต้ม 1 มัด เหล้า 1 ขวด กระจก 1 บาน น้ำมันใส่ผม 1 ขวด กระจับข้าว 1 กระจับ แป้ง 1 กระจับอง หวี 1 อัน น้ำส้มป่อย (ทำจากถ่านไฟและหมากส้มป่อย) กรวยดอกไม้ 2 อัน ซอคดอกกรัก 1 ซอค

หมายเหตุ เครื่องใช้ในพานบายศรี นิมจัดเหมือนเครื่องใช้ พานบายศรีสำหรับแต่งงาน

3.4.2.2 เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเถียงปี ที่แต่ละครัวเรือนในแต่ละหมู่บ้านต้องนำมาประกอบพิธีกรรมเถียงปี ซึ่งแตกต่างกันออกไป

1) เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านทรายขาว

การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี ของชาวบ้านทรายขาวนั้น นางหนูพิน เกษทองมา ผู้ทรงตำแหน่งทรงเจ้าทอราชวงศ์กล่าวว่า เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านจัดขึ้นเพื่อเลี้ยงวิญญาณบรรพบุรุษ ได้แก่เจ้าฟ้าร่วมขาวเจ้าทออุปฮาด เจ้าทอราชวงศ์ ชาวบ้านทุกครัวเรือน จะต้องถือปฏิบัติถ้าไม่จัดเครื่องเช่นธวาท จะมีอาการเจ็บป่วยและวิญญาณบรรพบุรุษจะไม่ปกป้องและดูแล ชาวบ้านจะจัดข้าวปลาอาหาร ที่ถือเป็นประเพณีมาแต่โบราณ ได้แก่ ปลาบ่าว-ปลาสาว (ปลาสดปิ้ง) 1 คู่ ข้าว 1 กระติบ ขวดน้ำ 1 ขวด ข้าวต้ม (1 โคม) หมาก พดู 5 คำ เท้า 1 ขวด มวนชา (บุหรี) 5 มวน ชัน 5 ชัน 8 (ประกอบด้วยดอกไม้งาม 5 คู่ เทียน 5 คู่ ถ้ำชัน 8 ก็จัดดอกไม้ขาว 8 คู่ และเทียน 8 คู่) หมู่บ้านทรายขาวไม่ทำนํ้ามนต์เพื่อรดและอาบ หากใช้อ่างนํ้ามนต์รวม

2) เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านนาวิ้ว

เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนต้องนำไปประกอบการเช่นไหว้ ซึ่งขาดไม่ได้ ได้แก่ เท้า 1 ขวด ปลาบ่าว-ปลาสาว (ปลาแห้ง) ไก่ 1 ตัว ข้าว น้ำ 1 ขวด ชัน 5 ชัน 8 (ดอกไม้ขาว 5 คู่ และ 8 คู่ เทียน 5 คู่ และ 8 คู่) พาทวาน 1 พา (ข้าวต้มมัดใส่หน้าตาล) บุหรี (มวนชา) 12 มวน คำหมาก คำพดู 12 คำ ปี พ.ศ. 2544 ครอบ 3 ปี ต้องจัดเช่นไหว้ ด้วยคังเพือง 1 ตัวการจำควาย เช่น บรรพบุรุษ คนไทยหลายกลุ่มจึงเชื่อว่าควายเป็น คัมภีร์ของบรรพบุรุษเพราะผลน้ำค้ำเกิดขึ้นจาก ซากควายที่ตายและคนไทยก็ออกมาจากผลน้ำค้ำอีก ทอดหนึ่ง นิทานในกลุ่มคนไทกะได กลุ่มหนึ่งก็เชื่อว่าควายเป็นบรรพบุรุษของคน (สุกัญญา ภัทรราชย์, 2539 : 28-29 ใน ปราณี วงษ์เทศ, 2543 : 293-294)

3) เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านโพนงาม

เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านโพนงาม ประกอบด้วยข้าวของต่อไปนี้ ค่องหนึ่งครัวเรือน ได้แก่ ปลาบ่าว-ปลาสาว หรือปลาแห้ง ครอบครัวละ 1 คู่ อย่างจนสุขแล้ว ไก่ 1 ตัว เท้า 1 ขวด (3 ปีจะต้องคังแกลบ หรือหมู 1 ตัว) ในปีพ.ศ. 2544 ครอบ 3 ปี พอดี จึงรวบรวมเรือไรเงินทอง ทุกครอบครัวซื้อหมูเลี้ยง "เจ้าบ้าน" 1 ตัว นอกจากนี้ยังประกอบด้วยหมาก 2 คำ คำพดู 2 คำ มวนชา 2 มวน เทียน 1 คู่ ดอกไม้ 5 ดอก (เทียนมิใช่ 5 ดอก) บั้งเท้า แกลบ 1 บั้ง

4) เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านปากปวน

เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านปากปวน ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ได้แก่ เท้า 1 ขวด ไก่ 1 ตัว หมาก 6 คำ บุหรี 6 มวน กรวยดอกไม้ 6 อันกระติบข้าว 1 ก่อง น้ำ 1 ขวด บั้งเท้าแกลบ 1 บั้ง (ทำด้วยไม้ไผ่) ข้าวต้ม 6 มัด เมื่อเลี้ยงปีครบปีที่ 3

ต้องนำอัน 1 ตัว ร่วมพิธี เช่นตรวจ วิญญาณ ของบรรพชนบ้านปากปวน ปี พ.ศ.2544 ครอบรอบปีที่ 3 ต้องจัดอัน 1 ตัว มาเช่น (รับมาจากปากชม)

5) เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านวังสะทุง

เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านวังสะทุง ประกอบด้วย ไก่ หมู ควาย หมุนเวียนไปปีละ 1 อย่าง เช่น ปี พ.ศ. 2544 ใช้ไก่ 10 ตัว เหล้า 1 ขวด ข้าว 1 ก่อง น้ำ 1 ขวด ขัน 5 ขัน 8 บุหรี่ เบียร์ ผลไม้ เช่น สาลี่ เงาะ มังคุด ทุเรียนแก่ มะม่วง ส้ม แอปเปิ้ล (สมัยโบราณ ไม่มีสันนิษฐานว่าเมื่อแม่ค่านำผลไม้ต่างประเทศจากกรุงเทพฯ มาขาย ชาวบ้านจึงนำมาเช่นไหว้ การนำเอาของกินมาเช่นไหว้เจ้าพ่อหลวงศรีสงคราม ไม่ได้กำหนดจำนวน หากแต่ใครอยากนำอาหารมาเช่นไหว้) ได้ทุกประเภทและทุกชนิด อาหารคาว อาหารหวาน และผลไม้ บุหรี่ สุรา ไม่กำหนด

เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ของชาวบ้านทั้งห้าหมู่บ้านส่วนใหญ่ เป็นเครื่องใช้ที่ใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันหากแต่จำนวนที่จัดในแต่ละหมู่บ้านจะไม่เท่ากัน พฤติกรรมที่แสดงออกทางสัญลักษณ์ด้านเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมสะท้อนความคิดที่แสดงออก ระหว่างถูกกดดันกับผีบรรพบุรุษที่เคยปฏิบัติต่อกันเมื่อครั้งมีชีวิตอยู่ประกอบด้วยอาหารคาว อาหารหวาน ผลไม้ หมากพลู บุหรี่ เหล้า น้ำ ข้าว การจัดเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ ถือว่าเป็นการทำบุญอุทิศให้กับผีบรรพบุรุษ

3.4.3 สัญลักษณ์จากเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี

เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะทุง มีความสำคัญต่อการศึกษา เพราะสัญลักษณ์ในพิธีกรรม (Ritual Symbol) มีความหมายชัดเจนในตัวว่าเป็นสิ่งที่มีความหมายถึงสิ่งอื่นได้อีกทั้งในความเป็นจริงและในระบบความคิดที่แต่ละสังคมกำหนดขึ้น (สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติธาดา, 2541 : 13) จากการศึกษาแบบมีส่วนร่วมและสังเกตของผู้ศึกษาพบว่าในแต่ละหมู่บ้านมีความเหมือนกัน จะแตกต่างกันเล็กน้อยการตีความหมายของความคิดผ่านสัญลักษณ์มีความสำคัญในการตีความหาเหตุผล นอกจากจะปรากฏมีศาลเป็นสถานที่จัดพิธีกรรมเลี้ยงปีและหิ้งอันเป็นที่สถิตยดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ของเจ้าโคตรแต่ละสายโคตรประจำหมู่บ้าน ซึ่งการตั้งหิ้งจะต่ำกว่าหิ้งพระเพื่อขำและนายเทียมอันเป็นถูกกดดันที่ตีบทอดจากสายตระกูลใช้เป็นสถานที่อ่อนน้อมในวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ช่วยคุ้มครองถูกกดดัน ตามภาระกิจและเรื่องราวที่ชาวบ้านมาขอความช่วยเหลือ โดยผ่านตัวกลางที่เป็นขำและนายเทียม จากการศึกษาภาคสนามยังปรากฏมีการใช้สัญลักษณ์จากเครื่องใช้เครื่องใช้ในพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ดังนี้และสิ่งที่ไม่ได้คือ

3.4.3.1 เหล้า ได้แก่ เหล้าขาว (ใช้เฉพาะ บ้านทรายขาว บ้านนาวัว

บ้านโพนงาม) ส่วนบ้านวังสะทุง บ้านปากปวน อาจใช้เหล้าแดง (แม่โขง) และบางครั้งก็ใช้เบียร์

การใช้แห้วเช่นไห้ว สิมเหล็กค้ำหลักเมืองนี้เป็นประเพณีแสดง ความเคารพ ตามความเชื่อของชาวอินเดีย ที่เรียกว่า “พิธีกรรมชกนาคค้ำค้ำบรรพ์” สะท้อนที่มา ของความเชื่อว่า เทวดา สิมเหล็กค้ำหลักเมือง ดันกำเนิดของการสร้างความหมายของแห้วในสังคมไทยนั้น เริ่มต้น อย่างสูงส่ง เนื่องจากแห้วเป็นผลผลิตที่เกิดจากตำนาน การกวนเกษียณสมุทรของเหล่าเทวดา และ เหล่าอสูร ที่กวนน้ำอมฤต โดยที่แห้วนั้นถูกถือว่าเป็น “น้ำอมฤต” เป็นเครื่องค้ำของเทวดา คำ ว่า “สุรา” แปลว่าแห้วนั้นจึงเป็นคำ ๆ เดียวกับคำว่า “เทวดา” จากต้นกำเนิดที่สูงส่งดังกล่าว แห้วจึงกลายเป็นเครื่องค้ำที่ขาดไม่ได้ในการเช่นสรวงปวงเทพธิดา (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2543 : 7)

จากการสัมภาษณ์ นางหนูพิน เกษทองมา ตำแหน่งเจ้าราชวงศ์ (บ้านทรายขาว) การค้ำแห้วถึงพิธีบาศรี และสูบนุหรี (มวนชา) แห้วเหมือนกับมีร่างของใคร คอยขงการให้ดำเนินกิจกรรมการผูกข้อคอแขน และมีส่วนทำให้วิญญาณเจ้าราชวงศ์เข้าประทับ ทรงร่างกายของตนเองได้ง่ายขึ้น และมีผลทำให้บุคลิกภาพจากเดิมซุกซนอหวน เอาอกเอา ใจถูกบ้านหลานเมืองเปลี่ยนเป็นน่าเกรงขาม เช่น ดวงาคู ทำทางไม่หวั่นกลัว จากการสัมภาษณ์ นางหนูพิน เกษทองมานางเล่าว่า บรรดาผีเจ้าโคตร และผีบรรพบุรุษจะชอบสุรามากเป็นพิเศษ

3.4.3.2 อาหารคาว ปลาบ่าว-ปลาสาว (บ้านทรายขาว บ้านนาวัว บ้านโพน งาม (ส่วนไก่อ้นิมนำมาแกการบนบานในวันขึ้นแรม 15 ค่ำ) ปลาบ่าว -ปลาสาวหาได้มากในช่วง ฝนตกใหม่ในแม่น้ำเลข ก่อนถึงวันเถียงปี หนุ่ม ๆ ในหมู่บ้านจะต้องนำ แห ขอ (ตะคู้) สะวิง มา หาปลาบ่าว - ปลาสาว ในแม่น้ำเลข เพื่อนำไปเป็นของเช่นไห้วเจ้าปู่ การถวายเครื่องเช่น เป็น ปลานี้ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำเลข มีปลาให้ชาวบ้านจับกินเป็นอาหาร ก่อนที่ชาว บ้านจะจับกิน ก็นำไปเช่นไห้วเจ้าปู่ในคอนหอก่อน เป็นวิธีการแสดงการวะเข้าโคตรที่ให้ความคุ้ม ครองเหมือนในชีวิตประจำวัน ถูกหลานต้องจัดหาอาหารไว้ให้บิดามารดา ก่อนที่ตนเองจะรับ ประทานดังนั้นจึงพบว่า ประชาชนในเขตหมู่บ้านทรายขาว บ้านนาวัว บ้านโพนงามจะไม่จับปลา ขาว (บ่าว - สาว) ในแม่น้ำเลขและแม่น้ำทบ ก่อนจัดพิธีกรรมเถียงปี เพราะเชื่อว่าเป็นปลาที่เจ้าปู่ มเหล็กค้ำหลักเมืองนำมาให้ชาวบ้าน เมื่อเสร็จสิ้น พิธีกรรมเถียงปีแล้ว ประชาชนจึงจะจับปลาและ หวานกล้าไถนาได้ (หนูพิน เกษทองมา, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2544)

ไก่อ้นิม (บ้านวังสะพุง บ้านปากปวน บ้านนาวัว) ในวันเถียงปีของบ้าน วังสะพุง และบ้านปากปวนจะนำไก่อ้นิมทั้งตัวมาเช่นไห้ว สิมเหล็กค้ำ และผีบรรพบุรุษ บ้านวังสะพุง 10 ตัว บ้านปากปวน คราวเรือนละ 1 ตัว เกี่ยวกับการนำไก่อ้นิมมาเช่นไห้ว สิมเหล็กค้ำและผีบรรพบุรุษ

จัดมาแต่โบราณ เพราะเชื่อว่า ผิมเหล็กดี และผิมบรรพบุรุษชอบกิน ไก่ เมื่อเช่นไหวด้วยไก่จะทำให้ผีพึงพอใจและคลบบันดาลให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดี จัดเป็นสัตว์ปีกที่นิยมมาก ดังปรากฏมีการเลี้ยงทาสไก่อที่นำไปเลี้ยงผีปู่ตา เช่น ถ้าฝนจะดีให้คางไก่อมีสีแดง ถ้าฝนจะแล้งให้คางไก่อเป็นสีฟ้าหรือสีน้ำเงิน (ประมวล พิมพ์เสน, ม.ป.ป. : 18) นอกจากนี้ที่ผีแล้วยังมีการสังเกตจากการไถ่ของคางไก่อเป็นวงงาม (มนหรือกลมคล้ายเคียวเกี่ยวข้าว) ฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาล ถ้าคางไก่อชี้ตรง (ชันก็ดี) ฝนฟ้าจะไม่ดีในปีนั้น ๆ ถือเป็นพิธีเสี่ยงทายเหตุการณ์อนาคตของบ้านเมืองดวงชะตาชีวิตด้วยไก่โดยคุณลักษณะของเอ็นไก่อจากคางไก่อ ซึ่งถือว่าเป็นสารหรือความหมายที่ส่งมาจากผี

อาหารคาวที่นิยมนำมาเช่นไหว ทุก 3 ปีในแต่ละหมู่บ้านยังแตกต่างกันในปี พ.ศ.2544 พบว่า ครอบรอบ 3 ปี บ้านนาว่าวต้องฆ่าควายเช่นไหว บ้านโพรงงามต้องฆ่าหมูเช่นไหว บ้านปากปวนต้องฆ่าอินเช่นไหว ส่วนบ้านวังสะพุงต้องฆ่าไก่ 10 ตัว เช่นไหว ส่วนบ้านทรายขาวนิยมฆ่าหมู และควายในพิธีแก้เบบน (แก้การบนบาน) ซึ่งจัดหลังพิธีกรรมเลี้ยงปีในเดือนเจ็ด (บุญชำระ)

เกี่ยวกับการฆ่าสัตว์สังเวศผีเป็นประเพณีที่สำคัญและปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในอุษาคเนย์ พบที่เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์มีพิธีฆ่าควายสังเวศผีที่เป็นทวารบาลรักษาประสาทแทนการฆ่าคนซึ่งเชื่อว่าเป็นประเพณีดั้งเดิมก่อนเปลี่ยนมาใช้ควายสังเวศแทน (Levy 1959 : 162 - 173 ArchaimbauLt : 1957 : 156 - 61 ในปรานี วงษ์เทศ, 2543 : 257 - 258) และสาเหตุที่ควายถูกเลือกเป็นสัตว์สังเวศแทนคนเพราะควายเป็นสัตว์เลี้ยงที่พูดไม่ได้และควายยอมขดใช้ความผิดให้กับเจ้านายและเชื่อว่าควายเป็นตัวแทนของบรรพบุรุษเพราะผลน้ำเต้าเกิดขึ้นจากซากควายที่ตายและคนไทก็ออกมาจากผลน้ำเต้าอีกทอดหนึ่ง การฆ่าเพื่อสังเวศจึงสัมพันธ์กับความหมายที่เกี่ยวกับกระบวนการเจริญเติบโตของพืชเพราะเมล็ดพืชจะตายก่อนที่จะเกิดชีวิตงอกเงยขึ้นมาใหม่และเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผีกับผู้ที่ทำพิธีเป็นการสังเวศความอ่อนแอของมนุษย์ที่ทำผิดโดยการขดใช้ให้ด้วยการนำของขวัญให้ผีหรือผู้มีอำนาจเหนือเพื่อรักษาความคุ้มครองปกป้องหรือให้ผลิตความโกรธ (ปรานี วงษ์เทศ, 2542 : 144)

3.4.3.3 อาหารหวาน ที่จัดสืบทอดมาแต่โบราณ ของทุกหมู่บ้าน คือ การทำข้าวต้มมัด (เรียกลักษณะนามว่าโคม เพราะนำมาประกบกันแล้วมัด จึงเรียกว่าโคม) ส่วนวิธีการคือ ข้าวเหนียวผสมน้ำตาล ไม่โรยมะพร้าวขูด (ข้าวต้มหัวหงอกไม่เอาไปเช่นไหว) ใช้กินหลังอาหารคาวแสดงความกตัญญูของลูกหลานที่มีต่อวิญญาณบรรพบุรุษของตน

3.4.3.4 ข้าวเหนียว 1 ก่อ่ง ในแต่ละครัวเรือนจะนำข้าวเหนียวมาจากบ้านเพื่อเปิดให้ผีเข้าบ้าน เข้าเมือง ผิมบรรพบุรุษ กินกับปลา ไก่ (จัดเลี้ยงเหมือนอาหารที่มีอยู่ในบ้าน)

3.4.3.5 นำ ครัวเรือนละ 1 ชุด เพื่อใช้ดื่มหลังจากกินอาหารอิ่มแล้ว โดยเปิดฝาขวดไว้ ใช้ดื่มกินเมื่อกระหายเหมือนเมื่อมีชีวิตอยู่

3.4.3.6 หมาก พลุ บุหรี่ (มวนยาสูบ) เป็นการจัดไหว้ ให้วิญญาณบรรพบุรุษ ได้ขบเคี้ยวหลังการรับประทานอาหารของคนสมัยโบราณและขอขมาหากในรอบหนึ่งปี ได้ทำผิดพลาดของจงกโทษให้ชั้น 5 ชั้น 8 จะใช้คอนเชิญผีเจ้าปู่ มเหศักดิ์ หลักเมือง ผีบรรพบุรุษมารับเครื่อง เช่นสังเวช โดย วางดอกไม้ และจุดเทียนกล่าวเชิญผีมากินเครื่องเช่นแก้วขอความสวัสดิคีมีรัชและให้คุ้มครองถูกหลานสืบไปดังข้อความที่นางหนูพิน เกษทองมา ผู้ทรงเจ้าราชวงศ์กล่าวอันเชิญผีมารับเครื่องเช่นว่า “ไอ้พวกผู้ชำระบุรีชื่อ ผู้เป็นถูกเค็งควันเทือน ได้มาขอขาน (หลบ) ปีกชั้นทางขอคารวะกราบไหว้ด้วยของอยู่เครื่องกินประกอบด้วยปลาบ่าว – ปลาสาว 1 คู่ หมากพลุ และมวนยา 5 มวน น้ำ 1 ขวด กระตืบข้าว 1 คีบ และเหล้า 1 ขวด พวกถูกบ้านหลานเมือง ได้มารวมกับจัดของอยู่แนวกินมามอบให้เจ้าฟ้าร่วมชาว เจ้าราชวงศ์ อุปฮาด เจ้าพ่อค้าชาว เพชรขนาด ก่องกือ กะคาช ขอให้มารับเครื่องเช่นบูชาถูกหลานได้จัดไว้ให้แล้ว อันใครที่ได้ผิดพลาดไปผู้ข้าจะอ่อนยอมหมกจุอันได้เครื่องเช่นสังเวชแล้วจะคุ้มครองถูกหลานเคือจะ ไปอยู่ดีได้ก็ให้ดื่มให้ดื่มไอ้เห็นดื่มบ้านดื่มเมืองมาแต่ปู่แต่ป้า หุ่นตัว (หนูพิน เกษทองมา, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2544)

3.4.3.7 คาบ เป็นสัญลักษณ์เครื่องป้องกันตัวเอง เป็นอาวุธที่ใช้ฟันแทง เป็นเครื่องประดับยศของผู้นำสังคมสมัยโบราณ หมู่บ้านที่ใช้คาบประกอบพิธีกรรมได้ถึงปีได้แก่ บ้านทรายขาว (เจ้าพ่อราชวงศ์) บ้านโพนงาม (เจ้าพ่อขุนราม) เจ้าพ่อราศทไช (บ้านปากปูน) เจ้าพ่อศรีสงคราม (บ้านวังตะพุง) โดยนำคาบ 2 เต็ม ความยาว 2 ฟุตครึ่ง ปลายงอน มีฝักสลักสวยงาม แสดงถึงว่าเป็นของใช้ป้องกันตัวของผู้มีฐานะทางสังคมและมีอำนาจทางการเงินคาบจะนำวางคู่กับเครื่องใช้ในพิธีกรรมอื่นๆโดยวางไว้บนหิ้ง เมื่อคนทรง (นางเทียม) เชิญวิญญาณมเหศักดิ์ และวิญญาณบรรพบุรุษประทับทรงนางเทียมจะถือคาบเดินเข้าร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญโดยวางคาบไว้ข้าง ๆ

3.4.3.8 กลดขาว จากการศึกษารูปแบบมีส่วนร่วมของผู้ศึกษาพบว่าหมู่บ้านที่ประคินธุ์ร่วมขาวหรือตีปทนขาวประกอบด้วยพิธีกรรมเลี้ยงผี สืบมาแต่โบราณ คือ บ้านทรายขาว เทียงหมู่บ้านเคือว ซึ่งจะจัดสร้างที่บ้านนางหนูพิน เกษทองมา (เจ้าราชวงศ์) วิธีการสร้างคือ บรรดา สมุน (ช้างแก้ว) และนางแดง (แม่แก่นบ้านแก่นเมือง) และนางเทียม (บัวนาง) จะช่วยกันจัดสร้างโดยสร้างโครงตีปทนด้วยไม้ไผ่สานขนาดกว้าง จากจุดศูนย์กลาง 1-2 เมตรใช้ผ้าขาวเย็บติดรอบโครงตีปทนที่ทำด้วยโครงไม้ไผ่ รอบขอบร่วมหรือตีปทน ประดับด้วย แผ่นโลหะทำด้วยทองเหลือง และถูกปิดกมทอง ร้อยสานค่อเข้าด้วยกัน เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนแล้วห้อยระย้าด้วยแผ่นทองเหลืองสัญลักษณ์เรื่องตีปทนขาว หรือกลดขาว นี้มีใช้สำหรับเจ้านายชั้นสูงระดับเจ้าฟ้า เมื่อจะเดินไปที่แห่งใดก็จะมีคนกางตีปทน กันแดดกันฝนให้สัญลักษณ์ของสีขาวนี้

หมายถึง เครื่องใช้ของเจ้าฟ้าผู้สูงศักดิ์ที่มีความมุ่งมั่นในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งขยายอำนาจทางการเมืองและเสริมนามเมืองและผู้ปกครองเมืองโดยมีคำว่า “อัมขาว” ต่อท้ายมาแต่ พ.ศ.1904 ดังปรากฏมีคำว่า “กรุงศรีสัตนาคนหุต ล้านช้างอัมขาว” ในพงศาวดารและตำนานพ่อขุนบรม ซึ่งคำว่า “อัมขาว” ใช้มาแต่สมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งแห่งล้านช้าง

3.4.3.9 ขูดขาว ผู้ประกอบพิธีกรรมและชาวบ้านที่เคร่งครัดในการใช้สีขาวนุ่งห่ม ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี คือ หมู่บ้านทรายขาว โดยเฉพาะนางเทียม ผู้อาวุโสและมีตำแหน่งทรงเป็นเจ้าพ่อราชวงศ์ เจ้าพ่ออุปฮาด ท้าวหน่อคำ ท้าวคำจก ท้าวหล้าน้ำ จะแต่งกายด้วยเสื้อสีขาว ผ้านุ่ง (โสร่ง) สีขาว ผ้ามัดเอวสีขาว ผ้าโพกศีรษะสีขาว จากการสัมภาษณ์นางเทียมที่ประทับทรง วิญญาณผีมหัศจรรย์และผีบรรพบุรุษของหมู่บ้านทรายขาว พบว่านิยมแต่งกายชุดขาวมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตาทวด เพราะมีการสืบทอดการนับถือผีบรรพบุรุษจากมารดา ที่ปฏิบัติตนคือเจ้าโคตร เจ้าตระกูล เช่น เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ดังปรากฏในการจัดเครื่องเช่นไหว้ ในพิธีเลี้ยงปี เป็นของกินของใช้ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เกี่ยวกับการนุ่งขาวห่มขาว ทั้งชุดแสดงถึงผีบรรพบุรุษของคนที่ผู้คิดมั่นในหลักธรรมและนับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่ตั้ง ในการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องการนับถือผีที่มีมาแต่ดั้งเดิม ผสมผสานเข้ากับการนับถือพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืนของชาวบ้านในระดับหนึ่ง (หนูพิน เกษทองมา, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2544) สีขาวเป็นสีแห่งความบริสุทธิ์ โสสะอาดที่หมายถึงวิญญาณที่มีรูปเป็นคว้นสีขาวไม่มีเลือดเนื้อ

3.4.3.10 ชันเมือง หมายถึง ชันน้ำขนาดใหญ่ต้องอ้อมสองมือ สร้างด้วยทองแดงผสมเงิน น้ำหนักประมาณ 1 กิโลกรัม จากการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของผู้ศึกษารวม 5 หมู่บ้าน พบว่ามีชันเมืองที่บ้านทรายขาวซึ่งดูแลรักษาโดยนายแก่น มีมะจ่า สืบทอดชันเมืองมาจากพ่อคือนายฮาด มีมะจ่า ในฐานะเป็นชะจ่า (กวนจ่า) ผู้ดูแลและปฏิบัติตนเป็นศูนย์กลางที่สื่อสารระหว่างผีมหัศจรรย์หลักเมือง และผีบรรพบุรุษโดยเป็นพยานในการบนบานและจัดการเรื่องการแก้บนของประชาชนที่เดือดร้อนด้วยเรื่องการทำมาหากิน และการดำรงชีวิตประจำวันชันเมืองจะใช้เป็นสัญลักษณ์ของผีมหัศจรรย์หลักเมือง จะใช้เป็นที่ว่าผีมหัศจรรย์หลักเมือง รับทราบ การจัดกิจกรรมพิธีกรรมของชาวบ้านเช่น พิธีกรรมเลี้ยงปี การจัดบุญบังไฟต้องเชิญผีมหัศจรรย์หลักเมืองมาไว้ที่วัด โดยสร้างศาลชั่วคราวให้ประทับ (วางชันเมือง) ชันเมืองเป็นสัญลักษณ์แทนผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ

3.4.3.11 คุนน้ำมนต์ เป็นถึงน้ำพลาสติกที่ชาวบ้านใต้น้ำฝนหรือน้ำสะอาดมาจากบ้านประมาณ 3 ส่วน 4 ของคุนน้ำ ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะนำคุนน้ำมนต์มาทุกครัวเรือน รวมกันที่ดอนหอหรือหอโองการจากการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของผู้ศึกษาพบว่าทำน้ำมนต์ของชะจ่าและนาง

เทียมสมุนและพราหมณ์ร่วมกันทำโดยจุดเทียนเวียนหัวแล้ววาคาถาเวทย์มนต์ พบที่หมู่บ้านโพนงามบ้านนาหว้า บ้านวังสะพุง และบ้านปากป่วน คุณ้ำมนต์ของชาวบ้าน จะเรียงรายเป็นแถวตามชาวหลังจากพิธีบาศศรีสู่ขวัญแล้ว ขะจ้ำ (ควรจ้ำ) นางเทียม (บัวนาง) สมุน (ข้างแก้ว) และพราหมณ์จะเป็นผู้จุดเทียนเวียนหัว แล้วเดินให้น้ำคาเทียนหยดลงคุณ้ำมนต์เป็นสัญลักษณ์ของความสุจริตน้อมนาคเพื่อให้สิ่งชั่วร้ายอยู่ในตัวมนุษย์หายไปและเหลือแต่สิ่งดี ๆ สืบต่อไป นางเทียมผู้อาวุโสจะตรวจดูว่าคุณ้ำมนต์ของบ้านใดจะมีปัญหาจะทำพิธีขับไล่สิ่งชั่วร้าย โดยท่องมนต์คาถาอยู่นานและหยดน้ำคาเทียนหลายครั้ง และจะเรียกเจ้าของคุณ้ำมนต์มาพบแล้วจะแนะนำให้ทำบุญและสะเดาะเคราะห์เพื่อภัยอันตรายที่มองไม่เห็นจะได้แคล้วคลาดซึ่งชาวบ้านก็จะปฏิบัติตามแต่โดยดีคุณ้ำมนต์นี้เมื่อเสร็จพิธีทำน้อมนาคที่สถานที่ประกอบพิธีกรรม (คอนหอ) แล้วชาวบ้านจะนำไปต้มและรดเสาเรือน และพรมใส่คนในครอบครัวหรือผสมน้ำอาบ และพรมสัตว์เลี้ยงในบ้านเช่น วัวควาย หมู หมา เป็ด ไก่ รวมถึง เกวียน รถไถ และเครื่องใช้อื่น ๆ ที่ใช้ประกอบอาชีพในการทำนาทำสวนเพื่อให้กิจการงานไร่นาสวนคิปลูกพืชพดงออกงาม (แก่น มีมะจ้ำ, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2544)

3.4.3.12 เทียนเวียนหัว หมายถึง การนำผึ้ง (ขี้ผึ้ง หรือส่วนหนึ่งของรังผึ้ง) โดยซื้อจากร้านค้า หรือนำมาจากป่า นำมาปั้นเทียน (นำผึ้ง ถนไฟ ให้อ่อนตัว แล้วจัดทำแผ่นผึ้งบาง ๆ) โดยพันเข้ากับเส้นด้าย เพื่อใช้จุดประกอบพิธีทำน้อมนาคสักคิถิตรีโดยแต่ละครัวเรือนต้องจัดทำเทียนขนาดรอบศิวระของแต่ละคนในครัวเรือนนำมาพร้อมกับคุณ้ำสะอาด เพื่อให้ชะจ้ำนางเทียม สมุน และพราหมณ์ ทำน้อมนาคเพื่ออาบและพรมบ้าน คนสัตว์ และสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านก่อนถึงฤดูทำนา เพื่อเป็นสวัสดิมงคล (หนู สารบง, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2544)

3.4.3.13 พานบาศศรี การจัดทำพานบาศศรีให้กับบุคคลชั้นสูง เป็นสัญลักษณ์ของความปิตินดี แสดงออกโดยให้ขวัญและจิตของบรรดาควรจ้ำ นางเทียม นางแด้ง สมุนรวมถึงวิญญาณ ที่มาประทับร่างทรงได้รับความมีน้ำใจและความยินดีของชาวบ้านที่จัดไว้ให้ดังมีการเขียนพานบาศศรีเป็นชั้นคือ 3-5 ชั้น ซึ่งพัฒนาการมาจากพานหมากเบ็ง การบาศศรีที่ขาดไม่ได้คือ การผูกข้อมือของผู้ร่วมพิธีให้ขวัญที่ตกหายไปอยู่กับเนื้อกับตัวและผูกขวัญให้อยู่กับคนนาน ๆ ของผู้ร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีจักให้แก่วิญญาณ มเหศักดิ์หตักเมือง และวิญญาณบรรพบุรุษจะได้มีความพึงพอใจและให้ความคุ้มครองแก่ชาวบ้านให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดี ทำไร่นา ประสบผลสำเร็จประกอบอาชีพและทำกิจการต่าง ๆ บรรดุษีพามาจะเดินทางไกลก็ได้รับความคุ้มครอง

3.4.3.14 บั้งไฟ หมายถึงบั้งไฟขนาดเล็กมีจำนวน 3 บั้ง ลักษณะของบั้งไฟคล้ายบั้งไฟที่จุดขึ้นบนท้องฟ้าในงานบุญบั้งไฟเดือนหก ผู้จัดทำในแต่ละหมู่บ้านจะจัดเป็นประจำทุกปี

โดยไม่ได้บอกกล่าวหากไม่จัดบั้งไฟก็จะมีอาการเจ็บป่วย โดยไม่ทราบสาเหตุต้องทำพิธีขอขมา และประพาศในการจัดประกอบบั้งไฟสืบมา เรียกว่า พอถึงวันจัดพิธีกรรมเถียงปี ต้องสร้างขันธ์ โดยถือเป็นหน้าที่ บั้งไฟเสี่ยงทายเป็นบั้งไฟขนาดเล็กเพื่อจะเสี่ยงทายถึงความอุดมสมบูรณ์และความสำเร็จในการทำนาในปีนั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536 : 10) การจุดบั้งไฟขนาดเล็กของชาวบ้านในเขตอำเภอวังสะพุงในพิธีกรรมเถียงปีคือ การจุดเพื่อเสี่ยงทายฟ้าฝนในปีนั้นว่าถ้าบั้งไฟขึ้นสูงแสดงว่าฝนฟ้าจะดี โดยเสี่ยงจุดรวม 3 บั้ง ถ้าขึ้นหมดทั้ง 3 บั้ง คือ ฝนฟ้าดี

บั้งไฟมี 3 บั้ง เป็นตัวแทนของคนที่ส่งไปยังผีฟ้าผีดินมาให้ส่งฝนฟ้าลงมา เพื่อให้ประชาชนมีพืชพันธุ์ธัญญาหาร บั้งที่ 1 จุดขึ้นเพื่อเสี่ยงทายฟ้าฝน บั้งที่ 2 จุดขึ้นเพื่อเสี่ยงทายการดำเนินชีวิตของคนในหมู่บ้านว่าจะอยู่ดีมีสุขในปริมาณเท่าใด (ดูจากความสูงของบั้งไฟที่จุด) บั้งที่ 3 จุด ขึ้นเพื่อเสี่ยงทายเกี่ยวกับสัตว์เถียงว่าจะมีโรคภัยหรือไม่ โดยมากเป็นสัตว์เถียงในบ้าน เช่น วัว ควาย หมู หมา เป็ด ไก่

3.4.3.15 เทียนเสี่ยงทาย จัดทำเฉพาะบ้านวังสะพุง โดยนำเทียนไขตัดเป็น 3 ท่อน จำนวน 3 เล่ม เล่มที่ 1 เทียนทายฝน เล่มที่ 2 เทียนทายคน เล่มที่ 3 เทียนทายสัตว์เถียง วิธีการเสี่ยงทายเมื่อตัดเทียนแต่ละเล่มได้ 3 ท่อนแล้วนำมาคอกันใหม่ โดยไม่ใช้ด้ายเชื่อม แล้วจุดเทียน 3 เล่ม ที่ตัดต่อใหม่พร้อมกันแล้วเสี่ยงทายหากเทียนเล่ม 1-3 โหม้จนหมดแสดงว่า เรื่องนั้น ๆ จะดีในปีนั้น ๆ

3.4.3.16 ชันน้ำเสี่ยงทาย หมายถึง ชันอุทุมมิณีมนัสน้ำครึ่งขันและเทียน 1 คู่ ดอกไม้ 1 คู่ แล้วทำพิธีเสี่ยงทายโดยนำขันที่มีเทียนและดอกไม้วางลงบนศรีษะนางเทีชมจะพื่อนไปมาขันน้ำบนศรีษะจะโอนเอนไปมาและตกลงพื้นดินให้คำเสี่ยงทายดังนี้ หากขันน้ำตกหงายแสดงว่า ฝนฟ้าจะดี พืชพันธุ์จะอุดมสมบูรณ์ หากขันตกลงแล้วคว่ำ ฝนฟ้าจะไม่ดี ชาวบ้านชาวเมืองจะประกอบอาชีพการเกษตรได้ไม่ดีหรือชาวบ้านจะอยู่ไม่เป็นสุขจะมีเหตุการณ์ไม่ดีมาปรากฏอยู่เสมอ

3.4.3.17 ดอกไม้ขาว แสดงถึงการสัมมาคารวะที่บริสุทธิ์ใจ

3.4.3.18 ปืน ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเถียงปี ช่วงยิงปืนขึ้นฟ้า หลังจากคำอ้อนวอนให้ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษมารับเครื่องเซ่น และใช้ปืนยิงถึงพิธีผูกข้อมือ เป็นการส่งให้ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษขึ้นบนสวรรค์ ในสมัยโบราณใช้ถั่วคุดยิงขึ้นฟ้ามีเสียงดังคล้ายปืน

3.4.3.19 เทียน แสดงถึง การสื่อสารระหว่างโลกวิญญาณกับโลกมนุษย์

3.4.3.20 หุง หรือธง (ธง) ทำจากผ้าหลายสี หรืออาจทอเป็นสีเดียว หรือหลายสีก็ได้ ใช้ปักหน้าบ้านของชาวบ้าน ทุกครัวเรือน เฉพาะบ้านทรายขาว แสดงถึงว่ามีงานบุญเลี้ยงผีประจำปี

3.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ของหมู่บ้านทำการศึกษาทั้ง 5 หมู่บ้านนั้นมี ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีคล้ายคลึงกัน คือ มีการกำหนดวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ประจำปีล่วงหน้าโดยถือเอาวันข้างขึ้นคืนเดือนหกเมื่อใกล้วันงานชะง้าและสมุนและชาวบ้านจะเตรียมสถานที่ที่ค่อนหอโคจร่วมกันเก็บกวาดสถานที่ให้สะอาดส่วนกลุ่มนางเทียมและนางแตง ชาวบ้าน (ถูกฝั่งควนเทียม) จะร่วมกันจัดอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี เมื่อถึงวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีจริง การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีก็จะดำเนินไปจนเสร็จสิ้นพิธีกรรมเลี้ยงปี การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีตามความเชื่อมีอยู่ 3 ประเด็นหลักใหญ่คือ การเช่นสรวงบูชา หรือทำบุญการกินเลี้ยง และการเล่นรื่นเริง ทั้งสามประการนี้มีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ (ปราณี วงษ์เทศ, 2536 : 252 – 253)

3.5.1 การเตรียมงานพิธีกรรมเลี้ยงปี

การเตรียมงานเพื่อประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีผู้เกี่ยวข้อง จังหวัดเลย มีผู้เกี่ยวข้องในการเตรียมงานอยู่ 5 กลุ่มบุคคลดังนี้ 1. ชะง้า (กวนจ้ำ) 2. นางเทียม (บัวนาง) 3. นางแตง (แม่แตงบ้านแตงเมือง) 4. พรหมณ์ (หมอสุด) 5. ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี (ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนหรือถูกฝั่งควนเทียม) ดังมีรายละเอียด

3.5.1.1 ชะง้า (กวนจ้ำ) หมายถึง ผู้ทำหน้าที่ดูแลและติดต่อเช่นสรวงอารักษ์ประจำหมู่บ้าน) ที่ใกล้ชิดมากจะนัดหมายกันไป ทำความสะอาด กวาดลาน สำหรับประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี จัดคอกแต่งบริเวณให้มีความพร้อมในการวางอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี เช่นทำความสะอาดจันทรวงคอกไม้ เทียน และกลด รวมทั้งที่วางเครื่องเช่น สรวงประจำปี

3.5.1.2 นางเทียม (บัวนาง) เป็นผู้หญิงอาวุโสประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นร่างทรงของวิญญาณบรรพบุรุษสายตระกูลต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวิญญาณของผีผู้ซวยรับมอบหมายมาจากมารดาซึ่งเป็นลูกหลานของเจ้าโคตรแต่ละสายตระกูลในหมู่บ้านนั้น ๆ บ้านนางเทียมที่อาวุโสจะเป็นที่รวมของชาวบ้านที่จะเข้าร่วมประกอบพิธีกรรม (ถูกฝั่งควนเทียม) นางแตงมาร่วมกันจัดแต่งพานบายศรี อุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี โดยจะจัดหามาจากบ้านนางเทียม นางเทียมหรือเรียกตามภาษาพื้นบ้านชาวอำเภอวังสะพุง “บัวนาง”

3.5.1.3 นางแตง (แม่แตงบ้านแตงเมือง) มีหน้าที่จัดหาอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีคือ อุปกรณ์ชนิดใดไม่ควร ไม่เพียงพอ นางแตงแต่ละคน (มีมาก) จะต้องรีบจัดหา มีคำกล่าวสืบมาว่า นางแตงหากทะเลาะไม่ปฏิบัติหน้าที่ของคนตามที่ได้รับมอบหมายจะเกิดอาการเจ็บป่วย โดยไม่มีสาเหตุ บรรดานางแตงมีความเชื่อว่าเป็นเพราะอิทธิฤทธิ์ของผีบรรพบุรุษ

และผีเจ้าเมืองนำพาให้เกิดการเจ็บไข้ อยู่ไม่เป็นปกติสุข มีความกระวนกระวายในใจการเตรียมงานของนางแต่ง หรือแม่บ้าน (ถูกเผิงควันเทียน) นี้ต้องใช้เวลามากกว่ากลุ่มอื่น ๆ

ที่กล่าวมาคือจะมีการเตรียมงานกัน 1 วันกับ 1 คืน เรียกว่า “วันพาคหมาก” ทำนองว่าต้องเตรียมหมากพลูโดยนำ “กิน” (บันไดทำด้วยไม้ไผ่) พาคคันทมาเพื่อเอาถูกหมากและพลูเตรียมไว้เป็นเครื่องเซ่นพิธีกรรมคู่กับอาหารคาว หวาน หมากเป็นของขบเคี้ยวหลังรับประทานอาหาร นับเป็นการร่วมมือกันทำงานและได้พูดคุยปรึกษาหารือทั้งเรื่องขั้นตอนการใช้อุปกรณ์ในพิธีกรรม เช่นจัดเตรียมกลดขาว รุงขาวคกแต่งบริเวณคอนหอ จักภาชนะ เช่น พานบายศรี เครื่องใช้ในพิธีบายศรี คาบชุด ขาว หมาก พลู มวนยา นอกจากนี้บรรดาแม่แต่งยังได้นำเรื่องส่วนตัวรวมทั้งเป็นการปรึกษาหารือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาในการดำเนินชีวิตและร่วมกันหาทางแก้ปัญหาด้วยความสุขรอบคอบ โดยการนำคำสั่งสอน ตามจารีตประเพณีการดำเนินชีวิตของผู้อาวุโส ในหมู่บ้านและชกตัวอย่าง พฤติกรรมการแก้ปัญหาของบิดามารดา และปู่ย่า ตายาย ของคนที่เป็นแบบอย่างที่ดีมาเป็นอุทาหรณ์เตือนใจแก่ชาวบ้านที่ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิตในรูปแบบที่แตกต่างกัน

3.5.1.4 พรหมณ์ (หมอสุด) เป็นเพศชาย นุ่งขาว ห่มขาว ตามแบบฉบับของพรหมณ์ ในแต่ละหมู่บ้าน จะมีพรหมณ์ประจำหมู่บ้าน 1 คน เป็นผู้มีความจำเป็นเลิศในการท่องคำสวดในพิธีบายศรีมหะศักดิ์เจ้าชาย ศิบรรพบุรุษ เทวดาอารักษ์ ก่อนถึงพิธีเบิกพาข้าว เพื่อเซ่นไหว้ พรหมณ์ จะเลือกบทสวดสำหรับพิธีบายศรีในพิธีกรรมเลี้ยงปี โดยเลือกเฉพาะบทที่เกี่ยวข้องและจำเป็น พรหมณ์จะเป็นผู้ตรวจเครื่องใช้ในพิธีบายศรี และกำหนดตำแหน่ง ข้าวของเครื่องใช้ตามลำดับ เช่น การตั้งพานบายศรี การเวียนด้ายสายสินจน์ การสวดมนต์ศักดิ์สิทธิ์ การผูกแขน การปอกไข่ การแกะคางไก่ การทำน้ามนต์ พรหมณ์จะเป็นผู้กำหนดตามความเหมาะสมและจำเป็นในการทำพิธีกรรมแต่ละครั้ง

3.5.1.5 ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี (ถูกเผิงควันเทียน) หมายถึงชาวบ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้านนั้น ๆ จะเตรียมปลาบ่าว - ปลาสาว ครัวเรือนละ 1 คู่ น้ำ 1 ขวด เหล้า 1 ขวด ขัน 5 และขัน 8 ก่อนถึงวันจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี 1 วัน จะพบว่าหนุ่ม - สาว ในหมู่บ้านที่ทำการศึกษายะหาปลาบ่าว - ปลาสาว โดยการทอดแหและยกยอ ซ้อนสวิง ตามกลุ่มน้ำเลขที่เรียกว่า “วัง” คือ แหล่งที่น้ำลึกจะมีปลาเป็นจำนวนมาก ผู้เข้าร่วมในแต่ละครัวเรือนละ 1 คู่ น้ำ 1 ขวด เหล้า 1 ขวด ขัน 5 และขัน 8 ก่อนถึงวันจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี 1 วันจะพบว่าหนุ่ม - สาว ในหมู่บ้านที่ทำการศึกษายะหาปลาบ่าว - ปลาสาว โดยการทอดแหและยกยอ ซ้อนสวิง ตามกลุ่มน้ำเลขที่เรียกว่า “วัง” คือ แหล่งที่น้ำลึกจะมีปลาเป็นจำนวนมาก ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรม โดยมากเป็นผู้หญิงในแต่ละครัวเรือน (ส่วนชายจะมีน้อย) ผู้หญิงเหล่านี้จะเรียนรู้การเป็นนางแต่ง การ

เป็นนางเทียม โดยจะเต็มใจปฏิบัติคนตามคำสั่งของขะจ้ำและนางเทียม ถูกฝังควันเทียนมาจาก ความประพฤติกของชาวบ้านทั้งชายหญิงที่มีความเชื่อและศรัทธาต่อผีมหัศจรรย์หลักเมือง ผีบรรพบุรุษเข้าบ้านเข้าป่าทำให้ความคุ้มครองชีวิตของคนในหืออยู่ดีกินดีมีชีวิตเป็นปกติสุขได้เพราะได้รับความคุ้มครองหลังจากพิธีกรรมเลี้ยงปีสิ้นสุดลง ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีที่เป็นชาวบ้านชายและหญิงจะบูชา (ชกมือไหว้) เขากันเทียนที่กลุ่มขะจ้ำ นางเทียม และสมุนจตุอัญเชิญ ผีมหัศจรรย์หลักเมือง และผีบรรพบุรุษนำกันเทียน (ส่วนที่ยังไม่เผาไหม้หมด) คิดตัวเป็นเครื่องถางของขงขัง เชื่อว่าเดินทางไกลจะปลอดภัย

3.5.2 วันเวลาและสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี

จากหมู่บ้านที่ทำการศึกษาค 5 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง แยกออกเป็นตำบลวังสะพุง คือ บ้านวังสะพุง บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย กำหนดวันเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปี ในวันอาทิตย์แรกของเดือนหก เช่นเดียวกัน ในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี พ.ศ.2544 ตรงกับวันอาทิตย์ที่ 29 เมษายน พ.ศ.2544 บ้านนาวัว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย กำหนดวันเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปี ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2544 บ้านโพนงามตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย กำหนดวันเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปี หลังจากบ้านวังสะพุงและบ้านทรายขาว 7 วัน ในปี พ.ศ.2544 ได้จัดพิธีกรรมเลี้ยงปี ตรงกับวันอาทิตย์ที่สองของเดือนหก คือ วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 ส่วนบ้านปากปวน ตำบลปากปวน อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีการกำหนดเลี้ยงปีที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับวันปลอด (วันไม่มีคนตาย) แต่ต้องอยู่ใน 7 วันแรก ของเดือนหก นับจาก 1 ค่ำ ข้างขึ้นเป็นต้นไป การเลือกวันจะเลือกโดย คราวว่างทรงเจ้าพ่อราศทไซ (นางยัง ซากักดี) การกำหนดวันต้องตรงกับวันอังคาร วันพฤหัสบดีและวันอาทิตย์เท่านั้น หากกำหนดวันแล้วมีคนตายในวันที่กำหนดเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปี จะต้องเลื่อนวันเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปีไปวันใหม่ เพราะเชื่อว่าชาวบ้านจะประกอบพิธีหรือทำการเกษตรไม่ดี เชื่อว่าฝนฟ้าจะไม่ตกตามฤดูกาล (ยัง ซากักดี, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544) บ้านปากปวน อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ได้กำหนดวันเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปี ขึ้นในวันพฤหัสบดีที่ 26 เมษายน พ.ศ.2544 ด้านสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปี หรือเลี้ยงปี

บ้านทรายขาวเรียกว่า “คอนคุ่ม” หรือ “หอโองการ” ตั้งริมแม่น้ำเลยติดกับพระธาตุเรือคำ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน

บ้านนาวัว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง มี “คอนหอ” ประจำหมู่บ้าน คอนหอที่สองอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน ทั้งสองคอนหอมีศาลสร้างด้วยไม้ บริเวณโดยรอบมีต้นไม้ใหญ่และกอไผ่เป็นจำนวนมาก

บ้านโพนงามตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง คอนหอที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีประจำหมู่บ้านอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนืออยู่บริเวณร่องน้ำที่เรียกว่า “ร่องฮ่องแดง” ไหลลงสู่แม่น้ำทบสภาพโดยทั่วไปมีป่าไม้และต้นไม้ใหญ่จำนวนมากภายในบริเวณมีศาลเจ้าปู่ จำนวน 3 ศาล สร้างด้วยไม้

บ้านปากปวน ตำบลปากปวน อำเภอวังสะพุง เรียกสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีว่า “คอนหอ” เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านสภาพโดยทั่วไปมีต้นไม้ใหญ่เหลือ 2-3 ต้น บริเวณโดยรอบเป็นทุ่งนาและที่ดินเอกชนสถานที่ประกอบพิธีกรรมมีความโล่งและแคบ ศาลเจ้าปู่สร้างด้วยอิฐบุกลีอกค่อเป็นหลังคามุงสังกะสีใช้เป็นที่นั่งร่วมกันเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านและนางเทียม

บ้านวังสะพุงตำบลวังสะพุง จังหวัดเลย สถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีชาวบ้าน เรียกว่า “คอนหอ” หรือศาลเจ้าพ่อศรีสงคราม อยู่ติดกับธนาคารกสิกรไทยด้านหลังและตั้งอยู่ริมแม่น้ำเลย ภายในบริเวณคอนหอมีศาลหลวงศรีสงคราม และต้นไม้ใหญ่จำนวน 14 – 20 ต้น เป็นต้นสะพุง และต้นไม้ยืนต้น เช่น ต้นเต็ง

3.5.3 การแต่งกายของผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี

ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ของชาวอำเภอวังสะพุง จากหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ บ้านทรายขาว บ้านนาบัว บ้านโพนงาม ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง และบ้านปากปวน บ้านวังสะพุง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ในจำนวน 5 หมู่บ้าน ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี จัดลำดับความสำคัญได้ดังนี้ คือ 1. กลุ่มชะง้า (กวนจ้ำ) 2. กลุ่มนางเทียม (บัวนาง) 3. กลุ่มนางแดง (แม่แก่นบ้านแล่นเมือง) 4. กลุ่มพราหมณ์ (หมอสุด) 5. กลุ่ม สมุน (ช้างแก้ว) 6 กลุ่ม ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี (ชาวบ้านลูกฝั่งควนเทียม) ดังมีรายละเอียดของการแต่งกายของผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีดังต่อไปนี้

3.5.3.1 กลุ่มชะง้า (กวนจ้ำ) หมายถึงผู้ดูแลคอนหอ หรือหอโองการ และเป็นผู้นำในการดำเนินการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี คือ เป็นผู้จุดเทียนและนำดอกไม้ หมายถึง ชั้น 5 ชั้น 8 ตักการะวิญญาณ มหะศักดิ์หลักเมือง และเป็นผู้ยกพาข้าว และเครื่องเช่น ไหว้แก่ผีมหะศักดิ์หลักเมือง และผีบรรพบุรุษ ชะง้าจะเป็นผู้นำกล่าวคำอ้อนวอน ต่อผีมหะศักดิ์หลักเมืองผีบรรพบุรุษ ให้ช่วยคุ้มครองบุตรหลานที่นำเครื่องเช่นมาไหว้เป็นประจำทุกปี ในวันจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี ชะง้าจะแต่งกายด้วยชุดขาวคือ ใต้อกางเกงขาวเสื้อขาว ผ้าพาดไหล่สีขาว รวมแล้วชะง้าที่แต่งกายด้วยชุดขาวทั้งหมดได้แก่ บ้านทรายขาว บ้านโพนงาม บ้านนาบัว ส่วนชะง้าบ้านปากปวน ใต้อกางเกงสีขาวผ้าพาดไหล่เป็นผ้าขาวม้า ชะง้าบ้านวังสะพุงแต่งกายด้วยเสื้อสีขาว (คอกลม) มีผ้าพาดไหล่สีขาว และกางเกงสีเทา

3.5.3.2 นางเทียม (บัวนาง) หมายถึง หญิงผู้สูงอายุผู้มีวิญญาณของมเหศักดิ์หลักเมือง และศิบรรพบุรุษประทับทรง เรียกเป็นภาษาพื้นบ้านว่า “มีอาขมืองค์มาอยู่ด้วย”

1) นางเทียมบ้านทรายขาว แต่งกายด้วยชุดขาว คือ เสื้อแขนกระบอก สีขาว นุ่งโสร่งสีขาว ผ้ามัดเอวสีขาว ผ้าพาดไหล่สีขาว นิยมใส่หมวกขาว (กรณีอาของค์ที่มีวิญญาณประทับทรงที่แก่กล้าคือ คนนับถือและขอความช่วยเหลือในยามวิกฤตในการขนานและแก้ระบบ) ลักษณะเนื้อผ้าเป็นผ้าด้ายดิบ ที่มีขายตามท้องตลาดทั่วไป ส่วนตัวนางเทียมที่มี “อาขมืองค์แก่กล้า” จะแต่งกายด้วยชุดเนื้อผ้าสีขาวทอมือสอดคั่นเช่น คนทรง ตำแหน่งเจ้าราชวงศ์

2) นางเทียมบ้านนาวิ้ว นิยมแต่งกายด้วยชุดขาวทั้งชุดน้อย กรณีมีวิญญาณผู้ชายประทับส่วนมากจะใส่แต่เสื้อขาว ส่วนผ้าถุงจะเป็นผ้าถุงพื้นบ้านทอด้วยมือ เช่น ผ้าจันทุก ผ้าจันทกลอง กลุ่มที่แต่งกายเช่นนี้จะมีวิญญาณประทับทรงเป็นวิญญาณผู้หญิง

3) นางเทียมบ้านโพนงาม นิยมการแต่งกายเช่นเดียวกับหมู่บ้านนาวิ้ว จากการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของผู้ศึกษาไม่พบว่ามีนางเทียมสวมใส่เสื้อและผ้าถุงที่เป็นสีอุจาดเช่น สีแดง สีเหลือง เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีแต่อย่างใด

4) หมู่บ้านปากป่วนพบว่านางเทียมแต่งกาย หลากสีตามความเชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษชอบสีแดง สีเหลือง สีเขียว เช่น ทหารม้าจะแต่งชุดแดงถือธนู นายทหารเคชพงศ์จะแต่งกายชุดเขียวถือดาบ เจ้าพ่อผ้าขาวแต่งกายชุดขาว เจ้าพ่อราดทไซ แต่งกายชุดขาว ถือดาบใส่หมวก

5) หมู่บ้านวังสะพุง พบว่า นางเทียมแต่งกายหลากสี ตามความเชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษของคนชอบสี เหลือง สีแดง สีขาว สีน้ำเงิน เช่นเดียวกับหมู่บ้านปากป่วน

3.5.3.3 กลุ่มนางแต่ง (แม่แผ่นดินแม่เมือง) จากการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของผู้ศึกษาบรรดานางแต่งทุกหมู่บ้านนุ่งผ้าถุงทอด้วยมือ หรือผ้าถุงสำเร็จ (ผ้าพิมพ์จากภาคกลาง) ส่วนเสื้อบางคนก็ใส่เสื้อแขนกระบอกคอกลมสีขาว และสีอื่น ๆ ตามที่เคยใส่ในบ้านกลุ่มนางแต่งบ้านทรายขาว บ้านนาวิ้ว บ้านโพนงาม ไม่ใส่เสื้อสีแดงเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีโดยเด็ดขาด

3.5.3.4 กลุ่มพรหมณ์ (หมอสุด) พรหมณ์เป็นเพศชายคงแก่เรียนมีความจำเป็นเลิศ ในการท่องจำบทสวดอัญเชิญเทวดา เทพและมเหศักดิ์หลักเมือง วิญญาณ บรรพบุรุษที่ชาวบ้านนับถือ จากการศึกษาแบบมีส่วนร่วมทั้ง 5 หมู่บ้าน พรหมณ์ จะแต่งกายด้วยเสื้อสีขาว ผ้าพาดไหล่สีขาว ผ้ามัดเอวสีขาว ส่วนกางเกงจะใส่สีอะไรก็ได้ยกเว้นสีแดง เหลืองที่เป็นสีอุจาด

3.5.3.5 กลุ่มสมุน (ช่างแก้ว) เป็นผู้ชายสูงอายุรุ่นเดียวกับชะง้า ส่วนใหญ่สมุนจะเป็นเครือญาติของชะง้าและนางเทียมซึ่งเคยร่วมกิจกรรมการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีมาแต่สมัยบิดาและปู่ทวด สมุน จะมีวิญญาณของบรรพบุรุษที่เคยเป็นบุคคลสำคัญและเคยเป็นผู้นำระดับ

กลาง เช่น ขุนเพ็ช คกล้าฯ ผู้นำคุ้มในหมู่บ้าน สมุนจะเชื่อฟัง ขะจ้ำและนางเทียมในการปฏิบัติ คน ถือว่าชะจ้ำและนางเทียมมีวิญญาณที่สูงศักดิ์กว่าประทับทรง ดังนั้นบทบาทและหน้าที่ของสมุน จึงมีฐานะต่ำกว่า ขะจ้ำ และนางเทียม แต่งกายด้วยเสื้อแขนยาวสีขาวยาวกางเกงขาว (บางหมู่บ้านสีอะไรก็ได้) มีผ้าคาดไหล่สีขาวและผ้ามัดเอวสีขาว

3.5.3.6 กลุ่มผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี (ชาวบ้าน) หรือลูกเผิงควันเทียน

ซึ่งมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง เพราะผู้หญิงมีบทบาทในการเป็นแม่บ้านแม่เรือน และเป็นผู้ที่คอยหาข้าวปลา อาหาร เลี้ยงครอบครัวในแต่ละมือ (เช้า กลางวัน เย็น) ดังนั้นความเข้าใจในการจัดแต่งเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ของแต่ละครอบครัวอันประกอบด้วยเหล้าขาว 1 ขวด ปลาบ่าวปลาสาว 1 คู่ ข้าวเหนียว 1 กลอง น้ำ 1 ขวด หมากพลู และบุหรี (มวนยาสูบ) ข้าวต้มมัด (ใส่แต่น้ำตาล) ส่วนผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ที่เป็นชาวบ้านชายมัก จะหาเหล่าไปเช่น ไหว้พิมพ์เหล็กเหล็กเมืองและศิบรรพบุรุษ การแต่งกายของผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี (ชาวบ้าน) ในเขตตำบลทรายขาวได้แก่บ้านทรายขาว บ้านนาวัว บ้านโพนงาม จะไม่สวมใส่เสื้อสีแดงเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเด็ดขาดเพราะถือว่า “ชะล่า” ส่วนบ้านปากปวนและบ้านวังสะพุง ชาวบ้านจะใส่เสื้ออะไรเข้าร่วมการประกอบพิธีกรรมก็ได้ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องศิบรรพบุรุษมีการผสมผสานของกลุ่มชนจากถิ่นอื่นที่เข้ามาประกอบอาชีพและตั้งบ้านเรือนร่วมกัน

ความแตกต่าง ของการแต่งกายของผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี จากบุคคลทั้ง 6 กลุ่ม พบว่า กลุ่มที่เคร่งครัดในเรื่องสีและแบบการแต่งกายที่เห็นได้ชัดจัดลำดับได้ดังนี้ 1 กลุ่มชะจ้ำ (ควรจ้ำ) 2 กลุ่มนางเทียม (บัวนาง) 3 กลุ่มสมุน (ข้างแก้ว) 4 กลุ่มพราหมณ์ (หมอสูด) 5 กลุ่ม นางแต่ง (แม่แต่นบ้านแต่นเมือง) 6 กลุ่มผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี (ชาวบ้าน) หรือลูกเผิงควันเทียน

สรุป ในจำนวน 5 หมู่บ้านที่ทำการศึกษาพบว่าแต่ละหมู่บ้านนั้นผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีอันประกอบด้วย ชะจ้ำ นางเทียม นางแต่ง สมุน พราหมณ์ จะแต่งกายร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีที่แตกต่างกันเล็กน้อย ที่ใกล้เคียงกันที่เห็นได้ชัดเจนโดยผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีแต่งกายด้วยชุดขาว คือ นุ่งขาว ห่มขาว ได้แก่ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีบ้านทรายขาว บ้านนาวัว บ้านโพนงาม ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ส่วนบ้านวังสะพุง ตำบลวังสะพุงอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย และบ้านปากปวน ตำบลปากปวน อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย จะแต่งกายตามความเชื่อว่า ศิบรรพบุรุษของตนชอบสี สีแดง สีเหลือง สีเขียวเป็นหลัก ดังนั้นจึงพบว่าชะจ้ำ นางเทียม นางแต่ง สมุน ทั้งหมู่บ้านวังสะพุง และบ้านปากปวน อำเภอวังสะพุงจะมีความหลากหลายของสีเสื้อผ้าที่ใช้แต่งกายเพื่อประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ส่วน

ชาวบ้าน (ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี) ของหมู่บ้านทรายขาว บ้านนาบัว บ้านโพนงามจะไม่สวมใส่เสื้อตีนแดงเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีโดยเด็ดขาด ส่วนผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี (ชาวบ้าน) ของหมู่บ้านปากปวนและบ้านวังสะพุง ไม่เคร่งครัดในการสวมใส่ของเสื้อตีนแดงแต่อย่างใด

3.6 กระบวนการของพิธีกรรมเลี้ยงปี

เป็นกรรมวิธีหรือลำดับการกระทำซึ่งกระทำอย่างต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530 : 36) การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุงจัดทำตามขั้นตอนอย่างมีระบบดังต่อไปนี้

3.6.1 พิธีกรรมซึ่งเริ่มจากบ้านชะง้า (ควนง้า) นางเทียม และสมุนบุคคลทั้ง 3 ฝ่าย จะมีการประสานงานกันอย่างเป็นระเบียบดังนี้ ในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีของแต่ละหมู่บ้านจากกลุ่มหมู่บ้านตัวอย่าง 5 หมู่บ้าน ที่ผู้ศึกษาได้ศึกษาแบบมีส่วนร่วมทุกหมู่บ้าน กรรมวิธีที่ชาวบ้านลำดับรายการเพื่อให้พิธีกรรมสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี สิ่งที่ได้เห็นได้ชัดเจนคือ การขอมรับนับถือ นางเทียมผู้ทรงวิญญานของเจ้าโคตรของหมู่บ้านโดยจะยึดถือจากสายตระกูลที่มีจำนวนคน (ญาติ) หมู่บ้าน โดยจะยึดถือจากสายตระกูลที่มีจำนวนคน(ญาติ) มากมาแต่สมัยโบราณ ซึ่งผู้คนในหมู่บ้านจะให้การนับถือด้านคนทรง (นางเทียม) ก็จะได้รับการมอบหมายมายังบุคคลที่มีความเหมาะสม โดยการเลือกของร่างทรง (ก่อนตาย) ก็จะบอกไว้ว่า ศิบรรพชนเลือกผู้ใด การสืบทอดจะเป็นที่ยอมรับทั้งผีและคนด้วย ฉะนั้นนางเทียมและชะง้าต้องเป็นคนศรัทธาธรรม เป็นที่ยอมรับในความประพฤติ เมื่อมีการรวมตัวกันที่บ้าน คนทรงที่เป็นลูกหลานเจ้าโคตร เจ้าตระกูลที่ตั้งหมู่บ้านในหมู่บ้านนั้น ๆ แล้วบรรดานางเทียม (เล็กคือมีวิญญานของผีที่มีอาณาภาพขนาดกลางเรียกว่า บัวนาง) สมุน (ช้างแก้ว) และนางแดง (แม่แต่นบ้านแต่นเมือง) ถูกเหิงควันเทียน (ชาวบ้านธรรมดาไม่มีวิญญานประทับทรง แต่ศรัทธาเพราะได้รับความคุ้มครองจากผีเจ้าโคตร ช่วยรักษาเมื่อเจ็บป่วย) ก็จะมารวมกันที่บ้านนางเทียมที่สำคัญ

บ้านทรายขาว มี 3 จุด คือ 1. บ้านของนางหนูหิน เกษทองมา (เจ้าราชวงศ์) 2. บ้านนายแก่น มีมะง้า (เจ้าอุปฮาด) 3. บ้านนางคำหยาด คันติปทุม (เจ้าพ่อช้าง) และนางพวงจัน คำพา (เจ้าพ่อผ้าขาวเดิมชื่อก่องก้อ) ซึ่งแต่ละบ้านของนางเทียมและชะง้าตามที่กล่าวมา ล้วนสืบสานการนับถือศิบรรพบุรุษมาจาก มารดา และคนในสายตระกูลเดียวกันเมื่อรวบรวมอุปกรณ์เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมครบโดยการช่วยเหลือของนางเทียม (บัวนาง) สมุน (ช้างแก้ว) และนางแดง (แม่แต่นบ้านแต่นเมือง) แล้วจะร่วมเดินทางเข้าหอโองการ โดยจัดลำดับการเข้าสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ตามความสำคัญและความอาวุโสของเจ้าโคตร ผู้ที่อัญเชิญ

วิญญาณ เจ้าราชวงศ์คือ นางหนูพิน เกษทองมา เจ้าอุปฮาด คือ นายแก่น มีมะจำ เจ้าพ่อช้าง คือ นางคำหาชดคันคิพทุม เจ้าพ่อผ้าขาวหรือก่องกือ คือ นางพวงจัน คำพา เดินนำหน้าขบวนตาม ลำดับความสำคัญของเจ้าโคตร (สี) ตามที่กล่าวมา

บ้านโพนงามมีจุดเคียวคือ บ้านนาขิด ผางมา จะง้ำที่สืบทอดมาจากบิดา และ ปู่ทวด ขบวนประกอบด้วยนางเทียม (บัวนาง) สมุน (ช้างแก้ว) นางแดง (แม่แก่นบ้านแก่นเมือง) และลูกเผิงควันเทียน (ประชาชนที่ศรัทธา และได้รับความคุ้มครองจากผีโคตหายป่วยเพราะ จะง้ำรักษา) นำข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรม เดินทางไปยังสถานที่ประกอบพิธีกรรมเดือนปี (คอนหอ)

บ้านปากปวนมีเพียงจุดเคียวคือที่บ้านนางยัง ซากักดี (เจ้าราศไช) บรรดา นางเทียม (บัวนาง) สมุน (ช้างแก้ว) นางแดง (แม่แก่นบ้านแก่นเมือง) จะรวมตัวกันเมื่อพร้อม เพียงแล้วจะอัญเชิญวิญญาณเจ้าราศไช จากบ้านนางยัง โดยนางยัง ซากักดี เดินทางไปยังสถานที่ประกอบพิธีกรรม (คอนหอ)

บ้านวังสะพุง มี 2 จุด คือ บ้านนางพอ พลชา และบ้านนางน้อย จิมเง็ก ซึ่งเป็นร่างทรงของเจ้าพ่อศรีสงครามทั้งสองคน แต่ละแห่งก็จะเริ่มรวมตัวของบรรดา นางเทียม (บัวนางเล็ก) สมุน (ช้างแก้ว) นางแดง (แม่แก่นบ้านแก่นเมือง) โดยร่างทรงคือ นางพอ พลชา และ นางน้อย จิมเง็ก จะอัญเชิญวิญญาณของเจ้าพ่อศรีสงคราม ออกจากบ้านโคยนางพอ พลชา จะเริ่มอัญเชิญก่อน แล้วทั้งสองคณะ (นางพอ และนางน้อย) จะถึงสถานที่ประกอบพิธีกรรมเดือนปี (คอนหอ) หลังธนาคารกสิกรไทย ริมน้ำเลย เพื่อการจัดพิธีกรรมเดือนปีต่อไป

การแต่งเครื่องใช้และอุปกรณ์เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมซึ่งบรรดานางเทียม นางแดงโนแต่ละหมู่บ้านได้เตรียมไว้จะจัดแห่งตามลำดับความสำคัญคือ นางเทียมนำหน้ามีผู้ถือพานบายศรีสมุนถือกตศขาว และเครื่องเซ่นไหว้นั้นนางแดงและชาวบ้านช่วยกันถือนำไปยังหอโองการ

3.6.2 เมื่อถึงสถานที่ประกอบพิธีกรรมเดือนปีของแต่ละหมู่บ้านแล้ว ผู้ประทับทรงวิญญาณเจ้าโคตรเจ้าตระกูลของหมู่บ้าน จะอัญเชิญวิญญาณบรรพบุรุษ ขึ้นประทับบนหิ้งที่ศาลบริเวณคอนหอ โดยยกชั้น 5 และชั้น 8 จุดเทียน และกล่าวคำอัญเชิญประทับบนหิ้ง เพื่อรอให้บรรดานางแดงและสมุน จัดบริเวณที่นั่งสำหรับร่างทรงวิญญาณบรรพบุรุษแต่ละองค์ พร้อมอุปกรณ์ให้เรียบร้อย เมื่อพราหมณ์แต่งชุดขาวนั่งหันหน้าเข้าหาพานบายศรี และเตรียมจะสวดเชิญวิญญาณเทพคอาวรักษ์ เจ้าเมือง เจ้าฟ้า วิญญาณบรรพบุรุษ บรรดาร่างทรงซึ่งมีวิญญาณของผีบรรพบุรุษและเจ้าฟ้า (ร่วมชาว) เจ้าเมืองและบรรพบุรุษประทับทรงร่างแล้วจะนั่งหันหน้าเข้าหาพานบายศรีเป็นวงกลม ตามลำดับความสำคัญคือ นั่งด้านในชิดพาน คือ ร่างทรงวิญญาณที่สำคัญอันเป็นเจ้าโคตรเจ้าตระกูลของหมู่บ้าน ส่วนบรรดานางเทียม (บัวนาง) และสมุน (ช้างแก้ว) และนาง

แต่ง จะนั่งข้างหลัง ร่างทรงของวิญญาณที่คนได้รับความคุ้มครองเป็นระเบียบ พราหมณ์จะสวดบทสวดที่เรียกว่าทศกวีอัญเชิญ อารักษ์ เจ้าปู่ เจ้าเขา วิญญาณบรรพบุรุษ และอารักษ์หลักเมืองมาร่วมพิธีบาศศรีเพื่อเป็นสวัสดิมงคล เมื่อสวดไปแล้วจะนำน้ำมันที่อยู่ในขันใช้ไปจากจุ่มแล้วสวดใส่ผู้ร่วมพิธีบาศศรีผู้ชวัญเป็นระยะในขณะสวดคำอัญเชิญเทวดาอารักษ์จะนำสายสิญจน์รอบผู้เข้าร่วมพิธีกรรมบาศศรีตัวอย่างบทสวดที่กล่าวถึงพิธีฟายเหล่านี้เรียกว่า “สามัคยาฟาย” ดังข้อความว่า

“จ๊กกล่าวคำนานนิทานฟายเหล่า
เป็นคำผู้เฒ่าแต่เก่าโบราณ
แต่ปางห้องหอขาว แต่ปางสาวอิงฮิ้ว
น้ำอันนี้หอมกลิ่นกล้วยไปขอบ
จักรवादเป็นนิทานสืบมาดาย
หน้าว่าความชั่ววุ่นนามสถึง
เว้าความม่อขความเหม็นเขาวุ่นน้ำแขวว่าง
เกล้าคำไทยเมืองถ่าง ว่าน้ำฮ้อฮอนา
เป็นน้ำยาหอมเฒ่า กัดกับเทศเคียวเป็นเหล่าสาโท
คกใส่โอ แล้วจ้งว่าน้ำเหล่า
แต่หล่อพระเจ้ากะยังได้วิคฟาย
ฟายใส่มือเบื่องขวาได้เองหอม
เลงหอมถายกินเหล่า
ฟายใส่มือเบื่องซ้ายได้บ่าวได้สาวชำน้อย
มานั่งอยู่สองฝ่ายข้างอยู่ตลอนตลอน
แล้วจ๊กคักใส่กระบอกลงแล้วออกใส่แ่ง
แล้วจ๊กแบ่งให้ผู้ชานี้ฟาย
(นาชเพียร สารบง, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2544)

3.6.3 เมื่อจบการสวดของพราหมณ์แล้วผู้เข้าร่วมพิธีกรรมถึงปีทั้งหมดกล่าวคำว่า “โฮโฮ” 3 ครั้งพร้อมกัน พราหมณ์จะนำไข่ต้มที่ขูดทวนบาศศรีปดอกและแบ่งผู้เข้าร่วมพิธีกรรมกินคนละนิคละหน้อยเพื่อเป็นสิริมงคลหลังจากนั้นพราหมณ์จะทำพิธีผูกข้อแขนบรรดาช่างทรงของ

วิญญาณเจ้าเมืองเจ้าราชวงศ์ และวิญญาณบรรพบุรุษที่ร่วมพิธีบาศรีและบรรดาร่างทรงจะดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ถือคาบตัวสั้น (คล้ายเป็นตัวแทนของผีที่ชาวบ้านนับถือ) ถูกขึ้นฮั้นและเพื่อนรำเล็กน้อยแสดงอาการดีใจที่ได้พบภูทอกและชาวบ้าน

3.6.4 ชาวบ้านจะเข้าแถวเพื่อให้ร่างทรงของผีบรรพบุรุษ ที่ตนเองเคารพนับถือผูกข้อแขนด้วยด้ายสายสิญจน์ซึ่งเตรียมไว้ที่พานบาศรี และจะกล่าวคำอวยพรให้อยู่ดีกินดี ประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิตและการทำงาน และชาวบ้านจะขอกินเทียน (เทียนซึ่งจุดแล้วไม่ให้ไหม้จนหมด) จากร่างทรงของวิญญาณที่ประทับทรงที่ตนเองนับถือเก็บไว้เป็นเครื่องรางของขลัง

3.6.5 เมื่อเสร็จพิธีบาศรีวิญญาณเจ้าเมือง เจ้าฟ้า เจ้าราชวงศ์ อุปฮาด และวิญญาณผีบรรพบุรุษที่สำคัญของหมู่บ้านแล้ว ร่างทรงแต่ละวิญญาณจะอัญเชิญวิญญาณออกจากร่างประทับบนหิ้งตามศาลที่หอโองการหรือคอนหอ แล้วบรรคานางแต่งจัดหาพาข้าวได้แก่ ข้าวเหนียวได้แก่ ข้าวเหนียว 1 ก่อ่ง ปลาบ่าว - ปลาสาว ไก่ (บ้านวังสะพุง) เหล้า 1 ขวด น้ำฮั้น 1 ขวด หมากพลู บุหรี่ (มวนยา) ข้าวต้ม (ใต้น้ำตาล) ผลไม้ ยกขึ้นถวายแก่ผีบรรพบุรุษที่ตนเองนับถือ ในระหว่างนี้ชาวบ้านจะยิงปืนขึ้นบนท้องฟ้า เสียงดังสนั่นเป็นสิ่งที่บอกว่าเชิญผีมารับเครื่องเซ่นด้วยความเต็มใจ (เป็นการทดลองยิงปืนของนายทหารและตำรวจ ว่าปืนยังใช้ได้หรือไม่) ในสมัยก่อน จะยิงสกัดขลุ่ย ขึ้นบนท้องฟ้า (คล้ายกับจุดบั้งไฟ)

3.6.6 ในระหว่างที่วิญญาณเจ้าโคตร และวิญญาณผีบรรพบุรุษรับเครื่องเซ่นตั้งเวรอยู่นี้ชาวบ้านที่ได้รับหน้าที่เสี่ยงทายฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ด้วยบั้งไฟ(บ้านทรายขาว บ้านนาวัวบ้านโพนงาม บ้านปากปวน) จะนำบั้งไฟแห่รอบคอนหอ 3 รอบ โดยเวียนซ้าย แล้วจุดบั้งไฟมี 3 บั้ง บั้งที่ 1 เสี่ยงทายฟ้าฝน บั้งที่ 2 เสี่ยงทายผู้คน บั้งที่ 3 เสี่ยงทายสัตว์ ถ้าหากบั้งไฟบั้งไหนขึ้นดีก็จะทายผลตามที่จุดขึ้นสูงเป็นตัวชีวิต มีบ้านวังสะพุงจะเสี่ยงทายด้วยเทียน โดยตัดเทียน เป็น 3 ท่อน ในแต่ละเล่ม แล้วค่อใหม่ เทียนเล่มที่ 1 เสี่ยงทายฟ้าฝน เทียนเล่มที่ 2 เสี่ยงทายผู้คน (จะอยู่ดีมีสุขเพียงใด) เทียนเล่มที่ 3 เสี่ยงทายสัตว์เสี่ยงถ้าหากเทียนที่ตัดเป็น 3 ท่อน เล่มใดจุดแล้วเผาไหม้จนหมด แสดงว่า การเสี่ยงทายเรื่องนั้น ๆ ตามลำดับเล่มเทียนจะมีผลสัมฤทธิ์ดี หากไม่ไหม้จนหมดก็จะเสี่ยงทายตามปริมาณที่เทียนเผาไหม้ไป

การเสี่ยงทายฟ้าฝน ผู้คนและสัตว์เสี่ยงด้วยบั้งไฟ พบที่บ้านทรายขาว บ้านนาวัว บ้านโพนงาม บ้านปากปวน

การเสี่ยงทาย ฟ้าฝน ผู้คน และสัตว์เสี่ยงด้วยเทียนตัดค่อ 3 ท่อน พบที่บ้านวังสะพุง

การเสี่ยงทายฟ้าฝน ผู้คน และสัตว์เสี่ยงด้วยขันน้ำ (โคขนางเทียม) พบที่บ้านทรายขาว บ้านโพนงาม และบ้านปากปวน

3.6.7 ในระหว่างที่ชะง้า นางเทียม จัฒพชา้วถววย วิญญาณ พิมหะคักคี่หลักเมือง และศิบรรพบุรุษที่สำคัญของหมู่บ้าน ชาวบ้านซึ่งเชื่อว่าบิดา มารดา ปู่ย่า ตา ยาย ที่ ป้า น้า อา ของคนที่เสียชีวิตไปคงจะมาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีด้วย จึงนำเอาปืนข้าวเหนียว 1 ปืน (ใหญ่) และปลาปิ้ง กะลือ พริก น้ำใส่ใบคองวางไว้ตามพื้นดิน และคามศาลที่อยู่ในบริเวณคอนหอ ซึ่งพบเห็นอยู่โดยทั่วไปทุกหมู่บ้าน

3.6.8 เมื่อประมาณว่า (30 นาที) วิญญาณของมหะคักคี่หลักเมือง และวิญญาณบรรพบุรุษรับเครื่องเซ่นสังเวชแล้ว บรรดานางเทียม (บัวนาง) สมุน (ซ้างแก้ว) นางแตง (แม่แก่นบ้านแก่นเมือง) จะนำสุราที่เหลือจากเซ่นไหว้ ก็จะแจกจ่ายกันดื่ม ระหว่างนี้ชาวบ้านและนายทหารจะนำปืนยิงขึ้นฟ้าเป็นการส่งให้พิมหะคักคี่หลักเมืองและศิบรรพบุรุษเข้าไปอยู่ในสถานอันศักดิ์สิทธิ์ (เล่นม่วนฮิน)

บรรดานักดนตรีนำแคน ฉิ่ง กลอง ระนาด ฉิ่ง ฉาบ กลองคุ่ม พวงฮาด ซอไม้ไผ่ ตะโพน (ตะพณ) จะร่วมบรรเลงประโคมเสียงคังสนั่น บรรดาชะง้า (กวนจ๋า) นางเทียม (บัวนาง) สมุน (ซ้างแก้ว) นางแตง (แม่แก่นบ้านแก่นเมือง) บางคน และลูกเผ็งควันเทียน (ผู้ที่ได้รับความคุ้มครอง จนหายป่วยไข้) ก็จะร่วมพื่อนรำตามหลัง ชะง้าและนางเทียมที่อาวูโสด้วย ความปลื้มปิติยินดี ทุก ๆ ฝ่าย

3.6.9 การพื่อนรำหลังพิธีเบิกพาข้าวและกินอาหารร่วมกันของชะง้า นางเทียมสมุนและนางแตง (บางคน) เป็นการแสดงออกที่มาจากจิตวิญญาณของเหล่าผู้ประกอบพิธีกรรมและชาวบ้าน (ลูกเผ็งควันเทียน) แสดงถึงความกตัญญูและเชื่อว่าจะเป็นที่พอใจของพิมหะคักคี่หลักเมือง และวิญญาณบรรพบุรุษ นักดนตรีจะหาคนตรีที่มีในหมู่บ้านร่วมบรรเลงเช่น แคน กลอง ซอไม้ไผ่ ตะโพน ระนาด ฉิ่ง ฉิ่ง กรับ โหม่ง กลองคุ่ม กลองยาว กลองกิ่ง ประสมการเล่นดนตรีทำนองง่าย ๆ

วิธีการรำรำ ส่วนมากเป็นการแสดงออกจากรู้สึกสนุกสนานที่มีความปิติยินดีร่วมคือมือจะพื่อน (ยกม้วนมือตามสบาย) บางคนจะกระโดดโลดเต้น กระโดดกระทืบเท้า ด้วยอาการพื่อนรำที่รุนแรงกล่าวว่าเป็นเพราะวิญญาณบรรพบุรุษพาเดินการรำรำได้อย่างถูกต้อง ตามจังหวะจะโคนนี้ ชาวบ้านจะยืนยันว่า คนเองไม่ใช่ผู้รำ เพราะรำไม่เป็น และไม่เคหยักรำมาก่อน แต่ที่รำนั้นคือผีฟ้าต่างหาก (ปรานี วงษ์เทศ, 2536 : 291) เรื่องเกี่ยวกับผีฟ้า (แถน) ขอบร้องรำนี้ปรากฏในตำนานการพื่อนรำเรื่องขุนบรม กล่าวถึงที่มาว่า “เมื่อนั้นพระขานแถนหลวงจึงให้ศรีคันธพะเทวดา ลงมาบอกสอนคนทั้งหลายให้เฮ็ดฉิ่งกลองกรับแจแวง ปี่พาทย์ พิณเพ็ชระ เพลงกลอน ได้สอนให้คนตรีทั้งมวญแลเก่า บอกส่วนครุอันขับพื่อนฮ่อนนะลิ่งสว่างระเมงละมางทั้งมวญล้วนแล้ว” (พระยาอนุมาน ราชชน, 2533 : 69) ชาวบ้านในหมู่บ้านที่จัดพิธีกรรมเลี้ยงปีก็เชื่อ

ว่าเพื่อนรำไ้ได้เพราะผีบนสวรรค์ มาเทียม (จึงเรียกนางเทียม) บางคนจะร้องขอสุรา และยาสูบ (แสดงถึงผีเข้าทรงเป็นชาย) บางคนขอยาสูบที่ทำจากยาเส้นและพริกแห้งผสมนางเทียมบางคนจะกระโดดโลดเต้น ร้องไห้เสียใจที่ถูกหลานบอกไม่เชื่อ เมื่อเห็นชาวบ้านใส่เสื้อสีแดงเข้าคอนหอ ผู้ที่ใส่เสื้อแดงต้องรีบถอดออก (กรณีบ้านทรายขาว โพนงามและนาวิ้ว) นางเทียมบางคนก้าวเดินไปข้างหน้า มือทั้งสองแกว่งไปมาตามจังหวะ ด้วยอารมณ์ยินดีไปรอบ ๆ ศาลาเจ้าปู่

ในพิธีเลี้ยงประจำปีของหมู่บ้าน จะมีวิญญาณบรรพบุรุษที่อาศัยอยู่ในคอนหอที่มาร่วมพิธีเลี้ยงปีเข้าขุน (ต้อง) ชาวบ้านที่เข้ามาร่วมดูนางเทียมเพื่อนรำ ก็จะถูกกระโดดโลดเต้นด้วยความรุนแรงไปรอบ ๆ ศาล นางแต่งต้องเป็นผู้แต่งขัน 5 และขัน 8 ถวายและสอบถามว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษท่านใดมีความประสงค์ในการปรากฏตัวครั้งนี้อย่างไรถ้าหากมีการกล่าวถึงความผิดของลูกบ้านหลานเมืองคนใดเช่น กล่าววาจาไม่ดีต่อผีบรรพบุรุษ และไม่นับถือผีมหัศจรรย์หลักเมืองดัดค้นไม้ ในคอนหอหากมีนางเทียมเอ่ยปาก ผู้ถูกกล่าวหาต้อง ทำพิธีขอขมา “อ่อนยอม” ถ้าชาวบ้านคนใดไม่เชื่อและไม่ปฏิบัติตามก็จะมีอาการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ จากการสัมภาษณ์การทรงหรือเทียมของผีนั้นนางเทียมเล่าว่า อาจปกริยา ที่แสดงออกนั้นเป็นเพราะผีที่ทรงพากระทำกริยาอาการต่าง ๆ ไม่สามารถจะยับยั้งได้แค่รู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา บางครั้งอยากอ้อมเมื่อผีเข้าเทียมร่างไม่พอใจชาวบ้านหน้าตาจะบึ้งตึง (หนูพิน เกษทองมา, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2544)

นางเทียมบางคนจะมีอารมณ์ดีและเฮือกเฮิน (กล่าวว่าเป็นเพราะผีที่มาถือนางเทียม) จะลงเล่นม่วนอินด้วยการร้องรำทำเพลงที่ดูแล้วงดงามมีระเบียบจะร้องกลอนรำตลอดเวลา จะเดินจะไปทางใดก็จะร้องเป็นกลอน เช่น การขอทางเดิน “ขอแค่นั้นขอทางไปแค่นั้น พ่อแม่พี่น้องของข้าค่อยหลีกไป” กลอนร้องของนางเทียม จะไม่มีระเบียบระบบในการจัดสร้างเรื่องแต่อย่างใด หากนึ่งถึงอะไรได้ก็จะร้องเดี๋ยวนั้น โดยมากจะขึ้นต้นคำว่า “โอฮอนอ” เช่น กลอนร้องขอความเห็นใจ “โอฮ...ฮอนอ...พี่เอ...ฮอฮ่าปะน้องไว้แกมไก่หมูกา หรือฮิปะลาไว้กลางแอ้งแห่งดง แหน้อคำว่าแห้นอ เป็นคำลงท้ายเมื่อจบกลอนดำโนแต่ละครั้ง หรือ “โอฮฮอนอ..... ฮุ(ทุก) คนกะฮินนีไปหน้าหากินปลาบวกลใหม่ ฮุคนกะฮิมใหม่ฮอน ไชริได้ก่อนกันโอฮฮอน หรือ โอฮฮอน... คันขึ้นไปเฮือนเห็นแมวดำแมวด่าง ลงมาล่างเห็นไก่กุ่ม ไก่ของแห้นอ ฮ้อฮ้อฮ” (ลอง เทวดา, สัมภาษณ์, 29 เมษายน 2544)

การร้องรำหรือการลงเล่นม่วนอินของนางเทียม ส่วนใหญ่จะร้องเล่นเพื่อความสนุก ชาวบ้านที่อยากประสบโชคก็มักจะเข้าไปใกล้ ๆ คอยซักถาม เกี่ยวกับสภาพของบ้านเมือง ฝนฟ้า สัตว์เลี้ยง และความเป็นอยู่ และเลขเบอร์ วิธีการเช่นนี้ชาวบ้านเรียกว่า “พื้นมาโศคมาผาย”

คือแนะนำตั้งสอนเชิงปริศนาแล้วแต่ชาวบ้านจะตีความหมายเองจากคำร้อง และสัญลักษณ์จากท่ามือเป็นคำตั้งสอนและตัวเลข

เมื่อบรรดาผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเดือนปี (ถูกตั้งวันเดือนปี) ได้ร่วมลงเล่นฟ้อนรำ จนเป็นที่เบิกบานใจแล้วก็จะนั่งรวมกันเป็นกลุ่ม ๆ ปรึกษาหารือเกี่ยวกับสภาพของบ้านเมือง เช่น การทำนา ราวทุกฤดูกาลของผู้คนในสังคมหมู่บ้านนั้น ๆ โดยการนำเรื่องราวที่เกิดขึ้นมาเล่าสู่กันฟังเป็นอุทาหรณ์เตือนใจ ถึงผลได้ผลเสีย (เรียกว่าโตถ่)

ในช่วงนั่งพักก่อน และปรึกษากัน และขอความคิดเห็นข้อเสนอแนะจากชะง้าและนางเทียมฮาวโตและสมุน หากใครมีเรื่องทุกข์ร้อนเช่น ญาติเจ็บป่วยถูกสอบเรียนต่อ และทำงานไม่ได้ คนหายก็จะทำการบนบาน (บนบน) แล้วแต่กรณีว่าเรื่องใดอยู่ในขั้นวิกฤตหนักเบา ผู้ทุกข์ร้อนก็จะถือขัน 5 ขัน 8 มหากษัตริย์ นางเทียมฮาวโต กล่าวบนบาน (บนบน) โดยมิจะชะง้าและนางเทียมเป็นสื่อกลางทำพิธีให้หากสอบได้นาหรือจะถวายคังเวียง (ควาย) หากถูกสอบเรียนต่อระดับมหาวิทยาลัย หรือ สอบเข้ารับราชการได้จะถวายคังเวียง (ควาย) หากถูกสอบถูกขยาและหาชเจ็บป่วยด้วยวิญญาณเจ้าเมืองมเหศักดิ์หลักเมืองเปิดทางให้ก็จะถวายเครื่องยศซึ่งชาวบ้านก็สามารถบนบานได้ ในวันเดือนปีและสามารถบนบาน (บนบน) ได้ในทุกขณะที่ชาวบ้านเคี้ยวคร้อน คือ มีดอกไม้และเทียน 5 คู่ และ 8 คู่ก็จัดลงจานแล้วยกขึ้นเหนือศีรษะกล่าวคำบนบาน หากได้ตามประสงค์จะถวายอะไรแก่วิญญาณเต็มมเหศักดิ์หลักเมืองและวิญญาณบรรพบุรุษ หลังวันเดือนปี 1 เดือน ชาวบ้านก็ทำพิธีแก่บนบน (บนบน) ได้โดยชะง้านางเทียม สมุนร่วมกันเพื่อชาวบ้านจะได้ทำพิธีแก่บนบนไว้ ในระหว่างนี้ชาวบ้านจะทยอยกันกลับบ้าน เพราะถือว่าเสร็จสิ้นพิธีกรรมเดือนปี

การจัดพิธีกรรมเดือนปีตามกระบวนการที่กล่าวมามีวิชาการด้านมานุษยวิทยาเชื่อว่าพฤติกรรมการจัดพิธีกรรมเดือนปีประจําปีนั้นมีสาเหตุมาจาก

ความเกรงกลัว การบูชาบรรพบุรุษเพราะเกิดความเกรงกลัวว่าวิญญาณของผู้ที่นั้นซึ่งได้ประกอบกรรมทำชั่วจะมาหาทำร้ายแก่ลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่

ความกตัญญู การบูชาบรรพบุรุษเพราะเกิดความสำนึกบุญคุณของบรรพบุรุษได้พบหตุมฝั่งศพ บางแห่งมีการตกแต่งอย่างวิจิตรพิสดาร แสดงถึงการให้เกียรติ ให้ความเคารพ ให้ความสุขแก่ผู้ตายด้วยความกตัญญูรู้คุณ จนเกิดมีเทพเจ้าประจำตระกูล หรือประจำครอบครัว นั่นคือ การเคารพดวงวิญญาณของบรรพบุรุษนั่นเอง (ชอบ คีตวนโคก, 2534 : 57)

สรุป กระบวนการเดือนปีของอำเภอวังสะพุง จากการศึกษาภาคสนาม จากหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง 5 หมู่บ้าน คือ บ้านทรายขาว บ้านนาบัว บ้านโพรงาม บ้านปากปวน บ้านวังสะพุง มีกระบวนการของพิธีกรรมเดือนปีที่เหมือนกัน โดยส่วนใหญ่จะแตกต่างกันเฉพาะการ

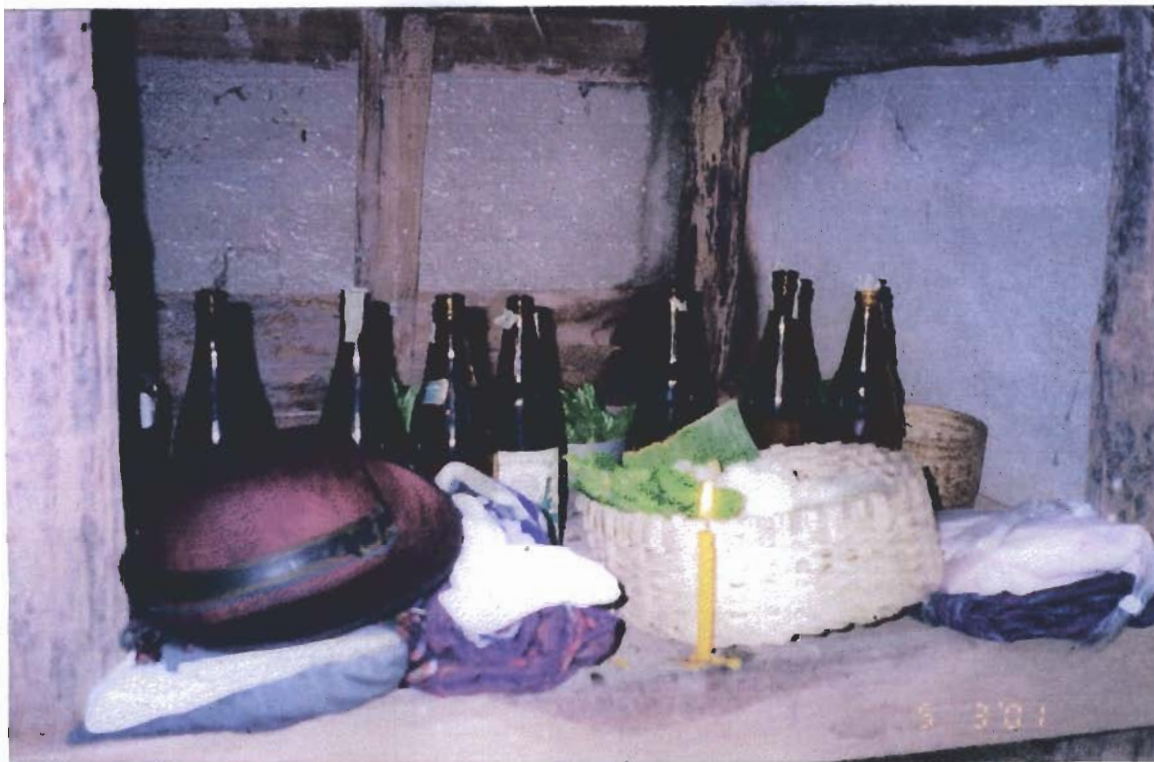
เสียดาย ฟาฝน ผู้คน และสัตว์เลี้ยง ที่เหมือนกันคือทุกหมู่บ้านใช้บั้งไฟขนาดเล็กเสียดายฟาฝน ส่วนที่แตกต่างในการเสียดายฟาฝน บ้านทรายขาว บ้านปากปวน มีการใช้ขันน้ำตั้งบนศรีษะ (ดอกหงายฝนดี ดอกคว่ำฝนไม่ดี) หมู่บ้านที่กำหนดวันเลี้ยงบั้งในวันอาทิตย์แรกของเดือนหกคือ บ้านทรายขาว และบ้านวังสะพุง เนื่องจากเชื่อว่า คอนค้อมมีวิญญาณเจ้าเมืองระดับเจ้าฟ้า ซึ่งเป็นตำแหน่งใหญ่ จึงเลี้ยงก่อน ส่วนหมู่บ้านนาวิ้ว บ้านโพนงาม บ้านปากปวน จะต้องเลี้ยงหลังวันอาทิตย์แรกของเดือนหก ซึ่งอาจเป็นวันอาทิตย์ที่สองเช่นบ้านโพนงาม หรืออาจเป็นวันพฤหัสบดี เช่นบ้านนา-วิ้ว ส่วนบ้านปากปวนจะเลี้ยงได้เมื่อนางอ้ง ซากักคี่ ผู้ทรงเจ้าราศทไซ เป็นผู้กำหนดวันตามคติความเชื่อมาแต่โบราณ เช่นเป็นวันพุธ วันพฤหัสบดี (คนตาย) วันพฤหัสบดี หรือวันอาทิตย์ก็ได้

ภาพที่ 15 หัวหมู และข้าวเหนียว เหล้าขาว เครื่องเซ่นไหว้ตีบรรพบุรุษบ้านโพนงาม

ภาพที่ 16 ปลาบ่าว-ปลาสาว เครื่องหมายของความอุดมสมบูรณ์
ทางน้ำเครื่องเซ่นไหว้ขาดไม่ได้บ้านทรายขาว

ภาพที่ 17 เหล้าขาว และเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ หอผีบ้านนาหว้า

ภาพที่ 18 โฉน้า ข้าว และอาหารคาว สรรว เลือหิว อื่น ๆ
ที่ถูกหวนจัดเซ่นไหว้ศิวบรรพบุรุษบ้านนาหว้า

ภาพที่ 19 ไก่ต้มทั้งตัว เครื่องเช่นโทวีศิบรรพบุรุษบ้านวังสะพุง

ภาพที่ 20 ผลไม้เมืองหนาว นิมนนำมาเช่นโทวีศิบรรพบุรุษ
ชาวบ้านวังสะพุงเนื่องจากคอนหออยู่ใกล้ตลาดเพียง 50 เมตร

ภาพที่ 21 จำนวนสี่ปททททท (กตคทท) ที่ทททททททททททททททททททท
เพื่อทททททททททททททททททททท

ภาพที่ 22 คททททททททททททททททททททททททททททททททททททททท
ททททททททททททททททททททททททททททททททททททททท

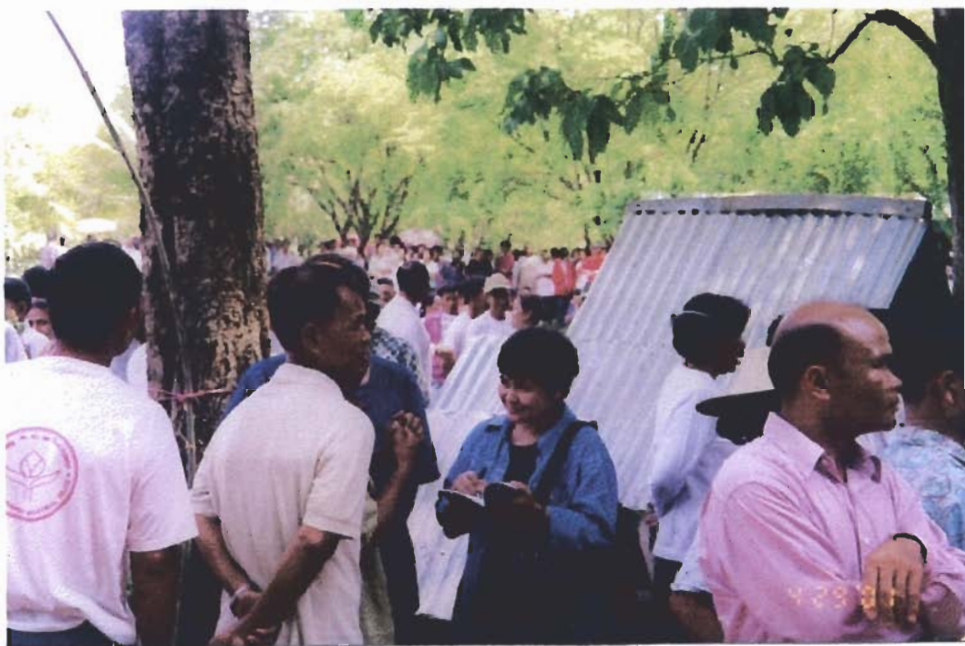
ภาพที่ 23 ชาวบ้านชายบ้านนาบัว อิงปิ่นรับและส่งศิบรรพบุรุษ

ภาพที่ 24 ทุกครัวเรือนบ้านทรายขาวยึดถือประเพณีดั้งเดิมเมื่อถึงวันเลี้ยงปี
ชาวบ้านต้องปักธงหน้าบ้านทุกครัวเรือน

ภาพที่ 25 ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมบ้านทรายขาว

ภาพที่ 26 ประธานกรรมการที่ปรึกษาปริญญาโท ศศ.ร่าเพย ไชยสินธุ์เข้าร่วมสังเกตการณ์

ภาพที่ 27 ขะจ๋ำบ้านวังสะพุง ถั่วถั่วววย เครื่องเซ่นตีบรรพบุรุษ

ภาพที่ 28 ขะจ๋ำบ้านวังสะพุง ถั่วถั่วววยตีบรรพบุรุษ

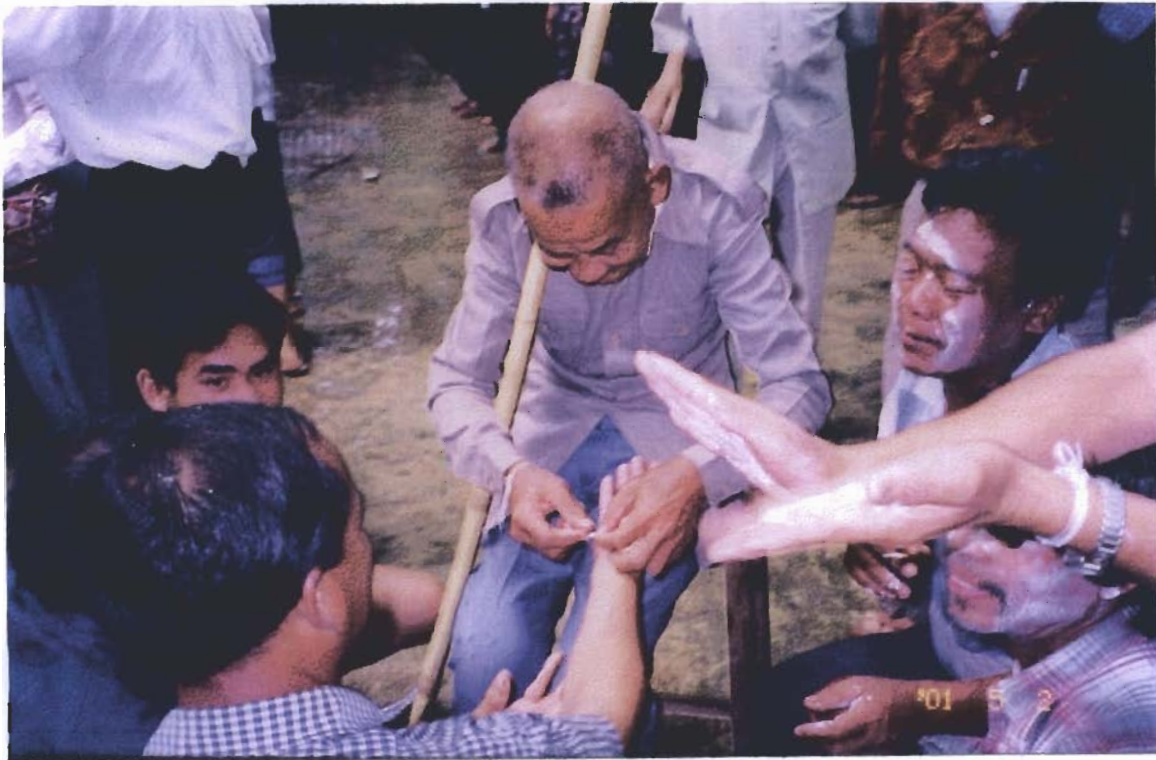
ภาพที่ 29 นางน้อย กิมเจ็ก ร่างทรงเจ้าพ่อศรีสงคราม อำเภอวังสะพุง (ขวามือ)

ภาพที่ 30 นางพุด พลขร ร่างทรงเจ้าพ่อศรีสงคราม อำเภอวังสะพุง (ซ้ายมือมีผ้าลวดทองใหญ่)

ภาพที่ 31 นางหนูพิน เกษทองมา ทรงเจ้าราชวงศ์ และแก่น มีมะจ่า
ทรงเจ้าอุปฮาด บ้านทรายขาว

ภาพที่ 32 อดีตเฒ่าจ่า สูงวัย (สกุล ไทษา) ผูกข้อมือถูกบ้านนาวัว

ภาพที่ 33 นางเทียมบ้านโพนงาม จัดเครื่องเซ่นไหว้ศรัทธาบุญ

ภาพที่ 34 นางเทียม บ้านปากปวน เตรียมงานช่วยกันเซ่นทานมาขศรี
(ก่อนวันพิธีกรรมเลี้ยงปี 1 วัน)

ภาพที่ 35 พานบายศรี 3 ชั้น บ้านทรายขาว (ทุกหมู่บ้านจัดแต่งพานบายศรีแบบเดียวกัน)

ภาพที่ 36 หัวควายและหาง เครื่องเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ บ้านนาวัว

บทที่ 4

ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงชีพกับโครงสร้างทางสังคม

พิธีกรรมเลี้ยงชีพของชาวอำเภอวังสะพุง ผู้นำทางวัฒนธรรมฝ่ายชาย (ชะง้า) และฝ่ายหญิง (นางเทียม) ปฏิบัติสืบทอดจากบุคคลรุ่นต่อรุ่น จนเกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่ต่อเนื่องจากอดีตสู่สังคม และวัฒนธรรมชาวอำเภอวังสะพุงในปัจจุบัน

4.1 สภาพสังคมอำเภอวังสะพุง

ชาวอำเภอวังสะพุง มีการจัดระบบครอบครัว เครือญาติและการสืบทอดมรดก คือ เมื่อชายหญิงแต่งงานกันฝ่ายชายต้องย้ายที่อยู่ไปอยู่ร่วมกับภรรยาที่บ้านพ่อตาแม่ยาย การปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาแต่โบราณ ถ้าลูกสาวเป็นคนโตก็จะอยู่กับพ่อตาแม่ยายสัก 2-3 ปี แล้วจะสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน หรือในที่ดินของพ่อตา ถ้าหากเป็นลูกสาวคนสุดท้อง ซึ่งจะเป็นผู้ที่ได้รับบ้านและมรดกจากพ่อแม่ ฝ่ายชายจะอยู่บ้านพ่อตาแม่ยายอย่างถาวร การอยู่อาศัยกับบิดามารดาฝ่ายหญิงของสามีลูกสาวคนสุดท้องถือว่าเป็นการตอบแทนบรรพบุรุษทางฝ่ายหญิง เนื่องจากฝ่ายหญิงจะเป็นผู้สืบทอดเจตนาธรรมณ์ของพ่อแม่ โดยเฉพาะในสังคมชาวอำเภอวังสะพุงซึ่งนับถือผีบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย หรือ เรียกว่า ผีบรรพบุรุษพบว่าผู้หญิงจะเป็นผู้สืบทอดการเป็นนางเทียม ต่อจากมารดา เมื่อมารดาเสียชีวิตการปฏิบัติคนต่อผีบรรพบุรุษก็จะถ่ายทอดจากแม่สู่ลูกสาว ให้สืบต่อการดำเนินกิจกรรมบูชาเช่นไหว้ ผีบรรพบุรุษในเดือนหก (เดือนปี) และเดือนสิบ (เดือนข้าวเม่า หรือบุญข้าวสากบุญข้าวประดับดิน) ความรักความผูกพันระหว่างบิดามารดากับลูกสาวจึงมีความสัมพันธ์ต่อระบบโครงสร้างของสังคมชาวอำเภอวังสะพุง ดังปรากฏมีนางเทียม ซึ่งเป็นร่างทรงของวิญญาณบรรพบุรุษ จากสายตระกูล

ผีบรรพบุรุษจึงเป็นสิ่งที่ให้คุณประโยชน์แก่ผู้นับถือ เมื่อชาวบ้านอำเภอวังสะพุงมีความลำบาก ผีฟ้า ผีดิน และผีบรรพบุรุษมีบทบาทต่อการต่อสู้เรื่องการเก็บภาษี หรือเรียกว่า เสียค่าการจำนวนเงินถึง 4 บาทต่อคน ของชาวอำเภอวังสะพุง เมื่อ พ.ศ. 2464 ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 ตรงกับสมัยพระศรีนครชัย (ประวณิช อมาตยกุล) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเลย และหลวงพิศาล สารกิจ (ดิน โรจนประดิษฐ์) นายอำเภอวังสะพุง ผู้มีบุญบ้านหนองหมากแก้ว ตำบลปวนพูน อำเภอวังสะพุง สะท้อนเรื่องความเชื่ออิทธิฤทธิ์ของผีบรรพบุรุษที่จะกลับมาช่วยเหลือชาวบ้านเมื่อเกิดภาวะทุกข์เข็ญ คือเมื่อผู้ที่นับถือผีบรรพบุรุษกลุ่มหนึ่งได้ใช้วัดบ้านหนองหมากแก้วเป็นศูนย์กลาง

แสดงอกินิหารและประกอบพิธีกรรม หัวหน้าคณะผู้มีบุญประกอบด้วย นายบุญมา จัตุรัส เป็นคนจังหวัดชัยภูมิ ตั้งคนเป็นพระประเสริฐส่วนทิศเด็กคนบ้านหนองหมากแก้ว ตำบลปวนทุ อำเภอวังสะพุง ตั้งคนเป็นเจ้าฟ้าดินแดง “มีคำกล่าวถือเขียนทิศเด็กเป็นคำกลอนเชิงว่า “คาทิศเด็กเอิกขะเล็กคิออยากเป็นนายเชื้อและสาขของคนเป็นไพร่” (โสภณสังฆภาส, สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม 2544)

การนับถือผีจากสายตระกูลนี้ ช่วยให้ชาวบ้านนับถือเชื่อฟัง ขะจ้ำและนางเทียมจึงเป็นบุคคลที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรม เช่น การเล่นบุญเดือนหก ขะจ้ำจะเป็นผู้ทำพิธีอัญเชิญและอ้อนวอนให้ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษมาเป็นประธานในการจัดงานและขอให้ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษคุ้มครองชาวบ้าน หากบั้งไฟ จุดแล้วพุ่งขึ้นสูง แสดงถึงฝนฟ้าจะดี ถ้าจุดแล้วบั้งไฟแตกแสดงถึงฝนฟ้าในปีนั้นจะไม่ดีชาวบ้านจะแบกบั้งไฟโดยมีชะจ้ำนำบั้งไฟแห่รอบวัดเพื่อการเสี่ยงทายฟ้าฝนจะมีประสิทธิภาพหากผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษพึงพอใจ

การจัดระบบครอบครัวและเครือญาติโดยนับสายตระกูลจากชะจ้ำและนางเทียม จะมีความเป็นระเบียบเพราะมีการเชื่อฟังและนับถือเนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกันทางสายโลหิต ความสามัคคีและความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะพบเห็นว่ามีความร่วมมือร่วมใจมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นเพื่อสังคม ชาวอำเภอวังสะพุงใช้คอนหอหรือหอโองการหรือคอนคุ่มเป็นที่นัดพบเพื่อประกอบพิธีกรรมเดือนปีซึ่งหนึ่งปีจัดเพียงหนึ่งครั้งในเดือนหก ผู้ที่นับถือผีจากสายตระกูลก็จะมาร่วมแรงร่วมใจกันเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรม เชื่อเป็นการจัดระเบียบสังคม (Social organization) แบบชาวบ้านที่ถือเอาความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นตัวตั้งแล้วส่งสอนขนบจารีตประเพณีที่พึงประพฤติปฏิบัติจนกลายเป็นปทัสถานที่มีบทบาทตามสภาพของสังคมดั้งเดิม ของสังคมชาวอำเภอวังสะพุง ควบคุมและกำหนดระเบียบทางสังคม

สภาพสังคมของชาวอำเภอวังสะพุง จึงประกอบด้วยสิ่งที่ยึดโยงให้สังคมดำรงอยู่ได้เปรียบมี เสา มีโครงหลังคา มีรากฐานประกอบกัน เพราะมีระบบวิถีคิดเหมือนกัน ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่ชาวบ้านกำหนดขึ้น ถ้วนมาจาก ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของคนที่เคยประพฤติและปฏิบัติมาเมื่อสมัยยังมีชีวิตอยู่ และถูกหลานได้สืบทอดเป็นประเพณี การจัดระเบียบโครงสร้างของสังคมที่มีจุดยืนเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษ ทำให้ความขัดแย้ง การเอาเปรียบและการแข่งขันมีน้อยและส่วนใหญ่จะประนีประนอมซึ่งกันและกันเพราะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ มีสายสัมพันธ์มาจากผีบรรพบุรุษที่เป็นที่นับถือและเป็นแบบอย่างอันเดียวกัน ซึ่งแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดความคิดและโลกทัศน์ของคนในเวลาเดียวกัน ความคิดและจิตสำนึกของคนในสังคม ส่งผลต่อสังคมตามบทบาทและสถานภาพของคนในสังคม

4.2 สถานภาพและบทบาทผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี

4.2.1 สถานภาพ

สถานภาพ คือ สถานะหรือเกียรติภูมิในสังคม (Social Standing or prestige) ของบุคคลในกลุ่มคน สถานภาพเป็นสภาวะอันเกี่ยวกับความนิยมยกย่อง (esteem) ที่สาธารณชนที่มีต่อบุคคลนั้น ๆ เนื่องจากบุคคลนั้นเข้ามามีบทบาทในส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม สถานภาพผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุง เป็นสถานภาพที่ไม่ได้คิดค่ามาแต่กำเนิดเพราะการดำรงตำแหน่งจะจำ นางเทียม นางแดง สมุน พราหมณ์ นั้นจะได้รับการมอบหมายหน้าที่จากบิดามารดา ที่เคยมีสถานภาพเคยเป็น จะจำ นางเทียม นางแดง สมุน และพราหมณ์ โดยดูที่ความเหมาะสมของบุคคล ในสายตระกูลว่าบุตรสาวและบุตรชายคนใดมีคุณสมบัติที่จะปฏิบัติหน้าที่ต่อจากตนเองได้

ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีของอำเภอวังสะพุง จะเป็นบุคคลที่มีความรู้ในขนบจารีตประเพณีที่ประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรบรรพบุรุษที่ชาวอำเภอวังสะพุงยึดถือแบบแผนการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี มาแต่โบราณจึงมีกฎเกณฑ์และแนวทางประเพณีปฏิบัติของผู้ประกอบพิธีกรรมที่มีระเบียบได้แก่ จะจำ (เช่าจำ) นางเทียม สมุน นางแดง พราหมณ์ กฎเกณฑ์ กติกาหรือข้อห้าม ที่ชาวบ้าน เรียกว่า “ข้อจะล่า” เป็นแนวทางที่ใช้ยึดถือประเพณีจนเป็นแบบอย่างของผู้นำทางวัฒนธรรมของชาวบ้านนั้น ๆ

กล่าวโดยสรุปจะต้องประพฤติดี มีศีลธรรม เป็นแบบอย่างที่ดี เพราะต้องกระทำกิจกรรมอันดีเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเลี้ยงปี ข้อปฏิบัติหรือข้อจะล่าที่ผู้ประกอบพิธีกรรมมีไว้เดือนสติของคน บทบาทของจะจำ นางเทียม นางแดง สมุนนั้นมีข้อควรประพฤดิที่เป็นแบบอย่างคือ

4.2.1.1 เป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างวิญญาณของบรรพบุรุษที่คอยปกป้องชาวบ้าน ดังนั้นจึงต้องประพฤดิคนเป็นตัวอย่าง ไม่ให้ผิดพลาดตามจารีตประเพณีดั้งเดิม เพราะจะเป็นมูลเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านนับถือ เชื่อฟัง และสามารถปฏิบัติหน้าที่และบทบาทอันพึงคาดหมาย ให้คนในสังคมท้องถิ่นยอมรับนับถือ เพื่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่ผู้ประกอบพิธีกรรมกับชาวบ้าน ให้พิธีกรรมเลี้ยงปีดำเนินไปอย่างราบรื่น

4.2.1.2 ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีที่ถือความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นที่ตั้งพบว่าได้นำเบญจศีลมาผนวกเป็นแนวทางการประพฤดิคน นับเป็นวิธีการผสมผสานเป็นแนวทางประพฤดิคนที่เป็นวิธีการผสมผสานความเชื่อตามลัทธิพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้าด้วยกันกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติที่เป็นตัวอย่างของกลุ่มบุคคลผู้มีฐานะเป็นผู้นำทางสังคม และวัฒนธรรมของชาวอำเภอวังสะพุงที่สืบทอดผ่านผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ข้อห้ามหรือแนวทางการประพฤดิคนที่

ทำให้ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีมีคุณสมบัติและเป็นแบบอย่างเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านอำเภอวังสะพุง

จากฐานะที่แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไปจึงมีข้อปฏิบัติ คือ รักษาศีล 5 วันขึ้นและแรม 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ (และแต่งกายชุดขาว นุ่งขาว ห่มขาว ในวันดังกล่าว) ไม่ทอดใจได้จนบ้าน ราว เสื้อผ้า ดันกั่วขย ไม่กินอาหารทุกชนิดในงานศพ และไม่หามศพ เข้าป่าช้า ไม่ดื่มน้ำ หรือดื่มสุรา จากแก้วที่เหลือจากคนอื่น ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ที่ตายไม่บริสุทธิ์ เช่น ตายท่า ภูกัศ เตือกัก แมลงกัก ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ เช่น วัว ควาย (เพราะถือว่ามิบุญคุณกับคน) และไม่รับประทานเนื้อสัตว์ ประเภทปลาไหล ปลาหลด ไม่รับประทานผักชะอม (ผักเน่า) ผักหนาม ผักบึง หัวปลี น้ำเต้า ฟักทอง ไม่คิดร้าย และเบียดเบียนผู้อื่นมีความศรัทธาต่อวิญญูณบรรพบุรุษ และพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

4.2.2 บทบาท (Role) คือ หน้าที่ (Function) หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมาย (expected behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่ม หรือในสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าวโดยปกติ เป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคม หรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้น ๆ กำหนดขึ้น ฉะนั้นบทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งที่พึงมีต่อบุคคลอื่นในสถานะหนึ่งในสังคมเดียวกัน เพราะแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งที่พึงมีต่อบุคคลอื่นในสถานะอีกอย่างหนึ่งเพราะแบบแห่งปฏิสัมพันธ์แตกต่างกัน (อุทัย หิรัญโต, 2516 : 197-198) บทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีและผู้เกี่ยวข้องมีดังต่อไปนี้

4.2.2.1 บทบาทของชะง้ำกับพิธีกรรมเลี้ยงปี

ชะง้ำเป็นคำที่ใช้เรียกผู้ที่สามารถติดต่อกับผีบรรพบุรุษได้ เช่น พิธีบนบาน (บนบาน) และขอขมาเมื่อทำผิดผีบรรพบุรุษและที่สำคัญคือเป็นหัวหน้าในการเลี้ยงผีบรรพบุรุษก่อนถึงฤดูทำนา (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532 : 41) ได้อธิบายถึงชะง้ำโดย เขียนเป็น “เง่าเง่า” คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลติดต่อ เช่น สรรวง อารักษ์ ประจำหมู่บ้าน หรือเรียกว่า กวน เง่าเง่า เง่าเง่า พ่องเง่า เง่าเง่า ก็ว่า คำว่า “เง่า” หมายถึง อาคารที่หัวหน้าหมู่บ้านหรือหมอผี หรือเง่า ที่รักษาคนป่วยโดยนำข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนขนาดพอเหมาะมือ นำไปจิ้มลงตามร่างกายผู้เจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายเพื่อให้หายจากอาการป่วย (ชอบ ดีสวนโลก, 2534 : 57) ผู้ที่จะเป็นเง่าได้ต้องเป็นผู้ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือ และเป็นผู้สืบทอดมรดกการเป็นเง่าจากบิดา ปู่ เป็นผู้มีศีล เป็นผู้ที่สูงอายุในหมู่บ้าน มีประสบการณ์รู้จักชีวิตและวัฒนธรรมสังคมของคนในหมู่บ้านเป็นอย่างดี คือทำประโยชน์ให้แก่หมู่บ้าน ต้องเป็นผู้เสียสละ ประโยชน์ส่วนตัว รู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อ และให้อภัยแก่ผู้ทำผิด คุณสมบัติเฉพาะคือ ต้องพูดจาไพเราะอ่อนหวานแต่เด็ดขาด มีความซื่อสัตย์ ไม่พูดปด ไม่พูดคำหาขาย ไม่พูดต่อเสียด เพื่อเจ้า เป็นคนสุขุม รอบคอบ และเป็นที่เคารพยำเกรงของชาวบ้าน หน้าที่สำคัญที่สุด

ของชะง้าคือเป็นผู้รักษาสถานที่คอนปู่ย่า (คอนคุ่ม) ให้เป็นปกติ และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และที่สำคัญเพราะเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน คือ รักษาจารีตประเพณีถือปฏิบัติมาแต่โบราณ ไม่ให้บกพร่องรวมทั้ง แบบแผนการดำรงชีวิตที่ดี ของชาวบ้านให้เป็นปกติสุข

เมื่อชาวบ้านมีอาการเจ็บป่วยและมีความเดือดร้อน หรือภัยพิบัติที่เกิดขึ้น จากธรรมชาติเช่น มีเหตุอาเภท ต่างๆ คือ เมื่อมีแก๊ง กวาง ตะกวด (แตน) เข้ามาในหมู่บ้านถือว่า จะมีเหตุเภทภัยอันเกิดจากความไม่พึงพอใจของผีบรรพบุรุษชะง้าต้องทำพิธีอ้อนวอนขอภัยโทษต่อผีเจ้านาย ผีบรรพบุรุษแทนชาวบ้านช่วยคุ้มครองหรือให้เหตุอาเภทที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเบาบางลง เพราะว่าเหตุการณ์ร้ายที่ปรากฏนั้นเกิดจากการบันดาล ของวิญญาณของผีบรรพบุรุษชะง้า หรือ ช้างประจำหมู่บ้านจึงเป็นผู้มีภูมิปัญญาารอบรู้เรื่องชีวิตถึงเวดล้อมและวัฒนธรรมผ่านร้อนผ่านหนาวมามากพอ เมื่อได้รับการยกขึ้นเป็นจำบ้านก็จะปกครองลูกบ้าน โดยมีกลุ่มหรือสภาผู้เฒ่าให้คำปรึกษาให้ความช่วยเหลือโดยใช้หลักคุณธรรม (เอกวิทย์ ๗ ถลง 2544 : 140) จากการศึกษาภาคสนามพบว่า บทบาทของชะง้าจากกลุ่มหมู่บ้านที่ทำการศึกษาในรอบปีหนึ่ง จะปฏิบัติหน้าที่ของคนสม่าเสมอดังมีรายละเอียดดังนี้

1) การเป็นหัวหน้าในพิธีกรรมเลี้ยงปี ของชะง้าในเขตอำเภอวังสะพุง ชะง้าต้องดูแลสถานที่คอนหอหรือคอนปู่ย่า โดยจะต้องพาลูกบ้านทำความสะอาดโดยวางหญ้าปรับสถานที่กวาดลานหน้าศาลาที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ก่อนถึงวันที่จัดพิธีกรรมเลี้ยงปีหนึ่งวัน

2) ในวันจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี ชะง้าจะเป็นผู้นำพาข้าว (พาข้าวห่อธง) ประกอบด้วย อาหารขาว อาหารหวาน เทียน ดอกไม้ หมากพลู บุหรี่ เหล้า และน้ำ ชกถวายผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษพร้อมนำกล่าว คำอัญเชิญ ผี เจ้านาย ผี ประจำเมือง ประจำหมู่บ้านและผีบรรพบุรุษมารับเครื่องสังเวยที่ชาวบ้านนำมาถวายเป็นประจำทุกปี โดยมีชาวบ้านกล่าวตาม (เป็นภาษาพื้นบ้านท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่มีภาษาบาลีและสันสกฤตปะปน) ชะง้าจึงเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมฝ่ายชาย และเป็นแบบอย่างที่ดี

3) ให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิตและเป็นแบบอย่างที่ดี จึงเป็นผู้แนะนำให้ปฏิบัติคนให้ถูกต้อง ตามจารีตประเพณี หากคิดว่าคนทำผิดก็จะจัดพิธีขอขมาผีโดยแต่งขัน 5 ขัน 8 ขอขมา หากต้องการให้ผีบรรพบุรุษช่วยคุ้มครองต้องบนบานและแก้การบนบาน ดังนั้น จึงพบว่ามีการแก้บนในวันขึ้นและแรม 15 ค่ำ

4) เป็นสื่อกลางระหว่างผีบรรพบุรุษกับชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อน เช่นเจ็บไข้ ป่วยหนัก และมีความจำเป็นต้องเดินทางไกลไปที่ ๆ ไม่คุ้นเคย เช่น ต่างจังหวัด ต่างประเทศชาวบ้านจะไปหาชะง้าแล้วให้ชะง้าเป็นผู้เจรจาอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากผีเจ้านาย

และผีบรรพบุรุษ เมื่อสมปรารถนาผู้บนบานจะจัดของเช่นไหว้เพื่อการแก้บนตามที่ผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษแต่ละแห่งชอบ

5) เป็นผู้รักษาลึงแวงล้อมและอนุรักษ์ ผืนป่า และคอนหอ หรือคอนคุ่ม อันเป็นที่ประทับของวิญญาณผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ เช่นใครจะเข้าไปในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต้องได้รับการอนุญาตก่อนเข้าไปทำกิจกรรมใด หากเข้าไปเพื่อตัดต้นไม้ จะจำ จะเป็นผู้ห้ามปราม และว่ากล่าวตักเตือนว่าผีเจ้านายหรือผีบรรพบุรุษไม่ชอบ อาจทำโทษถึงแก่ชีวิตได้

6) เป็นผู้ปลูกจิตสำนึกหวงแหนในการสืบทอดจารีตประเพณี ที่บรรพบุรุษถ่ายทอดสู่ตนเองคั้งนั้น จะจำจึงต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งแนวทางการประพฤติปฏิบัติจะจำจะรับแนวทางมาจากบรรพบุรุษของตน คั้งนั้น จะจำแต่ละหมู่บ้านจึงเป็นบุคคล ที่เป็นตัวอย่างทั้งทางคติโลกและศีลธรรม ประพฤติอยู่ในกรอบประเพณีอันคึงาม และเป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม

7) เป็นผู้นำศาสนา ศาสนาดังกล่าวคือ ศาสนาชาวบ้านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ คือการนับถือผีที่ดีและให้ความคุ้มครองบุตรหลาน และต้องมีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ โดยนำข้าวปลาอาหาร ของอยู่ของกินมาเช่นไหว้เป็นประจำทุกปีในพิธีกรรมเลี้ยงปีช่วงต้นเดือนหก ก่อนฤดูทำนา

8) เป็นผู้ดูแลสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ทั้งที่เป็นคอนหอหรือคอนคุ่มและและหอโองการ รวมทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุที่บรรพบุรุษของคนได้สร้างไว้ ดังปรากฏมีตำนานเรื่องเล่าของบรรพบุรุษที่สัมพันธ์กับโบราณสถานและโบราณวัตถุ เช่น เรื่องนางหมหอมนิทานที่เล่าผูกพันเชื่อมโยงกับภูหอ ภูโอง และบ้านทรายขาวแสดงถึงความเป็นมาของกลุ่มชนที่มาตั้งเมืองชายขาวในยุคแรกเริ่มของอารยธรรมลุ่มน้ำเลย ของกลุ่มชนตระกูลไท - ลาว

9) จะจำทำหน้าที่เสี่ยงทายฟ้าฝน ผู้คน และสัตว์เลี้ยง โดยนำเทียนมาตัดให้เป็น 3 ท่อน จำนวน 3 เล่ม แล้วค่อไหม จุดไฟ หากไฟไหม้หมดทั้งเล่มเทียนเล่มใดก็เสี่ยงทายตามนั้น หากไฟไหม้น้อยก็เสี่ยงทายว่า ฝนฟ้า ผู้คน และสัตว์เลี้ยงจะไม่ดี พบที่บ้านวังสะพุง เพ็ชงแห่งเดียว

10) เป็นผู้นำในการรักษาดินน้ำลำธาร พบว่าจำบ้านทรายขาวเคยทำพิธีขอฝนที่ต้นน้ำ ห้วยเชียงซ้อ ซึ่งเป็นต้นน้ำที่จะไหลผ่านทุ่งนาของชาวบ้านทรายขาว (นาหลวง หมายถึง ทุ่งนาใหญ่) จะจัดทำพิธีกรรมในเดือนเจ็ดเมื่อฝนยังไม่ตกคามฤดูพิธีกรรมนี้จะมีพระสงฆ์มาร่วมสวดขอฟ้าฝนด้วย

4.2.2.2 บทบาทของนางเทียมกับพิธีกรรมเลี้ยงปี

นางเทียมหมายถึง ร่างทรงที่ประทับทรงโดยวิญญาณผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษในหมู่บ้าน หรือร่างประทับทรง (จูน) เมื่อชาวบ้านขอให้ช่วยปิดเป่าความเคียดคร้อน (ชวัช ปุณโณทก, 2536 : 386) กลุ่มนางเทียมอำเภอวังสะพุง จะเป็นกลุ่มผู้ที่นับถือผีฟ้า มีเป็นจำนวนมาก จะร่วมกันเลี้ยงผีฟ้าในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ (เลี้ยงใหญ่โดยนัดชุมนุมกันที่ผาสิงห์ และบ้านนาว่าว) บทบาทของนางเทียม ในพิธีกรรมเลี้ยงปี มีดังนี้

1) เป็นหัวหน้าในการเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี ได้แก่ พานบายศรี ข้าวต้มมัด เครื่องใช้ในพิธีกรรมอื่น ๆ ร่วมกับนางแต่ง โดยนัดหมายกันที่บ้านนางเทียมก่อนวันงาน 1 วัน เรียกว่า วันโสมนี้ บรรดาลูกเผ็งควนเทียน (ชาวบ้านที่ไม่มีวิญญาณประทับทรง) และนางแต่งจะนำอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมรวมกันที่บ้านนางเทียมซึ่งเคยรักษาตนเองให้หายจากอาการเจ็บป่วย เรียกเป็นภาษาท้องถิ่นว่า “พื้นหุ้มพื้นคุ่มเอา” จนอาการหายจากเจ็บป่วยเป็นผู้เป็นคนได้เพราะผีบรรพบุรุษนางเทียม เรียก ตามคำท้องถิ่นว่า “บัวนาง” ปรากฏคำนี้ตามวรรณกรรมท้าวสูง-ท้าวเจือง “บัวนางคับ คั่งโสม โสมห้อง (ดวงเดือน นุนชาวง และโอทอง คำอินชู, 2540 : 149)

2) เป็นผู้รับคายเพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วย ของชาวบ้านโดยเชิญผีฟ้า ผีแถน หรือผีบรรพบุรุษ มาช่วยรักษา ด้วยการเข้าทรงหรือเทียมผี กล่าวหาวิธีการเช่นนี้ เป็นการมองอดีตและอนาคตของคนซึ่งเกิดจากผีทำผีกำหนดให้เป็นไป นางเทียม จะเข้าทรงและบอกวิธีแก้ไขให้ถูกใจผีที่คลั่งบันดาลให้เกิดการเจ็บป่วย โดยวิธีแต่งแก้ และการแก้มะบน หรือทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผีบรรพบุรุษ วิธีการนี้ นิยมในหมู่บ้านปากปวน บ้านวังสะพุง บ้านนาว่าว บ้านโพนงาม ส่วนบ้านทรายขาวไม่นิยมรับคายเนื่องจากเกรงว่าจะเป็นผีปอบ ดังกรณี นางเทียน พิมมุก (เจ้าพ่อช้าง)

3) เป็นผู้สืบทอดกรรมกรการนับถือผีสายตระกูลโดยการครอบจากมารดาและชาย เพราะผู้หญิงมีความละเอียดอ่อนและเป็นแม่บ้านแม่เรือนหาข้าวปลาอาหารให้สามี และบุตรรวมทั้งพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย รวมทั้งผู้หญิงที่นับถือผีเทียม (จากบรรพบุรุษ) เป็นผู้ที่อยู่กับบ้านไม่ได้เรียนหนังสือหรือบวชเป็นพระ จึงไม่ทราบซึ่งในพระธรรมคำสอน ประกอบกับเป็นเพศที่อ่อนแอจึงเป็นผู้สืบทอดการนับถือผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ เป็นที่พึงทางใจและเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมฝ่ายหญิงมาแต่โบราณ

4) นางเทียมเป็นผู้ที่ให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับเรื่องเคียดคร้อนของชาวบ้าน อันเกิดจากการขัดแย้งความไม่เข้าใจ และความแค้นเคือง ในการดำเนินชีวิต และเป็นแบบ

อย่างในการดำเนินชีวิตให้เป็นปกติ ต่อผู้ปัญหาชีวิตโดยมีศิบรรพบุรุษเป็นที่พึ่งหากเจริญดีมาเทียมคำ
แนะนำบอกกล่าวคือคำพูดของบรรพบุรุษที่มีคุณค่า

5) เป็นผู้กำหนดวันเถียงปี กรณีบ้านปากปวน ผู้กำหนดวันจัดพิธีเถียงปี คือ นางยัง ซากักดี ตำแหน่ง เจ้าพ่อราศทไซ (ศิบรรพบุรุษ) เป็นผู้กำหนดวันเถียงปีเพียงคนเดียว จะถือเอาวันพฤหัสบดี และวันอาทิตย์ ที่ตรงกับวันพุธ หรือวันพฤหัสบดี และวันที่กำหนดจะต้องไม่มีคนตาย หากมีคนตายในวันที่กำหนดการจัดพิธีกรรมเถียงปี ในปีนั้นจะเลื่อนไป

6) นางเทียมทำหน้าที่เสี่ยงทายฟ้าฝน โดยวิธีนำขันน้ำตั้งบนศรียะ แล้วร่ำรำหากตกลงขันหงายทายว่าฝนฟ้าจะดี หากขันตกลงแล้วคว่ำ ทายว่าฝนฟ้าปีนั้นจะไม่ดี ปฏิบัติ 3 ครั้ง หากขันหงายหมดทุกครั้งฝนจะดี ขันหงาย 2 ครั้ง ฝนจะดีปานกลาง ขันหงาย 1 ครั้ง ฝนฟ้าจะไม่ค่อยดี นางเทียมจะบอกให้ชาวบ้านหาวิธีเรียกฟ้าฝนโดยการแห่นางแมว สวดคาถาปลาค้อทำบุญเบิกบ้านหรือ สรงน้ำพระที่คันทน์น้ำ พบการเสี่ยงทายฝนฟ้าโดยวิธีนี้ (สรงน้ำพระคันทน์น้ำ) ที่บ้านทรายขาว บ้านโพนงาม บ้านนาวัว บ้านปากปวน

7) เป็นผู้แต่งพาข้าว ถวาย ผีเจ้านาย ศิบรรพบุรุษในพิธีกรรมเถียงปี

8) เป็นผู้ผูกแขนให้กับนางเทียมด้วยกัน (ท่านองอวยพรให้กันและกัน) และผูกแขนให้ชะง้า และชาวบ้าน (ผู้อาวุโสและเยาวชน)

9) เป็นผู้จัดหาขันเทียนให้ชาวบ้านไว้ติดตัวเป็นเครื่องกลางของขลังเมื่อเดินทางไกล

10) เป็นผู้พรมน้ำมนต์ให้ชาวบ้าน ขณะประกอบพิธีกรรมเถียงปี พบโดยทั่วไปทุกหมู่บ้าน

11) เป็นผู้จุดเทียนหอคกลงในคันทน์ของแต่ละครัวเรือน พบที่บ้านนาวัว บ้านโพนงาม บ้านวังสะพุง และบ้านปากปวน และสังเกตว่าคันทน์ของบ้านใดมีภูติผีปีศาจคอยจ้องเจ้าของบ้านและคนในครอบครัว นางเทียม ชะง้าจะเรียกเจ้าของบ้านมาพบ และแนะนำให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับเจ้ากรรมนายเวรและศิบรรพบุรุษและทำพิธีแต่งแก้ เสาคะเคราะห์

4.2.2.3 บทบาทของนางแต่งกับพิธีกรรมเถียงปี

นางแต่ง หมายถึง หญิงชาวบ้านธรรมดาที่ไม่มีวิญญูณาเข้าประทับทรง จะเป็นผู้ช่วยนางเทียม ในการจัดอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมเถียงปีให้ครบถ้วน กล่าวคือ ถ้านางแต่งไม่มาปรนนิบัติ และช่วยนางเทียมจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้เพื่อใช้ในพิธีกรรมเถียงปีจะมีอาการเจ็บป่วยเป็นไข้โดยไม่มีสาเหตุดังนั้นเมื่อนางแต่งเสียชีวิตไป จึงมักบอกลูกหลานให้ช่วยรับเป็นนางแต่งแทนโดยจะเลือกคนที่มีความเหมาะสมให้ทำหน้าที่เป็นนางแต่งแทนคน บางครั้งนางแต่งถูกเลือกโดยเจ้าปู่ผ่านนางเทียมหรือชะง้าขณะประทับทรงหาสาเหตุของการเจ็บป่วย ผู้ที่ให้นางเทียมรักษา

อาการป่วยเมื่ออาการป่วยหายเป็นปกติ ก็จะมีความเต็มใจที่จะเป็นนางแต่ง บทบาทที่สำคัญของนางแต่งกับพิธีกรรมเลี้ยงปี มีดังนี้

1) เป็นผู้ช่วยนางเทียมจัดหาอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี โดยถือเป็นหน้าที่ดั้งเดิมที่พื้นถิ่นว่า “แม่แล่นบ้านแล่นเมือง” หมายถึงอุปกรณ์ของใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี สิ่งใดขาดก็จะรีบ (แล่น) จัดหาให้โดยไม่มีข้อแม้หรือบ่นว่าเหนื่อย เพราะถือว่าผู้ดูแลความประพฤติก็น่ากลัวและผีบรรพบุรุษ และหากนางแต่งผู้ใดไม่มาร่วมจัดข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี จะเจ็บไข้ป่วยไม่มีสาเหตุ

2) เป็นผู้จัดลำดับอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีจากชาวบ้านให้เป็นหมวดหมู่ และจำแนกประเภทการใช้เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีตามลำดับ เช่น จัดแต่งพาข้าว ถวายผีเจ้านาย ผีบรรพบุรุษ การใช้พานบายสี คาบ เครื่องสักการะ นางแต่งต้องเป็นผู้จัดลำดับการใช้อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี

3) เป็นผู้รวบรวมเครื่องเช่น และเครื่องสักการะที่ชาวบ้านนำมาเช่น ไห้ว ให้เป็นหมวดหมู่ เช่น แยกของใช้เป็นหมวด เช่น คุน้านมด ฉัตรขาว ร่มขาว กลองข้าวเหนียว ปลา ขวดน้ำ ข้าวต้มมัด สุรา (เหล้า) ชั้น 5 ชั้น 8

4) เป็นผู้ช่วยนางเทียมในการจัดพาข้าว ถวายผีเจ้านาย ผีบรรพบุรุษ และผีไม่มีญาติ ที่จะมาร่วมรับเครื่องเช่นในพิธีกรรมเลี้ยงปี

5) เป็นผู้ช่วยในการผูกแขน ระหว่างนางเทียม กับชาวบ้าน (ชาวบ้านจะให้นางเทียมผูกข้อแขนด้วยด้ายถือว่าเป็นสิริมงคล) โดยเป็นผู้จัดหาเส้นด้าย และจัดคิวให้นางเทียมและชาวบ้าน

6) เป็นผู้จัดหาดอกไม้ และเทียนอย่างละ 1 คู่ เพื่อไว้อ่อนยอมแทนชาวบ้านเมื่อนางเทียมมีวิญญานผีบรรพบุรุษประทับทรงแล้ว โกรธให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือชาวบ้าน โดยทั่วไปกระทำความผิดคล่องหรือผิดต่อผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษ

7) เป็นผู้หาเทียนเพื่อใช้ในการเสงทาช (บ้านวังสะทุง) และหาดอกไม้ 1 คู่ ใส่งลงในขันน้ำเพื่อเสงทาช ฟ่าฝน คน และสัตว์เลี้ยง

8) เป็นผู้ถือสัปทน ร่ม คาบ ตามหลังนางเทียมในขณะที่นางเทียมรำธำอย่างมีสัมมาคารวะ

9) เป็นตัวแทนร่างทรง (นางเทียม) ในขณะที่ประทับทรงเมื่อทราบว่านางเทียมกำลังประทับทรง นางแต่งต้องเป็นผู้คอยพิทักษ์ร่างทรงที่จะเดินไปในที่ต่าง ๆ และชักชวนชาวบ้านถามเรื่องฟ้าฝน คน และสัตว์เลี้ยงในปีนี้จะดีหรือไม่ ถ้าไม่ดีจะทำอย่างไร หรือแม่

กระท่งบอกเลข (หอยใต้ดิน) ซึ่งชาวบ้านจะตีความจากกิริยาของการใช้มือเรียกเป็นภาษาพื้นบ้านว่า “การโศกผายของผีบรรพบุรุษ”

4.2.2.4 บทบาทของสมุนกับพิธีกรรมเลี้ยงปี

สมุนเป็นคำที่ใช้เรียกคนทรงของวิญญาณบรรพบุรุษมีฐานะต่ำกว่าเจ้าเมือง อาจเป็นผู้นำในหมู่บ้านหรืออาจเป็นเจ้าโคตร อันหมายถึงผีชั้นทหารที่คอยพิทักษ์ดูแลผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษผู้อาวุโส เรียกเป็นภาษาพื้นบ้านในเขตอำเภอวังสะพุง “ข้างแก้ว” มีบทบาทในฐานะผู้ช่วยสนับสนุนขะจ้ำและนางเทียม จัดพิธีกรรมเลี้ยงปีให้ดำเนินไปด้วยดี สมุนบางหมู่บ้านจะมีตำแหน่งเป็นนายทหารเป็น มหาท้าว ส่วนใหญ่เป็นวิญญาณของผู้ชายที่เคยมีบทบาทสำคัญในหมู่บ้าน เมื่อสมัยมีชีวิตอยู่บุคคลเหล่านี้ สมุนมีบทบาทในการดูแลรักษาบ้านเมืองในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีบทบาทสมุนมี ดังนี้

1) เป็นผู้ช่วยขะจ้ำปิดกวาด และตากถางหญ้า ดินไม้เล็ก บริเวณสถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี โดยจะไปทำความสะอาดสถานที่ก่อนวันจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี 1 วัน

2) เป็นผู้ช่วยนางเทียมในการจัดแต่งอุปกรณ์เครื่องใช้ที่จำเป็นต้องใช้ไม้ และมีด การจัดแต่งสถานที่ เช่น ประดับธง (ธง) ทำบังไฟเสียงทาส สมุนคนใดเคยทำก็จะปฏิบัติเป็นหน้าที่ทุกปี

3) จัดอุปกรณ์เครื่องใช้ เช่น อ่างน้ำมนต์ (ที่บ้านทรายขาว) จัดโต๊ะวางอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี

4) จัดหาเครื่องเซ่นที่สำคัญ และจำเป็นในพิธีกรรม เช่น ควาย (บ้านนาวัว) หมู (บ้านโพนงาม) ไก่ (บ้านวังสะพุง) อ้น (บ้านปากปวน) เครื่องเซ่น ดังกล่าวมาจะจัดเซ่นไหว้เมื่อครบ 3 ปี ปี พ.ศ.2544 หมู่บ้านดังกล่าวมาต้องจัดเครื่องเซ่นเป็นพิเศษ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

5) เป็นผู้จัดหาอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี กรณีฉุกเฉิน หากจะจำเป็นต้องการขอขมา ผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษ เช่นที่บ้านปากปวน

6) สมุนจะเป็นผู้ฟังคำสั่งและปฏิบัติตามคำสั่งของขะจ้ำ และนางเทียม จะทำกิริยาออกฤทธิ์ออกเดชต่อขะจ้ำและนางเทียมไม่ได้ มีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งแต่โดยดี เรียกว่า มีสัมมาคารวะ

7) เป็นผู้สร้างธง และประดับธงในลานเลี้ยงปี

4.2.2.5 บทบาทของพราหมณ์กับพิธีกรรมเลี้ยงปี

พราหมณ์ คือ ผู้ที่ถือเพศไว้ผม นุ่งขาวห่มขาว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530 : 579) ชาวบ้านเรียกว่าหมอสุดจากหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่าง 5 หมู่บ้านไม่พบว่าพราหมณ์

(หอมสุค) ไว้ผมยาว พราหมณ์นับว่าเป็นผู้ที่มีความรู้แตกฉานในวิถีการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม สามารถท่องจำบทสวดในพิธีกรรมต่าง ๆ ได้อย่างแม่นยำ เป็นผู้ที่ชาวบ้านนับถือ เพราะเป็นบุคคลที่ถือว่าเป็นวาระที่ 1 ตามความเชื่อในศาสนาฮินดูและเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทางศาสนาเหมือนกับพระภิกษุสงฆ์บพาทของพราหมณ์ในพิธีกรรมเลี้ยงปี มีดังนี้

1) เป็นผู้ตรวจดูเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีเฉพาะพานบายศรี จะจำและนางเทียม ว่าเครื่องใช้ครบหรือไม่ ถ้าไม่ครบไม่พอจะต้องแจ้งนางแดง และสมุนให้จัดหาเพิ่ม

2) พราหมณ์ ชาวบ้านเรียกว่า หอมสุค (สุคขวัณ หรือสุขวัณ) จะทำหน้าที่สุคขวัณ (สุขวัณ) ให้จะจำและนางเทียมที่เป็นร่างทรงผีในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น เจ้าราชวงศ์ เจ้าอุปฮาด เจ้าคิน เจ้าพ่อขุนราม เจ้าพ่อคำแหง เจ้าราชทมิฬ รวมทั้งนางเทียมที่มีวิญญูณระดับกลาง (ทหารที่มียศตำแหน่งในการดูแลปกป้องบ้านเมือง) และระดับล่าง (ท้าว - นาง ที่เป็นชาวบ้าน)

3) เป็นผู้ทำพิธีมิดฟายเหล่า ให้กับผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี ในขณะที่สุคขวัณ (สุขวัณ)

4) เป็นผู้ปลอกไขบนพานบายศรี แล้วแบ่งไขให้กับผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี เช่น จะจำ และนางเทียม

5) เป็นผู้แกะคางไก่ในพานบายศรี เพื่อการเลี้ยงทายฟ้าฝน หากคางไก่โค้งเป็นรูปเคียวทายว่าฝนฟ้าจะดี หากคางไก่ตรงแสดงว่าฝนฟ้าจะไม่ดี

6) เมื่อเสร็จพิธีสุคขวัณ (สุขวัณ) พราหมณ์จะเป็นผู้ผูกข้อมือจะจำและนางเทียม และนางเทียมจะจำจะผูกข้อมือพราหมณ์แล้วอวยพรให้กันและกัน

4.2.2.6 บทบาทของผู้นำชุมชนกับพิธีกรรมเลี้ยงปี

ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในหมู่บ้านด้านต่าง ๆ เช่น ครู อาจารย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายแพทย์ประจำตำบล ตำรวจ ซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้านในฐานะผู้มีความรู้ในสาขาต่าง ๆ ผู้นำชุมชนเหล่านี้จะมีหน้าที่สนับสนุนการจัดกิจกรรมพิธีกรรมเลี้ยงปี ให้ดำเนินไปด้วยดี บทบาทของผู้นำชุมชนกับพิธีกรรมเลี้ยงปีมีดังนี้

1) เป็นแกนนำในการเก็บเงินเพื่อซื้อเครื่องเซ่น เครื่องสักการะที่จำเป็นในพิธีกรรมเลี้ยงปี ในแต่ละปี

2) ทำหน้าที่เป็นกองอำนวยการประสานงานระหว่าง ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี และผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี โดยเป็นผู้ให้ข่าวสาร

3) เป็นตัวกลางในการรับบริจาคเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสนับสนุนงานพิธีกรรมเลี้ยงปี (กำนันผู้ใหญ่บ้าน)

- 4) ให้คำแนะนำปรึกษาแก่ผู้มาร่วมงานพิธีกรรมเลี้ยงปี (ครู อาจารย์)
- 5) จัดหาอาหารไว้สำหรับเลี้ยงผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี (สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล แม่บ้าน)
- 6) จัดสถานที่จอดรถสำหรับผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี และผู้สังเกตการณ์ (สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล)
- 7) จัดหาสถานที่สำหรับการขาย ของที่ระลึก อาหาร ผลไม้ ที่ชาวบ้านนำมาขาย (กลุ่มแม่บ้าน)
- 8) ให้ความสะดวกกับผู้มาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี (ตำรวจ)
- 9) กรณีตำรวจต้องนำอาวุธปืนมายิงขึ้นฟ้าเพื่อเบิกฟ้าข้าว เจริญผิเจ้านาย ศิบรรพบุรุษมารับ เครื่องเช่น เครื่องสักการะ เมื่อเสร็จพิธีถวายพาค้าวแล้วจะยิงปืนเพื่อส่งวิญญาณผิเจ้านาย และศิบรรพบุรุษขึ้นบนฟ้าบนสวรรค์
- 10) จัดหาหรรสพ เช่น หมอลำซิ่ง มาฉลองงานหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมเลี้ยงปี (บ้านวังสะพุง)
- 11) เมื่อพ.ศ. 2544 และ ปี 2545 การปกครองจังหวัด และหน่วยงานราชการเขตอำเภอเมืองเลย ได้จัดการแสดงแสง สี เสียง ตำนานเมืองเลย ก่อนปี 2396 กลุ่มผู้นำชุมชนและผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ตำบลทรายขาวจัดประชุมและมีความเห็นว่า ควรจัดทำพิธีกรรมบวงสรวง เช่น ไหว้ ผิเจ้านาย และศิบรรพบุรุษ อันเป็นวีรบุรุษ คิงเคิมของเมืองเลย ให้ถูกต้อง จึงทำหนังสือราชการไปยังหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องให้ตระหนักถึงความถูกต้องในการจัดทำพิธีกรรม เช่น ไหว้

4.2.2.7. บทบาทของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีประจำหมู่บ้าน โดยมากเป็นชาวบ้านในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงที่นับถือศิบรรพบุรุษค่อจากบิดามารดา หรือผู้ที่เคยเจ็บป่วย เมื่อชะบน แล้วอาการป่วยหายเป็นปกติหรือผู้ที่ได้รับความคุ้มครองด้านต่าง ๆ จากวิญญาณศิบรรพบุรุษให้ดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่นปกติสุขไม่มีวิญญาณของบรรพบุรุษประทับทรง เรียกตามคำพื้นบ้านว่า “ถูกเผิงควันเทียน” บทบาทของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี มีดังนี้

- 1) ชาวบ้านหญิงชาย จะเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี แต่ละครัวเรือนนำมาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ประกอบด้วย กระจิบข้าว 1 ก่อง ปลาบ่าว – ปลาสาว 1 คู่ (ทรายขาว) โพนงามอาจใช้ปลาแห้งได้ (หมู จัดเช่นเมื่อครบ 3 ปี) นาว่าใช้ไก่ (ควาย จัดเช่นเมื่อครบ 3 ปี) บ้านวังสะพุงใช้ไก่บ้านคัม ปากปวนใช้ไก่ (อัน จัดเช่นเมื่อครบ 3 ปี) น้ำ 1 ขวด สุรา

(เหล่า) 1 ขวด มวนยา (บุหรี) 4 มวน หมากพลู 5 คำ ข้าวต้มมัด 1 มัด และเครื่องสักการะ ชั้น 5 ชั้น 8 (ดอกไม้และเทียน ชั้น 5 ไร่ 5 คู่ ชั้น 8 ไร่ 8 คู่)

2) ผู้ร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี จะนำของเซ่นและเครื่องสักการะมารวมกัน โดยมีนางแตงคอยจัดรวม

3) ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี จะนำคูน้ำฝนเทียนเวียนหัว มามอบให้นางแตงและสมุนเพื่อรอให้นางเทียมและชะง้าทำพิธีจัดทำน้ำมันต์หลังพิธีบายศรีสู่ขวัญ

4) ผู้ร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี จะมอบตัวให้ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษดูแลรักษาโดยการให้ชะง้าและนางเทียมผูกข้อแขน

5) ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี นั่งพนมมือรับน้ำมันต์จากพราหมณ์ และชะง้า นางเทียม หลังจากนางเทียม ชะง้าทำพิธีจัดทำน้ำมันต์

6) ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีของกันเทียนจากชะง้า และนางเทียม เพื่อเป็นของขลังนำติดตัวเมื่อเดินทางไกล มีความเชื่อว่า วิญญาณเจ้านาย และวิญญาณบรรพบุรุษ จะติดตามไปให้ความคุ้มครอง

7) นำคูน้ำมันต์ พรหมธ สัตว์เลี้ยง บ้านเรือน และต้นไม้ในบริเวณบ้าน เป็นการมอบให้ผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษคุ้มครอง

8) เมื่อจัดพาข้าวถวายผีเจ้านายผีบรรพบุรุษและถึงขั้นคอนอัญเชิญบรรดา วิญญาณที่นับถือขึ้นบนสวรรค์แล้ว ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีประกอบด้วยลูกแป้งควันเทียน จะร่วมรับประทานอาหารในขณะที่ชะง้านางเทียม ลงเล่นพ็อนรำ

4.3 พิธีกรรมเลี้ยงปีกับการจัดระเบียบทางสังคม

การจัดระเบียบสังคมหรือองค์การสังคมมีความหมายตรงกับคำว่า โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) เป็นการจัดกลุ่มสังคม หรือรูปแบบแห่งความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลและกลุ่มโดยอาศัยปทัสถานทางสังคม บทบาท สถานภาพ อำนาจเป็นเครื่องยึดโยงให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บุคคลหรือส่วนย่อยต่าง ๆ ที่มาร่วมกันจะมีสิทธิและหน้าที่ตามที่กำหนดขึ้นซึ่งอาจเป็นระเบียบข้อบังคับคือสิ่งที่ทำให้องค์การดำรงอยู่ได้ไม่แตกสลาย (อุทัย หิรัญโต, 2526 : 229)

พิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุงนับว่าเป็นกิจกรรมที่รวมประชาชนในหมู่บ้านให้ดำเนินกิจกรรมที่ป็นพิธีคุณเพื่อแสดงความกตัญญูต่อดวงวิญญาณของบรรพบุรุษของที่ล่วงลับไป ไปถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่ชาวบ้านได้ร่วมกันทำบุญและเป็นการนัดหมายชาวบ้านได้พบปะสังสรรค์ที่คอนคุ่มหรือคอนปุดา ซึ่งเป็นสถาบันกลางของสังคม อันเป็นที่ยึดมั่นทางจิตใจ สามารถ

ช่วยขจัดทุกข์ร้อนไม่ให้สังคมเกิดยุคเข็ญทั้งส่วนรวมและส่วนบุคคล โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของผีปูดานั้น มีส่วนให้ชาวบ้านวางใจต่อเพทภัยที่จะบังเกิดแก่ส่วนรวม และส่วนบุคคล ไม่เพียงแต่เท่านั้น การที่ชาวบ้านได้ร่วมกระทำพิธีกรรมจะได้ร่วมมือร่วมแรงกันเป็นการเสริมสร้างสามัคคีระหว่างบุคคลในหมู่บ้าน โคปราศจากช่องว่าง ระหว่างคนรวย คนจน

ผีบรรพบุรุษที่ชาวบ้านเรียกว่า “ผีหน่อผีแนว” หรือ “ผีเชื้อ ผีแถว” กล่าวว่าเป็นผีโตเดียวกัน อันหมายถึงเป็นญาติร่วมสายโลหิต เวลาเจ็บป่วยก็เรียกร่องผีหน่อผีแนวให้ดูแลคุ้มครอง คังปรากฏมีการรักษาผู้ป่วยด้วย การหักไม้ ต่อกุอากรเจ็บป่วยด้วยคนทรง ผีฟ้า เพื่อเปิดทางการกินยาและการรักษา หรือผ่าตัดให้อาการป่วยหายและการรักษาได้ผล

พิธีกรรมเลี้ยงผี ของชาวอำเภอวังสะพุง เป็นการจัดพิธีกรรมเพื่อเคารพสักการะผีบรรพบุรุษที่ปรากฏในสังคมมนุษย์มาแต่โบราณ ก่อให้เกิดความสามัคคี และรวมกันเป็นปีกแผ่นของสังคม นับเป็นอีกวิธีหนึ่งที่คนสมัยก่อนร่วมคิดค้นวิธีการเพื่อเชื่อมโยงความคิดที่เรียกว่า ใญ่ภูมิปัญญาพื้นบ้านสร้างสังคมและวัฒนธรรมให้ต่อเนื่องสืบมา เพราะการนับถือผีตัวเดียวกันทำให้วงศ์เครือญาติไปมาหาสู่กันและเมื่อมีพิธีกรรมเลี้ยงผีจะต้องมีเครื่องไหว้เครื่องพลีครบตามจำนวนเจ้าโคตร หรือครบตามจำนวนญาติ ในระดับหมู่บ้านมีการถือปุดา และผีมหัศจรรย์หลักเมืองทุกปี จะต้องมีพิธีเลี้ยงผีเหล่านี้ทำให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจในการต่อสู้กับปัญหาชีวิตและทำให้ความสัมพันธ์ในสังคมเป็นไปอย่างหนักแน่น มั่นคงคอยเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2536 : 144) ดังมีข้อความเชิงสุภาษิตแบบชาวบ้านที่มีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่สามารถให้คุ้มกับผู้นับถือผีบรรพบุรุษว่า “เฮ็ดคี่ผีป็นนาให้”

การจัดข้าวปลา อาหาร สุรา หมาก พลุ บุหรี่ ผลไม้ ขนม เลี้ยงผีบุรุษของชาวอำเภอวังสะพุงสะท้อนพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างผีกับคน อาหารเหล่านี้คืออาหารหลักที่ปรากฏในชีวิตประจำวันซึ่งเคยจัดให้เมื่อบรรพบุรุษของชาวบ้านอำเภอวังสะพุงยังมีชีวิตอยู่ส่วนหมากพลุกก็จัดให้ผีบรรพบุรุษที่เคยเป็นผู้หญิงถ้าเป็นบุรุษก็จัดให้ผีที่เคยเป็นผู้ชาย วิธีคิดเหล่านี้คือ เป็นการแสดงความกตัญญู และเชื่อว่าเมื่อจัดข้าวปลา อาหาร ในพิธีกรรมเลี้ยงผีนี้แล้ว ผีบรรพบุรุษจะอำนวยโชคและบันดาลให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดี หากไม่จัดข้าว ปลา อาหาร ไปร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงผีชาวบ้านเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษจะสาปแช่งว่าไม่รู้จักบุญคุณความคิดนี้แสดงให้เห็นโลกทัศน์ของชาวอำเภอวังสะพุง ที่มีต่อบรรพบุรุษนับเป็นความเชื่อ เรื่องผีที่เป็นเครื่องมือและกลไกเรื่องการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในหมู่บ้านเดียวกันให้มีความกระชับแน่นหนาขึ้นและอาจเป็นเครือญาติสมมุติ เช่น เป็นพ่อแก้ว แม่แก้ว ลูกแก้ว

นอกจากนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี ยังมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านทางอ้อมในการอนุรักษ์ป่า เพราะป่าดอนห่อ หรือดอนปุดา จะไม่มีผู้ใดเข้าไปตัดต้นไม้ทำลายป่า ถือว่าเป็น

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ การนับถือผีบรรพบุรุษจึงเป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ทางสังคม และถือว่าผีบรรพบุรุษเป็นผู้คอยรักษากฎเกณฑ์ทางสังคมไว้ ความเชื่อเรื่องผีปู่ - ตา และผีเจ้านาย ช่วยรักษาความปลอดภัยแก่ชุมชนและป่าชุมชน ทำให้เกิดคุณค่าทางจิตใจและเป็นหลักประกันต่อความมั่นคงในการดำรงชีวิต และช่วยควบคุมพฤติกรรมชุมชนให้อยู่อย่างสันติสุข และอนุรักษ์ป่าอย่างสมบูรณ์

พิธีกรรมเลี้ยงผีของอำเภอวังสะพุง มีผลต่อการจัดระเบียบสังคม เพราะการจัดระเบียบสังคมเป็นเรื่องของวิธีการที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นหลักเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันมาแต่โบราณ เนื่องจากโครงสร้างทางสังคมจะประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ ที่ยึดโยงให้สังคมดำรงอยู่ได้มีระเบียบระบบ มีการวางรูปแบบพฤติกรรมที่พึงประสงค์และมีแบบแผนของการแสดงพฤติกรรมมีการนับถือผู้อาวุโส ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชะง้า นางเทียม ซึ่งเป็นตัวกลางในการสื่อสารระหว่างผีกับคน พิธีกรรมเลี้ยงผี จึงส่งผลต่อการจัดระเบียบสังคมดังนี้

4.3.1 ระเบียบสังคมในระดับครอบครัว

ชาวอำเภอวังสะพุง ในระดับครอบครัว มีอิสระในการปกครองตนเอง ซึ่งพ่อแม่จะอบรมเลี้ยงดูลูกตามที่บรรพบุรุษเคยสั่งสอนพ่อแม่ก็จะอ้างถึงพฤติกรรมของบิดามารดาที่เคยประพฤติและปฏิบัติอบรมสั่งสอนมาคนในครอบครัวเดียวกันจะให้ความนับถือต่อผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ โดยเฉพาะผีปู่ย่า ตาชาย คนในครอบครัวจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เสมอ การยึดถือผีเหนือผีแนว ผีเชื้อ ผีแถว ทำให้คนในครอบครัวมีความซื่อสัตย์ ไม่โกหกพูดเท็จ ดังมีคำกล่าวที่ว่า “คนไม่รู้และไม่รู้” เป็นการสร้างจิตสำนึกให้ผู้นับเป็นบุตรหลานสำนึกในความคิดที่บรรพบุรุษได้กระทำไว้ การประพฤติดีตามแบบอย่างของคำสอน และแนวทางจารีตประเพณีทำให้มีความสำนึกว่า ผีบรรพบุรุษให้ความคุ้มครอง ให้มีชีวิตอยู่กินดี ปราศจากโรคภัย

ดังนั้นจึงพบว่าครอบครัวในระดับชาวบ้านที่นับถือผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษจะมีกติกากฎเกณฑ์ ข้อห้าม และมีบทลงโทษ จึงพบว่า ทุกวันพระ 15 ค่ำ ชาวบ้าน จะจัดหาของเช่น ไห้ว เพื่อแก้บน ผีบรรพบุรุษ ด้วยไก่ต้ม และสุรา เพื่อสร้างความมั่นใจในทางอารมณ์ที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติและได้รับความคุ้มครองทั้งคนในครอบครัว สัตว์เลี้ยง และพืชพันธุ์ธัญญาหาร

นอกจากนี้คนในตระกูลที่อาศัยอยู่ในครอบครัวเดียวกันที่ เป็นผู้สืบสกุลจากพ่อแม่ เป็นผู้รับมอบ การจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีโดยจะให้ผู้สืบสายตระกูลในครอบครัวที่เหมาะสมเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนการเป็นชะง้า นางเทียม สมุน และนางแดง

4.3.2 ระเบียบสังคมในระดับวงศ์ตระกูล

การจัดระเบียบสังคมในระดับวงศ์ตระกูลของชาวอำเภอวังสะพุง ปรากฏพบในหมู่บ้านที่ทำการศึกษว่า การสืบทอดผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีในหมู่บ้านแต่ละแห่ง ชะง้า และ

นางเทียม มีการสืบทอดในระดับสายตระกูล คือ ถ้าเป็นนางเทียม รับจากแม่ แม่จะรับครอบครัวมาจากชาย และชายจะรับมาจากชายทวด และการสืบทอด จะจำ ใช้วิธีการเช่นเดียวกับนางเทียม โดยผู้เป็นพ่อแม่จะพิจารณาว่าถูกสาว และบุตรชายคนใดในครอบครัวจะเหมาะที่จะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ต่อจากตนเอง โดยจะมอบหมายหน้าที่ทำแต่ในขณะยังมีชีวิตอยู่

เมื่อถึงวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีก็จะพาไปที่คอนคุ่มและให้เป็นผู้สังเกตการณ์ วิธีการสืบทอดของนางเทียมในสายตระกูลทำให้ทราบได้ว่า ถูกหลานที่เกิดมารุ่นหลังวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคนในตระกูลเดียวกันในระดับหมู่บ้านได้ ทำให้สร้างความเชื่อมั่นในความเป็นเครือญาติ และมีกิจกรรมร่วมกัน อย่างมีความสุข และร่วมแรงสามัคคีกัน เพราะมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ อันเนื่องมาจากการนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกัน เมื่อเจ็บป่วยก็จะร้องหาผีบรรพบุรุษเดียวกัน ให้ช่วยคุ้มครอง หรือ ทำพิธีขอห้ามภูมิจนเป็นปกติสถานของสังคม แล้วมักจะอ้อนวอนให้ผีบรรพบุรุษช่วยเหลือ แก้ไขให้โดยมีชะง้าและนางเทียมเป็นตัวกลางสื่อสารระหว่างผีกับคน

4.3.3 ระเบียบสังคมในระดับหมู่บ้าน

การจัดระเบียบสังคมในระดับหมู่บ้าน ของชาวอำเภอวังสะพุง ปรากฏพบในหมู่บ้านที่ทำการศึกษานั้น สิ่งแรกที่พบคือ การมีความรู้สึกในการมีอารมณ์ร่วม ในการเป็นเจ้าของสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนต้องรักและหวงแหนและต้องดูแลรักษาาร่วมกัน เมื่อชะง้าและนางเทียมว่ากล่าวตักเตือนและห้ามมิให้ประพฤติก่อและกระทำในสิ่งที่ไม่ดี ที่ขัดต่อจารีตประเพณี ชาวบ้านจะเชื่อฟังเพราะถือว่าเป็นตัวแทนของวิญญาณเจ้านายและวิญญาณผีบรรพบุรุษ ซึ่งถือว่าเป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารระหว่างคนกับผีได้

ดังนั้นเมื่อถึงวันประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือแต่โดยดี เพราะชาวบ้านในหมู่บ้านมีความสำนึกในการเป็นเจ้าของร่วมกัน ในความเชื่อต่อเรื่องวิญญาณของบรรพบุรุษและถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะให้โทษแก่คนในสังคม ระดับหมู่บ้านได้ดังปรากฏมีตำนานเรื่องราวของ บรรพบุรุษในระดับหมู่บ้านที่เล่าขานถึงโบราณสถานและโบราณวัตถุ และสถานที่สำคัญๆ ในหมู่บ้านเช่น สระน้ำ แม่น้ำ ถ้ำคลอง ดันโพธิ์ ดันไทร

เมื่อชาวบ้านรับข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วก็จะเล่าสืบทอดถึงข้อห้าม (ข้อชะง้า) ข้อที่ไม่ควรประพฤติก่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จนเกิดเป็นกฎข้อห้าม และปกติสถานทางสังคมระดับหมู่บ้านที่ฟังประพฤติก่อปฏิบัติจนกลายเป็นแบบแผนการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งมีผลต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และมีความมั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิต ถือเป็นกลไกในการปรับตัวของชาวบ้าน

4.3.4 ระเบียบสังคมในระดับชุมชน

การจัดระเบียบสังคมในระดับชุมชนของชาวอำเภอวังสะพุง เนื่องจากคนในสังคมในระดับชุมชนมีโครงสร้างทางสังคม ที่ผู้คนในหมู่บ้านมีความเชื่อเรื่องผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษ ทำให้คนในระดับชุมชน มีพฤติกรรมในแนวเดียวกัน ทำให้เกิดความเชื่อมโยง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความขัดแย้งจะมีน้อย เป็นกลไกรักษาความสัมพันธ์ ทำให้ผู้คนในสังคมระดับชุมชนอยู่ร่วมกัน อย่างสันติสุข

รู้จักประนีประนอม อดทนอดกลั้นพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนในชุมชนที่กระทำกิจกรรมร่วมกัน ตามบทบาทและหน้าที่ตามโครงการทางสังคมในระดับชุมชนที่มีผู้นำทางสังคมและวัฒนธรรมมีความเชื่อในเรื่องผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษเพราะความเชื่อมั่นใจวิญญาณผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ ก่อให้เกิดการประสานการปฏิบัติให้เกิดประโยชน์และปรับปรุงให้เข้ากับความต้องการของบุคคลในสังคมวัฒนธรรมระดับชุมชนในเขตอำเภอวังสะพุง ส่งผลให้มีแบบแผนทางพฤติกรรมในสิ่งที่ดี และควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนโดยปริยาย ทำให้สังคมในระดับชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และช่วยบำรุงรักษาความสามัคคีให้แน่นแฟ้น กลมเกลียว ส่งผลให้การปกครองการเมืองและเศรษฐกิจ สังคม ในระดับชุมชนดีขึ้น เพราะความเชื่อและยึดมั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเดียวกันทำให้การรักษาความปลอดภัยในระดับชุมชนมีความมั่นคงอันเนื่องมาจากเกิดจิตสำนึกที่มีคุณค่าทางจิตใจ และขัดเกลาสังคมในระดับชุมชน เพราะพิธีกรรมเลี้ยงผีจะถ่ายทอดความเชื่อประเพณีจากอดีตสู่ปัจจุบัน ผ่านชะง้า นางเทียม สมุน และนางแดง

ภาพที่ 37 นางเทียมร่างทรงเจ้าพ่อค้าชาวทำพิธีเสี่ยงทายฟ้าฝน

ภาพที่ 38 ขะจ้ำบ้านทรายขาวผูกคอตายซ่อนแบนให้ลูกบ้าน

ภาพที่ 39 นางเทิ้มบ้านทรายขาว จัดเครื่องเซ่นไหว้ผีเจ้านาย และผีบรรพบุรุษ

ภาพที่ 40 นางเทิ้มบ้านทรายขาว เข้าพ้อผีขาว ผูกข้อมือให้ลูกบ้านหลวนเมือง

ภาพที่ 41 นางแต่งบ้านทรายขาวจัดเตรียมตีปททท

ภาพที่ 42 นางแต่งบ้านวังสะพุง จัดเตรียมพานบายศรี

ภาพที่ 43 สมุนบ้านนาวิ้ว นั่งคอยรับคำสั่งจากพะจ๋าและนางเทียม

ภาพที่ 44 สมุนบ้านนาวิ้วเตรียมกลองกิ่งคี่ประกอบการฟ้อนรำของนางเทียม

ภาพที่ 45 พราหมณ์ บ้านทรายขาวกำลังตรวจความเรียบร้อยของพานบายศรี

ภาพที่ 46 พราหมณ์บ้านวังสะพุงกำลังสวดใบพิธิมาขศรีสู่ขวัญ

ภาพที่ 47 ข้าราชการครูให้คำบรรยายข้อมูลข่าวสารกับผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี บ้านทรายขาว

ภาพที่ 48 ข้าราชการองค์การบริหารส่วนตำบลวังสะพุง กำถึงรับบริจาคปัจจัยจากชาวบ้าน

ภาพที่ 49 ข้าราชการตำรวจยิงปืนเพื่ออัญเชิญวิญญาณผีเจ้านาย
และผีบรรพบุรุษร่วมรับเครื่องเซ่นไหว้

ภาพที่ 50 ชาวบ้านชายเตรียมทอดแหหาปลาบ่าว - ปลาสาว บ้านทรายขาว
เพื่อนำไปเซ่นไหว้ ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ

ภาพที่ 51 ชาวบ้านปากปวนหญิงนำคูน้ำฝนและเทียนเวียนหัว
เพื่อให้ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ทำนํ้ามนต์

ภาพที่ 52 ชาวบ้าน (ถูกเลี้ยงวันทีสน) นำสุราถวายผีบรรพบุรุษ
บ้านนาวิ้วด้วยกิริยาสัมมาคารวะ

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุป

การศึกษาเรื่องพิธีกรรมเลี้ยงผี ของอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ผู้ศึกษาได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ 3 ประการ คือ

ศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงผี ประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเลี้ยงผี ประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ศึกษาความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงผีกับโครงสร้างทางสังคม ประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง

วิธีการดำเนินการศึกษา ใช้วิธีการศึกษาจากข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลที่ได้จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คือ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ศึกษา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ

รวมทั้งได้นำเอาแนวคิดเรื่องผีเจ้านาย แนวคิดในการศึกษาพิธีกรรมและทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิยม ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์มาปรับใช้เป็นแนวทางการศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมเลี้ยงผี ของอำเภอวังสะพุง

ข้อมูลภาคสนามเป็นข้อมูลที่ได้จากการไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบไม่มีโครงสร้าง ในการสัมภาษณ์ได้สัมภาษณ์บุคคลดังต่อไปนี้ คือ ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ได้แก่ ขะจ้ำ (ควนจ้ำ หรือควนจ้ำ) นางเทียม (บัวนาง) สมุน (ช่างแก้ว) นางแตง (แม่แก่นบ้านแก่นเมือง) พรหมณ์ (หมอสุด) ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการ พระสงฆ์ ผู้รู้ในหมู่บ้าน และประชาชนที่เกี่ยวข้องที่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงผี ของชาวอำเภอวังสะพุง ข้อมูลที่ได้จากภาคสนามทั้งหมด จัดเป็นข้อมูลปฐมภูมิ จากนั้นได้นำข้อมูลมาแจกแจงและวิเคราะห์ผลการศึกษา

การศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงผี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ผู้ศึกษาเลือกหมู่บ้านที่เคยเป็นชุมชนดั้งเดิม ที่มีการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผี อย่างต่อเนื่อง มาโดยตลอดได้แก่บ้านทรายขาว บ้านนาวัว บ้านโพนงาม ตำบลทรายขาว และบ้านปากปวน ตำบลปากปวน บ้านวังสะพุง ตำบลวังสะพุง

อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย เพื่อเปรียบเทียบ ความเหมือน และความแตกต่างขององค์ประกอบ พิธีกรรมเลี้ยงปี ของอำเภอวังสะพุงจังหวัดเลย

ความเชื่อและวัฒนธรรม อำเภอวังสะพุง ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษมีการรักษาไว้ได้ เป็นอย่างดีเนื่องจากสภาพของภูมิประเทศที่เป็นภูเขาเป็นเสมือนกำแพงกั้นการรับวัฒนธรรมต่างถิ่น และเป็นผลให้ชาวบ้านยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถ่ายทอดมาแต่โบราณ ลักษณะภูมิอากาศที่หนาวจัดในฤดูหนาว และร้อนในฤดูร้อน ส่วนภูเขาป่าไม้มีส่วนทำให้อากาศวังสะพุงคมีผลทำให้จิตใจของชาวอำเภอวังสะพุง มีวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและมีการนับถือผีบรรพบุรุษ ผสมกับพุทธศาสนาที่ลงตัววัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชาวอำเภอวังสะพุงปรากฏในวัฒนธรรม การบริโภค การจักสานและทอผ้า ภาษาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะคน มีโบราณสถาน que แสดงอำนาจทางการเมืองและการปกครองแบบล้านช้าง วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องโชคลาง อำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในศาสนาพุทธ

5.1.1 องค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปีประจำหมู่บ้าน จากกลุ่มตัวอย่างห้าหมู่บ้านของ อำเภอวังสะพุง ประกอบด้วย สถานที่เลี้ยงปีใช้คอนหอ คอนหุ้ม หรือหอโองการ หรือคอนปู่ตา เป็นสถานที่จัดพิธีกรรมเลี้ยงปีมาแต่โบราณและจัดทุกปี ผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีที่ปฏิบัติหน้าที่ ของคนตามตำแหน่ง จะจำ นางเทียม นางแตงสมุน พราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้สืบทอดหน้าที่ทางสาย โลกิต จากบิดามารดาของตน เครื่องใช้ในพิธีกรรมที่นางเทียม และนางเทียมและนางแตงและ ชาวบ้านต้องจัดเตรียมล่วงหน้าก่อนวันงาน ได้แก่ พานบายศรี 3 ชั้น ซึ่งประกอบด้วย ใบตอง กกล้วย ดอกไม้ (ดอกกรัก ดอกดาวเรือง ดอกพุทธรักษาสีขาว) เทียน คำหมาก คำพดู บุหรี่ (มวนชา) ใบมะขม ซอค้อฮ้อย ไข่ต้ม (1 ลูก) ไก่ต้ม (1 ตัว) ฝ้ายผูกแขน กกล้วย (1 หวี) ข้าวต้ม (1 มัด) เหล้าขาว (1 ขวด) กระจก (1 บาน) น้ำมันใส่ผม (1 ขวด) กระจิบข้าว (1 กล่อง) แป้ง (1 กระจบอง) หวี (1 อัน) น้ำส้มป่อย (ทำจากถ่านไฟ และหมากส้มป่อย) กรวยดอกไม้ (2 อัน) ซอคดอกกรัก (1 ซอค) ซึ่งจัดพานบายศรี เช่นเดียวกับพานบายศรีแต่งงาน นอกจากนี้นางเทียมนางแตง จะช่วยกันจัดสร้าง กลดขาว (บ้านทรายขาว) บั้งไฟเสียงทาสฟ้าฝน (ทุกหมู่บ้าน) และเตรียมคาบใช้ร่วมประกอบพิธีกรรมคอนปู่ขวัญและพื่อนรำ (บ้านทรายขาวและ บ้านปากปูน) ชุดขาวสำหรับเจ้าแม่นางเทียม คาบใช้ร่วมประกอบพิธีกรรมคอนปู่ขวัญและพื่อนรำ (บ้านทรายขาว และบ้านปากปูน) ชุดขาว สำหรับเจ้าแม่นางเทียมสำหรับชั้นเจ้าราชวงศ์ (นางหนูพิน เกษทองมา บ้านทรายขาว) ชันน้ำ ชันเมือง

ส่วนเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปีทั้งห้าหมู่บ้านที่ชาวบ้านนำมาประกอบพิธีเช่น ไหว้มีความเหมือนกัน โคขโคงสร้างใหญ่ คือประกอบด้วยข้าว (เหนียว) ของกิน (หมู กล้วย

อิน ไร่ ปลูก) บ้านทรายขาว (ปลูก) บ้านนาวัว (ควายทุก 3 ปี ต้องจัดเลี้ยงใหญ่) บ้านโพนงาม (หมู ทุก 3 ปี) บ้านปากปวน (อิน ทุก 3 ปี) บ้านวังสะพุง (จัดสลับกันไปทุก ๆ ปี ได้แก่ ไร่ หมู ควาย) น้ำ (ครัวเรือนละ 1 ขวด) นอกจากนี้ประกอบด้วย หมากพลู บุหรี่ (มวนธยา) ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ดอกไม้ 8 คู่ เทียน 8 คู่ เรียกว่าขัน 5 ขัน 8 ข้าวคัมมัด 1 มัด (2 กลีบ ประกอบกันเรียกว่า 1 โคม) เหล้า 1 ขวด (แต่ครัวเรือนขนาดเล็กไม่ได้เพราะเช่าไหว้พิธีชั้นสูง) บั้ง แกลบ (บ้านโพนงามและบ้านปากปวน) บ้านวังสะพุงสามารถนำเอาอาหารอื่น ๆ ที่มีขายตามท้องตลาด (อยู่ใกล้ตลาดเจ้าท้อศรีสงคราม) เช่น ผลไม้ จำพวกเงาะ ทุเรียน มะม่วง ส้มเขียวหวาน แอปเปิ้ล เบียร์ น้ำขวด (แป็บซี่ โคคาโคล่า แฟนดาน้ำแดง น้ำเขียว น้ำส้ม) และสุราฝรั่ง เหล้าแม่โขง (เหล้าแดง) และคุกกี้ (ใต้น้ำฝนจากบ้านให้ชะล้างทิ้ง) เสกเป่า โคมใช้เทียนเวียนหัวจุดไฟ แล้วให้หอคกลงน้ำมนต์แต่ละบ้าน เพื่อเป็นสิริมงคลค่อถูกบ้านและสัตว์เลี้ยงในบ้าน การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี จะขาดผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีไม่ได้ เช่น ข้าราชการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ผดุงครรภ์อนามัย สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ตำรวจ ปลัดตำบล รวมทั้งชาวบ้านชายและหญิงซึ่งหมายถึงผู้อาวุโส และเยาวชนจะต้องปฏิบัติตามหน้าที่และแสดงบทบาทของตนให้มีความสอดคล้องซึ่งกันและกัน พิธีกรรมเลี้ยงปีจึงจะดำเนินไปได้ด้วยดี และสำเร็จได้ด้วยคามปิติยินดี ซึ่งแต่ละคนแต่ละบทบาทหน้าที่ที่มีได้มีเงินเดือนหากปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยจิตศรัทธา และเมื่อปฏิบัติเสร็จสิ้นภาระกิจแล้วเชื่อว่าวิญญาณของเจ้าโคตร ที่หมายถึงผีเจ้านาย ผีบรรพบุรุษที่อยู่บนฟ้าจะให้ความคุ้มครอง และเชื่อกันว่าเมื่อถึงวันเลี้ยงปีถูกหลานเมื่อทราบแล้วไม่เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี จะอยู่ไม่เป็นสุข และอาจเจ็บป่วยไข้ได้

การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวอำเภอวังสะพุง มีกระบวนการขั้นตอนการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี ให้สมบูรณ์ คือ หนึ่ง พิธีเช่นไหว้ด้วยเครื่องใช้และของกิน สอง พิธีจัดเลี้ยงร่วมรับประทานอาหาร (พบที่บ้านโพนงาม นาวัว และปากปวน) สามคือ พิธีร่วมเล่นฟ้อนรำ ของชะง้า นางเทิ้ม นางแดง สมุน ชาวบ้าน

5.1.2 ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเลี้ยงปี ประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง อำเภอวังสะพุงเป็นอำเภอที่มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร และมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น คือ 110, 897 คน ประชาชนส่วนใหญ่นับถือผีบรรพบุรุษ เชื่อว่าผีบรรพบุรุษเมื่อเสียชีวิตไปแล้วจะให้ความคุ้มครองบุตรหลานและมีความเชื่อเรื่องผีเจ้านายซึ่งเคยเป็นผู้ปกครองเมืองมาแต่โบราณ เช่นเจ้าฟ้าร่มขาว หลวงศรีสงคราม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเลี้ยงปีของชาวบ้านที่ปฏิบัติเป็นประจำทุกวันอาทิตย์แรกของเดือนหก พิธีกรรมนี้ไม่มีพระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้อง

สันนิษฐานได้ว่าเป็นพิธีกรรมความเชื่อที่เก่าแก่สืบทอดมาแต่โบราณและมีมาก่อนพระพุทธศาสนา จะเผยแพร่เข้ามายังดินแดนนี้

ชาวอำเภอวังสะพุงมีความเชื่อว่ามีผีเจ้านาช และผีบรรพบุรุษ แล้วจะทำให้ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล ประชาชนมีความอยู่ดีกินดีเพาะปลูกได้ผล สัตว์เลี้ยงมีจำนวนมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากความกตัญญูของชาวบ้าน ความเชื่อเช่นนี้จึงมีความผูกพันกับชาวบ้านและถ่ายทอดการจัดพิธีกรรมเช่นไหว้ผู้ถูกหลาน ดังปรากฏมีการใช้เครื่องเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษตามคติความเชื่อของบรรพบุรุษสืบทอดมา จากการศึกษาภาคสนามพิธีกรรมเลี้ยงผี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย สามารถแยกความเชื่อของชาวอำเภอวังสะพุงได้ดังนี้

5.1.2.1 ความเชื่อเรื่องผีมหัศจรรย์หรือผีเจ้านาช เรียกเป็นภาษาพื้นถิ่นว่า ผีอาฮัก ได้แก่ เจ้าฟ้าร่วม (ฮ่ม) ชาว (ถ้ามีเชื้อสายเจ้าราชวงศ์ก็ใช้คำนำหน้าว่า “เจ้า”) เป็นผู้นำทางสังคมและวัฒนธรรมมาแต่สมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง แห่งหล้าธรรมิ ตรงกับสมัยพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นดินเจ้าฟ้าร่วม (ฮ่ม) ชาวเมื่อปกครองเมืองชายขาวแล้วก็จะขึ้นครองราชย์ที่เมืองหลวงพระบาง ท้าวหล้าน้ำ หรือท้าวหลั่งน้ำ พระนามเดิมท้าวแท่นคำ หรือท้าวคำเอียง ปกครองเมืองชายขาวแทนเจ้าฟ้าร่วม (ฮ่ม) ชาว เมื่อขึ้นครองราชย์ที่เมืองหลวงพระบางพระนามว่า พระยาเหล็กแสนไทโครภูวนาด

ส่วนหลวงศรีสงคราม ซึ่งเป็นตำแหน่งใช้เรียกผู้นำทางสังคมวัฒนธรรมช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ของชาวอำเภอวังสะพุง มีชื่อเรียกเป็นภาษาท้องถิ่นว่า ท้าวคำแสน ซึ่งเรื่องราวเกี่ยวกับผู้นำทางวัฒนธรรมเปรียบเสมือนบุญแก่ที่ใจความเข้าใจเกี่ยวกับการขยายตัวเมืองยุคโบราณดังปรากฏมีตำแหน่งหลวงศรีสงคราม (ท้าวคำแสน) หลวงศรีคราม (ท้าวคำหง้า) ปกครองเมืองเลข พ.ศ. 2396 – 2416

5.1.2.2 ผีบรรพบุรุษ ที่ปรากฏพบในเขตหมู่บ้านที่ทำการศึกษ 5 หมู่บ้าน พบว่าผีบรรพบุรุษของแต่ละหมู่บ้านจะเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น บ้านทรายขาว มีเจ้าพ่อราชวงศ์ เจ้าพ่ออุปฮาด (เป็นตำแหน่งการปกครองตามระบอบอาญาสี่) บ้านนาบัว มีเจ้าพ่อดิน บ้านโพนงาม มี เจ้าพ่อขุนราม เจ้าพ่อคำแหง บ้านปากปวนมีเจ้าพ่อราคทไซ บ้านวังสะพุง มีท้าวมหาเอ (ถูกเลี้ยงเจ้าพ่อศรีสงคราม) ผีบรรพบุรุษเหล่านี้ ถือว่าเป็นผีเชื้อ ผีแถว ผีหน่อ ผีแนว อันหมายถึงเจ้าโคตร เจ้ากระดูก ของชาวบ้านซึ่งถ่ายทอดความรู้สึกรักใคร่มาจากบรรพบุรุษผู้ถูกหลาน ชาวบ้านเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษของเขาเป็นผู้ประพาศดี สมควรได้รับการยกย่องบูชา เรียกว่า “นมเมือง” คอยปกป้องคุ้มครองถูกหลานที่ประพาศดีและปฏิบัติดีตามจารีตประเพณีดังมีคำกล่าวที่ว่า บนฟ้ามี “แปวป้องกัน” คอยพิทักษ์ดูแลชาวบ้านที่ประพาศดีคนอยู่ธรรมชาติและถึงศักดิ์สิทธิ์ จะพบว่าชาว

บ้านจะบนบานผีเจ้านาย ผีบรรพบุรุษให้คุ้มครองเมื่อบุตรหลานสอบเข้าบรรจุทำงานราชการ หรือ บนบานไม่ให้ติดทหาร แม้เดินทางไกลไป ต่างประเทศเพื่อทำงาน เจ็บไข้ป่วย ชาวบ้านเชื่อว่าผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษจะช่วยเหลือให้สมดังความปรารถนาได้ เมื่อประสบผลสำเร็จก็จะนำเครื่อง เช่น ไห้วไปถวายผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ เช่น กล้วย หมู ไก่ และสุรา (เหล้าขาว) ตามที่บนบานไว้

5.1.3 ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเลี้ยงปีกับโครงสร้างทางสังคมประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง หมู่บ้านที่เลือกทำการศึกษาเป็นหมู่บ้านที่เคยเป็นชุมชนเก่าแก่ดั้งเดิมที่สืบทอดมรดกทางเครือญาติ และสายตระกูลของชะง้าและนางเทียม เครือญาติที่แตกสายจากชะง้าและนางเทียมคนก่อน (ทรงตำแหน่งสำคัญเช่นเจ้าราชวงศ์) เป็นการจัดระเบียบสังคมให้มีเสถียรภาพโครงสร้างเป็นรากฐาน ซึ่งมีจุดยืนอยู่ที่การนับถือผีบรรพบุรุษ ต่อมาพัฒนาเป็นปัทสถานทางสังคม ที่กำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติจนกลายเป็นจารีตประเพณีที่มาจากระบบการคิดแบบชาวบ้าน ทำให้การจัดระเบียบสังคมที่มีโครงสร้างจากการนับถือผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษมีความมั่นคงและมีความผูกพันระหว่างสายตระกูลอันเป็นรากฐานของสถาบันครอบครัว และสถาบันชุมชน มีความเป็นเอกภาพทางความคิดเนื่องจากนับถือผีใดเคียวกัน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นสามารถคลี่คลายไปด้วยดีได้ คือ มีการประนีประนอม ยอมความและลดข้อขัดแย้ง เนื่องจากเห็นแก่ผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษของตนเอง

สถานภาพและบทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีคือสังคมและวัฒนธรรมที่สืบทอดทางสายตระกูลถือเป็นหน้าที่และแบบอย่างที่ดีตามแนวทางความประพฤติกคือ ชะง้าหน้าที่หลักคือเป็นตัวกลางติดต่อสื่อสาร โดยอัญเชิญวิญญาณเจ้านายและบรรพบุรุษรับเครื่องเช่น ไห้ว นางเทียมมีหน้าที่หลักเป็นหัวหน้าในการจัดเตรียมอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี และเป็นร่างทรงของวิญญาณเจ้านายและบรรพบุรุษ นางแตงมีหน้าที่หลักคือ เป็นผู้ช่วยนางเทียมในการดำเนินกิจกรรมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี สมุนมีหน้าที่เป็นผู้ช่วยชะง้าดำเนินกิจกรรมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ส่วนพรหมณ์มีหน้าที่ท่องบทสวดพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผู้ประกอบพิธีกรรมที่กล่าวมาส่งผลทำให้มีส่วนในการจัดระเบียบทางสังคม 4 ลักษณะ คือ ระเบียบสังคมในระดับครอบครัว ระเบียบสังคมในระดับวงศ์ตระกูล ระเบียบสังคมในระดับหมู่บ้าน ระเบียบสังคมในระดับชุมชน

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาพิธีกรรมเดือนปีอำเภอวังสะพุงจังหวัดเลย อภิปรายผลได้ดังนี้

5.2.1 องค์ประกอบของพิธีกรรมเดือนปี ประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง

จากการศึกษาพิธีกรรมเดือนปีอำเภอวังสะพุงด้านองค์ประกอบของพิธีกรรมเดือนปี มีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องผีเจ้านาชของฤๅษีฤๅษี คือ พิธีกรรมเดือนปี (ค) จะจัดขึ้นทุกปีในวันอาทิตย์แรกของเดือนหก พิธีกรรมเดือนปีมีชะง้านและนางเทีสมเป็นหัวหน้าในการจัดพิธีกรรมเดือนปี ซึ่งเป็นผู้ที่ถือทอศการปฏิบัติจากสายตระกูลซึ่งเรียนรู้อะไรมาจากการจัดพิธีกรรมมาจากบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ชาวบ้านยกย่องให้ชะง้านและนางเทีสมเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ติดต่อกับผีเจ้านาช (เจ้าฟ้าร่วมขาว ท้าวห้าน้ำ และหลวงศรีสงคราม) และศิบรรพบุรุษ เมื่อมีการขนานานให้ผีเจ้านาชและศิบรรพบุรุษคุ้มครอง และเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเดือนปี โดมมีนางแต่งและสมุนเป็นผู้ช่วยให้การดำเนินกิจกรรมพิธีกรรมเดือนปี ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น

นอกจากนี้การศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมเดือนปีประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง มีความสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิยม คือ การจัดพิธีเดือนปีทุกครอบครัว จะนำเครื่องเช่นไหว้ได้แก่เครื่องกินน้ำ ของไร่ และของขบเคี้ยวมาจุ่มไหว้ทุกครัวเรือน ถือเป็นแบบแผนและขนบธรรมเนียมที่ทุกคนในสังคม ต้องร่วมกันด้วยความปิติยินดีโดยมีระบบเครือญาติที่มีความผูกพันกันทางสายโลหิตเป็นตัวเชื่อมให้เกิดความมั่นคง และทำให้การดำเนินการจัดพิธีกรรมเดือนปีมีความสมบูรณ์ทางองค์ประกอบเนื่องจากการประสานงานกันระหว่างบุคคลที่มีหน้าที่แตกต่างกันไปตามสถานภาพและบทบาท และงานเนกภารกิจการที่พึงกระทำที่เป็นแบบแผนมาแต่โบราณ

5.2.2 ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเดือนปีประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง

จากการศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเดือนปีของชาวอำเภอวังสะพุงมีความสอดคล้องกับแนวคิดในการศึกษาพิธีกรรม และทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ คือ ในพิธีกรรมจะปรากฏมีสื่อสัญลักษณ์ตามเครื่องใช้ในพิธีกรรมเดือนปีของชาวอำเภอวังสะพุง ผู้ศึกษาค้นคว้าความหมายบริบทและหาปรัชญาที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์ต่าง ๆ จากวัสดุอุปกรณ์ โดมิโนเคราะห์ความคิดที่แฝงอยู่และสะท้อนแก่นแท้ของความคิดของชาวบ้าน จากการศึกษาค้นคว้าความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเดือนปีของชาวอำเภอวังสะพุงที่สอดคล้องกับทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ตามความหมายเชิงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏมีได้แก่ เท้า (ขาว) ถือเป็นเครื่องเช่นไหว้

เทพธิดา ซึ่งเชื่อว่าเทพธิดา ผีฟ้า ผีแดน ผีบรรพบุรุษชอบสุรา ซึ่งสืบทอดจากตำนานการกวนเกษียณสมุทร ปลา เป็นสัญลักษณ์ของอาหารที่จะพบเมื่อต้นฤดูฝนชาวบ้านจะนำปลามาถวายผีบรรพบุรุษก่อนที่จะจับบริโภคแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปไก่เป็นสัตว์ปีกที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้และเป็นอาหารประเภทโปรตีนสำคัญของชาวบ้านนำเช่น ไหว้เพื่อความพึงพอใจของผีบรรพบุรุษ (ขณะมีชีวิตอยู่ก็ได้รับประทาน) และนำคางไก่เลี้ยงทายฟ้าฝนได้ในพิธีชุกวัญ ถ้าคางไก่สีแดงโค้งเป็นรูปเคียวเกี่ยวข้าว ฝนฟ้าจะดี ถ้าคางไก่เป็นสีฟ้าหรือสีน้ำเงินและตรงฝนฟ้าจะแล้ง ส่วนสัตว์ใหญ่เช่น ควาย และหมูใช้ฆ่าเช่น ไหว้ผีเจ้าชายและผีบรรพบุรุษ (แทนคน) ดังมีความเชื่อของชาวอุษาคเนย์ว่าน้ำเต้าอันเป็นที่มาของคนเกิดขึ้นจากซากควายตายแล้ว การฆ่าเพื่อสังเวยมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการเจริญเติบโต การฆ่าสัตว์สังเวยเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีให้ดีขึ้นเพื่อการปกป้องคุ้มครองของผีต่อคนตลอดปีหนึ่ง ๆ

ส่วนเทียนใช้จุดไฟเกิดเป็นเปลวไฟเพื่อใช้สื่อสารระหว่างคนกับผีให้ลงมารับเครื่องเซ่นสังเวย ดังปรากฏพบว่าการจุดเทียนเพื่ออ้อนวอนผีเจ้าชายและผีบรรพบุรุษรับเครื่องเซ่นและจุดเทียน 3 ท่อน (ดับแล้วต่อใหม่) เพื่อเลี้ยงทายฟ้าฝน (บ้านวังสะพุง) และการจุดเทียนเวียนหัวเพื่อทำน้ำมนต์ในคูนามนต์ ของชาวบ้าน (นางเทียมจะเพ่งคูนามนต์คูมิปัญหาหมายถึงสิ่งที่ไม่ดีปรากฏกายออกมากก็จะทำใหม่ให้)

คาบที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี แสดงถึงฐานะของผีบรรพบุรุษที่เข้าทรงเนื่องจากคาบเป็นอาวุธสำหรับบุคคลที่มีความสำคัญทางสังคมใดสังคมหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากมีไว้ป้องกันตัว

สัปทนขาว (ฉัตรขาว หรือ อ่มขาว) แสดงถึงความเชื่อว่าผีเจ้าชายจะต้องการใช้กางกั้นแดดฝน เป็นสัญลักษณ์ของเจ้าชายระดับเชื้อพระวงศ์ผู้สูงศักดิ์สมัยเมื่อยังไม่สิ้นพระชนม์เพราะคำว่า “เจ้า” ใช้หน้าหน้าผู้มีเชื้อสายเจ้าราชวงศ์ คำว่าอ่มขาวต่อท้ายแสดงถึงแสนยานุภาพและเกิดพระเกียรติพระเจ้าฟ้าร่มแหล่งหล้าธรณีที่ทรงปราบปรามรวบรวมเมืองเป็นปึกแผ่นและใช้เสริมนามของอาณาจักรล้านช้าง คำว่า เจ้าฟ้าอ่มขาวจึงน่าจะหมายถึงผู้ครองเมืองมีเชื้อสายเกี่ยวข้องกับกษัตริย์เมืองหลวงพระบาง ดังปรากฏความเชื่อในการแต่งกายของผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีบ้านทรายขาว คิ้วซุดขาว รวมถึงผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ตลอดจนหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านนาวัว บ้านโพนงาม

พานบายศรี เป็นสัญลักษณ์ของความชื่นชมยินดีที่เทพธิดา (ผีเจ้าชาย ผีบรรพบุรุษ) บนสวรรค์ได้มาพบปะสังสรรค์กับลูกหลานที่อยู่เมืองมนุษย์ เมื่อมาพบกันระหว่างชาวบ้านและร่างทรง จะจำและนางเทียมจะใช้ฝ้ายผูกแขนเป็นสัญลักษณ์ในการผูกข้อแขนอวยพร

ให้ถูกหลานอยู่ดีคืนดี ประสบแต่ความสุขความเจริญทำให้สภาพของจิตของผู้ประกอบพิธีกรรม
 เดือนปี ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเดือนปีมีความมั่นคง และมีจิตใจที่จะต่อสู้ชีวิตของคนในอนาคตข้างหน้า
 บั้งไฟ จุดเป็นสื่อเพื่อใช้สื่อสารระหว่างศึกับคน หากบั้งไฟไม่ขึ้นฝนจะไม่ดี มีความหมายเดียวกับการใช้เทียน (คัค 3 ท่อน) แล้วจุดไฟหากไหม้หมด ท่อนที่ 1 เติงทาสฟ้าฝน
 ท่อนที่ 2 เติงทาสคน ท่อนที่ 3 เติงทาสสัตว์เดื่อง หรือการใช้ขันน้ำคั้งบนศีรษะของนางเทียม
 แล้วร่ายว่าขันตกแล้วหงายท่ากับฝนฟ้าดี ขันตกแล้วคว่ำฝนฟ้าจะไม่ดี (ต้องเติงอย่างน้อย 3 ครั้ง
 จึงจะสรุปได้)

ขันเมือง เป็นสัญลักษณ์ของผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษซึ่งหมายถึงขันที่บรรจ
 อุปกรณ์สำคัญของบ้านเมืองมาแต่สมัยโบราณสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน (พบบ้านทรายขาว) สิ่ง
 ของที่บรรจไว้ เช่น แผ่นเงิน แผ่นทอง เทียน ผ้าโบราณ

5.3.3 ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเดือนปีกับโครงสร้างทางสังคมประจำหมู่บ้านในเขต
 อำเภอวังสะพุง

จากการศึกษาพิธีกรรมเดือนปีอำเภอวังสะพุงด้านความสัมพันธ์ของพิธีกรรมเดือน
 ปีกับโครงสร้างทางสังคมประจำหมู่บ้านในเขตอำเภอวังสะพุง มีความสอดคล้องกับทฤษฎีโครง
 สร้างทางหน้าที่นิยม คือสังคมประกอบด้วย สถาบันครอบครัวอันมีความเกี่ยวเนื่องกันด้วยระบบ
 เครือญาติที่ช่วยยึดสังคมของชาวบ้านไว้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีพิธีกรรมเดือนปี (ผี)
 บรรพบุรุษผีเจ้านาย เป็นสิ่งยึดโยง ความรู้สึก คำนิยม และปรับบรรทัดฐานของวิถีชีวิตด้านต่าง ๆ
 ให้ชาวบ้านทั้งรวมและจนมีแนวคิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องจากมีความสัมพันธ์กันทางโครง
 สร้างที่มีบรรพบุรุษหรือเจ้าโคตรคนเดียวกันซึ่งได้ประพฤติปฏิบัติมาจากบรรพบุรุษที่มอบหมายบท
 บาทและภาระหน้าที่ของคนในหมู่บ้านจากสาขตระกูลต่าง ๆ (ชะอำ นางเทียม นางแตง สมุน)
 ให้ประพฤติปฏิบัติตามที่ที่รับมอบหมายมาจากบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย (ทุกหน้าที่สืบทอด
 จากสาขตระกูลเท่านั้น) ระบบการคิดของชาวบ้านที่มีต่อพิธีกรรมเดือนปี จึงเหมือนกระจกสะท้อน
 ภาพในอดีตของกลุ่มชนนั้น ๆ จากกระบวนการจัดพิธีกรรมเดือนปี ดังปรากฏมีสัญลักษณ์ที่ต้อง
 ถอดรหัส และแปลความหมาย จากสัญลักษณ์ตามบริบททางสังคม และวัฒนธรรม พิธีกรรมจึง
 เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นซ้ำ (ผลิตซ้ำของเก่า) เพื่อคอยย้ำแนวคิดของคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นถูกหลาน ซึ่ง
 สะท้อนแก่นแท้แห่งระบบการคิดของบรรพบุรุษผู้ถูกหลานให้มีความตระหนักในเรื่องราวประวัติ
 ความเป็นมาแม้ว่าบรรพบุรุษจะล่วงลับไปนานแล้ว นับเป็นกุศโลบายเพื่อสร้างความเข้มแข็งโดย
 สร้างกติกากหรือครอบคุมประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในสังคมไม่ให้ละเมิดกฎที่เป็นข้อห้ามต่าง ๆ
 คนยุคปัจจุบันควรศึกษาเบื้องหลังของกุศโลบายของบรรพบุรุษจากพิธีกรรมเดือนปีเพื่อความเข้าใจ

สภาพสังคม และวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานการพัฒนาชุมชนที่มีพิธีกรรมท้องถิ่นของชาวอำเภอวังสะพุง เป็นสายใยสัมพันธ์จากอดีตสู่ปัจจุบัน พิธีกรรมท้องถิ่นอำเภอวังสะพุงช่วยสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ของชุมชนให้มีพลังสามารถรวมญาติมิตรเพื่อนบ้าน และผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้เป็นเครือข่ายและมีสำนึกที่เข้าร่วมกัน ต่อความเป็นมาของกลุ่มชนและประวัติศาสตร์ของชุมชนเนื่องจากบรรพค้ำคนตระกูลหรือเจ้าโคตรหรือเชื้อสายของผู้นำที่เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์จะมีความเกี่ยวข้องกับผู้นำทางวัฒนธรรมในรูปแบบการประกอบพิธีกรรมท้องถิ่นเป็นการมองผู้นำหรือวีรบุรุษในตำนาน (mythical Hero) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่และพิธีกรรม

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาค้นคว้าผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

5.3.1.1 ผลการศึกษาควรจัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนระดับท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังศึกษา

5.3.1.2 ควรนำแนวทางประเพณีปฏิบัติคนของชะง้านางเทียมสมุนและนางแดงที่มีต่อชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางการประเพณีปฏิบัติเพื่อส่วนรวม สมควรเผยแพร่ แนวทางการดำเนินชีวิตที่ผสมการนับถือผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษกับแนวทางการดำเนินชีวิตแบบพุทธศาสนาผสมผสานอย่างลงตัว

5.3.1.3 ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สืบทอดประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองที่ผ่านพิธีกรรมท้องถิ่นของท้องถิ่นอำเภอวังสะพุง มีความสำคัญต่อวัฒนธรรมกลุ่มชนกลุ่มน้ำเลย ควรได้รับการสืบทอดและอนุรักษ์เผยแพร่ให้ถูกต้อง โดยส่งเสริมให้มีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม

5.3.1.4 แนวคิดเรื่องผีเจ้านายและผีเจ้าโคตร มีผลดีต่อการรักษาขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของชุมชนควรเผยแพร่แนวความคิดเพื่อการพัฒนาสังคมท้องถิ่นที่นับถือผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษเนื่องจากการนับถือผีเป็นกลไกควบคุมสังคมให้อยู่ในกรอบและจารีตประเพณี

5.3.1.5 พิธีกรรมท้องถิ่นของชาวอำเภอวังสะพุง มีคุณค่าต่อชุมชนในแง่การปรับตัวตระหนักในบทบาทหน้าที่ที่ไม่มีเงินตอบแทนแต่ทุกคนเสียสละเพื่อส่วนรวม วัฒนธรรมการร่วมกิจกรรมพิธีกรรมท้องถิ่นสมควรได้รับการอนุรักษ์และเผยแพร่ให้คงอยู่ตลอดไปเพราะเป็นวิธีการที่บันทึกผลสัมฤทธิ์ทางวัฒนธรรมอย่างวิเศษ แห่งสังคมมนุษย์ อย่างแท้จริงเพราะเป็นแหล่ง

ความรู้เกี่ยวกับสังคม การกำเนิดสังคม โครงสร้างทางสังคม และการลำดับเครือญาติและแสดงที่มาของกลุ่มชาติพันธุ์ทางมานุษยวิทยา

5.3.1.6 จะจำ นางเทียม สมุน นางแต่ง ควรเป็นบุคคลที่รัฐให้การยกย่องเนื่องจากเป็นแบบอย่างของบุคคลทางวัฒนธรรม เป็นที่ยอมรับของชุมชน

5.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

5.3.2.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปีของอำเภอวังสะพุงจังหวัดเลย กับองค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปีของชุมชนอื่นในเขตจังหวัดเลย และจังหวัดในภาคอื่นในประเทศไทย

5.3.2.2 ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ ความเชื่อการนับถือผีเจ้านาชและผีบรรพบุรุษในพิธีกรรมเลี้ยงปีของอำเภอวังสะพุงจังหวัดเลย กับจังหวัดอื่นในประเทศไทย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสารมวลชนทฤษฎีและแนวทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : เอคิสันเพรส ไพรคัท, 2543.
- กาญจนา สวนประดิษฐ์. ศีตาโชน : ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอคำชะอี จังหวัดเดช. ปริญญาโท ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.
- กฤตยา แสงเจริญ และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่องแนวทางการให้ความรู้ทางด้านสุขภาพอนามัย แก่หมอตำบักฟ้า. ขอนแก่น : คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537.
- กิ่งแก้ว อัครถาวร. คติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฑาทกา, 2520.
- _____ . "ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์การพิมพ์, 2523.
- กิจดิวัฒน์ สักนาโค. จารึกพระบรมเมืองชายขาว. ม.ป.ท. ม.ป.ป. (อัครานา).
- กฤษณา ชัยวินิตต์. ศาสนาชาวบ้านในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน. ปริญญาโท ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.
- ก่อ สวัสดิพานิชย์. อีสานเมื่อวันวาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัท ที. วาทิน พับติเคชั่น จำกัด, 2534.
- ขจักษ์ บุรุษพัฒน์. แดดาว. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2537.
- ขอนแก่น, มหาวิทยาลัย. พจนานุกรมอีสาน - กลาง. ขอนแก่น : ศิริภักดิ์ออฟเซ็ท, 2522.
- คณะกรรมการโครงการศึกษาแม่น้ำเดช. รายงานโครงการศึกษาแม่น้ำเดช. สถาบันราชภัฏเดช, 2539.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ม.ป.ท. ม.ป.ป.
- งามพิศ สัตย์สงวน. การวิจัยทางมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2542.
- เจริญ ดันมหาพราน. เบิงประเพณีบ้านซ้อ. นนทบุรี : ชารบัวแก้ว, 2541.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. ของคืออีสาน. ม.ป.ท. ม.ป.ป.
- จารุวรรณ ชรวัตถ. คติชาวบ้านอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.
- _____ . "ตำนานในกลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว : ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับบริบททาง

สังคม” ใน คติชนกับคนไทย-ไท. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542. 185 – 197.

_____. “บทบาทของหมอตำค้อสังคมอีสาน” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศิลปกรรม.
พิมพ์ครั้งที่ 2. ชุดไทยศึกษาเล่มที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2536. 132 – 176.

จุดบรรจบ พยายามนันทและคณะ. หัวใจชนบทศิลปศิลป์แผ่นดินไทย. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์
พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543.

อุเทสิกของเหวิน. ชนชาติไต. แปลจาก The Dai or the Tai and their Architecture and Customs
in south China By Zhu : oamgwem / original English Translation by Zhang
Honogwei โดยงามพรรณ เวชชาชีวะ. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินติ้งเฮ้าส์,
2536.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ฝึเจ้านาช. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2537.

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. “วิธีการเก็บข้อมูลเพื่อเข้าใจสภาวะและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน”
ใน การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. อุทัย คุชเกษม บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งที่ 2.
ขอนแก่น. สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537, 135.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

_____. สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง
เฮ้าส์, 2543.

ชนินทร์ คันคิปปุม. ประวัติบ้านทรายขาว. ม.ป.ท. 2498. (อัครสานา).

ชยันต์ วรรณระภูติ. “การกำหนดกรอบคิดในการวิจัยเชิงคุณภาพ” ใน การวิจัยคุณภาพเพื่องาน
พัฒนา. อุทัย คุชเกษม บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น. สถาบันวิจัยและ
พัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537, 38.

ชาคริต อนันทรวัน. บทสุขขวัญ (จังหวัดเลย). กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, 2538.

ชอบ คีสวนโลก. “ขอมอีสาน” ใน อีสานฉบับพุทธศาสนา. ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.

คนุต ไชยสินธุ์. วรรณกรรมจังหวัดเลย. เลข : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, 2537.

_____. จารึกพระเจ้าองค์ทอง. เลข : สถาบันราชภัฏเลย, 2543. (อัครสานา).

- คณิศ ไชยไชยา. ดัชนี ศาสนา และระบบความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2538.
- ดวงเดือน มุนธาวง และโอทอง คำอินธุ. แนวคิดและอีคคตอง ท้าวสูง ท้าวเจือง. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2540.
- เดิม วิชาศย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์ลาว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- ธวัช ปุณโณทก. "ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน" ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530. ก. 350 - 392.
- . เที้ยวอีสาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, 2532.
- . ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- . ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสาน. ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. 350 - 351. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ธิดา โมติภักดิ์ และจ่านงค์ ทองประเสริฐ. "ศาสนาและพิธีกรรมของไทย" ใน เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 3. วันชัย เขิดชูกอบและอังคณา นันท์ธิตาวรรณ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, 2538, 4 - 7.
- ธิดา ศาระชา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2539.
- นครราชสีมา, จังหวัด. ห้องไทยศึกษานิตน์. นครราชสีมา : สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2540.
- นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- นิคม วงเวียน. "บทวิเคราะห์วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวถั่วซ" ใน วัฒนธรรมถุ่มแม่น้ำมูล : กรณีเขมรลาว ชั่วสุรินทร์. กรุงเทพมหานคร : สารมวถน, 2533, 181 - 197.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ท่องเที่ยวบุญบั้งไฟในอีสาน : บุญบั้งไฟต้องรับใช้ชาวไฮไฮรับ
ใช้บุญบั้งไฟ. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2536.

นิวัฒน์ พ.ศรีสุวรรณนท์. ประวัติศาสตร์ไทย - ดาว - อีสาน. กรุงเทพมหานคร : มิตรนาการพิมพ์,
2529.

นงเยาว์ อารุงพงศ์วัฒนา. โลกทัศน์ของชาวบ้านต่อการเล่นผีโขน : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านนาข้าว
คำบนาข้าว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชานาฏศิลป์ คณะ
มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครุสวนสุนันทา, 2535.

บงอร ปิณฑันธุ์. ดาวในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักกองทุนสนับสนุน ราชบัณฑิตยสถาน
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

ปิ.เจ.เอวิต. "ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และกำเนิดของชนชาติไทย : ตัวอย่างและวิธีการ" ใน คนไทย
(เดิม) ไม่ได้อยู่ที่. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2533, 40 - 78.

ประมวถ ดิกคินตัน. คติชนชาวบ้าน : การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร :
แพรววิทยา, 2521.

ประมวถ พิมพ์เสน. ความเชื่อเรื่องผีภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสาน. เล่มที่ 4. ขอนแก่น : พระธรรม
จันทร์, ม.ป.ป.

ประสพ อิศรปริษา และคนอื่น ๆ. ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอีสาน. มหาสารคาม :
จิตกัณฑ์การพิมพ์, 2518.

ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ. จังหวัดของเรา 17 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2532.

ปราณี วงษ์เทศ. "การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย" ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ.
กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530. 225 - 118.

_____ . "ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชน" ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2542, 137 - 148.

_____ . สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2543.

_____ . ค่านานและพิธีกรรมของอำนาจและอำนาจทางประวัติศาสตร์ในจินตนาการของชาวนา
ในอุษาคเนย์. ใน กาญจน์ ละเอียดศรีและธนศ อารักษ์สุวรรณ (บรรณาธิการ),
กระจกหลายด้านภายใต้ประวัติศาสตร์. 150 - 160. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2544.

- _____ . การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย. ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. 225 - 324. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- _____ . “การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย” ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 4. ชุดไทยศึกษาลำดับที่ 1. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ปราณี บานชื่น. ความหมายและประวัติความเป็นมาของการตั้งชื่อตำบลหมู่บ้านและสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในเขตจังหวัดเลย. ม.ป.ท., 2527.
- ปรีชา นุ่นสุข. “มรดกทางวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. 127 - 128. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ปรีชา พิณทอง. ประเพณีโบราณ. พิมพ์ครั้งที่ 7. อุบลราชธานี : สิริธรรมออฟเซ็ท. 2534.
- พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลข. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิชา, 2516.
- พิชิต สุนทร. ภูมิศาสตร์จังหวัดเลย. เลข : วิทยาลัยครูเลย, 2534.
- พิไลวรรณ แสงขำ. ความรู้เรื่องเมืองเลย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเลย, 2526.
- พิมพ์ใจบรรณกิจ, สำนักพิมพ์. “ประวัติบางเรื่องเกี่ยวกับภาคอีสาน”. ใน ดินฐานเดิมรอบแคว้นแดนไทย. กรุงเทพมหานคร : ธนวิรัชการพิมพ์, 2533.
- เพ็ญนิภา อินทรตระกูล. การนับถือผีของชาวไทยตำบลบ้านนาป่าหนาด ตำบลนาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. ปริญาณิพนธ์ ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตไทยศึกษา มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535.
- ไพบุณย์ แพงเงิน. ถอดนถำภูมิปัญญาของอีสาน. กรุงเทพมหานคร : โอเอส. พรินติ้ง. เฮ้าส์, 2534.
- ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงจงเจริญ, 2518.
- มาลา คำจันทร์. เด่นเรื่องผีล้านนา. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2544.
- มานุษยวิทยาสถิตินธร, ศูนย์. สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542. (จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดศูนย์มานุษยวิทยาสถิตินธร วันอังคารที่ 9 มีนาคม 2542).

- ยศ ถันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
- ทอนนุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2530.
- พระอริยานุวัตร เขมจารี. "พระคติความเชื่อของอิสาน" ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536, 1 - 65.
- อริยานุวัตร เขมจารี. "พระคติความเชื่อของอิสาน" ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536, 1 - 65.
- ราชวรมณี, พระ (ป.อ.ปฤตโค). ทุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2542.
- เรณู อรรถฐาภรณ์. "ภูมิปัญญาไทใหญ่กับความเชื่อและพิธีกรรม" ใน "ไทลื้อ". 25 พฤศจิกายน 2541. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2541, 434 - 448.
- เรณู เหมือนจันทร์เชษ. ความเชื่อเรื่องผีของไทยฝั่ง. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมมิกา, 2542.
- รวมสงฆ์ชาวอิสาน 17 จังหวัด, ศูนย์. มรดกอิสาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2533.
- ร่ำเพช ไชยสินธุ์. "สิทธิชุมชนอิสาน : ระบบความคิดและการดำรงอยู่" ใน วารสารไทยศึกษา. ชลธิชา สัตยาวัฒนา บรรณาธิการ. ปทุมธานี : ธีระการพิมพ์, 2544, 116 - 117.
- วิจิตรา ขอนยาง. การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอิสาน. ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิตไทยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, มหาสารคาม, 2532.
- วิทย์ พิณคันเงิน. ความเป็นมาของมานุษยชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งโรจน์การพิมพ์, 2515.
- วิรัช วิรัชนิการวรรณ และนิภาวรรณ. การเข้าทรงและร่างทรง ความเชื่อพิธีกรรมและบทบาทที่มีต่อสังคม. กรุงเทพมหานคร : โอเคชั่นสโตร์, 2533.
- วิวัฒน์ พันธุฉานนท์. "ศรีสองรัก พรมแดนศักดิ์สิทธิ์ต่อมิตรไมตรี". ใน สารคดีเพื่อความเข้าใจในแผ่นดินไทย. กรุงเทพมหานคร : สารคดี, 2539, 87 - 79.
- วิโรฒ ศรีสุโร. ชาติอิสาน. น.ป.ท., น.ป.ป.

- วัฒนธรรมจังหวัดเลย, ศูนย์. สภาพตึงแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดเลย. เลข : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์,
2533.
- _____ . เบื้องจังหวัดเลยศิลปวัฒนธรรมและธรรมชาติ. เลข : นป.ท, 2540.
- _____ . สมบัติเมืองเลย. เลข : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, 2541.
- _____ . โบราณคดี ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดเลย. เลข : ศูนย์ศิลป
วัฒนธรรม วิทยาลัยครูเลย, 2530.
- ศิตปากร, กรม. พื้นอีสาน. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, 2531.
- _____ . จารึกในประเทศไทย เล่ม 5. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2529.
- ศิขานุกิษย์, คณะ. ชีวิตประวัติพระคุณเจ้าพระธรรมวาลังการ. หลวงปู่ศรีจันทร์ วัณณาโก.
อุครธานี : ภาคอีสาน, 2537.
- ศิริพร ฅ ถวาง และตุ๊กัญญา กักรราชย์. คติชนกับคนไทย - ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2542.
- ศรีศักร วัตติโกคม. แองอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2533.
- _____ . "ชาวสยามที่เวียงจันทน์และอีสานเหนือเป็นผู้สร้างแคว้นสุโขทัย". ใน พลิก
ประวัติศาสตร์แคว้นสุโขทัย. ตุจฉ์ วงษ์เทศ และคณะบรรณาธิการ.
กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2540. 73 - 96.
- _____ . "การนับถือผีในเมืองไทย." ศิลปวัฒนธรรม. แปลโดย กัญญรัตน์ เกาฬิจิตร. 5 (4) :
6 - 17 ; กุมภาพันธ์ 2527.
- ศึกษาริการ, กระทรวง. ตุ่ความเข้าใจวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กู๊ฟ
จำกัด, 2532.
- _____ . ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร. เล่มที่ 11 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
2535.
- ศึกษาริการ, กระทรวง, การวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ประชาชน, 2538. (เอกสาร
ประกอบการสัมมนาเพื่อจัดทำแผนการศาสนาและการวัฒนธรรมฉบับที่ 1 ของ
อนุกรรมการฯ ศาสนาและวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาริการ, 2538).
- สนิท สมักรการ. วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮ้าส์.
2534.
- ตวิง บุญเจิม. มรดกอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. อุบลราชธานี : มรดกอีสาน, 2539.

สาร สารทัศนนานันท์. "เมืองเลขของเรา" ใน มรดกไทยเดย. คนุพล ไชยสินธุ์. บรรณาธิการ.

เลข : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, 2534, 24.

_____ . หนังสือชุดสมบัติอีสาน เล่ม 1 อีศติบสอง - คองสิบสี่. ม.ป.ท. 2522.

สิริพงษ์ นามวงษ์. ประวัติโรงเรียนบ้านโพนงาม. ม.ป.ท. 2524. (อัครสานา)

ติลา วีระวงษ์. ประวัติศาสตร์ลาว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2539.

ศุจิตต์ วงษ์เทศ. ร่องร่ำท่าเพลง : คนครีและนาฏศิลป์ชาวสยาม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
พินเณศ, 2532.

_____ . เบิงตั้งคมและวัฒนธรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2543.

ศุเทพ สุนทเกตุ. "ความเชื่อเรื่องผีปู่ตา ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ." ใน อีสานรำลึก
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, 2525, 116 - 133.

_____ . สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2511.

ศุเมธ เมธาวิฑูถก. สังข์ปี่พิธีกรรม. กรุงเทพมหานคร : โอเคียนสโตร์, 2532.

ศุทัศน์พงษ์ กุฑนุคร. ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก อำเภอคำน้ำแซบ จังหวัดเดย.
ปริญญาานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม, 2536.

ศุรพล วิรุฬห์รักษ์. นาฏศิลป์ปริวรรต. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลป
กรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ศุรศักดิ์ ศรีสาอาง. คำดับกับขวัญลาว. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานโบราณคดีและ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2543.

ศุริยา สมทศุปรดี และคณะ. สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟการวิเคราะห์และตีความหมายทาง
มานุษยวิทยา. นครราชสีมา : ศึกษานานิตส์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2541.

_____ . วิถีคิดของคนไทย : พิธีกรรม "ช่วงผีเพื่อน" ของ "ดาวข้าวเจ้า" จังหวัด
นครราชสีมา. นครราชสีมา : สำนักวิชาเทคโนโลยีสุรนารี, 2540.

_____ . บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก : พิธีกรรมข้าวและมนุษย์ในบริบททางสังคม และ
วัฒนธรรมของอีสาน. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.

- สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิติอาภา. “สังคมและวัฒนธรรมอีสาน : สัญลักษณ์สำคัญใน บุญบั้งไฟ” ใน สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟวิเคราะห์และตีความหมายทาง มานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2541.
- _____. บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก. ขอนแก่น : ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของ อีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.
- สมชาย ห่มสะอาด และประเสริฐ ถิวานันท์. 73 จังหวัด เล่ม 3. กรุงเทพมหานคร : เดือนสยาม, 2539.
- สมชาติ มณีโชติ. “ใบเสมาหินจังหวัดเดช” ใน มรดกไทย. คนุต ไซฮินธุ์. บรรณาธิการ. เดช : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, 2534, 87.
- สมบัติเมืองเดช. เดช : โรงพิมพ์รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, 2541.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเคียน สโตร์,
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2538.
- อคิน รพีพัฒน์. ม.ร.ว. และคณะ การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. ขอนแก่น : สถาบันวิจัย และพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537.
- อนุমানราชชน. พระยา. ศาสนาเปรียบเทียบ. โดยเสฐียร โกเศศ (นามแฝง). กรุงเทพมหานคร : บรรณานุกรม, 2502.
- _____. วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย : โดยเสฐียรโกเศศ (นามแฝง). กรุงเทพมหานคร : คถิงวิทยา, 2514.
- _____. การศึกษาเรื่องประเพณีไทย. โดยเสฐียร โกเศศ (นามแฝง). กรุงเทพมหานคร : บทวิจารณ์พิมพ์, 2524.
- _____. เรื่องของชนชาติไทย. กรุงเทพมหานคร : ศุภภาดาพรวิฑู, 2533.
(กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ในวาระครบ 100 ปี ศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน และองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ประกาศเกียรติคุณ เป็น “บุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก” วันที่ 14 ธันวาคม 2531).
- อนันท์ กาญจนพันธ์. “พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในถานนา” ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2542, 149 – 161.

- อู่คำ พรหมวงษา, ท้าว. เจ้าเรื่องไท-ลาว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์, 2508.
- อุทัย เทพศิธา. ความเป็นมาของไท-ลาว. กรุงเทพมหานคร : ประสานด้านการพิมพ์, 2509.
- อุทัย หิรัญโค. ธารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์อักษร, 2526.
- เอกวิทย์ ฅ ถถาง. ภูมิปัญญาอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, 2544.
- อำเภอวังสะพุง, สำนักงาน. อำเภอวังสะพุงจังหวัดเลย. เลข : ม.ป.ท. 2544.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

แผนที่

ภาคผนวก ข.
แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต

แบบสัมภาษณ์

ชุดที่ 1

เรื่อง พิธีกรรมเลี้ยงปี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
ใช้สำหรับผู้ประกอบพิธีกรรม และผู้รู้ในหมู่บ้าน

วิธีใช้แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นแนวคำถามผู้ให้ คือ ผู้ศึกษาและผู้เก็บรวบรวมข้อมูล ใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์. ประกอบการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ภูมิหลังของผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ ..... สกุล ..... เพศ .....สถานภาพ
อายุ ..... ปี ศาสนา ..... อาชีพ .....
การศึกษา ..... มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านเลขที่ .....
ตั้งแต่ปี ..... บ้าน ..... หมู่ที่ ..... ถนน .....
ตำบล ..... อำเภอ ..... จังหวัด .....

2. ปัจจุบันท่านมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเลี้ยงปี ในฐานะ

- ( ) ขะจ้ำ (หรือกวนจ้ำ)
( ) นางเทียม หรือบัวนาง
( ) นางแตง หรือแม่แก่นบ้านแก่นเมือง
( ) สมุน หรือ ช้างแก้ว
( ) พราหมณ์ (หรือหมอพร)
( ) ผู้รู้ในหมู่บ้าน

3. ท่านเข้าร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงปีมาจำนวน ..... ปี ตั้งแต่ปี .....

สาเหตุที่ท่านเข้าร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงปี .....

.....

ท่านมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงปี อย่างไรบ้าง .....

.....

ตอนที่ 1 องค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปี หมู่บ้านที่ทำการศึกษา

1. พิธีกรรมเลี้ยงปีมีประเพณี พิธีกรรมใดบ้าง และมีการประกอบพิธีอยู่ในช่วงระยะเวลาใด.....พิธีกรรมเลี้ยงปี จัดวัน..... เดือน ..... ขึ้น ..... ค่ำ
2. จงลำดับขั้นตอน ในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีในหมู่บ้านของท่าน .....
3. ขั้นตอนใดที่ถือว่าสำคัญ ..... เพราะ .....
4. หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมเลี้ยงปีแล้ว อาหารคาว หวาน และเครื่องใช้ประกอบพิธีนำไป .....
5. ท่านมีความเห็นอย่างไร กับคำกล่าวว่า “พิธีเลี้ยงปี คือ กิจกรรมชาวบ้านจัดทำเพื่อบูชา เช่น ไหว้ ผีบรรพบุรุษ และผีเจ้าฟ้าร่มขาว” .....
6. ท่านคิดว่าเหล่าที่นำมาเช่น ไหว้ผีบรรพบุรุษของท่าน มีส่วนช่วยเหลือกิจกรรมพิธีกรรมเลี้ยงปีในด้านใด .....
7. วันเวลาที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ในหมู่บ้านท่าน ท่านคิดว่ามีมาแต่เดิม หรือเปลี่ยนแปลงในกรณีใด .....
8. ผู้ที่อพยพเข้ามาอาศัย ผีบรรพบุรุษของหมู่บ้านท่าน คือ .....
9. เมื่อบายศรีสู่ขวัญเสร็จแล้ว ชิงปืนมีความหมายว่า .....
10. มีคำเชิญผีบรรพบุรุษของหมู่บ้านท่าน ลงมารับเครื่องเช่นดังเวว่า .....
11. หลังจากพิธีบายศรีสู่ขวัญแล้ว ผู้ที่จะ “ลงเล่นม่วนฮิน” และเล่นกลอนฟ้อนรำคนแรก คือ .....
12. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ สถานที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี หรือคอนหอนในหมู่บ้านของท่าน .....
13. เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับ ความเชื่อเรื่องคอนหอนอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์.....
.....
14. บทบาทของท่านในฐานะ .....
- ชาวบ้านให้ความนับถืออย่างไร เพราะ .....
15. คำถามเกี่ยวกับอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปี

สิ่งของที่นำมาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี	สาเหตุที่ต้องนำมาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี	ความหมายของการใช้อุปกรณ์ในพิธีกรรมเลี้ยงปี
1.	1.	1. ....
2.	2.	2. ....
3.	3.	3. ....
4.	4.	4. ....

16. วิญญาณผีที่เข้าทรงจะจำ มีใครบ้าง .....

17. วิญญาณผีเจ้านายที่มาเข้าทรงจะจำและนางเทียมนั้นมีประวัติความเป็นมาและความสำคัญ ต่อชาวบ้านคือ .....

18. ท่านมีความเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปีในแต่ละปี จะมีส่วนทำให้บังเกิดผลอย่างไรต่อการดำรงชีวิตของท่าน .....

19. ถ้าไม่มีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ตามกำหนดระยะเวลาที่เคยปฏิบัติแล้ว ท่านเชื่อว่าจะทำให้บังเกิดผลอย่างไรต่อการดำรงชีวิตของท่าน .....

20. ท่านมีความเชื่อว่าจะดวงคนที่ผ่านการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี แล้วจะสามารถบันดาลสิ่งใดให้กับผู้ที่มีดวงมงคลไว้ครอบครอง .....

21. การบวงสรวงสังเวยวิญญาณผีประจำเมืองและหมู่บ้าน ใช้สัตว์ประเภทใดมาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี .....

ทำไมต้องเลือกเอาสัตว์ประเภทนี้ .....

22. บริเวณคอนหอบปัจจุบันกับสมัยก่อนมีขนาดต่างกันมากน้อยเพียงใด.....

23. บริเวณคอนหอบปัจจุบันกับสมัยก่อนมีขนาดต่างกันมากน้อยเพียงใด .....

24. วิญญาณผีบรรพบุรุษของท่านประทับทรงในขณะที่ประกอบพิธีกรรมหลังเสร็จสิ้นขั้นตอนการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีแล้วคิดว่าใช้พลังงาน ไปมากน้อย.....

25. ขั้นตอนพิธีกรรมเลี้ยงปีของบ้านที่โคคเค่น .....
26. พิธีกรรมเลี้ยงปี มีอุปกรณ์และสิ่งของที่นำมาประกอบพิธีกรรมนั้น ประกอบ
ด้วยสิ่งใดบ้าง .....
27. การใช้คาบเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี ในหมู่บ้านของท่านมีความหมายในแง่ใด .....
28. จงบอกอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องเช่นสังเวศคือ ..... และมูลเหตุ
ของการจัดทำขึ้น.....
- .....
29. จงแจกแจงเครื่องชดที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ในหมู่บ้านท่านประกอบด้วย
.....
30. จงเล่าถึงขั้นตอนที่มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับปรุง ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน
แล้วผู้คนยอมรับ .....
31. เครื่องบูชาสิ่งของ และสัตว์ต่าง ๆ ที่ผ่านพิธีกรรมในการแก้บนแล้ว หรือผ่าน
พิธีกรรมการเช่นไหว้ดวงสว่างบูชาแล้ว มีวิธีการปฏิบัติอย่างไร .....
- .....
32. การขอกันเทียนเพื่อเป็นเครื่องรางของขลังพิธีกรรมเลี้ยงปี มีวิธีการอย่างไร
..... และจะมีผลต่อชีวิตของบุคคลที่มาขอกันเทียน
อย่างไรบ้าง .....
33. อาวุธที่ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในพิธีกรรมเลี้ยงปี .....
- .....มีความสำคัญต่อพิธีกรรมเลี้ยงปีและผู้ประกอบพิธีอย่างไร
- .....
34. เครื่องดนตรีที่นำมาบรรเลงประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ได้แก่ .....
- .....
35. ขั้นตอนเลี้ยงทาสหมู่บ้านของท่านใช้วิธีการใด เลี้ยงทาสผู้คน ฟ้าฝ่น สัตว์
- บั้งไฟ
- เทียน
- ชันน้ำ

ตอนที่ 2 ความเชื่อพิธีกรรมเลี้ยงผี หมู่บ้านที่ทำการศึกษ

1. ชาวบ้านในหมู่บ้านของท่านมีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงผี .....
อย่างไร.....
2. การนำอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ได้แก่ ปลาบ่าว-ปลาสาว หมาก
พลู บุหรี่ (มวนชา) กระจับข้าวเหนียว น้ำ เหล้า เหล้านี้ มาเช่นไร ใ้เจ้าปู่ตา ประจำคอนหอ
ทุกครัวเรือน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะอย่างไรเกี่ยวกับเครื่องเช่นไร มีความสัมพันธ์กับผีบรรพบุรุษ
อย่างไร .....
3. ผีปู่ตา มีบทบาทต่อสภาพสังคม ของหมู่บ้านท่านอย่างไร .....
4. จงบอกเรื่องที่ ชาวบ้านทำคิดแล้วนำเหล้าไหไก่โต เข้ามาขมา เจ้าปู่ในวัน 15 ค่ำ
.....
5. การระบบที่มีส่วนช่วยชีวิตของชาวบ้านในยามวิกฤตแล้วประสบผลสำเร็จในหมู่
บ้านของท่าน ได้แก่ เรื่องใด .....
6. มีความเชื่อว่าถ้าไม่มาร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีแล้วจะเจ็บป่วยท่านมีความคิดเห็นว่า
.....
7. ระหว่างเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีในหมู่บ้านของท่าน สิ่งต้องห้ามหรือจะถ้าได้แก่
.....
8. ชาวบ้านของท่าน มีความเชื่อว่าวิญญาณผีเจ้านาย องค์ใดที่คุ้มครองให้การดำเนิน
ชีวิตเป็นปกติ.....
9. จะจำที่ชาวบ้านนับถือขณะมีชีวิตอยู่ เพราะประพฤติดนเป็นแบบอย่าง เมื่อเสียชีวิต
มีวิธีเลือกจะจำใหม่ตามความเชื่ออย่างไร .....
10. เมื่อจะจำนางเทียมสมุนดาช จะจำและนางเทียมสมุนรุ่นต่อมาจะดำเนินอย่างไร
เพราะท่านกลายเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษที่คอยปกป้องรักษา ลูกหลาน และบ้านเมืองต่อไป
.....
11. ความเชื่อเกี่ยวกับบริเวณคอนหอของหมู่บ้านท่านที่เคยปรากฏมาได้แก่
.....
12. จงเล่าเรื่องเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ ความศักดิ์สิทธิ์ของวิญญาณเจ้าปู่ประจำคอนหอ
.....

13. การนับถือผีบรรพบุรุษให้กำลังใจแก่ท่านด้านใด .....
14. ผีบรรพบุรุษ กับคนธรรมดา มีความแตกต่างกันอย่างไร .....

ตอนที่ 3 ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมกับโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้าน

1. ขะจ้ำที่ทรงตำแหน่ง ..... ก่อนท่านรับช่วงต่อนั้น คือ ..... มีบทบาทอย่างไร ต่อชาวบ้านและผู้ที่นั่งถือ .....
2. ผู้ที่ยกพาข้าวถวาย ศิเ้านายในหมู่บ้านท่าน คือ ..... ตำแหน่งทรง ..... บทบาทที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านได้แก่ .....
3. การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีในแต่ละปี บุคคลใดที่มีบทบาทในการดำเนินการ .....
4. การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีประจำหมู่บ้านท่าน มีการประสานงานเพื่อลำดับขั้นตอนการจัดพิธีกรรมและมอบหมายคามบทบาทของชะจ้ำ นางเทียม นางแคง สมุน อย่างไร .....
5. ตำแหน่งในการดำเนินงานพิธีกรรมเลี้ยงปีในหมู่บ้านท่านประกอบด้วย .....
6. การแก้บนของชาวบ้านมีการประสานงานกันอย่างไร ในการจัดทำพิธีแก้บน (การแก้บนประจำปีสัตว์ใหญ่เช่น ค้าง แกลบค้างเพียง).....
7. ผู้เป็นหัวหน้าใหญ่ในการดำเนินงานพิธีเลี้ยงปีประจำหมู่บ้านของท่านคือ .....
8. ระบบเครือญาติมีส่วนช่วยสนับสนุนในการนั่งถือศี .....
.....
9. ท่านคิดว่าวิญญาณผีบรรพบุรุษของท่านที่รับทอมาแต่บิดามารดาชื่อว่า .....
10. ท่านคิดว่าพิธีกรรมเลี้ยงปีในหมู่บ้านของท่านมีอิทธิพลต่อความประพฤติปฏิบัติตนของชาวบ้านมากน้อยเพียงใด .....
11. การนั่งถือศีนั้นลงทุนน้อย แต่ผลที่ได้จากการนั่งถือศีประจำหมู่บ้านได้แก่ .....
12. ชื่อวิญญาณผีบรรพบุรุษที่ถูกกล่าวขานและประทับทรงชะจ้ำ นางเทียม และสมุนในปัจจุบัน คือ.....
13. จงเล่าเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษใช้ร่างทรงประทับทรง 2 ร่าง แล้วเกิดกรณีพิพาทระหว่างร่างทรงคนที่ 1 และคนที่ 2. ....
14. วิญญาณบรรพบุรุษชื่อ ..... ที่ใช้ร่างทรงรักษาคนเจ็บป่วยโดยการรักษาเพื่อช่วยชีวิตของชาวบ้าน.....

15. จงบอกชื่อช่างทรงที่ใช้วิญญาณบรรพบุรุษรักษาคนป่วย .....
โดยเรียกค่าช่าง (เงินก่านัน) ราคาแพง .....

16. จงบอกถึงวิธีการปฏิบัติคนระหว่างชะง้า กับนางเทียมที่อาวโส

.....

17. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับชื่อต่อไปนี้หรือไม่

- เจ้าฟ้าร่มขาว .....
- ท้าวห้าน้ำ .....
- หลวงศรีสงคราม .....
- เจ้าพ่อขุนราม .....
- เจ้าพ่อคำแหง .....
- เจ้าพ่อราศทไซ .....
- เจ้าพ่อคิน .....
- มหาแอ .....

แบบสัมภาษณ์

ชุดที่ 2

เรื่อง พิธีกรรมเลี้ยงปีอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
วิธีใช้แบบสัมภาษณ์ใช้สำหรับผู้นำชุมชน และประชาชนที่เกี่ยวข้อง

แบบสัมภาษณ์นี้ เป็นแนวคำถามผู้ให้ข้อมูล และผู้เก็บข้อมูล ใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ประกอบการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ภูมิหลังของผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ .....สกุล .....เพศ .....สถานภาพ .....

อายุ ..... ปี ศาสนา ..... อาชีพ .....

การศึกษา ..... มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านเลขที่ .....

ตั้งแต่ปี ..... บ้าน ..... หมู่ที่ ..... ถนน .....

ตำบล ..... อำเภอ ..... จังหวัด .....

2. ปัจจุบันท่านมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเลี้ยงปีในฐานะ

- ( ) กำนัน
- ( ) ผู้ใหญ่บ้าน
- ( ) กรรมการ องค์การบริหารส่วนตำบล
- ( ) ข้าราชการ
- ( ) พระสงฆ์
- ( ) ประชาชน (ผู้สูงอายุ และเยาวชน)

3. ท่านเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีมาจำนวน ..... ปี ตั้งแต่ปี .....

สาเหตุที่ท่านเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี .....

.....

.....

ท่านมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงปี อย่างไรบ้าง .....

.....

.....

ตอนที่ 1 องค์ประกอบของพิธีกรรมเลี้ยงปีหมู่บ้านที่ทำการศึกษา

1. ท่านมีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีในชั้นตอนใด.....
2. ท่านคิดว่าชาวบ้านให้ความสำคัญในพิธีกรรมเลี้ยงปีในหมู่บ้านมากน้อยเท่าใด
.....
.....
3. พระสงฆ์มีส่วนร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปีในหมู่บ้านของท่านมากน้อยแค่ไหน
.....
4. เวลาที่ชาวบ้านเตรียมงานพิธีกรรมเลี้ยงปีนั้นเริ่มแต่ ..... ถึง .....
5. นางแดงและชาวบ้านมารวมตัวกันที่บ้านของ .....เพื่อเตรียมงาน
พิธีกรรมเลี้ยงปีในหมู่บ้านของท่านช่วงเวลา .....
6. นางแดงชาวบ้าน ได้งบประมาณการใช้จ่ายมาจากที่ใดบ้าง ในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปี
.....
7. ขะจ้ำ และ นางเทียม นางแดง สมุน ในหมู่บ้านท่านเคร่งครัดในพิธีเลี้ยงปีอย่างไร
.....
8. ความประพฤติกของขะจ้ำ และนางเทียม นางแดง สมุน ในหมู่บ้านท่านปฏิบัติคน
ดีและมีคุณสมบัติที่จะเป็นแบบอย่างต่อสังคมในหมู่บ้านอย่างไร .....
9. วันเวลาที่ใช้ประกอบพิธีกรรม คือ .....
10. ท่านสามารถเล่าขั้นตอนพิธีกรรมเลี้ยงปีในหมู่บ้านท่านพอสังเขป .....
11. คอนปู่ดาในหมู่บ้านท่านนั้นท่านคิดว่าดีแล้วหรือไม่อย่างไร .....
12. เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการบุงกรุกคอนปู่ดาในหมู่บ้านของท่าน แล้วเกิดเหตุเภทภัย
ได้แก่ .....
13. การเปลี่ยนแปลงสถานที่คอนห่อที่ท่านเห็นในช่วงชีวิตของท่านคือ .....
14. ประเพณีพิธีกรรมเลี้ยงปีหมู่บ้านท่านมีมาตั้งแต่เมื่อใด .....

15. ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในพิธีกรรมเลี้ยงปีในอดีต คือ .....
16. การกำหนดวันในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ใครเป็นผู้กำหนด .....
17. ผู้เข้าทรงชะง้า ที่มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อคอนหอคอนปู่ตา มีข้อห้ามและ.....
ข้อปฏิบัติตนอย่างไร .....
18. การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี มีข้อห้ามในการปฏิบัติตนของผู้ประกอบพิธีกรรม
และผู้ร่วมในพิธีกรรมอย่างไร .....
19. ประเพณีพิธีกรรมเลี้ยงปี ขั้นตอนที่พระสงฆ์มาร่วมด้วย ได้แก่ .....
20. บทบาทของทางราชการที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเลี้ยงปี คือ .....
21. สิ่งของชนิดใดบ้างที่มีความจำเป็นจะต้องนำมาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี คือ .....
22. เครื่องบูชาเพื่อขอบนบานต่อวิญญาณผีประจำหมู่บ้านท่านมีอะไรบ้างและมีความ
หมายและสำคัญอย่างไร .....
23. เครื่องบูชาสิ่งของ และสัตว์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการแก้บนมีอะไรบ้างและมีความสำคัญ
อย่างไร .....
24. วัตถุมงคลที่นำมาประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี ที่ประชาชนมาขอไปเป็นเครื่องราง
ของขลังมีอะไรบ้าง และมีความสำคัญอย่างไร .....
25. คาช หรือ เครื่องบูชาที่ใช้สำหรับการเชิญวิญญาณผีประจำหมู่บ้าน เข้าทรง
ประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง และมีความสำคัญอย่างไร .....
26. คนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธีเข้าทรงและพิธีกรรมอื่น ๆ มีเครื่องดนตรีชนิดใดบ้าง
และมีความหมายสำคัญอย่างไร .....

ผู้ประกอบพิธีกรรม	หน้าที่	ข้อปฏิบัติคน	ข้อห้ามในการปฏิบัติคน
1. ขะจ้ำ (กวนจ้ำ)			
2. นางเทียม (บัวนาง)			
3. นางแตง (แม่แตงบ้านแตงเมือง)			
4. สมุน (ช้างแก้ว)			
5. พราหมณ์ (หมอพร)			

ตอนที่ 2 คติความเชื่อในพิธีกรรมเลี้ยงผี

1. ท่านมีความเชื่อต่อวิญญาณบรรพบุรุษที่สถิตย์อยู่คอนหอยในหมู่บ้านท่านว่า .....
2. ท่านเคยนำอุปกรณ์ เช่น ปลาบ่าว – ปลาสาว หมากพลู บุหรี่ (มวนยา) กระจับ ข้าวเหนียว น้ำ เหล้า ไปถวายเจ้าปู่ตาในคอนหอยในวันเวลาใด .....
และเคยไปหรือไม่ ..... ถ้าเคยไปในกรณีใด .....
3. จงเล่าเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับเจ้าปู่ตาลงโทษผู้ไม่ยำเกรง ก้าวร้าวต่อผีปู่ตาประจำหมู่บ้านท่าน .....
4. ถ้าท่านเคยขะบนคือเรื่อง.....เมื่อประสบผลสำเร็จท่านจัดทำพิธีกรรมอะไรบ้าง .....
5. ท่านเคยเห็นคนป่วยที่เกิดจากการก้าวร้าว และประพฤตินอนผิยี้ดคลองคอนปู่ตาได้แก่ .....
6. ท่านมีความสงสัยเกี่ยวกับคอนหอย และพิธีกรรมเลี้ยงผีในหมู่บ้านของท่าน คือ .....
7. ถ้าท่านมีความนับถือผีบรรพบุรุษของท่าน โดยประพฤตินอนผิยี้ดคลองคอนปู่ตา หอคมาได้แก่เรื่อง .....
8. เรื่องความเชื่อด้านการบนบานเรื่องใดที่ท่านเคยได้ยินแล้วคิดว่าเป็นเพราะอิทธิฤทธิ์ของวิญญาณผีที่คอนหอยเป็นผู้บันดาล .....
9. จงบอกเรื่องราวของชาวบ้านที่บนบาน .....
ประสบผลสำเร็จ .....

ตอนที่ 3 ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมกับโครงสร้างทางสังคม ของหมู่บ้าน

1. ท่านเคยได้รับฟังเรื่องเล่าในหมู่บ้านของท่านเกี่ยวกับชะง้ำในสมัยก่อนเคยมีบทบาทเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันได้แก่ .....
2. บุคลิกลักษณะของชะง้ำในหมู่บ้านท่านเป็นอย่างไร (บอกได้ทุกคนที่ท่านเคยเห็นและได้รับฟังเรื่องเล่าสืบมา).....
3. ชะง้ำในหมู่บ้านท่านนอกจากเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมถึงปีแล้ว หน้าที่ประเพณีปฏิบัติต่อลูกหลานในหมู่บ้านท่านได้แก่ .....
4. ท่านเข้าร่วมพิธีกรรมถึงปี ประจำหมู่บ้านเป็นประจำหรือไม่ ..... ถ้าไม่ร่วมในกรณี .....
5. ท่านคิดว่า ลูกหลาน ของชาวบ้านหรือเยาวชนรุ่นใหม่ มีทัศนคติ ใดเกี่ยวกับความเชื่อในพิธีกรรมถึงปี .....
5. ท่านคิดว่าผู้ที่นับถือผีบรรพบุรุษ แล้วมีอาสุฮินด้วยสาเหตุ .....
7. ท่านอำนวยความสะดวกในการจัดพิธีกรรมถึงปีในหมู่บ้านของท่านให้กับชะง้ำ นางเทิ้ม นางแฉ่ง สมุน ชาวบ้านได้แก่ เรื่อง.....
8. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรบ้างกับ คำกล่าวที่ว่าเมื่อร่างทรง (ชะง้ำ) นางเทิ้ม ดาซไปแล้ววิญญาณที่ประทับร่างชะง้ำ นางเทิ้ม นั้น ยังใช้ลูกหลานเป็นที่ประทับเข้าทรงต่อ .....
9. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร เกี่ยวกับนางเทิ้ม และสมุนเป็นร่างทรง ของผีที่เข้าร่างกายเขาเองและบอกชื่อเอง .....
10. ชื่อผีบรรพบุรุษที่น่านับถือ มีลักษณะอย่างไร .....
11. ถ้าหากในหมู่บ้านของท่านมีร่างทรงผีบรรพบุรุษ 2 คน ท่านจะมีวิธีตรวจสอบอย่างไรว่า ร่างทรงผู้ใดไม่ใช่ตัวจริง .....

แบบสังเกต

เรื่อง พิธีกรรมเลี้ยงปี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
แบบสังเกตนี้ใช้สังเกตผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

วิธีใช้แบบสังเกต

แบบสังเกตนี้ใช้ใช้คือ ผู้ศึกษาใช้แบบสังเกตนี้ขณะสังเกต การจัดพิธีกรรมเลี้ยงปีในหมู่บ้านที่ทำการศึกษาศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงปี อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

1. ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี
  - 1.1 จะจำ การแต่งกาย ..... ลักษณะการเดิน .....
  - 1.2 นางเทียม ..... การพ้อน .....
  - 1.3 นางแต่ง การแต่งกาย ..... การเดิน .....
  - 1.4 สมุน การแต่งกาย ..... การเดิน .....
  - 1.5 พรหมณ์ ..... การสวด .....
  - 1.6 ชาวบ้าน การแต่งกาย ..... ลักษณะการเดิน .....
  - 1.7 ประชาชนจากถิ่นอื่น .....
2. บรรยากาศในพิธีกรรมเลี้ยงปี .....
3. สีหน้าแววตา ของผู้เข้าร่วมพิธีทุกฝ่าย .....
4. สภาพโดยทั่วไปของสถานที่ .....
5. สภาพโดยทั่วไปของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงปี .....
6. เครื่องดนตรีประเภทใด (คืด, สี, ตี, เป่า) ที่นำมาบรรเลงประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปี
  - 6.1 ประเภทคืด ได้แก่ 1. .... 2. ....
  3. .... 4. .... 5. ....
  - 6.2 ประเภทสี ได้แก่ 1. .... 2. ....
  3. .... 4. .... 5. ....
  6. ....
  - 6.3 ประเภทตี ได้แก่ 1. .... 2. ....
  3. .... 4. .... 5. ....
  - 6.4 ประเภทเป่า ได้แก่ 1. .... 2. ....

7. ส่วนประกอบของพิธีบายศรีมีเจ้านายประกอบด้วย.....
  8. ลักษณะสถาการเด่นกตอนพื่อนรำ .....
  9. เครื่องประกอบพิธีกรรมได้แก่ .....
  10. การมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมถึงปี .....
- .....ผู้สังเกต
.....(วัน เดือน ปี)

ภาคผนวก ก.
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

1. กลุ่มชะง้า

- 1.1 แก่น มีมะง้า, ชะง้าบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 1.2 คิด ผางมา, ชะง้าบ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 29 เมษายน 2544.
- 1.3 ทองไท สารบง, ชะง้าบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 29 เมษายน 2544.
- 1.4 บัว โปธา, ชะง้าบ้านนาวั้ว, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 1.5 หงส์ พลชา, ชะง้าบ้านวังสะพุง สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2544.

2. กลุ่มนางเทียม

- 2.1 กี สุขจันทร์ (คำพา), นางเทียมทรงท้าวหล้าน้ำ บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 2.2 กุ่น พลชา, นางเทียมทรงท้าวสุชี บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 2.3 ขาน พรมมะนา, นางเทียมทรงเจ้าพ่อผ้าขาวบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2544.
- 2.4 คำสิงห์ แสนวิไล, นางเทียมทรงท้าวเหล็กชีน้ำคั้นบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2544.
- 2.5 คำผาย กันแสน, นางเทียมทรงท้าวจันทกาศ บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2544.
- 2.6 เจริญ จันทารัก, นางเทียมทรงท้าวสังข์ทองบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2544.
- 2.7 ช่วง เสนามะสอน, นางเทียมทรงนางบัวทอง, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2544.
- 2.8 ชะ จันทิห์ถ้ำ, นางเทียมทรงท้าวเชียงคำ, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2544.
- 2.9 ควงตา พิมพ์สี, นางเทียมทรงท้าวศักดิ์ บ้านวังสะพุง, 22 เมษายน 2544.
- 2.10 โฉ สอนสุภาพ, นางเทียมทรงท้าวศักดิ์ มหาวงศ์บ้านวังสะพุง, 22 เมษายน 2544.

- 2.11 ดวง พรหมนา, นางเทียมทรงนายทหารเคชบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2544.
- 2.12 เตียงคำ คีวิเศษ, นางเทียมทรงเจ้าปู่คำบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2544.
- 2.13 ทา จันทวิไล, นางเทียมทรงเจ้าปู่คำบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2544.
- 2.14 ทองสูงน คงสิงห์, นางเทียมทรงท้าวอำพร, บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2544.
- 2.15 ทองคำ บุญหลาย, นางเทียมทรงเจ้าพ่อหลักเมือง บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 2.16 ทองสา คงสิงห์, นางเทียมทรงเจ้าพ่ออุปฮาดบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 2.17 ชิดา พลชา, นางเทียมทรงเจ้านางสีดา บ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 2.18 น้อย กิมเง็ก, นางเทียมทรงเจ้าพ่อศรีสงคราม, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 2.19 น้อย โคตรมงคล, นางเทียมทรงท้าวคำจักร, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 2.20 บุญเกษว สอนใส, นางเทียมทรงท้าวสีสะอาดบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 2.21 เผื่อน กองสัง, นางเทียมทรงท้าวหน่อคำบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 2.22 ผัด กันหา, นางเทียมทรงเจ้าพ่อหน่อคำ บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 2.23 ผวย กันแสน, นางเทียมทรงเจ้าพี่ละจมาด บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 2.24 ผัด คำพึ่ง, นางเทียมทรงทหารม้า บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 2.25 เพ็ง เคระคุณ, นางเทียมทรงท้าวทองทอง บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 2.26 พอ พลชา, นางเทียมทรงเจ้าพ่อศรีสงคราม บ้านวังสะพุง สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2544.

- 2.27 พวงจัน คำพา, นางเทียมทรงเจ้าพ่อผ้าขาว บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2544.
- 2.28 ม้วน ทองใส, นางเทียมทรงเจ้าพ่อกะโหลก บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 2.29 เรือง ทูทาพิมพ์, นางเทียมทรงเจ้าพ่อขอมอบ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 2.30 ตะเภา อินเจริญ, นางเทียมทรงนามโนห์รา บ้านวังสะพุง สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 2.31 ลอง ออบมา, นางเทียมทรงพระอินทร์, บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 2.32 วิมลรัตน์ พิมพ์สอน, นางเทียมทรงเจ้าปู่นาโถบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 2.33 วอน โสภากุล, นางเทียมทรงทหารทองคำ บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 2.34 สนิท บุญหลาย, นางเทียมทรงนางน้อย บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 2.35 สมเพชร รัตนภักดี, นางเทียมทรงท้าวโศกศักดิ์ บ้านนาหว้า, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 2.36 แสวง จันทิห์ถ้ำ, นางเทียมทรงเจ้าพ่อเสมี่ยมโศ บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 2.37 สุพรรณ จันทะลิไธ, นางเทียมทรงปู่ผาลิ้วบ้านนาหว้า, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.38 เสียน เทศมะ, นางเทียมทรงเจ้าข้าแพงมาบ้านนาหว้า, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.39 สี โคตรวงศ์, นางเทียมทรงท้าวบับพาวัน บ้านนาหว้า, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.40 สุทธิ ดวงบุปผา, นางเทียมทรงเจ้าแม่จันทา บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.

- 2.41 สุดตา จันทิมา, นางเทียมทรงท้าวสรแดง บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.42 ไส การเกษ, นางเทียมทรงท้าวจางวาง บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.43 สอน สง่าสี, นางเทียมทรงท้าวอม บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.44 สีลา ยนต์ัน, นางเทียมทรงเจ้าองค์สุวรรณ บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.45 สุข เทวดา, นางเทียมทรงท้าวฤทธิ บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.46 ห่วง เขตสิม, นางเทียมทรงท้าวสีกา บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.47 หม้อ อุณา, นางเทียมทรงท้าวฤคติน บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.48 หนา คำมานิจ, นางเทียมทรงท้าวหงส์ทอง บ้านทรายขาว, 28 เมษายน 2544.
- 2.49 อำพัน เพชรจันศรี, นางเทียมทรงนางมนโหรีรา บ้านวังสะพุง, 28 เมษายน 2544.
- 2.50 อ่ำกา พิมคี่, นางเทียมทรงนางสนม บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 2.51 อุคม มูลคำ, นางเทียมทรงท้าวราชาแก้ว บ้านวังสะพุง, 28 เมษายน 2544.
- 2.52 อาน จันทะนิต, นางเทียมทรงท้าวพลายแก้ว บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.

3. กลุ่มนางแต่ง

- 3.1 คำ สิมมาสุด, นางแต่งบ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 3.2 คำ พุขพันธ์, นางแต่งบ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 3.3 ชุน ชัยชนะ, นางแต่งบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 3.4 ทองสา แก้วสมบัติ, นางแต่งบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 3.5 ท่อน อาสาสอน, นางแต่งบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 3.6 นาริน คำไต้, นางแต่งบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 3.7 บุญเขียว ไทฮา, นางแต่งบ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 3.8 ปิ่น ควงบุปผา, นางแต่งบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 3.9 พิน คำไต้, นางแต่งบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2544.
- 3.10 พี บริพันธ์, นางแต่งบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.

- 3.11 มี ยุคสนั่น, นางแต่งบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 3.12 เขื่อน สารบง, นางแต่งบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 3.13 สายทอง การะเกษ, นางแต่งบ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.
- 3.14 ไหล คำไ้, นางแต่งบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2544.

4. กลุ่มสมุน

- 4.1 กิ่ง เทษเกตุ, สมุนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 4.2 กลั่น ศรีอินทร์, สมุนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 4.3 กอง มิมจำ, สมุนบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 4.4 เคื่อน เทศเกษ, สมุนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 4.5 เทียน วงโศดา, สมุนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 4.6 บุญมี ชากักคี, สมุนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 4.7 บุญส่ง นางสิงห์, สมุนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 4.8 บุญ อินทรีย์, สมุนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 4.9 เบ่น พลชา, สมุนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 4.10 มี สุจิมงคล, สมุนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 4.11 มา แสนพิลา, สมุนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 4.12 ศรีภูมิ คำไ้, สมุนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 4.13 หนู สารบง, สมุนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.

5. กลุ่มลูกเค็งควันเทียน

- 5.1 กิจ สานวงศ์, ลูกเค็งควันเทียนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.2 เจริญ ชากักคี, ลูกเค็งควันเทียนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.3 ช่อช เทวดา, ลูกเค็งควันเทียนบ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.4 จัน ไพชา, ลูกเค็งควันเทียนบ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.5 ไท สารบง, ลูกเค็งควันเทียน บ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.

- 5.6 ทองไท สารบง, ถูกเผ็งคว้นเทียน บ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.7 นิค อินทรีย์, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.8 เปี้ยว บุตรราช, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.9 บุญทอง สอนตา, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านนาวัว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.10 เห่ง สุจิมงคล, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.11 วัน สิมมาสุด, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านนาวัว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.12 สังกวาล วงศ์ไพบุตย์, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.13 สมการ สอนใส, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 5.14 สถิต อินทะ, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 5.15 สายพิน คงกะพัน, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านนาวัว, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 5.16 หมาย บุญเกิด, ถูกเผ็งคว้นเทียนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.

6. กลุ่มผู้นำชุมชน

6.1 กลุ่มผู้นำชุมชนบ้านทรายขาว

- 6.1.1 กัน หารใจ, กรรมการบริหาร, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.2 คลาย เทวศักดิ์, ผู้ใหญ่บ้าน, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.3 จำเนียร ขอดศรีเมือง, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.4 ชุม เทวศักดิ์, กรรมการบริหาร, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.5 ทองใส สุขทองใส, ผู้ใหญ่บ้าน, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.6 ทองไหล ลานนท์, กรรมการบริหาร, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.7 เทพสวรรค์ เทพมงคล, กรรมการบริหาร, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.8 บุญเหลือ ทุมจันดา, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.9 บัวทอง มุขทอง, กรรมการบริหาร, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.10 ประสาร เรืองใสส่อง, อาจารย์โรงเรียนบ้านทรายขาว, 20 มิถุนายน 2527.
- 6.1.11 แฝ อุทธรณ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.12 เสงี่ยม พรหมอินทร์, กรรมการบริหาร, 20 มิถุนายน 2544.

- 6.1.13 สกลิต ผาติสุข, ผู้ใหญ่บ้านใหญ่ 15, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.14 สฤษดิ์ พุทชาคำ, กำนันตำบลทรายขาว, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.15 สะเทือน จุดโน, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.16 สำเร็จ ชารัตน์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 13, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.17 บุญเหลือ ทุมจินดา, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.18 อนุช ชันดี, กรรมการบริหาร, 20 มิถุนายน 2544.
- 6.1.19 อ่ำ มีชะง่า, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 20 มิถุนายน 2544.

6.2 กลุ่มผู้นำชุมชนบ้านนาแว

- 6.2.1 โกวิทย์ กลิ่นจันทร์, ประธานองค์การบริหารส่วนตำบล ทรายขาว, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544.
- 6.2.2 ฉลาด พุทชาคำ, หัวหน้าตำรวจชุมชน, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544.
- 6.2.3 ทองคำ สิมมาสุต, หัวหน้ากลุ่มจักสานบ้านนาแว, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544.
- 6.2.4 ละเมษ สิมมาสุข, อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านนาแว, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544.
- 6.2.5 สายพิน คงกะพัน, หัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านนาแว, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544.
- 6.2.6 สายทอง ภูแดง, ผู้ช่วยหัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านนาแว, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544.
- 6.2.7 อภิชาติ นามุ่น, ผู้ใหญ่บ้านนาแว, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544.

6.3 กลุ่มผู้นำชุมชนบ้านโพนงาม

- 6.3.1 โกวิทย์ กลิ่นจันทร์, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.
- 6.3.2 จิราพร บรรพตา, อาจารย์โรงเรียนบ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.

- 6.3.3 เรือน ไชยทามา, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.
- 6.3.4 มบุญ กุลวงศ์, อคิศจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.
- 6.3.5 เขาวรัตน์ ปิ่นเหนงเพชร, อาจารย์โรงเรียนบ้านโพนทอง, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.
- 6.3.6 สหวัน สมมุติ, ผู้ใหญ่บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.
- 6.3.7 ตะอิ่ง สุรินทร์, ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.
- 6.3.8 สิริพงษ์ นามวงษ์, อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.

6.4 กลุ่มผู้นำชุมชนบ้านปากปวน

- 6.4.1 กิจ สานวงศ์, หัวหน้ากลุ่มพืชสวนบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2544.
- 6.4.2 บุญมี ชากักดี, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลปากปวน, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2544.
- 6.4.3 บุญส่ง นามสิงห์, หัวหน้ากลุ่มจักสานบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2544.
- 6.4.4 เสียม สารวงษ์, ผู้ใหญ่บ้านปากปวนหมู่ 2, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2544.
- 6.4.5 หนู สารบง, ผู้นำชุมชนกลุ่มจักสานบ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2544.

6.5 กลุ่มผู้นำชุมชนบ้านวังตะพุง

- 6.5.1 กลั่น ศรีอินทร์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลวังตะพุง, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2544.

- 6.5.2 เคื่อน เหตุเกษ, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสะพุง, สัมภาษณ์,
19 พฤษภาคม 2544.
- 6.5.3 นิค อินทรีย์, หัวหน้ากลุ่มจักสานบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม
2544.
- 6.5.4 ชนบูรณ์ เร่งสมบูรณ์สุข, เทศมนตรีเทศบาลวังสะพุง, สัมภาษณ์,
19 พฤษภาคม 2544.
- 6.5.5 ประทีป ชอดศรีเมือง, อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์,
19 พฤษภาคม 2544.
- 6.5.6 ปรีชา เร่งสมบูรณ์สุข, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 3, สัมภาษณ์,
19 พฤษภาคม 2544.
- 6.5.7 บุญหนัก, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลวังสะพุง, สัมภาษณ์,
19 พฤษภาคม 2544.

7. กลุ่มผู้สังเกตการณ์

- 7.1 ดวน นินทรีย์, ผู้สังเกตการณ์บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 7.2 แดง ศรีสวัสดิ์, ผู้สังเกตการณ์บ้านนาบัว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 7.3 ประสิทธิ์ คำไต้, ผู้สังเกตการณ์บ้านปากปูน, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 7.4 ไพศาล รัชวาท, ผู้สังเกตการณ์บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 7.5 ชุพิน สิงห์ทองลา, ผู้สังเกตการณ์บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 7.6 ระยอง บุญหลาย, ผู้สังเกตการณ์บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 7.7 ลำเกอ ทุมจินดา, ผู้สังเกตการณ์บ้านนาบัว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 7.8 วัน ทิพย์ราช, ผู้สังเกตการณ์บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2544.
- 7.9 สมสนุก แสงขาว, ผู้สังเกตการณ์บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 7.10 สมศักดิ์ บริวัน, ผู้สังเกตการณ์บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 7.11 สมการ มีมะจ่า, ผู้สังเกตการณ์บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 7.12 สีทอง ภูแดง, ผู้สังเกตการณ์บ้านนาบัว, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 7.13 ห้า แสนวิไล, ผู้สังเกตการณ์บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2544.
- 7.14 หนูพะ ขุนศรี, ผู้สังเกตการณ์บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2544.

8. กลุ่มผู้รู้

- 8.1 เกษม คำมา, บ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 8.2 แก่น มีมะจ๋า สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2544.
- 8.3 แก่น มีมะจ๋า และครองมีมะจ๋า, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2544.
- 8.4 กุ่ม ผางมา, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544.
- 8.5 กลด ทองพา, บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2544.
- 8.6 กวช ชากักดี, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2544.
- 8.7 คำ สิมมาตุต, บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 29 เมษายน 2544.
- 8.8 _____. สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.9 คำหยาด ดันติปทุม, บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2544.
- 8.10 _____. สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.11 ชนินท์ ดันติปทุม, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2544.
- 8.12 ชุนท์ นามุ่น, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2544.
- 8.13 ชุน รัตนกักดี, บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 29 เมษายน 2544.
- 8.14 คา บัวพา, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.15 คา เพ็ญเทพ, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 29 เมษายน 2544.
- 8.16 แต่ง ทิพราช, บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.17 ทุม เทะระทา, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2544.
- 8.18 ทองใบ ไขท่ามา, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.19 ทองสา แก้วสมบัติ, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2544.
- 8.20 ทองสา คงสิงห์, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2544.
- 8.21 บั๊ติ นามกันชา, บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.22 บุญตา ผางมา, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.23 บุญนำ ปาดอง, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544.
- 8.24 บัว เกดแก้ว, บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.25 ประสูร บรรพปลา, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2544.
- 8.26 ประสาร เรืองใสส่อง, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2544.
- 8.27 ปิ่น ควงบุปผา, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2544.

- 8.28 ปีก คำพา, บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.29 ฝ้าย บรรพลา, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2544.
- 8.30 _____. สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2544.
- 8.31 พิมพ์ บุญหนัก, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2544.
- 8.32 แพง เทวคา, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.33 พอ พลซา, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2544.
- 8.34 เพ็ชร สารบง, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2544.
- 8.35 ชัง ซากักดี, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2544.
- 8.36 _____. สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2544.
- 8.37 เขียม ปัสสาพันธุ์, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2544.
- 8.38 เวียน ไชท่ามา, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.39 เลน ป็องกัน, บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.40 เลียง ไชท่ามา, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.41 ลอง เทวคา, สัมภาษณ์, 29 เมษายน 2544.
- 8.42 วอน โสภากุล, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2544.
- 8.43 สง่า ชัยเต็ม, บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.44 สวัน สมมุติ, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2544.
- 8.45 สะฮ่าน แถวบุญดา, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.46 สายทอง ดิ่งทอง, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.47 สุข ป็องกัน, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.48 แสงเดือน น้อยดี, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2544.
- 8.49 สมบัติ มณีกันดา, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2544.
- 8.50 สมยศ แส่นราช, บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.51 ใส การเกษ, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544.
- 8.52 ใส การเกษ, สัมภาษณ์, บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
- 8.53 หนู สารบง, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2544.
- 8.54 หนูพิน เกษทองมา, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2544.
- 8.55 _____. สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2544.
- 8.56 _____. สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2544.

- 8.57 หลอ แถวบุญตา, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2544.
 8.58 _____. บ้านโพนงาม. สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
 8.59 เหล็ก น้บถนอก, บ้านวังสะพุง, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
 8.60 เหลือ ปาคำ, บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2544.
 8.61 อรัญญา มุตกองสี, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2544.

9. กลุ่มพราหมณ์

- 9.1 คาย เขตสิม, พราหมณ์บ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2544.
 9.2 สุ่น แก้วผาก, พราหมณ์บ้านนาวิ้ว, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.
 9.3 เพียร สารบง, พราหมณ์บ้านปากปวน, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.
 9.4 ตาน ไสमित, พราหมณ์บ้านโพนงาม, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2544.

10. กลุ่มพระสงฆ์

- 10.1 กัณฑ์ธรรมโม, เจ้าอาวาสวัดคู่คำบ้านทรายขาว, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2544.
 10.2 _____. สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2544.
 10.3 _____. สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2544.
 10.4 _____. สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2544.
 10.5 พระราชสุเมธี, เจ้าคณะจังหวัดเลยนิกาชธรรมยุติวัดภูมวนาราม, สัมภาษณ์,
 14 พฤษภาคม 2544.
 10.6 _____. สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2544.
 10.7 _____. สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2544.
 10.8 โสภณสังฆภาส, เจ้าคณะตำบลทรายขาววัดภูฝาง, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2544.
 10.9 _____. สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2544.
 10.10 _____. สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม 2544.
 10.11 _____. สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2544.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นายสุวิธา บรรรพลา
วัน เดือน ปีเกิด	4 ธันวาคม 2499
สถานที่เกิด	อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 415 บ้านพักสถาบันราชภัฏเลย อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย 42000
ประวัติการศึกษา	ท.ศ. 2515 จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนเลขพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดเลย ท.ศ. 2517 จบชั้น ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นต้น จากวิทยาลัยครูอุครธานี ท.ศ. 2519 จบชั้น ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง จากวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ท.ศ. 2523 ครุศาสตร์บัณฑิต เอกนาฏศิลป์ จากวิทยาลัยครู สวนสุนันทา ท.ศ. 25445 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการ- พัฒนา
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	อาจารย์ 2 ระดับ 7
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สถาบันราชภัฏเลย อำเภอเมือง จังหวัดเลย